Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Bruun, Holger.; samlede og udgivne af Holger Bruun [i.e.: L. J. Flamand]
Titel | Title:	Gamle danske Minder eller Skildringer, Fortællinger og Sagn om Danmarks Byer, Kirker og Klostre, Kongeborge og Slotte, Herregaarde samt mindeværdige Steder i ældre Tider.
Bindbetegnelse | Volume Statement:	Vol. 2
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjøbenhavn : V. Pio, 1869
Fysiske størrelse | Physical extent:	3 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at krediterе ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Gamle Danske Minder.

eller

Skildringer, Fortællinger og Sagn

om

Danmarks Byer, Kirker og Kloſtre, Kongeborge og Slotte, Herregaarde

ſamt

mindeværdige Steder i ældre Tider.

Samlede og udgivne

af

Holger Brunn.

II.

Kjøbenhavn.
Boghandler V. Pio's Forlag.
Sally B. Salomons Tryk.
1869.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Anden Afdeling.

Møen, Lolland, Falster og Bornholm.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Møen.

Stege.

Denne By, der er den eneste Kjøbstad paa Møen, ligger paa en Landpynt imellem Havet og en stor Indvig, der benævnes Noret. Byens Navn menes at komme af det gothiske Ord Stæk, Stæke, som betyder et lidet Sund, et stridigt, smalt Vandløb, hvilket ogsaa findes her, hvor en smal Strøm forbinder Ulfsund med Noret. Andre mene, at Staden har sit Navn af Steig, et nedersachsisk Ord, det betyder en smal Bro.

Paa den søndre Side af Byen seer man i vore Dage Voldstedet af det gamle, faste Slot Stegeborg, som blev ødelagt i Grevens Feide. Dette Slot omtales i Aaret 1247, da Erik Plovpenning der holdt sin oprørske Halvbroder, Hertug Knud af Bleking fængslet. Det var heelt opbygget af brændte Stene, omgivet med en Muur og havde et meget høit Taarn, tillige var det omflydt og ved en Bro forenet med Landet. Kong Erik af Pommerens Frille Dorothea boede der i nogen Tid.

Byen er paa de tre Sider omgiven af Ulfsund og Noret, over hvilket en 400 Alen lang, steensat, ophøiet Vei og en 117 Alen lang Bro fører til Byen. Denne har i de ældste Tider været omgiven af Volde

og Taarne med Skydehuller, og af disse findes endnu et høit og stærkt Porttaarn mod Landsiden. Den har mere end een Gang været ødelagt ved Ildsvaade. Den frygteligste af disse var i Aaret 1457, da næsten den hele By, der bestod af Træhuse, blev lagt i Aske og 500 Familier vare uden Ly. Det varede hele 30 Aar, førend Byen igjen blev opbygget. Efter forskjellige mindre Ildebrande fra den Tid afbrændte i Aaret 1774 ikke mindre end 112 Huse og Gaarde, langt over Halvdelen af Byen. Aar 1484 hjemsøgtes den ogsaa ved Pest.

I det 16de Aarhundrede var Møen adskillige Gange Krigens Skueplads. I Aaret 1510 var Stege By velbefæstet med Steenmuur, Volde og Grave, samt vel provianteret, hvilket var en vigtig Ting i hine Tider. I Mai 1510 gjorde Lybekkerne Landgang paa Møen og meente, at deres Landsknægte skulde tage Byen i en Haandevending, men de bleve saa vel modtagne af Slotsherren paa Stegeborg, Anders Bilde, med sydende Beg, smeltet Bly og ulædsket Kalk, hver Gang de stormede, samt med Kugler og Stene, naar de trak sig tilbage, saa de maatte opgive Forsøget og tyede igjen til deres Skibe efter at have plyndret og røvet, hvad de kunde, paa Den.

Aar 1534 var Grev Christopher af Oldenborg, en Sønnesøn af Christian den Førstes Broder, den stridbare Grev Geert, pludselig landet paa Sjælland, og nu begyndte han en Krig, som det hed for at indsætte Christian den Anden i hans Rettigheder som Konge, men vistnok egentlig for selv at sætte Danmarks Krone paa sit Hoved. Det var den oftere omtalte „Grevens Feide".

Anders Bilde, der foruden at være Slotsherre paa Stegeborg tillige havde Overbefalingen over Krigsmag-

ten i Sjælland, fik ikke saasnart at vide, at Greven havde i Sinde at beleire hans Gaard Søholm, før han forlod Stege for at forsvare sin Gaard. Men efter et tappert Forsvar nødtes han til at overgive sig og svor nu Christian den Anden Huldskab og Troskab.

Da han havde befrygtet, at Landets og Byens Beboere, der yndede Borgerkongen Christian den Anden, skulde i hans Fraværelse erklære sig for denne og bemægtige sig Slottet, havde han overgivet dette til 4 Ridderes Varetægt, men tillige beskikket fire af Borgerskabet som Medforlehningsmænd. Disse Sidstnævnte indgik en Sammensværgelse tilligemed Byens Borgermester og tvende Raadmænd for at bemægtige sig Slottet. De lode nemlig, som om de vilde gaae i Byen, og som de stode i Slotsporten, anmodede de Ridderne om at komme til dem, da de havde noget Vigtigt at tale med dem, forinden de forlode Slottet. Ridderne gik i Fælden, tililende Borgere grebe dem, og da Slotsfogden ilede til med flere Krigsmænd, blev han dræbt. Faa Timer efter sprængte Borgerne Stegeborg i Luften og nedbrøde den aldeles.

Det kostede senere Borgermesteren saavelsom Raadsherrerne Livet, og deres Pandeskaller, siges der, bleve indmurede i Kirken bag Alteret.

Bilde blev første Rigsraad hos Greven, fik Vordingborg Slot og Lehn, samt Degnedømmet i Kjøbenhavn, og hans Venner og Frænder bleve vel forsørgede. Saaledes gik det med Troskaben i de Tider. „For ikke at miste Magten," siger Paludan Müller, „eller blot en Gaard eller en Jordstrimmel, vare de Fleste af Adelen dengang rede til at aflægge, hvad Eed det skulde være."

Grev Christopher lagde efter Slottets Ødelæggelse med en Flaade ind i Havnen, indtog Stege, og for at belønne Indbyggerne gav han dem i den fangne Konges

Navn store Friheder. Slottet blev ikke mere opbygget.

I den svenske Krig under Frederik den Anden blev Stege plyndret af Svenskerne, der gjorde Landgang paa Møen. Dette var imidlertid Intet imod, hvad Øen og Stege By maatte lide, da den svenske Konge Carl Gustav brød Freden til Roeskilde i Vinteren 1658—1659.

Allerede forinden, i Februar førstnævnte Aar, havde Svenskerne indtaget Møen. Trods Fredslutningen havde de huseret paa Øen. De ødelagde og plyndrede Stege Byes Raadhuus ligesom St. Gjertrud Kirke. Efter Sagnet skulle de have indesluttet 300 af Øens unge Karle og Drenge, ja endog Børn, som fik Die, i Phanefjord Kirke, hvor Mødrene under Bevogtning bragte dem Føde. Alle disse bleve siden, tilligemed 350 bornholmske unge Karle, slæbte til Sverrig for at forstærke Armeen eller opvoxe til Soldater. Ved Fredsbrudet fandtes der endnu enkelte Svenske paa Øen, men Møenboerne bevæbnede sig med Køller, som de kaldte „Kirkeknipler", og med disse dræbte de enhver Svensker, som de mødte, som om det havde været gale Hunde.

Da Carl Gustav havde gjort sit berømte Tog uden Lige over det iisbelagte Hav til vore Øer, fandt han det rigtigt at afskjære al Tilførsel af Levnetsmidler til det beleirede Kjøbenhavn. Men de kjække Møenboere væbnede sig med Bøsser og Knipler under Oberstlieutenant Just Ebbel, en dansk Mand, der havde øvet sig i Krigshaandværket i den skotske Hær imod Cromwell i England. Kongen sendte dem tillige en tapper Officeer, Kapitain Hans Schrøder med et Compagni Soldater, og da han og Ebbel nu gjorde tilsammen alle Anstalter til Øens Forsvar, voxede Møenboernes Mod. Svenskerne troede at kunne indbilde Øboerne, at Kjøbenhavn var indtaget, men det var ikke Mænd som Kron-

borgs lettroende og feige Befalingsmænd; de laante ikke Øre til denne Løgn, men besatte saa godt de kunde flere af Svenskerne tidligere byggede Skandser paa tilgjængelige Steder ved Strandbredden. Frosten blev dem imidlertid en værre Fjende, end Svenskerne hidtil havde været. Kulden var ligesaa streng som den foregaaende Vinter og lagde en Bro imellem Sjælland og Møen over Ulfssund. Juleaften 1658 gik tusinde Svenskere fra Sjælland ad Møen til, men midt paa det frosne Sund kom Schrøder dem imøde og tvang dem til at vende tilbage ad den samme Vei, de vare komne, med stort Tab.

At Svenskerne vilde komme igjen med en større Krigsmagt for at hævne deres Nederlag, indsaae Møenboerne, og nu begyndte de da fra Grønsund til Ulfshale at vække eller opise i en Strækning af tre Miil og holdt Vaagerne aabne. Der var udstillet Vagter paa Isen, og Schrøder havde sine Kanoner paa rede Haand paa Stege Torv.

Den 18de Januar 1659 kom da endelig den svenske Oberst Ascheberg med tretusinde Mand. Han underhandlede først med Schrøder, forestillede ham, hvor umuligt det var for ham med hans Haandfuld Folk at kæmpe med hans Krigsmænd; at det var unyttigt, at han lod ise, da hans Folk førte Materialier med sig til slaae en Bro over Vaagerne, men Alt forgjæves. Schrøder stod rede med sine fire Kanoner ved Strandbredden, Svenskerne havde Vinden mod sig, den nedfaldende Snee hindrede dem i at see frem for sig, og Møenboerne hilste paa dem med deres Kartover. Vaagerne vare imidlertid gjorte saa brede, at de standsede Svenskernes Marsch, og en fjortenpundig Kanon, de førte med sig, sank under Danskernes Jubel. Kampen

vedblev indtil ud paa Natten, og tilsidst vendte Svenskerne Ryggen til Møen med et Tab af trehundrede Mand.

„Den lille Møens Tue tør end sige Trods mod Bjerget," skrev Wallensbech i sin Dagbog. „Den 18de Januar Aar 1659 er Svecus for Møen og falder med Stykkerne, han havde paa Isen, i Stranden", skriver Hjøring i sin Leirkrands.

Ved Foraarets Komme blev Faren for Den større, thi nu kunde de svenske Orlogsskibe gjøre Landgang, og Carl Gustav, der var harmfuld over den lille Des Trods, besluttede nu, at den skulde indtages. Pfalzgrev Philip af Saltzbach, der beleirede Nakskov paa samme Tid, fik Ordre til at overgive sin Kommando til General Steenbock og tage Den. Hans første Angreb blev dog tilbageslaaet af Besætningen i en Skandse ved Landgangsstedet. Men nu hjalp Forræderi ham. Efter Sagnet lovede Indbyggerne paa den nærliggende lille Ø Baagø at vise Fjenden en Vei til Møen, naar de maatte blive skaanede for Plyndring og Brandskatning. Dette blev lovet, og nu vistes der Svenskerne to forskjellige Vadesteder til Møen. Da Ascheberg paa samme Tid med sine Tropper landede paa et andet Punkt af Den, blev Møen erobret, uagtet Schrøder kæmpede med Heltemod mod Pfalzgreven, og Ebbel mod Ascheberg. Dog forinden, da begge de fjendtlige Hære havde forenet sig, fandt der en blodig Kamp Sted ved Stege, og Fjenden er vistnok ikke kommen ind i Byen undtagen over Borgernes Liig. Den 8de Juni 1659 var Byen erobret, og nu hævnede Svenskerne sig da ved at plyndre baade Byen og hele Landet.

„Nu seer det ilde ud med Danmarks Rige!
I Sjælland veed man ei af nogen Ro at sige;
Den trædske Ascheberg voldtaget har med List
Vort deilig Jomfruland, og vi har Møen mist."

Da Freden endelig blev sluttet, fandtes der 244 øde og afbrudte Gaarde, foruden 67 andre, som tildeels vare øde.

Møen undergik efter den svenske Krig en meget haard Skjæbne. Den blev i Aaret 1664 pantsat til den ubarmhjertige hollandske Kjøbmand Gabriel Marselius for 20,000 Rdl., saaledes at han hævede dens Indkomster og benyttede dens Herligheder. Han udsugede aldeles Dens Marv og tilegnede sig, hvad Svenskerne havde levnet. Efterat han havde forarmet Den i 20 samfulde Aar, blev den atter mishandlet i 12 Aar af Livgarden til Hest og dens Chef, Oberst Samuel Christopher v. Plessen, der tillige blev dens Amtmand. Endnu skal han være i Minde hos Bønderne under Tilnavnet „den Onde". Han mishandlede og udsugede Bønderne paa det Skammeligste; klagede de, fik de Prygl, og selv hans Tjenestefolk behandlede dem som Trælle. Han brugte sine Gardere til med Prygl at drive paa Bønderne ved deres Hoveriarbeide. De joge dem ud af Kirkestolene, spyttede dem i Øinene og huggede dem i Benene med Sporerne. Øen blev saa udpiint, at i Aaret 1689 kunde en stor Deel af dens Bønder ikke svare Afgifterne.

Stege har foruden den nuværende St. Hans Kirke havt en ældre, St. Gjertruds Kirke, der blev aldeles ødelagt i den svenske Krig 1658. Førstnævnte Kirke har en Længde af 90 Alen og en Brede af 30 Alen; dens Taarn er omtrent 50 Alen høit. Der er intet Mærkværdigt ved Kirken undtagen Altertavlen, der er et udmærket Kunstværk og fremstiller Christi Korsfæstelse.

Byens gamle Raadhuus blev ligeledes ødelagt af Svenskerne Aar 1658. I dets Sted blev der under Christian den Femtes Regjering opbygget et nyt.

Videnskabsmanden N. V. Dorph er født i Stege. Ligeledes de tre begavede Brødre Alfred, Hother og Johan Hage.

Til Steges Historie knytter sig paa en Maade en mærkelig historisk Person, nemlig et Fruentimmer, Anna Sophia Magdalena Frederica Ulrica, der foregav at være en naturlig Datter af Christian den Sjette og hans Gemalindes Søster, Enkefyrstinden af Østfriesland. Hun skulde være bleven opdraget af en Grevinde Schack, hvor hun levede meget indgetogen og Intet lærte. Da hun var 15 Aar, kom hun til Norge og derfra til Amsterdam. Her skal hun have været i Huset hos en Kjøbmand, til hvem der betaltes 400 Rd. aarlig for hende indtil 1764, da Enkefyrstinden døde. Efter den Tid nødsagedes hun til at tjene som Tjenestepige hos en Apotheker i Leyden. Ved denne Byes Academi studerede der en norsk Student, som hed Henrik Kirchhoff, der blev bekjendt med hende og blev saare forundret, da han fandt hende i Besiddelse af Kong Christian den Sjettes Portrait og, som der siges, af et Gavebrev paa Bregentved Gods. Kirchhoff reiste nu med hende til Kjøbenhavn for at gjøre de Fordringer, hun, efter hans Mening, kunde være berettiget til, gjældende. I Kjøbenhavn henvendte han sig til Grev Danneskjold, som modtog hendes Papirer, men derpaa afviste ham med gode Løfter og Foræringer.

Efter at have været bortreist i nogle Aar kom han i Aaret 1769 igjen til Kjøbenhavn med sin foregivne Prindsesse og blev nu sat i Blaataarn. Der nedsattes derpaa en Commission til at undersøge denne Sags Forhold, og da den havde afgivet sin Betænkning til Kongen, befalede Christian den Syvende 1770, at da et Qvindemenneske, som navngav sig Anna Sophia Magdalena Frederica Ulrica og udgav sig for at være et Kongebarn, havde indgivet adskillige Memorialer, og en

nedsat Commission havde refereret, at hun aldeles ikke er den, hun udgiver sig for at være, og at hendes Foregivende om hendes Fødsel og Herkomst er i alle Maader falsk og opdigtet, skulde bemeldte Qvindemenneske overføres til Møens Tugthuus. Skjøndt hun som en Løgnerske og Bedragerske havde fortjent at kagstryges og brændemærkes, saa vilde dog Kongen have hende benaadet med at arbeide i Møens Tugthuus paa Livstid. Student Kirchhoff, der havde siddet over et halvt Aar i Blaataarn, blev sat paa fri Fod og advaret om for Fremtiden at afholde sig fra at tage Deel i slige Bedragerier og Opdigtelser, og ikke nogensinde indfinde sig paa det Sted, hvor hun var hensat.

Efter 13 Aars Forløb indgav hun 1783 en Ansøgning om at erholde sin Frihed og en Pension til Livets Ophold. Herpaa besluttedes, at da der fra 1773 var betalt for hendes bedre Forpleining 40 Rd. om Aaret, skulde hun nu nyde aarlig et Tillæg af 60 Rd., og ligesom hun allerede i flere Aar havde været fritagen for at arbeide, vedblive at fritages for alt Arbeide, men derimod forblive i Tugthuset, hvor hun skulde omgaaes paa den lemfældigste og til Frihed grændsende Maade, med bedste Pleie og Leie, saavidt den hende forundte Gehalt kunde tilstrække.

Hun vedblev, uagtet den milde Behandling, hun nød, at nære den fixe Idee, at hun var en Kongedatter. Hun havde et eget Værelse i Tugthusbygningen og lod til at være gjerrig, thi hun gav Laan mod Pant for høie Renter, var meget hoffærdig, og der tillagdes hende ikke den bedste Characteer. I Kirkebogen anmeldes hendes Dødsfald saaledes: „Den 28de Januar 1804 blev Frøken Anna Sophia Magdalena Frederikke Ulrikas Liig begravet under Sang og Ringen; hun var 74 Aar gammel."

I ældre Tider har der ligget en Kjøbstad Borg eller Borre, hvor den nuværende Landsby af samme Navn ligger i Burre Sogn. Der var dengang Seilads til den, men efterhvert Sildefiskeriet i Øresund mere og mere aftog, tabte ogsaa Kjøbstaden Borre sin Betydning, og hertil kom ogsaa, at Indseilingen til Byen stedse blev vanskeligere paa Grund af, at Fjorden, der førte fra Østersøen, groede til. Paa samme Tid som disse Uheld nedtrykkede Byen, hævede Stege sig mere og mere, begunstiget ved en heldigere Beliggenhed, et større Opland og Nærheden af det kongelige Slot. Imidlertid havde Borre endnu 1451 sin egen Magistrat, ligesom ogsaa dens Kjøbstadsprivilegier bleve bekræftede saavel af Christian den Første som af Kong Hans. Men Hovedaarsagen til dens Forfald var dog Lybekkernes Overfald 1510, da dens Kirke afbrændte og Byen aldeles ødelagdes. Længe kæmpende mod sin Undergang forsvandt den næsten ubemærket blandt de danske Kjøbstæder. Hvor nu Ny-Borre ligger, skal Byens Borg have ligget paa en Ø og have været omgiven af Fæstningsværker. Efterat den egentlige Borg 1510 var ødelagt af Lybekkerne, vedblev dog den hosliggende Ladegaard at være en Kongsgaard til 1685, da Bygningerne omdannedes til Garderstalde og Jorderne bleve udlagte til Græsning for Gardens Heste. Ved Gardeindkvarteringens Ophør 1697 blev Ladegaarden nedlagt og 7 Bøndergaarde oprettede paa dens Hovmarker.

Liselund.

Med Hensyn til Omgivelser og Beliggenhed hører Liselund, ligesom Marienborg, blandt de første Herregaarde i hele Danmark. „Liselund er en Deel af de nordlige Klintegne, hvor Naturen med sin rige Skjønhedsfylde er benyttet, deels til egentlige Haveanlæg, deels til at hæve

de meest indtagende Egne og bringe de forskjellige Landskaber i harmonisk Forbindelse. I Udkanten af Skoven har der ligget en stor Ellemose i en sid Dal; denne har Kunsten forvandlet til en deilig Lystskov, gjennemskaaren af store, dybe Kanaler, hvis betydelige Brede og afvexlende Omegne vække Begrebet om en naturlig Aa. Paa en maadelig Høide, halvt skjult af den mørke Skov, med fri Udsigt over det livlige Landskab, ligger det landlige Liselunds lille, halvt italienske Bygning af een Etage. Her møder den Omvankende skovbegroede Klipper, mørke Fjeldstier, venlige Dale, nedstyrtende Bække, vilde, eensomme Egne og stolte Udsigter over Klinten og Havet, Alt i den skjønneste Afvexling." *)

Paa et af de høieste Punkter i Parken, 270 Fod over Havet, sees Levninger af et Taarn, der er en Efterligning af en forfalden Ridderborg, og herfra har man den skjønneste Udsigt over Havet. Fra det Sted, hvor Vandfaldet begynder, og ned til Stranden er der i Bunden af en dyb Kløft, hvis Sider ere bevoxede med Bøge- og Asketræer, lagt en Mængde store Kampesteen, henover hvilke Vandet styrter. Ved Foden af Klinten er opført det saakaldte Kapel, en Efterligning af Vilhelm Tells Kapel i Schweitz. Paa en steil Skraaning og ved den saakaldte „Djævlebro", som gaaer over Vandfaldet, er der opreist to Kors, hvilke ere helligede ulykkelig Kjærlighed. Et Sagn fortæller nemlig, at en Jæger en Aften vilde besøge sin Elskede paa det nuværende Liselund; et heftigt Snevejr gjorde ham vildfarende, og ved at styrte ned ad denne Skrænt fandt han sin Død.

Det er Geheimeraad og Kammerherre de la Calmette, der saa at sige har omskabt denne Eiendom,

---

*) Molbechs Ungdomsvandringer, 1ste Deel.

som dog efter hans Tid er bleven end mere forskjønnet.

Efter hans Død, 1803, arvede hans Søn, Kammerherre C. R. Calmette Liselund, som atter ved hans Død, 1821, blev solgt. Den nuværende Eier af denne naturskjønne Eiendom er Kammerherre, Amtmand, Baron G. E. Rosenkrantz.

Marienborg.

I Aaret 1645 laa der, hvor nu Hovedgaarden Marienborg ligger, to Fæstegaarde, som kaldtes Nygaarde, hvilke 15 Aar efter, 1660, skjænkedes tilligemed mere Gods paa Øen af Kong Frederik den Tredie til Ritmester Jacob Nielsen Dannefærd som Belønning for hans udviste kjække Færd under den svenske Krig.

Hans Efterkommere maae ikke have beholdt Nygaard længe, thi allerede i Aaret 1685 eller 1686 blev den indrettet til Bolig for en Mand, der har efterladt sig et rædselsfuldt Minde paa Øen, den under Stege Byes Beskrivelse omtalte tydske Generallieutenant Samuel Christopher v. Plessen. Han lod opføre en stor Bygning med 68 Fag Vinduer og 8 Skorstene samt et Ridehuus, og benyttede hertil for en stor Deel de arme Bønder, som tillige bleve mishandlede. I 7 Aar plagede han Møenboerne, indtil Frederik den Fjerde efter de mange Klager, der vare indkomne imod ham, gjorde en Ende paa hans Tyranni. Han blev 1699 arresteret og mistede Dannebrogsordenen. Derpaa blev der anlagt Sag imod ham, og kort efter, at han havde faaet sin Dom, døde han 1704 i sit Fængsel i Kjøbenhavn. Frederik den Fjerde overlod Nygaard til Etatsraad og Amtmand Kaspar Gottlob Moltke, der døde her 1728. Da den bekjendte Adam Gottlob Moltke boede her en kort Tid, fik han 1746 et Besøg af sin høie Velynder, Kronprinds

Frederik. Gaarden bestemtes derpaa til en Bolig for Møens Amtmænd, og den sidste af disse, der boede her, var Frederik Christian v. Møsting. I hans Tid fulgtes de store Eiendomme, Kronen havde paa Møen, og Nygaard blev nu Hovedgaarden til Godset Nr. 1. Ved Auctionen 1769 kjøbtes Godset Nr. 1 af Bønderne paa samme, men da de ikke kunde stille tilstrækkelig Caution, solgtes det Dagen efter til Regimentsqvarteermester Esaias Fleischer, der menes senere, 1772, at have havt nogen Deel i Sammensværgelsen mod Struensee. Fleischer havde kjøbt Gaarden i Forening med den berygtede Magnus Beringskjold, som vi tidligere have omtalt. Han kaldte Gaarden efter sin Hustru, Marie Christine v. Kappeln, Marienborg. Gaarden blev 1776 kjøbt af Minister-Resident C. F. de la Calmette og arvedes senere af Kammerherre G. P. A. Calmette, der er omtalt ved Beskrivelsen af Liselund. Han døde 1820, og Godset blev det paafølgende Aar solgt til dets nuværende Eier, Hofjægermester, Ridder Peter Adolph Tutein, en af den danske Frihedssag fortjent Mand, der har opført det nuværende Marienborg, en smuk, treetages Hovedbygning i italiensk Stil, i Aarene 1853—1855. I Høide med anden Etage er der ud til Haven opført en høi Terrasse, der yder en smuk Spadseregang med Udsigt hen over den skovrige Egn. Haven, der har et Fladeindhold af 24 Tdr. Land, er en af de skjønneste i Danmark og rig paa sjeldne Træer og smukke Blomsterpartier. I Forbindelse med Haven staaer den 100 Tdr. Land store, forhenværende Dyrehave, der er indhegnet til Fredskov og anlagt som Park.

Jættestuerne.

„Det er bekjendt," siger den udmærkede Oldgrandsker Etatsraad Worsaae*), „at af alle vore Mindesmærker fra Hedenold gives der ingen mere imponerende og i deres ydre og indre Bygning mere interessante end de saakaldte Steendysser og Jættestuer. De uhyre Steenblokke, som ikke alene omgive Høiene, men som ogsaa i Høienes Midte danne store, velbyggede Steenkamre, satte af svære, flade Stene og dækkede af endnu sværere Overliggere, der alle vende deres flade Side nedad, kunne ikke Andet end vække vor Forundring over den Bygningskraft, som her er anvendt. Det var derfor heller intet Under, at man i Begyndelsen, inden disse Mindesmærker nærmere vare undersøgte, ansaae dem for at hidrøre fra den seneste og meest civiliserede hedenske Tid; ja man antog dem endog, ifølge deres Størrelse, for at have havt en religiøs Betydning som Altere, hvorved der baade skulde være blevet holdt Offringer og Thing.

„Men snart kom man paa det Rene med den høist mærkværdige Kjendsgjerning, at disse Mindesmærker holde sig indenfor visse bestemte Grændser, ikke alene i vort skandinaviske Norden, men ogsaa i det øvrige Europa.

„De ere saaledes aldrig fundne i nogen Deel af Norge og heller ikke i Sverrig nordenfor de store Søer. De ere heller aldrig fundne i det Indre af Tydskland, i Østerrig eller Polen, hvorimod de udelukkende holde sig til Østersøens, Nordsøens, Atlanterhavets, Middelhavets og det sorte Havs Kyster og Flodgebeter; ogsaa i Asien vides de hidtil kun at være opdagede nær Havet, nemlig

---

*) Oversigt over det danske Videnskabs Selskabs Forhandlinger 1853.

paa Kysten af Syrien, ved Belgaum ikke langt fra Bombay, og paa Malabarkysten. Ja endog i de Lande ved Europas Kyster, hvor Steendysserne og Jættestuerne ere hyppigst, som f. Ex. i Danmark, har man lagt Mærke til, at de forekomme i langt større Antal paa Øerne og i de til Havkysterne stødende Egne, end i de mere indre Dele af Landet, f. Ex. af Jylland, hvis hele midterste Ryg dog forresten er besaaet med en talløs Mængde andre Gravhøie fra Hedenold.

„Dernæst fremgik det mere og mere ved nøiagtige Undersøgelser af Steenkamrene, saavel de temmelig fritliggende (eller Dysserne) som de jorddækkede (eller Jættestuerne), at de baade i den sydlige Deel af Norden og i Europas øvrige Kystlande, med faa og tilfældige Undtagelser, allevegne ikkun indeholde de raaeste Redskaber af Steen, Been og brændt Leer, samt raae Prydelser af Been og Rav. Man bemærkede ligeledes, at de egentlige Steenkamre altid gjemte Skeletter eller ubrændte Liig, medens man ikke sjeldent i den omgivende Jordhøi enten ovenover Kamret eller ved Siden deraf kunde træffe paa Leerurner med brændte Been og Aske og forskjellige derved nedlagte Sager af Bronce — aabenbart Begravelser fra en sildigere Tid, da Gravskikkene vare blevne heelt forandrede og Kjendskab til Metal indført i Landet.

„I det Hele viste Steendysserne og Jættestuerne sig ved nærmere Betragtning som absolut forskjellige fra alle andre Oldtidsminder baade i Beliggenhed, Bygning og Indhold. Det blev saaledes lidt efter lidt klart, at disse Gravminder ingenlunde skrive sig fra den historiske Tid og neppe engang fra de i Norden og det øvrige Europa for Øieblikket herskende Folkefærd, men snarere fra en halvvild, forgaaet Urbefolkning, der engang bredte sig over Eu-

ropas Kyster og dets store Floddale, hvor den med simple Redskaber af Steen og Been ernærede sig ved Jagt og Fiskeri. Det er et Resultat, som vel i Førstningen bekæmpedes ivrigt, især af Historieforskerne, men som bestandigt vinder større Fasthed ved de talrige overeensstemmende Jagttagelser fra Europas forskjellige Lande. Navnlig her i Danmark er der hvert Aar indkommet til Museet for Oldsager en overordentlig Mængde Fund af Steen-, Been- og Ravsager samt Leerkar baade fra Steendysser og Jættestuer, saa man nu allerede med fuldkommen Sikkerhed veed, hvad disse Graves almindelige Indhold er.

„Hvad Jættestuerne selv angaaer, da har blandt Andet den Anskuelse været fremsat, at de, idetmindste for en Deel, have været Boliger, som i Hast skulle være forladte af Urindvaanerne, da nyere Folkefærd indkom i Landet. Denne Anskuelse er endnu langtfra opgiven, saa den kan ogsaa trænge til nærmere Betragtning. Tiltrods for de mange anstillede Udgravninger af Jættestuer og Steendysser har man, som bekjendt, heller ikke endnu et eneste fuldstændigt Skelet fra Urbefolkningens Tid, end sige flere, hvoraf man vilde kunne danne sig en bestemt Forestilling om denne Folkestammes ydre Særkjender; thi Cranierne, hvoraf vi allerede have en ikke ubetydelig Samling, ere i denne Henseende ingenlunde tilstrækkelige. Fremdeles mangle vi tilfredsstillende Oplysninger om de Dyrebeen, som ofte fandtes i Steenalderens Grave, saavelsom om Forbindelsen imellem Skeletterne og de i Gravene nedlagte Steensager, og endelig om disse Steensagers nærmere Beskaffenhed i Forhold til andre, udenfor Gravene forefundne Redskaber af Steen og Been m. M.

„I Aaret 1852 var der opdaget paa Hjelm Mark ved Stege et stort Steenkammer eller en Jættestue, i

hvis ene Ende var fundet endeel Menneskebeen og Dyreknokler samt Steenredskaber og Potteskaar, hvis videre Udgravning blev standset, indtil en Comitee af Videnskabernes Selskabs Medlemmer selv kunde anstille en nøiagtig Eftergravning, hvilket da ogsaa fandt Sted i det paafølgende Foraar.

„Den Høi, hvori Jættestuen fandtes, var opført paa et høit og frit Sted, hvorfra der var en viid Udsigt, paa en Mark i Damsholte Sogn. Indgangen, der ved Eierens Opgravning af Jorden var bleven noget forstyrret, havde nu kun circa $2^{1}/_{2}$ Alens Længde og var sat paa Kamrets østlige Side af tre Stene paa hver Side med Overliggere. Det egentlige Kammer, som var anlagt i Retningen Nord til Syd, havde derimod en Længde af omtrent fjorten Alen, en Brede af circa $3^{1}/_{2}$ Alen og en Høide af henimod $2^{3}/_{4}$ Alen. Paa enkelte Steder mellem Dækstenene kunde en fuldvoxen Mand staae opreist, men under Dækstenene var han nødt til at bøie sig. Dette anseelige Kammer var sat af ialt 19 Bærestene eller Sidestene (7 paa den ene Side, 9 paa den anden, 2 for den nordre Ende og 1 for den søndre), som alle vendte den fladeste Side indad, og som stode tæt op til hverandre i en aflang Runding; alle de smaa Mellemrum vare udfyldte med net sammenlagte, flade Steenfliser. Disse nitten Stene bare sex uhyre, ligeledes paa den indadvendte Side flade, Steenblokke, som dannede Loftet til Jættestuen, og som vare saa nøiagtigt anbragte ovenpaa Sidestenene, at man virkelig ved Betragtningen deraf maatte finde det ganske naturligt, at Almuen i gamle Dage havde tillagt de kæmpestærke Jætter, og ikke Mennesker, Opførelsen af disse Gravstuer.

„Ved Gravningen fandtes der i de øverste Jordlag blandt Andet et forrustet Stykke af en Jernstang, som

upaatvivleligt i langt sildigere Tid er nedkommet i Kamret, sandsynlig derved, at man har forsøgt at jage en Brækstang ned mellem Dækstenene. Ogsaa fandtes der i disse Lag Dyrebeen, der vistnok hidrørte fra en senere Tid end den egentlige Begravelse i Jættestuen, hvilket fandt Bekræftelse ved, at der fandtes Spor til en Rævebo imellem tvende af Bærestenene. Med Sikkerhed kan kun for Fremtiden henføres til Urbeboernes Tid de Dyrebeen, som ligge i Steendysserne og Jættestuerne paa Bunden ved Siden af Menneskebenene og de med dem begravede Redskaber osv.

„Paa Gravstuens Bund fandtes først Levninger af Skeletter og ved dem en Mængde Potteskaar, Ravperler, Flintflækker og andre Redskaber af Steen. Mærkeligt nok fandtes ved denne Udgravning aldeles ingen Redskaber af Dyrebeen, hvilke ellers oftere ere opdagede i Jættestuerne, ogsaa paa Møen.

„At slutte sig til af de af Fugtigheden opløste Skeletdele har Graven vel gjemt femten Lig. Adspredte ved Skeletterne over hele Steenkamret og i Indgangen fandtes ialt 22 større og mindre saakaldte Knive eller vel rettere Landsespidser (og Harpuner) af Flint fra 11 til 5½ Tommes Længde; fremdeles en stor Mængde (over 40) Flintflækker eller Flintspaan (formodentlig en Art Knive), gjerne fra 5 til 2 Tommer i Længde. Endvidere et Par saakaldte „Flintknuder", hvis Bestemmelse iøvrigt er ubekjendt, fire Flintkiler, eller Flintøxer, tre Smalmeisler af Flint, en net Steenhammer, adskillige Ravperler, meget fortærede af Ælde, samt endelig en overordentlig stor Mængde Skaar af Leerkar, vistnok 30 til 40 Stykker.

„Alle disse Leerkar henhørte til de fra Steenalderens Grave tidligere kjendte særegne Arter. Nogle vare meget tykke og plumpe, andre vare finere og prydede med

indtrykkede eller indridsede Sirater; atter andre vare af de saakaldte Hængekar med rund Bund og rundt Laag. Intet af disse Leerkar bar nogetsomhelst Spor af at have indeholdt brændte Menneskebeen. Sandsynligviis have de i sin Tid indeholdt Fødemidler, der paa flere vilde Folks Viis da ere blevne nedsatte med de Døde.

„Dette Fund havde i det Hele den største Overeensstemmelse med tidligere Fund fra andre Jættestuer, ikke alene i de danske Lande, men ogsaa i andre Lande af Europa."

Da der, som Worsaae yttrer, af alle Mindesmærker fra Hedenold ikke gives noget mere imponerende og interessant end de saakaldte Steendysser og Jættestuer, have vi meent at burde meddele ovenanførte Skildring af en saadan, for at Læseren kunde faae et Begreb om de Mindesmærker, vort Lands Urindvaanere have efterladt sig.

Rødding Høi.

Denne berømte Jættestue eller Gravhøi ligger i Nærheden af Landsbyen Rødding ved Rødding Sø. Efter Sagnet skal her ligge en Kong Rød eller Røthe begravet. Den er cirkelrund, omtrent 44 Alen i Fodens Omkreds, 22 Alen i Gjennemsnit og 12 Alen i Høiden. Eieren af flere Herregaarde paa Møen, Kammerherre Calmette, lod denne Gravhøi i sin Tid undersøge. Den bestod af to Kamre, begge omgivne paa Siderne af store, tilhuggede Stene, der stode paa Kant med svære Overliggere. Længden paa begge Gravkammere var 7 Alen, Bredden paa det ene $3^1/_2$ og paa det andet $2^3/_4$ Alen, Høiden paa det ene 3 Alen og paa det andet $3^1/_4$ Alen. Der fandtes i dem flere Skeletter, Hoveder og andre Been ligesom Kul og forbrændte Levninger af saadanne. Desuden flere Urner og Kar af Pottemager-

leer, en Steenøxe eller Hammer, men ikke af Flint, et Par Flintesteens Knive, udmærkede i deres Slags, nogle Stykker og en Ring af Rav, hvilke Oldsager fra Steenalderen for største Delen skjænkedes til Museet for nordiske Oldsager*).

Rullestene.

Svantese Stenen.

Paa Møen findes en Mængde saakaldte Rullestene i store Blokke. Den mest bekjendte af disse er Svantese Stenen, som efter Sagnet skal være kastet af en Troldqvinde fra Skaane over efter Magleby Kirke paa Møen, men være falden paa det Sted, hvor den nu ligger. Den er af rød Granit, ligger ganske løst paa Overfladen af en af Aborrebjergets sydlige Toppe, er omtrent 10 Fod i Gjennemsnit og har et Cubikindhold af omtrent 1000 Cubikfod. Dog er denne Størrelse ikke meget usædvanlig, thi paa flere Steder i Klinteskoven, især paa Aasen og ved Grimsdalen, findes ligesaa store Blokke. Paa Fruerhøiene ved Budsene har man nedgravet Kannike-Stenen, der er paafaldende flad og har en Flade af omtrent 170 Qvadratfod med en Tykkelse af 10 Fod. En anden Steen tæt ved Budsene kaldtes Simmese Stenen, men er nu ligeledes nedgraven.

Paa Stranden ligge mange andre Blokke; den største af dem er Tøvelde Stenen, som ligger i Hjelms Bugt et Stykke fra Landet, ragende et Par Fod op over Vandet, der omkring den er omtrent 6 Fod dybt. Den skal være saa stor, „at Heste og Vogn kan holde paa den".

---

*) Paludan, Møens Beskrivelse 1822.

Spørger man nu, hvorledes en Granitblok af den Størrelse som Svanteſe-Stenen kan være kommen til at ligge løs paa en Kridtklippe 450 Fod over Havets Flade, saa ere Meningerne derom deelte. Den rimeligſte er viſtnok den, vi nu ſkulle meddele.

Naturforſkningen har i den nyere Tid beviiſt, at en ſtor Deel af Danmark og Skaane ved underjordiſk Kraft hæves umærkelig, men uafbrudt frem over Havets Flade. I de allerældſte Tider er Hævningen viſtnok foregaaet raſkere, Møen og dens Klint ſaavelſom det øvrige Danmark, Norge, Sverrig og omliggende Lande have dengang ligget begravne under Havets Bølger. Da de naaede Havets Overflade, ere Granit-Blokke fra de fremragende nordlige ſkandinaviſke Bjerge ſtyrtede ned paa det tilfrosne Hav, hvis Isflade har kunnet, naar Sommervarmen opbrød den, ført af Vinden og Strømmen, bringe disſe Blokke ned mod Syd, hvor de da affattes paa de lige med Havets Flade beliggende Kridtbjerge. Saaledes ere disſe Steenblokke Mindeſtene fra en Tidsperiode mange tuſinde Aar tilbage.

Klinten.

„Møens Klint er utvivlſomt, hvad Naturſkjønhed angaaer, det intereſſanteſte Punkt i Danmark; de hvide Kridtklipper, den grønne Skov og det blaa Hav frembringer i Forening et herligt Landſkab, ſom er forſkjelligt paa ethvert Punkt af Klinten. Denne Forſkjellighed frembringes iſær ved de mange ſaakaldte Fald, Kløfter, ſom ovenfra løbe ned til Havet og dele Kridtet i en Mængde fremſpringende Bjergmaſſer. Disſe Fald ere ſædvanligt udfyldte med Leer og Sand og bedækkede af en yppig Vegetation, i hvilken den blaalige grønne Klintepiil med ſine røde Bær ſpiller en vigtig Rolle.

„I Mellemrummene imellem Faldene ſees Kridtet

nøgent, sædvanligt steilest oventil med meer eller mindre lodrette Vægge, som ned imod Havet gaae over til en steil Skraaning, der bedækkes af de hyppigt ovenfra nedstyrtende Kridtmasser. De enkelte mellem Faldene fremspringende Kridtpartier have Navn af Pynter, Rygge eller Nakker; de ere atter i det Mindre deelte og kløftede paa forskjellig Maade, hvorved de antage mangfoldige maleriske Former, der snart minde om høie Mure med Gavle og Tinder, snart om Taarne og Spir." *)

Paa en Strækning af omtrent en Miil omkrandses Møens Østkyst af den deilige Flint.

„Disse Kridtklipper indeholde Minder om en forlængst henrunden Tid, for flere tusinde Aar siden. Kridtet er nemlig fuldt af hele og sønderbrudte Kalkskaller af Sødyr, og en mikroskopisk Undersøgelse viser en endnu større Mængde af slige Brudstykker, saa at Kridtet kan antages at bestaae af de fuldsmuldrede Dele af disse Kalkskaller.

„Nogle af Kalkskallerne findes ogsaa udfyldte med Flint, og andre organiske Levninger ere aldeles gjennemtrukne eller omhyllede af Flintmasse. Disse forstenede organiske Levninger bevise utvetydigen, at Kridtet er afsat af Havet; men ingen af de forekommende Arter findes levende i det nuværende Hav, de ere alle uddøde og have veget Pladsen for nye Generationer. Forsaavidt de have Lighed med nulevende Arter, forekomme disse fordetmeste i de sydlige Have under varmere Klimater, og man tør deraf slutte, at Klimatet i vore Egne i Kridttiden har været langt varmere end nu."

Det høieste Punkt paa Klinten eller, som den og kaldes, Høie Møen, er Aborrebjerget, der har en

*) Christopher Puggaard: Møens Geologi, 1851.

Høide af 450 Fod, det næststørste er Kongsbjerget, der kun er 433 Fod høit. Desuden findes her flere Bjerge, der ere over 400 Fod høie.*)

Den deilige Klint kan ansees at begynde mod Syd med den saakaldte „Drekule" og ender i Nord med „Slotsfald", hvor det egentlige sammenhængende Klinteparti Store Klint kan ansees som sluttet. Umiddelbart følger derefter videre mod Nord forbi Liselund til Pumlerende den saakaldte Lille Klint, der ogsaa frembyder mange skjønne Partier.

Drekulen, der ligger faa hundrede Alen fra Møens Fyr, er en kratbevoxet Dal, der fra en Høide af omtrent 100 Fod skyder sig ud til Havet. Derefter følger Jættebrinken, 180 Fod høi, hvormed den egentlige hvide Kridtklint begynder. Huno- eller Hundevangsfald begrændses atter af Hundevængeklint, 221 Fod høi. Fruerstuefald, hvorunder ofte mægtige, nedskredne Leermasser findes, efterfølges af det 286 Fod høie Hvidskud, der skyder sig majestætisk ud til Havet. I Hvidskuds Kridtvæg findes en stor, dyb Hule, som kaldes Lossehullet, om hvilket Viborg og Sandvig, der have beskrevet Møens Klint, bemærke, at der i samme skal findes en utaalelig Stank. Nogle mene, at Sørøvere engang have benyttet denne Hule som Lossepladsfor deres Bytte, og ville heraf udlede Navnet. Nordfor, adskilt ved Skrædderrenden, træffe vi Steilebjerg, 339 Fod, med sine stærkt fremragende Taarne og Tinder. Med Graaryg, 353 Fod, begynder Klinteskovene. Herfra er ovenpaa Klinten afsat Gange til næsten ethvert seværdigt Punkt i Klinteraekken. Efter Graaryg, saaledes kaldet efter sit graalige Ud-

*) Den følgende Beskrivelse af Møens Klint er tagen af J. Jensen, Historisk-topografisk Beskrivelse af Møen 1866.

seende, følger Nælderendefald og Nakke, fra hvilken haves en skjøn Udsigt til Sommerspiret, Sommerfaldet og Tragten. Sommerspiret, 325 Fod høit, er en fritstaaende, kegledannet Klippe, der tidligere kaldtes Dronningspiret efter Jætten Upsals Ægtefælle, der i Nærheden deraf skal have havt sin Bolig. Viborg mener, at Bønderne senere have givet det Navn af Sommerspir efter det Spir eller Spær, som de pleie at føre med sig ved deres Maifest, eller naar de ride Sommer i By. Andre ville udlede Navnet af, at det fremtræder saa klart og tydeligt om Sommeren, medens det om Vinteren, omgivet af Snee og Is, næppe er synligt. Forresten skal Sommerspiret tidligere have havt en langt anseeligere Høide; Abildgaard angiver saaledes i sin „Beskrivelse over Møens Klint 1781" dets Høide til over 440 Fod og tilføier, „at der af en paalidelig og brav Mand er ham berettet, at Bjergtoppen Sommerspir nylig er nedfalden". Sandfaldet, en deilig, skovklædt Dal, ved hvilken findes en ret god Nedgang til Stranden, støder op til Sandpynten, begge benævnte efter den Mængde løse Sand, der findes. Mod Nord begrændses Sandpynten af Græderen, et grotteliguende Sted i Klintens Fod, ved hvilket Vandet har trængt sig igjennem Kridtmassen ovenfra og draabevis flyder nedad Kridtvæggen; deraf Navnet. Maglevandsnakke, der skyder sig langt ud mod Havet, følger herefter; fra dens yderste Punkt, Freuchens Pynt, overskues flere imponerende Partier af Klinten. Maglevandsdalen, i hvis Skjød Maglevandskilden udspringer, hvorfor den ogsaa kaldes Maglevandsfaldet, tiltrækker sig strax Besøgendes Opmærksomhed ved sine skjønne Omgivelser. Gjennem den med Bøgekrat og alenhøit Skovgræs bedækkede Dal snoer Bækken fra nysnævnte Kilde sig med sit krystalklare Vand jevnt ned mod Stranden.

Langsmed den findes en paa de steilere Steder med Trin affat Nedgang til Stranden. Tæt Nord herfor træffer man Maglevandspynten, ogsaa kaldet Frederik den Sjettes Pynt, og derefter kom man tilsorn, naar man var stegen op til en Høide af 403 Fod, til Dronningestolen, et af Klintens Glandspunkter, der, betragtet fra dens Tinde eller Fod, frembød et høist storartet Skue. Midt i dens lodrette Klippevæg fandtes to store Huler, kaldet Jøden Opsals Huler, hvorfra Klintekongen og hans Mænd holdt Udkig med Sørøverne, og naar der leveredes Bataller, var Dronningen herfra Tilskuer. Ved et stort Jordskred er dog nu Dronningestolen nedstyrtet. „Alt er forsvundet, den skjønne Plet, hvor saa mange Tusinder have hvilet, de mange Træer, hvorunder de glade Stemmer saa ofte have lydt, Alt er borte, Alt ligger opslugt af Havet," yttrer en Forfatter i „Illustreret Tidende" i Januar 1869. „Gjennem Taagen skimte vi dybt nede de storartede Levninger af de nedstyrtede Masser, vidt og bredt ligge de som en Ø ude i Bølgerne. De mægtige Kridtmasser, som før truende hang ud fra Klinten, ere nu borte; Væggene gaae nu lidt tilbageskraanende ned mod Vandet. Et mægtigt Jordskred i Klippens hele Høide og Kridtets Hvidhed vise, hvor Nedstyrtningen er skeet; thi ingen Kløft eller Indskjæring betegner Stedet nærmere. Vi vandre et Stykke langs henad Kysten, men standses af de nedstyrtede Masser, som opfylde Strandbredden, og som ere saa opløste, at de danne et fuldkomment Morads. Ude paa Øen, der ligger et godt Steenkast fra Land, see vi Træerne kneise op, ligesom om de vare fødte og opvoxede der; kun eet større ligger væltet, det er den bekjendte Bøg. Den Bugt, Kysten slaaer under Dronningestolen, er opfyldt næsten i sin hele Længde af de

nedstyrtede Kridtmasser, der hæve sig 30—40 Fod op over Havfladen og strække sig flere hundrede Alen ud i Søen. Det udskredne Stykke, der bestod af hele det fremspringende Parti paa Dronningestolen, var 3—400 Alen i Længde, omtrent 80 Alen i Høide og havde en Brede foroven af omtrent 50 Alen. Paa Grund af den store Høide, hvorfra det har løsrevet sig, har det faaet en saa voldsom Fart, at det har kunnet glide saa langt ud i Havet. Klintens skjønneste Punkt er saaledes borte. Dette besungne og lovpriste Sted vil for Fremtiden kun leve i Eftermælet; men Navnet er saa fast knyttet til Møens Klint, at man, naar Sommeren vinker ad de mange Besøgende, naar Klinten atter faaer Liv og bliver befolket, nok vil vide at finde en ny Dronningestol."

Det næste Punkt Nord for Dronningestolen er Forchhammers Pynt, den efterfølges af Gukkenehulefald med sine mange Revner og Tragte. Dette Fald begrændses atter af den temmelig lange og smalle Kridtkam, Vitmunds Nakke, der atter afløses af den imponerende Dal, Røde Udfald. Derpaa følger en kort, ubenævnt Kridtklint, og herefter det skovklædte Sækkepibefald, derpaa atter en Kridtklint, hvorefter Sandskredsfald, hvor der findes en Nedgang til Stranden. Fra dette Fald fører en Indsænkning mod Vest til den saakaldte Grimsdal, i hvilken der ifølge Sagnet skal findes en Steen, hvori et P er indhugget, og hvorunder store Summer ligge skjulte. Enkelte have været saa lykkelige at støde paa den; men medens de saa have villet hente Redskaber til Udgravning, er Stenen forsvunden. Til Abildgaardsfald, der let kjendes paa sine graalige Leerklinter, for det Meste bevoxede med den saakaldte „Klintepiil", knytter Sagnet om Klintekongens fortryllende Have sig. Nylandsnakke, 369 Fod, med

sine skarpt fremtrædende, skovklædte Tinder, og Hyllebalsklint, der noget tilbagetrængt fra Havet hæver sig 410 Fod over dette, og saaledes er det høieste Punkt i Klinteraekken, efterfølges af Taleren 325 Fod (Store og lille Taler); her findes et sjeldent Ecco, der med stort Mellemrum tydeligt gjentager endog flere Stavelser. Herefter følger Hydeleie, en Dal, i hvis Skjød et rigt Kildevæld udspringer, hvor man let finder Nedgang, og hvorfra Taleren nok fortjener at beskues. Denne Dal skjærer sig videre mod Sydvest igjennem Klinteskoven henimod Aborresø under Navn af Slotsræsen. Nord for Hydeleiet træffes Slotsgavlene, saaledes benævnte efter Klippespidsernes Lighed med Gavlene paa et gammelt Slot. Ved Slotsfald, der følger umiddelbart herefter, ansees, som foran bemærket, Storeklint at ende.

Førend vi slutte Beskrivelsen heraf, skulle enkelte isolerede Punkter noget inde i Landet endnu omtales. Drebjerg 435 og Aborrebjerg, tidligere omtalt som det høieste Bjerg, 450 Fod, ere to skovklædte Bjerghøider Sydvest for Taleren. De adskilles ved en dyb Kløft, den saakaldte Steenræse. Det er fornemmelig Aborrebjerg, der er blevet bekjendt for den skjønne Udsigt, som derfra haves over hele Øen; i en fjern Synskreds udfolder den sig i sin fulde maleriske Skjønhed. I Forgrunden, næsten ved Bjergets Fod, sees de deilige Smaasøer Aborre-, Gjede- og Hunosø, hvilken sidste indesluttes af den skovbevoxede Hunosøbrink, hvor Levninger af Kong Hunos Slot endnu findes. Sandvig beretter, at Søen er fuld af Slanger, og at en Bonde der har opfisket et Slangehoved af Størrelse som et Kalvehoved. Paa Bjergets sydlige Side ligger den saakaldte Svanteseesteen. Længere mod Syd, ligeledes

inde i Landet, findes det ligesaa bekjendte Kongsbjerg, der ved en Gjennemskjæring af tre fra Vest mod Øst gaaende dybe Dale er deelt i fire Toppe, der benævnes: den sydligste Høvbleg 385 Fod, derefter Kongsbjerg 433, Risk 434 og nordligst Rud 420 Fod over Havet. Fra Høiderne paa disse skovløse Bjerge haves en overmaade vid Udsigt, ligesom ogsaa Kongsbjerg med sin nøgne, hvide Top viser sig i en stor Frastand som Høiemøens meest fremtrædende Punkt.

Puggaard fremstiller Høilandet i en Gruppering, der giver en naturlig og let orienterende Oversigt over samme. Efter fire Indsænkninger, som udenfra trænge sig ind og gjennemskjære Klinten, deler denne sig i fire Partier, saaledes:

I. Langebjerg-Gruppen, nordligst; den strækker sig fra Slotsfaldet til Iydeleiet og indbefatter Store- og Lille-Langbjerg, hvis Høider, forlængede i sydvestlig Retning, støde sammen med Kongsbjerg-Høiderne. I denne Gruppe findes desuden Tranemosebjerg og Grevenebjerg, samt yderst ved Klinten Sneglehøi, med Lag fulde af Sneglehuse.

II. Aborrebjerg er den fælles Benævnelse for den følgende Gruppe af Bakker, som mod Syd begrændses af Grimsdalen og altsaa indbefatter Partiet mellem Iydeleiet og Sandskredsfald. Denne Gruppe optager det egentlige Aborrebjerg med de ovenfor beskrevne Omgivelser.

III. Aasen, det meest fremtrædende Bjerg i denne Gruppe, indbefatter Resten af Klinten, Syd for Grimsdalen, med Undtagelse af Kongsbjerg-Gruppen. Aasens østlige Ende danner Dronningestolen. I dette Parti findes inde i Klinteskoven flere Høidepunkter, der fortjene Opmærksomhed for den smukke Udsigt, de af-

give; vi nævne som saadanne Kammerherrens Pynt, straxt vesterfor Maglevandspynten, og Havrehøi, længere mod Vest i det saakaldte Havrelukke.

IV. Kongsbjerg-Gruppen ligger længst vestligt, afsondret fra det øvrige Høiland, og naaer ikke ud til Klinten. Mærkelige ere den Mængde Kjedeldale, som findes i denne Gruppe. I Dalen mellem Kongsbjerg og Høvbleg findes saaledes 6, blandt hvilke nævnes Kjøkkenet og Slumrehulen. Disse Dale saavelsom de mange Smaasøer og Huler, hvorpaa Høiemøen er saa rigt, mener Puggaard ere stærkt talende Vidnesbyrd om fortidige Jordsænkninger eller Jordfald. De her meest fremtrædende Høider ere foran nævnte; Trylledandsen, en Bakke, under hvilken Underjordiske i Overtroens Tid skulle være sete dandsende og Bakken staaende paa Ildsøiler, ligger i denne Gruppe henimod Teglværket.

Lilleklint danner den nordligere, lavere Fortsættelse af Storeklint.

Af Punkter ved Stranden maa her efter Slotsgavlene mærkes Kapellet, ved hvilket en mærkelig dyb Kløft, som paa dette Sted gjennemskjærer Klinten, aabner sig mod Havet. Gjennem denne kan Vandet fra Liselunds Haves Kanaler udledes. Omtrent midtveis oppe i Dalen staaer det saakaldte „Klintekors", om hvilket Paludan i sin Møens Beskrivelse yttrer, at det skal være sat til Minde om en tro Skovbetjent, som i Vinteren 1788—1789 skal have tilsat Livet her i den høie Snee, da han, stolende paa sit Kjendskab til Stierne, i en mørk Nat vilde overraske nogle Skovtyve, som han troede at have hørt fælde Træer. Dybere nede i Dalen staaer et mindre Kors.

Forbi Kapellet kommer man til Hellehavns

Nakke, 120 Fod høi, Pumlerenden og Steenvaserenden ved Lilleskov, ikke langt fra den mindre Skov Stubberuphave; Regners Vagthuus — Reiers-Banke, ved hvilken findes en Dal, 4—6 Fod dyb, som i Aaret 1756 fremkom ved en Jordsænkning med Træer og Buske. Det er forøvrigt den smagfulde Forening af Natur og Kunst, mere end de mægtige, dristigt fremtrædende Former, som Storeklint har at fremvise, der her tiltrækker sig de Besøgendes Opmærksomhed.

Af mærkelige Personligheder, der have levet paa Møen, skulle vi omtale følgende:

Hans Boesen Møenbo var i Aaret 1513 Provst paa Møen og vistnok den sidste catholske Sognepræst i Stege, skjøndt senere en ivrig Lutheraner. Christian den Anden besøgte engang Møen, og da han hørte Møenbo prædike, fandt han saadan Behag i hans Lærdom og de Grundsætninger, han yttrede, at han tog ham strax med sig som sin Hofpræst. Møenbo var ogsaa blandt de Dannemænd, der fulgte den ulykkelige Konge i hans Landflygtighed og deelte hans Skjæbne indtil Aaret 1529, da han kom tilbage til Danmark og blev Kannik i Viborg, hvor han døde 14de Mai 1557. — Man har et latinsk Brev fra Kongen til Møenbo, hvilket vi her skulle gjengive i Oversættelse som et Bidrag til denne Konges Charakteristik. Det lyder saaledes:

„Kjæreste Broder i Christus!

Jeg lader Dig vide, at vi her glemme Christus, da der ei er Nogen, som forkynder Guds Ord for os, hvilket allerede Mange forsmaae; derfor beder jeg Dig med broderlig Kjærlighed, at Du vil komme til mig og for-

kynde os den evangeliske Trøst. Hils ogsaa vor Broder og Søster. Lev vel! Svinard, den 12te December."

Den bekjendte Corfitz Ulfeld var Lehnsmand her paa Øen fra Aarene 1634 til 1651, men opholdt sig kun en kort Tid paa Landet. Efterat han den 9de Oktober 1636 havde holdt Bryllup paa Kjøbenhavns Slot med Christian den Fjerdes Datter, Eleonore Christine, reiste de til Møen og boede paa Elmelunde Slot, der senere blev ødelagt i Grevens Feide, og som tilhørte Ulfeld. Her tilbragte de Hvedebrødsdagene et halvt Aar — vistnok den lykkeligste Tid i deres Ægteskab — med landlige Glæder. Eleonore fordrev Tiden med at spille paa Harpe og Fløite, med at tegne og brodere, samt med Læsning. Efterat Ulfeld var udnævnt til Rigets Skatmester, flyttede de atter til Kjøbenhavn 1637 i April. Altertavlerne i Elmelunde og Phanefjord-Kirker mener man ere skjænkede af ham.

Den bekjendte Jakob Nielsen Dannefærd, der ved sin Snildhed bragte et fjendtligt Skib, pakket aldeles fuldt med røvet Gods fra Kronborg, til Kjøbenhavn, fik, som alt omtalt, en Eiendom paa Møen, upaatvivleligt det nuværende Liselund, der dengang kaldtes Nygaard, skjøndt Nogle mene, at det har været Marienborg.

Sluttelig nævne vi den berygtede, under Rønnebæksholm udførlig omtalte Kammerherre Beringskjold, der i Forening med Regimentsqvarteermester Fleischer kjøbte endeel Bøndergods paa Møen. Den Sidste overlod Beringskjold sin Deel af dette mod en passende Erstatning, da han var kjed af hans Kjævlerier. Beringskjold kaldte nu Godset Marienborg efter sin Hustru.

Møen har ogsaa havt sine Hexehistorier. Ifølge et Document fra det 15de Aarhundrede i det kongelige

Geheime-Archiv blev en Fru Grethe Reders fra Koxeby levende brændt i det Tidsrum.

Ligeledes skulle ved Troldkone-Høiene i Borre Sogn fem Borgerkoner fra Borre Kjøbstad, omtrent imellem Aarene 1500 og 1520, være blevne brændte, „fordi de med et fortroldet Nøgle Garn havde omgaaet nogle af Naboernes Huse, og tillige ved at læse Latin af en Hexebog, samt paakalde Djævelen ved fremmumlede Ord, saaledes forhexet dem, at, uagtet Folkene ikke kunde komme ud af deres Huse, vare dog alle deres Klædningsstykker og Penge forsvundne". Bemeldte Koner skulle have gjort det samme Kunststykke i flere Byer, hvorfor de, efter et Forhør, hvori de Intet bekjendte, „bleve strakte af Bøddelen paa en Stige", indtil de tilstode den hele Historie*).

Folkesagn fra Møen.

Ved Vollerup By sees Spor af Volde og Grave. Her skal i de ældste Tider have boet en Ridder, Hr. Truels, der havde tre Sønner og tre Døttre. Sønnerne bleve i deres tidlige Barndom alle tre bortstjaalne af Skovrøvere og opdragne blandt dem.

En Søndag Morgen bleve de tre Døttre vækkede af Fru Mettelil, der sagde til dem, som Kæmpeviisen fortæller:

„Staaer op, mine Døttre, I sove vel haardt,
Nu haver I sovet Jer Fropræken bort!"

Hertil svarede Jomfruerne:

„Og have vi forsovet vor Ottesang,
Da ville vi gjøre vor Høimesse lang."

---

*) Jensen, Beskrivelse af Møen 1866.

Jomfruerne vilde til Horbelev paa Falster, fordi der paa Møen ingen Kirke var, og der imellem Falster og Møen kun var et Vandløb, som de kunde hoppe over.

Da de efter endt Gudstjeneste vilde vende tilbage til deres Faders Borg, mødte de i Taastrup Riis paa Falster en Hund, som gjøede, og tre Røvere, der sagde til Jomfruerne:

„Enten ville I være tre Røveres Viv,
Eller ville I miste Jert unge Liv!"

Jomfruerne vilde før miste Livet end deres Ære og svarede derfor, som det hedder i Visen:

„Ikke vil vi være tre Røveres Viv,
Langt heller vil vi miste vort unge Liv!"

Og dette skete ogsaa. Derpaa gik Røverne til Hr. Truels's Gaard, begjærlige efter mere Rov, bleve godt modtagne og drak tilsidst Ridderen saaledes til, at han maatte gaae tilsengs. Nu begjærede de da Husfruen, Fru Mettelil, som blev ene tilbage. Hun bad om at maatte see i deres Sække, som de havde medbragt, og hvori de havde de dræbte Jomfruers Klæder. Da hun gjenkjendte dem, lovede hun, for at gjøre dem trygge, at hun vilde følge med dem, men at hun først vilde samle sit Guld i et Skrin. Hun gik nu ud og vækkede Hr. Truels, fortalte ham, at hendes Døttre vare myrdede, og han rustede nu alt Slottets Mandskab og greb Røverne. Disse tilstode Mordet og fortalte, hvorledes de alle Tre i deres Barndom vare bortførte. Da mærkede Ridderen, at det var hans Sønner, der havde udøvet disse skrækkelige Mord. Han bød dem nu reise til det hellige Land for at forsone deres Brøde; men de to Ældste vilde hellere miste Liv for Liv og bleve derfor henrettede paa en Høi imellem Kirken og Harbølle. Den Yngste gjorde

en Pillegrimsreise, levede efter sin Hjemkomst en lang Tid der i Egnen, gjorde Bod for sine Synder og blev begraven paa Harbølle Mark, nu kaldet Hestehaven.

Paa Møens Vestkant findes der en Skov, som kaldes Grønvald. Her seer man hver Nat Grøn-Jætte jagende til Hest, med Spyd i Haanden og et heelt Kobbel Hunde om sig; men det Besynderligste er dog, at han bærer sit Hoved under den venstre Arm. Af Frygt for, at han skal nedtræde deres Sæd om Natten, lægge Bønderne i Høstens Tid et Knippe Havre til hans Hest. Efter ham har Grønsund sit Navn, ligesom Phanefjord efter hans Fæstemø, Phane. Man viser en stor Steen ved Frenderup, som paastaaes at have været Grøn-Jættes Sovested, og i Aastrup Sogn ved Næsby paa Falster sees endeel Høie, i hvilke man har begravet dem, som Grøn-Jætte har dræbt med sit Spyd. I Phanefjord Sogn sees der paa Harbølle Mark en Kæmpegrav, hundredeoghalvfjerdsindstyve Alen lang og femten Alen bred. I denne, fortæller Sagnet, ligge Grøn-Jætte og Phane begravne. Et gammelt Riim lyder saaledes derom:

„Nu hviler Grøn med Phane sin,
Som trætted raasken Hjort og Hind!
Tak, Bonde god, den dyre Gud!
Nu gaaer Du tryg af Sundet ud!"

En Nat, da Grøn-Jætte jagede i Borre-Skov, bankede han en Mand ved Navn Henrik Fynbo op og befalede ham at holde hans Jagthunde et Øieblik. Han stødte derpaa to Gange i Luren og sagde: „Blæste jeg tredie Gang, saa var det Dig ikke muligt at holde Hundene." Derpaa jog han afsted, og da nogle Timer vare gaaede, kom han tilbage med en Havfrue, der laa tvers

over hans Hest, og som han havde skudt. „Efter hende," sagde han til Bonden, „har jeg jaget i fulde syv Aar; men nu fik jeg hende dog nede ved Falster." Derpaa begjærede han Noget at drikke, og efterat han havde faaet dette, rakte han Henrik Fynbo en Guldpenge, som brændte ham igjennem Haanden og sank i Jorden. Derpaa sagde han: „Fortæl nu, at Grøn-Jætte har rakt Dig Haanden; men for at Du ikke skal sige, at jeg har drukket omsonst hos Dig, saa tag det Baand, hvori Du holdt mine Hunde. Saalænge Du bevarer det paa et hemmeligt Sted, og det ikke bliver beskinnet af Solen, vil Du ikke fattes Velstand." Bonden tog vel fornøiet imod Gaven, gjemte den i flere Aar, og fra den Tid forøgedes hans Velstand bestandig. Men tilsidst glemte han reent Jættes Ord, idet han udluftede Halsbaandet, der var blevet muggent, og nu blev han Dag for Dag fattigere og fattigere.

Paa Møens Klint er der et Sted, som kaldes Kongsbjerg, og her boer Klintekongen. Et andet Sted paa Den boer Klintedronningen, hans Gemalinde; Stedet kaldes Dronningestolen. I Nærheden af hende staaer hendes Scepter, der nu kaldes Sommerspiret. Klintekongen paa Møen og Klintekongen paa Stevns ere de bedste Venner, men ere begge tilsammen fjendske paa Klintekongen paa Rygen, Grap, som derfor maa staae saa langt borte og speide over Havet for at see, om de komme.

Om denne Grap haves følgende Vers:

Grap han seiler fra Rygen ud
Med fem og fire Snekker!
Vi gaae og ud med lystigt Mod,
Ved Tolcken hannem frister.

Slet ingen Bytte han her skal faae,
Hans Agt skal hannem feile;
En blodig Pande og Kroppen blaa,
Dermed skal han bortseile!
Grap, Du komst fra Kullen i Fjor
Med Guld og Sølv belavet;
Det miste Du her bagved Niord,
Af Jætten det blev taget.
Det gaaer i Aar langt værre til,
Det skal Du vel befinde! —"

Klintekongen er stadigt paa Vagt paa Klinten og tager den vel ivare. Derfor kan den heller ikke indtages. Saasnart Landet trues med Krig eller anden Ulykke, kan man see hele Krigshære paa Klinten, der ere udrustede til at forsvare Landet.

En Røver, som man var iærd med at hænge i Stralsund, spurgte, idet han alt stod paa Stigen, om der var Nogen tilstede fra Høie Møen. Da fremtraadte en Mand og tilkjendegav sig som en Møenbo. Til denne sagde da Røveren, som i sin Tid havde begaaet Røveri paa Møen og, efterat have nedgravet en Skat, var flygtet til Stralsund, at han skulde gaae fra Øst til Vest igjennem Grimsdal; der skulde han finde en Steen, tilhugget som en Rist, og under den en stor Skat. Manden reiste nu hurtigt over til Møen og henvendte sig til Mikkel Degn i Magleby for at faae at vide, hvor vel hiin Steen var at finde. Men Mikkel Degn, som selv fik Lyst til Skatten, gik til Stedet og bemægtigede sig den. Han blev nu saa riig, saa at hans Søn endog blev Borgermester i Stege.

Der er paa Møen en dyb Hule, som kaldes Loshullet. I den kan Ingen træde ind, uden at han bliver

dødelig angst, saa han vilde forgaae, naar han ikke skyndte sig ud igjen. Engang krøb en Karl derind med draget Sværd og udæskede hvemsomhelst, der her havde Bolig, men da blev Sværdet slaget ud af hans Haand, og han faldt selv magtesløs til Jorden.

Det hændtes en sildig Aften, at en Seiler kom under Møens Vesterland og lagde sig for Anker. Den var sær at see til, thi den lignede ikke andre Fartøier, men havde kulsorte Seil, hvorfor man fattede adskillige Tanker om den. Dog var der en forvoven Karl, som tog en Baad og roede ud til den. Da han var kommen ombord paa Skibet, bemærkede han, at hele Mandskabet manglede Hovederne; desuagtet forrettede de dog al Sømandsgjerning, saa godt som Nogen. Nu spurgte Manden dem, hvad de vilde. „Hente Bager Herman til Hekkenfjeld!" svarede de. Og samme Nat døde Bager Herman. Han foer altsaa til Helvede.

Paa den saakaldte Riismark paa Møen findes en Høi, der benævnes Østed Høi. Da engang Pigen Margrethe Skælvig gik forbi den, mødte hun en gammel Kone, der spurgte hende: „Hvorhen skal Du, mit Barn?" Da fortalte Margrethe hende, at hun agtede at gaae til Elmelund Slot, til Peer Munks Kone, for at laane en Kjole at staae Brud i. Da Konen hørte dette, sagde hun: „Naar Du kommer herhid paa Løverdag, skal jeg laane Dig Brudestads!" Næste Løverdag gik Margrethe da til Østed Høi, og Konen bragte hende der skjønne Klæder af Gyldenstyk og befalede hende at bringe dem tilbage om otte Dage; hvis hun da gik forgjæves, skulde hun uden videre beholde Klæderne som sin

Eiendom. Margrethe stod nu Brud i Gyldenstyks Klæder, og da hun bragte dem tilbage paa den bestemte Tid, var den gamle Kone der ikke, og hun beholdt dem da med Rette som sin Eiendom.

Ved Dronningestolen paa Møens Klint er der høit oppe i Fjeldet nogle Huler, hvor Jøden fra Opsal skal have boet i gamle Dage. Et dumdristigt Menneske fik engang isinde at besøge ham i hans Slot og lod sig derfor nedhidse ved et Toug, men man saae ham aldrig mere.

Undertiden saae man denne Jøde fra Opsal kjøre over Søen med sine sorte Heste, og i den svenske Krig drog han med sine „Grønjægere" over Klipperne for at forsvare Landet, hvilket han har lovet at ville gjøre endnu engang. Nu skal han være dragen bort herfra til Stevns Klint.

Ikke langt fra Dronningestolen er der en Styrtning i Klinten, der kaldes Abildgaardsfaldet; der havde han en skjøn Abildgaard. Til denne Jøde eller Jætte fra Opsal pleiede Bønderne paa Møen, indtil for faa Aar siden, at skjænke det sidste Neg, naar de havde indhøstet deres Sæd.

Det hændte sig, at en Bonde paa engang mistede tyve Sviin, som han forgjæves ledte efter i nogle Maaneder overalt paa Klinten. Endelig efter „et ganske Aars Forløb", da han af en Hændelse igjen gik paa Klinten, mødte han den urene Aand, der sad paa et udmagret Sviin med en Kobberkjedel i sin Haand. Han drev 19 Sviin, der alle vare fede og vel ved Magt, foran sig. Bonden gjenkjendte strax disse Sviin som

sine og gav sig til at skrige og raabe af alle Kræfter, samt udskjælde Djævlen og bande ham for hans Tyveri. Djævlen holdt da stille med sit Svin, blev ligesom forbauset over Bondens Skjældsord og forsvandt pludselig, efterladende sig de velmæskede Svin samt Kobberkjedlen, hvilken sidste Amtmanden paa Øen lod hente til sig for at bevare den som en Erindring.

I de ældste Tider har Grønsund været en ubetydelig Aa og saa grundt Vand, at man har kunnet vade over det fra Møen til Falster paa tre Hestepander og tre Stene.

Lolland.

Nakskov.

Denne Byes Navn menes at komme af „Nakke", en Landpynt, og „Skov", og den antages allerførst at have været et Fiskerleie. Forinden den i Aaret 1266 af Kong Erik Glipping fik Kjøbstadsret, havde den bestaaet et heelt Aarhundrede, og Lybekkerne havde da hele dens Handel og Skibsfart i deres Hænder. Aar 1274 fik den yderligere Privilegier lige med Næstved. I 1420 blev Byen næsten ødelagt ved Ildsvaade, hvorefter den blev bygget nærmere ud imod Fjorden. Aar 1510 kom Danmarks paa den Tid argeste Fjende, Lybekkerne med en Flaade for Nakskov, fordi denne By vilde tilegne sig sin egen Handel, plyndrede først Byen i Bund og Grund, afbrændte den derpaa og ranede fra Stadens Kirke to Klokker, hvormed de siden smykkede St. Gjertruds Kirke i Lybek. Forinden de toge Afsked, udplyndrede de det daværende Halsted-Kloster, men Nemesis fulgte dem i Hælene i Skikkelse af Rigsadmiral Henrik

Krummedige, der gjorde Landgang tæt ved Nakskov med en Deel Mandskab og angreb Røverne, der bleve aldeles slaaede og flygtede med Tabet af 400 Døde og Fanger til deres Skibe, efterladende paa deres Flugt en stor Deel af deres Rov. Ved denne Overhaling havde de saaledes tabt Modet, at de, da de paa Tilbagetouren til Lybek stødte paa en Flaade, der skulde tilføre dem Proviant og Mandskab, nægtede paa Flaadens Anførers Opfordring at gjøre Landgang paa Falster og angribe Nykjøbing, idet de yttrede, at de havde gjort nok for deres Sold.

Dette Overfald af Lybekkerne gav Anledning til Nakskovs Befæstelse. Kong Hans lod nemlig kort efter anlægge det faste Slot Engelsborg, men da det fandtes ikke at være tilstrækkeligt, hvis Lybekkerne paany vilde gjæste Byen, lod Christian den Tredie i Aaret 1547 Nakskov omgive med en Vold og en Grav.

Aar 1625 nedblæstes Kirkespiret, der var et af de anseeligste og høieste i hele Riget, og ødelagde i sit Fald den daværende lærde Skole og nogle andre Huse. Fire Aar efter rasede Pesten her, og døde der tre Præster af denne Smitsot. Samme Aar som Pesten, nemlig 1629, befæstede Christian den Fjerde Nakskov end yderligere med flere Udenværker og et svært Batteri.

Den 7de Februar 1658, ret som Menigheden var forsamlet i Herrens Huus, udbredte sig den Efterretning overalt i Byen, at Svenskerne under Anførsel af deres stridbare Konge, Carl den Tiende vare i fuld Anmarsch. Under den Forstyrrelse og Forfærdelse, der fandt Sted ved denne Leilighed, indfandt Landsforræderen Ulfeldt sig med en Trompeter og en Afdeling svenske Ryttere udenfor Byen og vidste saaledes at true og skrække Besætningen og Borgerskabet, at de reent tabte Besindelsen og allerede efter en Times Forløb afsendte en Deputation

til den svenske Konge for at overgive Fæstningen til ham og bede om Skaansel for Byen. Den svenske Konge skal være bleven i høieste Grad overrasket ved at see denne stærkt befæstede By overgive sig uden at være angreben, men skaanede den desuagtet ikke for en Brandskat efter hiin Tids Pengeværdi af 20,000 Rdl. Denne feige Overgivelse skyldtes næsten udelukkende Besætningen, der bestod af tydske Krigsfolk, og Byens Kommandant Frantz Edmund. Efter Roeskildefreden i Slutningen af April 1659 havde den svenske Konge personlig forsøgt en Landgang paa det nordlige Falster, der blev afslaaet, men et nyt Angreb ved Guldborgsund lykkedes derimod for Fjenden. Først adspredtes de falsterske Bønder, derefter de lollandske, trods den Modstand, den tappre Oberst Kørber gjorde, og nu stod kun Nakskovs Indtagelse tilbage, saa var Lollands Erobring fuldendt. Borgerne i denne By brændte af Begjærlighed efter at afvætte den Skam, der fra den sidste overilede Kapitulation hvilede paa Fæstningen og Byen. Men de vare langtfra beredte paa at modtage Fjenden, som det sig burde. De manglede to høist vigtige Ting, tilstrækkeligt Mandskab og Ammunition. Kort iforveien vare endog 500 Mand af Besætningen sendte til Kjøbenhavn, som nu, efter at Svenskerne forgjæves havde stormet den, kun blev blokeret af Svenskekongen. Paa Volden laae neppe 50 Kanoner, og hele Garnisonen udgjorde omtrent 1000 Mand. Af disse vare 200 Borgere, anførte iblandt Andre af den energiske Diderich von Essen, der havde mere Anseelse iblandt Borgerne end selve Borgermester og Raad, 500 vare Soldater, enten hvervede Tydskere eller Sjællændere, Resten Bønder, Haandværkssvende og Tjenestekarle. Tillige var der oprettet et Brandcorps, som man kaldte „Brandere",

der, anførte af den uforfærdede Borgermester Niels Nielsen, især bidroge til at frelse Byen.

Foran hver Husdør stode Kar, fulde af Vand, og mere end een Bombe blev desuden dæmpet af de modige Brandfolk ved raae Oxehuder, „som vare blødede i Salt, Vand og Møg“.

Imidlertid nærmede den svenske Armee sig under Anførsel af den dygtige General-Admiral Wrangel, der var kjendt nok fra dansk Side, fordi han havde stormet Fredericia, indtaget Kronborg ved Krigslist og kæmpet med Hollænderne i Øresund. Det hele Beleiringscorps udgjorde 9 Regimenter Ryttere, paa de Tider den talrigste Deel af en Hær, og 3 Regimenter Fodfolk. Alle 12 Regimenter vare formodentlig meget ucomplette, men i Forhold til den svage Garnison, der havde saa vidtløftige Fæstningsværker at forsvare og bevogte, en tilstrækkelig Magt. Beleiringscorpset, hvis Hovedqvarteer var paa Hellernæs, leirede sig tilligemed Artilleriet paa „Marskovs Banke“, hvis Skove derved bleve saaledes medtagne, at der nu ikke findes Spor af dem; 3 Rytterregimenter bleve staaende i Arninge. Det første Blod flød formodentlig den 6te Mai ved Abildtorp, hvor de danske Ryttere under Anførsel af Ritmester Vardøhuus „nogle Gange holdt Tournering med Fjenden“, da man fouragerede i Brandersløv Skov, der under denne Krig ogsaa blev afbrændt. Wrangel søgte først at bemægtige sig Stubbelandet, en lille Græsholm ude i Fjorden, men Nakskoviterne vare paa deres Post og afsloge med Lethed Angrebet. Denne Fouragering og Recognoscering fik imidlertid snart Ende ved alle de Skandser, Svenskerne nu overalt begyndte at opkaste. Af disse var der især to, der skulde beherske det smalle Indløb til Nakskov, som „Sippen“ danner. I denne lagde Wrangel desuden et Krigsskib og søgte derpaa at bemægtige sig den

for Byen saa vigtige Steensø. Her havde Borgerne vel en Forskandsning, men de Svenske angrebe den om Natten mellem den 13de og 14de Marts saa heftigt, at Borgerne maatte opgive Forsvaret af den efter en tapper Modstand. Wrangel sendte derpaa en Trompeter til Byen for at opfordre den til at overgive sig, da han ellers vilde skyde den i Brand, men Borgerne gave det smukke Svar, „at de vilde blive ved Kong Frederik", hvorved de formodentlig sigtede til den svenske Konges bekjendte Yttring: at det kunde jo være de Danske ligegyldigt, om deres Konge kaldtes Carl eller Frederik. Wrangel var ikke seen med sit Svar herpaa, thi han lod Byen beskyde med gloende Kugler, der dog ikke gjorde anden Skade, end at saare et lille Barn og tænde en Staldbygning i Brand. En betimelig Regn hjalp til at slukke. Dagen efter løb de Svenske Storm paa to forskjellige Steder af Byen paa eengang, men bleve drevne tilbage med et følelig Tab. „Man kjørte efter dem med Stykker, som kunde knage," og Borgerne mistede selv ingen Folk. Fredagen før Pintsedag begyndte Bombardementet igjen; men heller ikke det havde sin forønskede Virkning, en Deel af Bomberne faldt i Vandet, hvor man endnu af og til fisker en op, og andre sprang i Luften. Om Løverdagen forholdt Svenskerne sig stille, hvilket, som de Beleirede fik at vide, skete af Mangel paa Ammunition, da Svenskerne ikke havde forsynet sig synderligt hermed, fordi de ikke havde ventet nogen Modstand. Første Pintsedag høitideligholdtes Helligdagen fra Svenskernes Side med en Kanonade af alle Kræfter, hvorved ubetydelig Skade anrettedes. Det var især Kirken, efter hvilken de fleste af Fjendens Skud vare rettede. Fjenden vidste, at Borgerne vare tyede herhen med deres Familier som det efter deres Formening sikkreste Sted, samt at der ogsaa opbevaredes Krudt.

I Begyndelsen vare Indvaanerne meget forskrækkede, hver Gang de hørte en Bombe knalde eller saae den dale ned i Byen, men efter kort Tids Forløb bleve Alle saa vante dertil, stolende tillidsfuldt paa „Brandernes" hurtige og ufortrødne Hjælp, at de, som bleve hjemme, røgtede Husets Gjerning som i den dybeste Fred. Dette bemærkedes allerede Ugen efter Pintse, i hvilken Svenskerne af Mangel paa Ammunition rigtignok ikke fortsatte Bombardementet med den tidligere Kraft. Men næppe havde de faaet en ny Tilførsel af de nødvendige Bomber, gloende Kugler og Granater, før en sand Ildregn, den 30te Mai, udspyedes over den ulykkelige By. Især gjaldt det Kirken, som Svenskerne ønskede at sprænge i Luften. Bombardementet begyndte gjerne henimod Aften og holdt ved lige til Solen stod op. Flere Bygninger kom i Brand eller bleve paa anden Maade ødelagte; men ved Indvaanernes Energi fik Ilden ingen synderlig Magt. Den 1ste Juni om Morgenen Kl. 2 slog en Bombe ned i Kirken, der var propfuld af Mennesker, men den sprang mod en Pille, og kun en Officeersfrue blev dødeligt saaret. Den 3die slog atter en Bombe ned i Kirken, og da den sprang tæt ved det Sted, hvor man opbevarede Krudtet, var det en Guds Lykke, at Kirken ikke sprang i Luften. Mærkeligt var det, at der ikke dræbtes flere Mennesker, end Tilfældet var, under dette forfærdelige Bombardement, og at kun faa Bomber traf Kirken.

Først efterat de Svenske havde ligget over en Maaned udenfor Byen, begyndte de at aabne Løbegravene den 4de Juni foran Veilegade Port, Fæstningens svageste Sted fra Landsiden. For at standse Fjendens farlige Arbeide gjorde Besætningen et Udfald, der var uheldigt og forenet med et Tab af to Døde. Svenskerne fortsatte derpaa deres Virksomhed, saa at de allerede den

9de Juni vare nær under Fæstningen. To Veirmøller, der vare Fjenden til Nytte, bleve af Bymændene enten tændte i Brand eller skudte ned.

Den 9de Juni forsøgte man et nyt Udfald, og det med Held, thi Fjenden led et Tab af henved 120 Mand; af de Beleirede faldt kun to, men af disse til Borgernes store Sorg den tappre, „umistelige" Oberstlieutenant Bernbach, og en, der toges til Fange.

„Foruden en Major ret lærd,
Som blev en saaret Fange
Og 3 Dag efter denne Færd
Al Kjøds Gang maatte gange"

toge de Danske en Capitain, en Fændrik, en Sergeant og en Corporal til Fange.

„Endeel Gemeen' og fangen blev
Og Bønder dem til Baade,
Halvanden Snees, som Fjenden drev
Til Trældom uden Maade."

Landmændene omkring Nakskov maatte lide meget under Beleiringen. De bleve ikke alene brugte til det største og farligste Arbeide under Beleiringen, men da den omsider var endt, bleve de yngste og stærkeste Bønder, Mænd og Karle, tagne bort af Landet ved de fjendtlige Tropper, og somme af dem saae først seent, somme aldrig deres Fædreland mere, hvorfor der efter endt Krig stod mange Bøndergaarde ledige til Landets store Ruin og foraarsagede Aaret efter dyr Tid og Hungersnød. I Nakskov saae man saaledes de Fattige samlede ved Rendestenene, hvor de gnavede de Been, der fandtes udkastede.

Efter ovennævnte Udfald bleve de Svenske vrede i Hu. Først skøde de fra Steensø, men efter Middag

ogsaa fra deres Batteri foran Veilegade Port, og det hele 3 Dage i Træk. Flere Kugler traf Byens Kirketaarn, der med et aabent Bryst tog imod de fjendtlige Slag, som det fik fra Steensø. Rundt omkring Kirken faldt eller sprang Bomber i Hundredeviis; thi fra alle Batterierne rundt omkring den ulykkelige Stad skød Svenskeu tilsidst Skud paa Skud, ikke saameget for at skyde Bresche, som for at ødelægge Stadens Bygninger samt dens Indvaanere. Paa denne Tid blev Philip Gravers Hustrues Hoved afskudt, ligesom hun sad i Sengen og gav sit Barn Die, saa Barnet efter hendes Død fandtes paa hendes Liig med Patten i Munden, overløbet af sin døde Moders Blod.

Da de Svenske mærkede, at Byens Indbyggere følte Medynk over Bøndernes Mishandling og Slaveri, lod en svensk Officeer, som om han havde stor Medlidenhed med Bønderne under deres haarde Arbeide, og gav nu En, nu en Anden hele Dagen igjennem Leilighed til at flygte til Byen, hvor de gjerne bleve modtagne. Imod Aften lod han 6 til 8 Bønder løbe paa engang, og strax efter dem flere svenske Soldater, alle klædte som Bønder, med brede, nedslagne Hatte paa Hovederne og Pistoler og dragne Kaarder skjulte under Klæderne. Da de løbende bag efter Bønderne kom til Ravelinen og vilde trænge ind, bemærkede Bondersoldaterne, som stode der, at det var bare ukjendte Personer, og da de tillige vare Bevæbnede, blev der strax skudt paa dem saavel fra Ravelinen som fra de andre Udenværker, saa de retirerede hovedkulds.

Nu vedbleve de at bombardere Staden:

„Granater de derfor med List
Gav ind, som kunde veie
Til hundred' og tyve Pund forviss,
De vild' os saa bortfeie."

Det er næsten ubegribeligt, at det lille Brandcorps formaaede at udholde det, som det gjorde; det havde formodentlig Kjøbenhavns brave Brandcorps fra Hovedstadens Beleiring for Øie. Endelig Natten imellem den 17de og 18de Juni gjorde Fjendens Ryttere et Angreb ved Søndergade Port samtidig med et Forsøg paa fra Steensø at stikke „de Skuder faa" (og med disse faa Skibe, der laae i Havnen, Byen) i Brand. Begge disse Angreb fandt dog formodentlig meest Sted for at bortlede Indbyggernes Opmærksomhed fra Hornværket, som de vovede at storme den 18de. Men de brave Nakskoviter vare paa deres Post og modtoge Svenskerne ligesaa modigt, som de bleve angreben. Engang havde de tappre Fjender fæstet Fod ovenpaa Volden, men ligesom tidligere ved Kjøbenhavn bleve de nedhuggede. Paany førte de Svenske friske Tropper i Ilden, men Hornværkets heltemodige Forsvarere vege ikke et Skridt, og da Stormen tredie Gang fornyedes, og Mand kæmpede mod Mand med lige Mod og lige Raseri, i det vildeste Haandgemæng, blev ogsaa det sidste Angreb afviist til stort Tab for de Svenske, saavel paa Officerer som Menige. Iblandt den store Mængde svenske Faner, der bleve ophængte i Nakskov Kirke som „Ærestøtter" for Nakskovs faldne Officerer, som der bleve begravne, gjaldt 3 alene Majorer, som vare faldne i denne Storm; man kan da tænke, hvor mange ringere Officerer og Menige der maa have bidt i Græsset.

Et Forsøg af Fjenden fra Strandsiden var ligesaa unyttigt. Styrmanden paa en Brander, der seilede ind mod Byen, blev skudt, og Indbyggerne bemægtigede sig endog det farlige Fartøi.

Forbittrede over alle disse mislykkede Forsøg fornyede Svenskerne Bombardementet, og nu slog en Bombe, der endnu ligger oppe i Choret, ned i Kirken. Menig-

heden var just forsamlet i Guds Huus, og Byens tre Præster vare tilstede i Choret, da der den Dag skulde døbes 7 Børn og 130 af den i idelig Dødsangst svævende Menighed communicere; men heldigviis var Altergangen endnu ikke begyndt, da Ulykken saa vilde være bleven større. Besynderlig nok faldt Bomben ned i Choret, ret som Menigheden sang nogle Vers af Psalmebogen, hvori Guds Kjærlighed med Inderlighed anraabes; og hvo tør nægte, at Gud paa en særdeles Maade i dette Øieblik ikke alene tog Kirken, men ogsaa hele den derværende Menneskemasse i sin naaderige Varetægt? Bomben daled ned over Hovedet paa Præsten, der stod for Alteret, og sønderslog med sit Fald en Liigsteen, hvis Stykke let saarede „en liden Skoleklerk". Hvælvingens Stene saarede Præsten saavel paa Armen som paa Hovedet, „skjendte slemt" en Alterstage og „forklemte" Kalk og Disk. Alle ilede i største Hast ud af Choret undtagen Sognecapellanen Niels Saxtrup, Forfatteren til den rimede Beskrivelse af Beleiringen, der oftere er bleven citeret i denne Skildring. Han trykkede sig øieblikkelig ned i Stolen, indtil han ved at høre Braget af Liigstenen, som Bomben knuste, troede, at det var Bomben, som var sprungen, og nu hurtigt reiste sig for ligesom de Andre at ile ud af Kirken. Men neppe havde han forladt Kirkestolen og var kommen midt ud i Choret, før Bomben sprang ved hans Fødder, og da man siden efter undersøgte Skaden, som den havde anrettet, fandt man, at et Stykke af den havde sønderslaaet det Sted i Stolen, hvor Præsten havde ligget, saa han upaatvivlelig vilde være bleven dræbt, hvis en lykkelig Feiltagelse ikke havde bragt ham til at reise sig og gaae ud. Bomben sprængte saa godt som Chorets Hvælvinger, skamferede Altertavlen og Kirkestolen, hvori Præsten laae. Denne Begivenhed forefaldt den 19de Juni. De

øvrige Bomber, der kastedes ind i Byen, gjorde forholdsviis meget mindre Skade; nogle sprang i Luften, andre i Vandet, og kun et Huus blev ødelagt.

Om Natten imellem den 21de og 22de Juni gjorde Svenskerne atter et nyt Forsøg paa at stikke Byens Skibe ibrand, medens de ved en blind Alarmering søgte at henlede Indvaanernes Opmærksomhed paa Færgelandet; men hele Planen mislykkedes igjen, og Branderen erobredes ligesom første Gang. Hele den følgende Dag fortsattes Kanonaden uafladelig, og da Natten var brudt frem paany, udsendte Fjenden atter en Brander, der havde samme tynde Lykke som de foregaaende. Strømmen var saa stærk, at den trods Vind og Veir bragte Fartøiet ud af dets Cours, saa at det drev ned ved et Sted, den saakaldte nye Bom, og opbrændtes der til Svenskernes Harme og de Danskes Spot.

Nu forsøgte da Fjenden at faae Fremgang paa et andet Punkt og lavede sig til for Alvor at angribe ved Søndergades Port. Borgerne forsøgte her flere Gange at overraske dem, men hver Gang forgjæves, da Svenskerne nu vare paa deres Post. Derimod lykkedes dem bedre et Angreb paa Steensø Natten imellem den 29de og 30te Juni for at drive de Svenske reent ud af Øen, hvortil de saa meget mere vare opmuntrede, som de vidste, at de Svenske havde taget en Deel af deres Folk derfra og ikkun vilde lade saa mange blive der, som behøvedes til at bevogte Øen og betjene Stykkerne paa det ene Batteri, eftersom deres Attaque derfra ikke havde havt den Succes, som de i Begyndelsen lovede sig. Til den Ende blev endeel af Besætningen i Byen tilligemed nogle af Borgerskabet (ifølge Sagnet under Niels Nielsens egen Anførsel) commanderet i Baade for at vove et Tog til Steensø, som og skete samme Nat med saadan Lykke, at de Svenske maatte retirere sig og overlade Øen til de

Beleirede, som derpaa sløifede de svenske Batterier og ved Forskandsninger imod Udsiderne gjorde sig faste mod nye Angreb. „De Beleirede bleve ved dette lykkelige Foretagende ikke lidet soulagerede, eftersom de derved fik den Side af Byen fri og kunde nu med des bedre Eftertryk forsvare sig paa den anden Side. Og er dette lykkelige Tog Aarsag udi, at man hverken paa Færgelandet eller ved Stranden fornam nogen mere skudt efter den Dag, da de Poster forhen vare snart de farligste for Steensøens Skyld." Denne raske Bedrift udførtes med Tabet af ikkun een Mand, der mistede begge Benene under Overfarten til Den. De Svenske fortsatte imidlertid Angrebet paa Byen ufortrødent og begyndte nu ogsaa at anlægge Miner under Ravelinen ved Veilegade Port; men ogsaa her vare Nakskoviterne paa deres Post. Først lod Major Ketzer Minen fylde med Vand, saa alt Krudtet dernede blev vaadt, og da Fjenden vedblev at grave videre,

„Lod han og stikke ned i Gruus
Til dem med Pikker lange,
De gav' sig som Rotter og Muus
I Jordens mørke Gange."

Trods alt dette lykkedes det dog Svenskerne den 30te Juni at sprænge en Mine ved en Side paa Ravelinen, og neppe var den sprungen, før Fjenderne med vildt Mod styrtede sig ind i Aabningen, som den frembragte paa Volden, „men de fik vide,

Hvor Vores boede; der var Rech
Med Mod og mandigt Hjerte,
Gik paa dem med en Troup, ret kjæk,
At de maatt' ud med Smerte."

Stormen blev saaledes igjen afslaaet, men det kostede meget Blod, og Besætningen betalte denne nye Seir iblandt Andet med den tappre Rechs Fald. „Det var altsaa

anden Gang, de Svenske vare afslaaede fra denne liden Skandse, og omendskjøndt Beleiringen havde varet over to Maaneder, saa havde de Svenske endnu ikke vundet en Fodbred Jord fra Fæstningen, ihvormange Storme de end havde gjort, og ihvormegen Ild de end havde udøst over Byen — — og ved denne Ravelin havde nu en dobbelt Erfaring lært dem, at Nakskov i dette Aar vilde have sin Fæstningsjord betalt saa dyrt, som den forleden Aar solgte den for let og Intet." Imedens Fjenden hver Dag en heel Uge igjennem lod „Granater, Steen og Lænkelod" regne ned i Byen, grov han sig Fod for Fod frem mod Hornværket, og Fæstningen havde desuden ikke de Kræfter tilovers, at den kunde gjøre nogen eftertrykkelig Modstand; den manglede baade Folk og Ammunition. „Det var nu kommet saa vidt med Fjenden, at han kunde gjøre Anstalt til at skyde Bresche, dog vilde han efter Krigsmaneer først tilbyde de Beleirede Accord, om de vilde overgive sig, førend han havde fornøden at gribe til Yderligheder — — og i saa Maade mere Blod blev udgydet." „Den Busemand Steenbock", som havde afløst Wrangel i Overcommandoen, sendte derfor en Trompeter til Byen for at opfordre den til Overgivelse, hvorpaa man blev enig om en Vaabenstilstand paa to Dage, den 11te og 12 Juli, hvilken Fjenden saa meget lettere kunde bevilge, som han vidste, at Nakskov ingen Undsætning havde at vente. Frederik den Tredie og Kjøbenhavnerne, som fulgte Beleiringens Gang med stedse stigende Deeltagelse, vilde gjerne undsætte Byen, men maatte ikke for Hollænderne, de Franske og Engelskmændene, som endog erklærede, at deres Flaade vilde hindre den hollandske, hvis denne vilde forsøge paa at bringe Byen Hjælp. Da de Danske forsikkrede, at Byen trods al Tapperhed tilsidst maatte bukke under for Fjendens Angreb, trøstede Admiral Opdam dem med

diplomatisk Kulde og forsikkrede, at Svensken skulde ved den endelige Fred komme til at give Alt tilbage, som han nu muligviis indtog, og tilføiede: „Hvad Indbyggerne derunder lider, kan man ikke regne."

Nakskovs brave Borgere kunde imidlertid ikke opgive Haabet enten om en snarlig Undsætning eller en pludselig Fred, og da Vaabenstilstanden var udløben, maatte Oberst Kørber paa de uforfærdede Borgeres Anmodning afslaae de Svenskes Opfordring til Overgivelse, uagtet han ret godt indsaae, at Byen hverken kunde holde sig længe eller, naar den saa overgaves, maatte vente saa gode Betingelser, som nu. Kampen begyndte altsaa paany; men allerede Natten imellem den 13de og 14de Juli indtoge Svenskerne efter en rasende Kamp Hornværket, og nu kunde de skyde med Geværer ind i Byen,

„At ingen kunde sikkert staae
Paa Gaden eller gange".

Den næste Dag sprængtes en Hvælving bag Choret ved en Lænkekugle, og da nu den tydske Deel af Besætningen begyndte at blive uvillig, da der ikke var 4 Tønder Krudt tilbage, og Kirkens Blytag var opbrugt til Kugler — maatte de modige Borgere den 15de Juli overgive deres saa mandigt forsvarede By i Fjendens Vold. Betingelserne vare ikke haarde i Forhold til Omstændighederne, saafremt de vare blevne holdte: Garnisonen, som senere enten overførtes til Kiel eller adspredte sig paa Øen, skulde drage bort med klingende Spil og Borgernes Liv og Gods være ukrænket.

Hvorledes de Svenske holdt deres indgaaede Forpligtelse angaaende Borgernes Liv og Gods, sees af følgende Vers:

„Accorden derpaa truffen blev
Og givet os ihænde,
Gud veed, os Nøden dertil drev,
Thi Svenſken vi vel kjendte.

Herind de komme med Accord
I Staden til os Arme,
Men hvor de holde deres Ord,
Gud lade ſig forbarme.

Tribut blev taget over Haand
Med Brev og Segl ſaa ſtærke,
Og blev man lagt i Bolt og Baand,
Det maatte ſvie og værke."

Klagede Nogen over denne haarde Medfart, bleve de mindede om, at de vare Fjender og maatte finde ſig deri; men man maa dog ikke glemme at tilføie, at alle disſe Overgreb førſt begyndte, da „den brave" Guſtav Otto Steenbock forlod Byen, og Wrangel, ſom havde begyndt Beleiringen, kom i hans Sted; thi ſaalænge Steenbock var i Nakſkov, holdt han „trofaſt og redelig Nakſkov den oprettede Capitulation". Hvad Nakſkov, med ikke halvt ſaa mange Indvaanere ſom nu, dengang maatte udrede, grændſer næſten til det Utrolige; men Byen blev ogſaa derved i Bund og Grund forarmet. Den maatte betale en Brandſkat af 22,000 Rd. og hver Dag levere en Mængde Levnetsmidler foruden andre Requiſitioner, Klædningsſtykker og rede Penge*). Stadens Overcommandant, Oberſt Joachim Kørber, var en tapper, krigserfaren Mand. Han havde forgjæves gjort den tappreſte Modſtand med ſine faa Mænd ved Svenſkernes Landgang ved Guldborg og var dengang tagen til Fange. Nu viſte han alle de Prøver, ſom kunde fordres

*) Ovenſtaaende Skildring af Nakſkovs heltemodige Forſvar er for Størſtedelen uddragen af Cand. Friis: „Mindeblade om Nakſkovs Fortid, 1852."

af en modig, aarvaagen, krigserfaren Mand. Han og hans Næstcommanderende, Oberstlieutenant Daniel v. Rheden opfordrede Alle til at fægte vel for Staden. Kørbers anden Oberstlieutenant, David v. Bernbach, „Nakskovs Schleppegrell", havde ved Svenskernes første Angreb paa Langeland holdt saa tappert Stand, at Wrangel maatte trække sig tilbage med et Tab af to Kanoner og trehundrede Døde eller Fanger. Til Borgernes og Besætningens store Sorg faldt denne Helt ved et af de første Udfald, den 9de Juni. Af Garnisonens øvrige kjække Officerer bør ikke glemmes Major Ketzer, der forstyrrede Fjendens Miner, Ritmester Vardøhuus, der „nogle Gange holdt Tournering med Fjenden", naar han fouragerede i Branderslev Skov, og en Lieutenant Rech, der viste sig „ret kjæk" ved et Stormangreb af Svenskerne.

De heltemodige Borgere havde i Guldsmeden, den energiske Diderich von Essen en Borgercapitain, der foregik dem med Ord og Exempel. I den uforfærdede, halvfjerdsindstyveaarige Niels Nielsen, Stadens ene Borgermester, havde Brandcorpset en mageløst modig og aarvaagen Anfører, hvem Byen skyldte, at den ikke blev en Gruushob, og i Vendelboen Lauritz Mortensen Vidsted en Præst, der deeltog med de Commanderende i deres Raadslagning, og som man navnlig skyldte det glimrende Udfald til Steensø, der nærmest skete paa hans Opfordring.

Nakskov er nu for Tiden den største By i Lolland. Dens Kirke, helliget St. Nicolai, er stor og ansеelig, med et over 100 Fod høit Taarn, men før 1625 havde det et af de høieste Spiir i Danmark. Den har en særdeles skjøn Prædikestol fra 1633 og et fortrinligt Orgel. En i Taarnet indmuret Bombe, som allerede er omtalt, minder om Svenskernes Bombardement af Staden.

Maribo,

en lille Stad, ligger omtrent midt i Lolland. Dens Oprindelse stammer fra en Landsby, der kaldtes Skjenninge eller Skemminge, og som formodentlig har udgjort en Deel af Godset til Gaarden Grimstorp, hvis endnu tilbageværende Voldsted er den bekjendte „Slotsbanke i Lysemose Skov". Siden fik den Navn efter Klosteret, som senere vil blive omtalt. Da Byens Sognekirke afbrændte 1595, blev Klosterets Kirke 1598 dens Sognekirke. Byen ligger yndigt imellem tvende Søer, af hvilke den ene, Maribo Sø, er over fire Mile i Omkreds. Byen er Stiftamtmandens og Biskoppens Sæde, og her holdes Landemødet en Gang om Aaret. Omtrent en Miil fra Maribo ligger dens Havn, Ladeplads og Toldsted, Bandholm.

Paa en i Maribo Sø liggende lille Ø, Borø, har der tilforn ligget et Slot, som 1251 skal være nedbrudt efter at have staaet i 400 Aar.

I Maribo er Henrik Nicolai Clausen, en af vor Friheds Skjoldbærere, „hvis constitutionelle Sindelag var langt ældre end Grundloven, og hvis danske Sindelag ikke har nogen Datum", født den 22de April 1793. Ogsaa Numismatikeren Christian Ramus er født i Maribo 1765.

Mariebo Kloster.

Klosteret Mariebo eller Mariæbo (habitaculum Mariæ), som nu ikke mere er til, skyldte de tre nordiske Rigers store Dronning sin Oprindelse; hun bestemte dets yndige Beliggenhed ved Mariebo Sø, men døde, før hun fik paabegyndt dets Bygning. Hendes Efterman, Kong Erik af Pommern, udførte hendes Beslutning. Klostergrunden laa, som allerede omtalt, ved en Landsby, der

kaldtes Skjenninge eller Skemminge. Klosteret opbyggedes paa meget kort Tid og var allerede færdigt 1416. Det bestemtes til en Bolig for Munke og Nonner af den nordiske Helgeninde Birgittes Orden. Denne Birgitte eller Brigitta var født i Sverrig af en fornem Slægt 1302. I sit Ægteskab med Ulf Gunnesen, hvem man for hans Rigdom kaldte „Fyrste af Nerike", havde hun 4 Sønner og 4 Døttre, og førte som Enke et strengt asketisk Liv i 30 Aar, de 15 i Sverrig og de andre 15 i Rom, hvor hun døde 1373. I sin Enkestand skal hun have havt mange Aabenbaringer endog af Christus selv, hvilke hun nedskrev i en egen Bog. Paa denne Tid stiftede hun og sin Orden, der stadfæstedes af Pave Urban den Femte. Ordenens Regel bestod af 31 Capitler og sagdes at være Stifterinden dicteret af Frelseren selv, til hvis Ære Ordenen derfor ogsaa kaldtes den hellige Frelsers eller St. Salvators Orden. Den var især stiftet for Nonner, hvilke daglig skulde bede til den hellige Jomfru; men der skulde og være Munke for at yde dem den geistlige Bistand og administrere de kirkelige Sacramenter. Klosterets Kirke, hvori Munke og Nonner i Fællesskab forrettede Gudstjenesten, skal have havt 13 Altere, hvert med sit Tilbehør, Høialteret 2 Kalke, 2 Kander, 2 Par Lysestager, et Kors og et Røgelsekar. Den øverste Magt i Klosteret havde Abbedissen. Vadstena Kloster i Sverrig, hvor den hellige Birgittes Levninger bleve begravne, var det første af denne Orden og ansaaes for Hovedet for alle de andre. Erik af Pommern hentede de første Munke fra Vadstena til Mariebo Kloster. Skjøndt Munkene og Nonnerne vare i samme Kloster, boede de dog ikke i samme Huus eller Fløi. Alligevel kunde dette Samqvem ikke undgaae slem Eftertale; ja i Aaret 1428 blev der endog klaget over deres usædelige Levemaade til Pave Martin den Femte, men

Klagen fandtes ugrundet, og Alt blev som forhen. Imidlertid havde baade Ordenen og den hellige Birgittes Aabenbaringer mange Modstandere, og Kong Erik udbad sig derfor den baselske Synodes Erklæring. Sagen blev undersøgt, og Kirkefædrenes Kjendelse hævede al Tvivl om, at disse Aabenbaringer virkelig vare fra Gud.

Det var i Aaret 1416, at Erik af Pommern lod Klosteret i Skjenninge træde i Virksomhed. I det følgende Aar udgav han og Erkebiskop Peder Krnse et Brev, hvori de opfordrede til Gaver til Klosteret. Det er mærkværdigt, fordi det deels viser Tidernes Vankundighed og Overtro, deels Geistlighedens fromme Bedrag. Christus, som her kaldes den hellige Brigittas Brudgom, siges selv at have aabenbaret denne Helgeninde, at en Penning skulde gives hende af alle sande Troende til at opbygge hendes Kloster; Christus, som befalede Abraham at offre sin Søn, vil, at Abrahams Exempel skal opmuntre alle Mennesker til Efterlignelse. Derpaa indføres han uden videre Indledning selv talende saaledes: „Jeg vil nu lade hele Verden opbygge et Kloster til min Moders Ære, paa det at Synd og Ondskab maae blive formindsket. Jeg begjærer derfor en Hjælp af Menneskeheden til at opbygge dette Kloster, ikke at jeg er fattig og trængende, thi jeg er en Herre over alle Ting, men paa det at Eders Redebonhed maa blive aabenbar for Andre. Derfor, hvo der er kommen til Skjelsalder og har foresat sig at leve ugift, det være sig en Jomfru eller en Ungkarl, skal give en Penning gangbar Mynt. I lige Maade de, som leve i Enkestand. Men hvo der er gift, skal give 2 Penninge, een for sig og een for sin Kone, til min Moders Klosters Opbyggelse. Forældre, som have Børn paa 16 Aar, skulle ogsaa for hvert af samme give en Penning, paa det at Kjærlighed og Lydighed kan blive formeret i dem." Kongen og Erke-

biſpen ſlutte derpaa med Opmuntringer til Gavmildhed mod denne Stiftelſe, og ende med følgende Ord: „Herved vil man kunne kjøbe ſig ſine Synders Forladelſe og love ſig en vis Løn af den almægtige og gode Gud.“

Denne Opfordring har uden Tvivl gjort god Virkning, og længe har det viſtnok ikke varet, inden det nye Kloſter var i Flor. Dog havde det i den førſte Tid Modſtand at bekæmpe; thi i Aaret 1417 grebe nogle Næſtved-Mænd en Munk og to Bønder af Skemminge eller Mariebo Kloſter, ſom havde angrebet deres Fiſkerleie paa den lollandſke Side. De lode dem halshugge og begrave i hedenſk Jord; men ſiden bleve de for det Førſte dømte til at begrave dem i viet Jord og dernæſt bøde til deres Venner, til Kongen og til Kloſteret. — Snart ſteg imidlertid Kloſterets Anſeelſe og Rigdom; til begge Dele bidrog den rigelige Aflad, ſom forundtes det, og hvoraf det for Penge og Gaver meddeelte Andre. Saaledes bekjendtgjorde Nonnerne 1435, at de havde Aflad for Alle, ſom vilde beneficere deres Kloſter. Aar 1446 udfærdigede en Deel Kardinaler et aabent Brev om Aflad til dette Kloſter paa 100 Dage ſamt Befrielſe fra den dem paalagte Kirkebod.

Da det Tilløb, ſom denne rundelige Aflad foranledigede, ſenere begyndte at ſtandſes, henvendte Kong Chriſtian den Førſte ſig 1468 til Paven med et Brev, hvori han omtaler, at der tidligere har været en Tilſtrømning af en utallig Mængde Mennesker til dette Kloſter formedelſt den rige Aflad, ſom var ſkjænket det, men at Tilløbet nu var ſtandſet, fordi Nogle formodede, at denne Gave var tilbagekaldt af de forrige Paver. Kongen begjærede derfor, at Hans Hellighed vilde tilſtede de til den Ende affendte Munke Audients og høre deres Begjæring. At de have faaet deres Bøn opfyldt ved det

romerske Hof, behøver man ikke at tvivle paa. Da Kongen Aaret efter tillod Søstrene af Mariebo Kloster at udføre deres overblevne Korn af Landet, saa er det klart, at det dengang har været i Velstand.

Det Rygte for Hellighed, hvori Søstre og Brødre af Mariebo Kloster stode, sees ogsaa deraf, at andre Conventer holdt det for en Lykke og Ære at optages til Deelagtighed i deres gode Gjerninger.

Klosteret toges i Beskyttelse af de paafølgende Konger, og det endog af Christian den Tredie, der 1539 stadfæstede Abbedissen i den Herlighed af 40 Marks Sager over Klosterets Tjenere.

Af alle danske Klostre var Mariebo det, som længst bestod, efterat den catholske Tro var ophævet. Dog vedblev det ikke i sin første oprindelige Forfatning som Birgitte-Kloster; Munkene maatte forlade det, og Nonnerne skulde rette sig i deres gudstjenstlige Øvelse efter den nye Liturgi. Aar 1556 tog Christian den Tredie Mette Marsvinsdatter med Conventsøstrene i sin Beskyttelse og stadfæstede dem alle deres Privilegier, med Forbehold, at han eller hans Tjenere, naar de reiste der forbi, kunde faae Natteleie i Klosteret.

Den vistnok tidligere strenge Tugt og Orden i dette Kloster var i den senere Tid ganske forsvunden efter en af Biskop Niels Jespersen af Fyen 1563 fremført og mod Jomfruerne indgiven Klage. I den hedder det blandt Andet, at Klosterjomfruerne lode ikke Præster og andre ærlige Folk komme til sig, men vel toge de imod unge Adelsmænd og Andre, som vare drukne; af dem taalte de, at deres Huer bleve afrevne og de selv behandlede som Skjøger. De hang endnn meget ved det papistiske Væsen, tilbade Helgener og disses Billeder; de Ældre vilde paanøde de Yngre disse ugudelige Bønner, de ansaae det for en Synd at undlade at fremsige horas

canonicas og paastode, at den blotte Opregnelse af Ordene havde Fortjeneste. De vilde ikke skrifte paa en ordentlig Maade for de lutherske Præster eller tillade dem at besøge Døende; ved Prædiken vare kun Faa tilstede, og disse uagtsomme, ja naar de hørte Noget, som stred mod deres Overtro, gik de bort, forbandende og bespottende Præsten. De bare Kroner eller Smykker med Frelserens Billede, som de sige, skjøndt disse af Kongen vare forbudne. De læste i overtroiske Legender og kaldte de hellige Bøger og Historier Fabler. Misundelse herskede i høi Grad iblandt dem, saa at det endog stundom kom til Slagsmaal, hvilket engang var skeet imellem to i Abbedissens Nærværelse. De bandte hæsligt ved Guds Død og tusinde Skokke Djævle og ønskede hinanden, at Pokker (Kopper) maatte falde paa dem saa store som Fade. De kunde ikke og vilde ikke oplæse de 10 Bud. De drak sig saa drukne, at de ikke kunde reise sig selv. De sang Litaniet paa Latin, i den Formening, at det da var mere helligt. Paa Helligdagene holdt de deres Tjenestefolk og Haandværksfolk i Arbeide, saa at de ikke kunde komme i Kirken. I Choret, førend de begyndte at synge, mumlede de til hinanden og afbøde deres Forseelser til hinanden, men kun paa Skrømt. Naar Nogen af dem blev sengeliggende, bekymrede de Andre sig ikke om hende. Under Prædiken hørte de ikke efter, men Enhver havde en Bog med, hvori hun læste, enten Vor Frue Tider, eller den Hellig Aands Tider, eller de syv Psalmer eller andet Deslige. Paa Marias Fødselsdag befalede de Ringeren at ringe med den største Klokke, som kun brugtes ved store Høitider, og kalde sammen til at høitideligholde Marias Fest, skjøndt denne Helligdag var afskaffet. De yngre af dem gik med unge Adelsmænd ind i deres Celler og sladdrede med dem flere Timer ikke uden de Ældres Mistanke. De bare endnu

Psalterbaand for at fremsige Herrens Bøn og Engelens Hilsen."

Dette Klageskrift viser ikke alene Sædelighedens Forfald i Klosteret, men og, at dets Nonner vedbleve at holde paa den katholske Tro og dens religieuse Øvelser, hvilket Sidste rigtignok maatte være en Forargelse i en lutherst Præsts Øine.

Aar 1596 gav Christian den Fjerde dem en ny Ordonnants, hvori det blandt Andet hed: at Nonnerne skulde adlyde Abbedissen, som efter 2 Gange gjentagen Irettesættelse kunde forvise dem Klosteret; blev Nogen af dem paa Reiser ude over den bestemte Tid, da skulde de straffes med Vand og Brød; lod Nogen sig besvangre, da skulde Abbedissen lade hende indmure paa Livstid*); blev derimod nogen Jomfru af sin Lige begjæret til Ægte, da stod det hende frit for at samtykke heri; Mandspersoner maatte ikke indlades, medmindre de vare af Adel, ellers skulde Klosterporten altid være lukket, men Taleporten skulde aabnes paany, som i de gamle Tider.

Men heller ikke disse nye Love skulle have virket til Klostertugtens Forbedring, og den vedblivende Usædelighed siges at have været Aarsagen, hvorfor Kongen 1620 seculariserede Klosteret og lagde dets Gods til Sorø Academi, hvortil det hørte indtil Souverainetetens Indførelse.

Senere blev Grevinde Eleonore Ulfeld, Mønsteret paa Qvindetroskab, forlehnet med Klosteret fra 1686. Her tilbragte hun sine sidste tretten Aar med Læsning og Arbeide; en Datters Kjærlighed forsødede dem, og de Fattige tilbade hende for de Velgjerninger, hun ydede dem.

---

*) Med denne Indmuring meentes, som tidligere omtalt, kun Indeslutning i et Fængsel.

Her døde hun den 26de Marts 1698, omtrent 77 Aar gammel, og hviler i Kirken.

Af Klosteret existerer nu kun Kirken, der siden 1598 har været Byens Sognekirke, da Byens gamle Kirke afbrændte 1596. Nu er den tillige Domkirke i Lollands og Falsters Stift. Dens Bygning er stor og stærk, og efter en nylig foretagen Restauration fremtræder den i en særdeles skjøn Skikkelse. I Sacristiet bag Alteret opbevares endnu som Curieusiteter forskjellige Reliqvier fra den katholske Tid.

Saxkjøbing

ligger i Musse Herred ved det store Mosedrag, som danner Skjellet imellem det saakaldte Guldborgland og det egentlige Lolland, og som tidligere skal have været et seilbart Sund.

Saxkjøbing er vel den mindste, men dog vistnok den ældste af Lollands Kjøbstæder. Det ældste Document, hvori Byen nævnes, er udstedt i Aaret 1306 af Kong Erik Menved. Kort efter, i Aaret 1337, fik Byen af Grev Johan af Wagrien de ældste Privilegier, som haves. Lolland var nemlig dengang pantsat af den usle Kong Christopher den Anden til denne Greve og indløstes først 1346. Saxkjøbing havde tidligere tilligemed Nakskov og endeel af Lolland været pantsat til Markgreve Albert af Brandenborg, fra hvem den indløstes 1312.

I det fjortende Aarhundredes første Halvdeel var her en kongelig Mynt, og ved Pantsættelsen til Grev Johan tilstodes der ham fri Mynt i Saxkjøbing. I Forsommeren 1333 boede Christopher den Anden (Pantsætteren), der saa godt som ikke eiede en Fodbred af Danmarks Rige, hos Peder Hvitfeldt i hans rørtakte Steenhuus her i Saxkjøbing. To simple Adelsmænd,

Hennike Breyde og Johan Ellemose, der troede i denne Lovløshedens Tid at kunne erhverve sig en klækkelig Løsesum, stak Ild paa Huset, toge Kong Christopher, idet han sprang ud af Vinduet, til Fange og førte ham til Grev Johan paa Aalholm. Men de bleve skuffede i deres Forventning, thi Grev Johan satte ingen Priis paa sin Halvbroder, men lod ham strax løbe. Kort efter døde han i Nykjøbing paa Falster. „Han var den sletteste og ulykkeligste Konge, som har siddet paa Danmarks Throne, men hans Ulykker vare selvforskyldte, thi de vare en bitter Frugt af den Sæd, han selv havde udstrøet under sine Oprør mod sin Broder, Erik Menved."

Før Reformationen bestod her et halvt geistligt, halvt verdsligt Broderskab, kaldet „Hellig Trefoldigheds Gilde". Byens Kirke har i den katholske Tid været indviet til Apostelen Paulus og har dengang været udstyret med flere Altere. En Altertavle, der findes i Kirken, er fra dette Tidsrum. Et af disse Altere, Sanct Oles, blev strax efter sin Stiftelse 1420 begavet med Afladsbreve fra de tre nordiske Erkebiskopper med flere Geistlige. Ifølge disse Afladsbreve fik Enhver, som gjorde Reiser til dette Alter eller gav Gaver dertil, 40 Dages Aflad. Kirken eiede i 1851 en Formue af 10,000 Rd. og blev derfor i 1852 prydet men et nyt, høit Spiir.

Byens Ladeplads ligger 1/2 Miil borte ved Ourebygaard, hvorhen Transporten skeer ved Pramme ad en Aa af kun ringe Dybde.

Byens Vaaben bestaaer i to Uldsaxe eller Overskjærersaxe; men i hvilken Forbindelse dette staaer med dens Navn, vides ikke. Den led i Aaret 1800 meget ved en Ildebrand.

Aalholm.

Det gamle, berømte Slot Aalholm ligger paa Lolland udenfor Nysted By, hvortil der fører herlige Lindealleer, imellem en liden Indsø og Nysted Bugt, omgivet af Skov og frugtbare Marker. For Tiden bestaaer det af en svær, firkantet Bygning med tvende Taarne, hvoraf det ene er indrettet til et astronomisk Observatorium, men tidligere har Slottet havt fem Taarne, et Træspiir og to Karnapper, der maae have givet det et pragtfuldt Udseende. Slottet er omgivet paa tre Sider af Vand, skjøndt i nogen Afstand, men er desuagtet forsynet med Grave, indenfor hvilke der tidligere gik en solid Ringmuur af brændte Steen. Ved Slottet ligger en smuk Have og Skov, hvori findes en stor Mængde sjeldne Træer og Buskvæxter, hvilke den sidst afdøde Eier, Grev Raben, der selv var Botaniker, tildeels har medbragt fra sine Reiser i fremmede Lande og andre Verdensdele.

Gamle Efterretninger omtale Aalholm Slot som bygget i det 9de Aarhundrede, og var det da de gamle Næssekongers vel befæstede Sæde. Vissere er det derimod at antage, at det har været en af de smaa Befæstninger, som Svend Grathe opførte i Aaret 1151 ved Kysterne imod Vendernes Overfald, især paa Smaaøerne, og som vel henimod Slutningen af det 13de Aarhundrede blev et anseeligt Slot, hvorpaa Lehnsmændene over Lolland boede, hvilke i dette Aarhundrede for det Meste vare Hertuger. Et Pantebrev fra 1329, udstedt af Christopher den Anden til Grev Johan af Wagrien paa 20,000 Mark lødigt Sølv, overdrog, indtil Betaling skete, Greven Aalholm Slot og alt Kronens Gods paa Lolland, hvilket denne dog havde havt i Hænde fra 1326, da den slesvigske Hertug Valdemar overlod ham det, formodentlig paa de samme Betingelser. Fire Aar

efter, 1333, førtes Kong Christopher som Fange til Aalholm, hvorfra han kort efter drog til Nykjøbing paa Falster, hvor han døde.

Lolland var kommen i rigtige tydske Hænder ved Grev Johan, der skaltede og valtede med det, som om det var arvelig Eiendom. Han solgte eller pantsatte Størstedelen af Landet til holsteenske og andre tydske Adelsmænd, som havde gjort Krigstjeneste hos ham eller forstrakt ham med Penge, og oversvømmede saaledes Lolland med tydske Familier, der intetsteds i Danmark fandtes saa talrige, selv i hiin sørgelige Tid. For at sikkre sig imod Angreb af Bønderne opførte disse Adelsmænd paa beleilige Steder en stor Mængde befæstede Borge, hvorfra de fleste af de Voldsteder skrive sig, hvorpaa Lolland er saa rigt, især Egnen imellem Maribo, Nysted og Rødby. Alle disse private Godser unddroges saaledes Grev Johans og hans Lehnsmænds Omraade, og en Mængde Bønderbirker, som forekom her i Lehnet, især i Musse Herred, stode ogsaa kun undtagelsesviis under Lehnsmanden paa Aalholm, da de ikke henhørte under Herredsjurisdictionen og derfor allerede nu, ligesom i Løbet af de følgende 250—300 Aar, for det Meste forlehnedes særskilt bort. I dem boede aldrig Herremænd før i en senere Tid, da mange af dem forvandledes til Herregaarde. Med Geistligheden holdt Greven gode Miner, bekræftede og forøgede dens Friheder for at have friere Hænder lige overfor Bønderne, hvis Livegenskab uden Tvivl stammer fra hans Tid, som var sørgelig for hele Danmark og ikke mindst sørgelig for Lolland.

Imidlertid blev det atter Dag i Danmark ved Kong Valdemar den Tredie, der med mageløs Klogskab og Udholdenhed benyttede alle Midler til at samle Riget og jog de fremmede Herrer ud eller tvang dem til at blive Danske. Aar 1346 lod han alle de Holstenere, der havde

Lehn i Pant paa Lolland, tilbyde deres Penge, og samtidig hermed lod han sin Marsk med en Hær rykke derover midt om Vinteren, strax efter Helligtrekongers Dag, for med Vaabenmagt at tvinge de Gjenstridige. Ved denne Leilighed, da de tilfrosne Vande gjorde Adgangen let til enhver Borg, faldt uden Tvivl det halve Land med Aalholm og alle mindre Borge i hans Hænder, og kun lidet nyttede det, at Holstenerne om Sommeren kom over med en Hær for at hjælpe, skjøndt Ravnsborg holdt sig indtil 1347. Fra nu af var Danmarks Konge atter Herre over Aalholm, som han ofte besøgte. I Aaret 1360 gjorde han sin ældste Søn, Christopher, til Hertug over Lolland og overdrog ham Aalholm Slot til Residents, naar han ikke var med sin Fader paa Krigstog. Hertug Christopher døde ulykkeligviis i Aaret 1363, enten af Sygdom eller af et Saar, som han fik i Kampen med Hansestæderne, hvorefter Kongen atter holdt Lehnsmænd paa Aalholm, som Hr. Kersten (eller Christian) Kule havde i Besiddelse 1364 og følgende Aar, uden Tvivl i Pant for laante Penge.

Imidlertid havde Kong Valdemar ved sine Angreb paa Sverrig, ved Erobringen af Gulland og ved Plyndringen af den rige Hansestad Visby skaffet sig Fjender i alle sine Naboer, og desuden ved sine Bestræbelser for at indføre Enevoldsmagten i Danmark og sin hensynsløse Undertrykkelse af Bondestanden bragt Jyderne til at gribe til Vaaben og forene sig med de Fremmede om at sønderlemme Danmark. De Farligste og Mægtigste i Forbundet vare de 77 Hansestæder, de Virksomste de tvende holsteenske Grever, Henrik og Claus, af hvilke den Sidste i Aaret 1368 drog ind i Jylland og bemægtigede sig Ribe og Aalborg, hvilke de frafaldne Lehnsmænd frivilligt overgave ham. Grev Henrik drog med en Hær paa hanseatiske Skibe til Lolland, hvor han i Begyndelsen af

September Maaned beleirede Aalholm Slot. Den 8de September indgik den herværende Lehnsmand, Hr. Kersten Kule, Ridder, og den 11te September Lehnsmanden paa Ravnsborg, Hartvig Hummersbyttel, Væbner, en Fred for Lollands Vedkommende med de Allierede, nemlig Greverne Henrik og Claus af Holsteen, Kong Albrecht af Sverrig, hans Fader, Hertug Albrecht af Meklenborg, og dennes andre Børn samt Borgerne i Lybeck, Rostock, Stralsund, Wismar og de andre Hansestæder, saa at alle Lollands Beboere skulde have Fred indtil 1ste Mai 1369 og i denne Tid nyde deres Gods i Ro. Skulde Kong Valdemar, som var i Tydskland for at hverve Tropper, eller de Danske i Mellemtiden komme med Tropper for at kæmpe, saa maatte Lollikerne i Ugen fra Midfaste Søndag 1369 til den næste Søndag efter frit ride til den danske Hær for at kæmpe i deus Rækker, men til ingen anden Tid. Den 1ste Mai 1369 skulde det afgjøres, om de holsteenske Grever skulde have Aalholm og Ravnsborg Slotte med hele Lolland eller ikke; i det første Tilfælde havde Lehnsmændene og Landets øvrige Herremænd Valget, om de vilde beholde deres Gods og hylde Greverne, eller opgive det og fare, hvorhen de vilde.

Denne mærkelige Vaabenstilstand bevarede Slottene for den danske Konge, uagtet det ikke kom til noget Slag. De lollandske Slotte bleve ikke overgivne den bestemte Dag, men den 30te November 1369 sluttede det danske Rigsraad Fred med Hansestæderne paa Vilkaar, der under de givne Omstændigheder vare meget gunstige, og den 23de September 1370 var den holsteenske Greve Henrik endnu ikke videre, end at han tilligemed Kersten Kule, Hartvig Hummersbyttel og Herman von Tralov mødte i Bardewick hos Hertug Magnus af Brunsvig-Lyneborg, som skulde dømme dem imellem om Slottene

Aalholm og Ravnsborg. Lehnsmændene erklærede, at de ikke vilde aftræde dem, før de vare fuldkomment enige og forligte med Greverne om alle Forhandlinger og Breve, hvilken Enighed aldrig naaedes, thi Kong Valdemar havde efterhaanden faaet Magt med sine Fjender, og Greverne maatte give efter ligesom de oprørske Jyder. Hr. Kersten Kule og Hartvig Hummersbyttel havde altsaa øiensynlig baaret sig meget klogt ad ved i Farens Tid at slutte Vaabenstilstand.

Kong Valdemar den Tredie døde 1375. En agtet Forfatter skildrer ham saaledes: „Han laante Penge hist og her for med dem at indløse Panterne; han udlaante igjen Penge til Andre, som trængte, paa kort Tid, mod gode Renter og haandfaaet Pant; men aldrig gav han et Æble bort uden at faae en Pære istedet, og ved enhver Leilighed viste han sig som en Mand, der havde ganske mærkværdigt Greb paa at handle med Penge, om saa Folk ti Gange beskyldte ham for, at Halvparten af dem reiste han op igjen. Hvor gamle Papirer kunde støtte hans Paastand, forsmaaede han heller ikke at benytte disse, skjøndt der mildest talt skulde Frækhed til blot at fremlægge dem; og hvor staalklædte Mænd klarede Sagen nok saa godt som raptungede Lovlærde, gav han Fjenderne Staalet og beholdt selv Guldet. Han kunde dog Intet udrette, som battede, uden forøgede Paalæg, og han udskrev idelig svære Skatter, for ikke at tale om det ublu Hovarbeide, som han imod al Skik og Lovhævd paabød. Hellig Kong Knuds Dag 1349 samlede han imidlertid et Danehof i Ringsted, hvor han gjorde saa fyldestgjørende et Regnskab for sin Anvendelse af Rigets Midler, at — der vel knap var en Eneste, som troede et Ord af, hvad han sagde, men ligefuldt fik han, hvad han vilde, da man gik ind paa nye Skattepaalæg. Hans ubønhørlige Strenghed piinte dog ligefuldt Folket

og dets Lommer saaledes, at det ikke var at undres over, naar Folk uden folkelig Følelse kunde finde, at de paa ingen Maade havde det bedre end under Tydskevældet, men Hælften værre: at de igrunden vare komne fra Regnen i Tagdryppet. Heller ikke huede det Stormændene, navnlig de sjællandske, naar han tog Smaafolks Parti imod dem og holdt haardt paa den gamle Kong Valdemars Lov, medens derimod de frisindede Jyder paastode, at den samme Kong Valdemars Lov tog han netop langtfra det Hensyn til, som han burde. Han har sagtens ogsaa vendt og dreiet dem, som han selv lystede; thi Sagen var den, at herske vilde han over Alt og Alle, han syntes, at der var Trang til et Enevælde, og at han havde Dygtighed til at bruge det. Man kaldte ham Valdemar den Onde, og han maatte kæmpe mod idelige Oprør, navnlig af Jyderne, medens han fuldbyrdede sit Foreningsværk; ogsaa skal nødig Nogen ubetinget billige den Vei, han vandrede. Men Billigheden maa ligefuldt indrømme, at der knap var nogen anden og hæderligere Vei, som stod ham aaben, saasandt som han ellers vilde fuldkomme sin Opgave: at nyskabe en Stat, hvor der knap var Skyggen af den tilbage; saasandt som han ellers faldt ind i en Tid, hvis mærkeligste Særkjende her og andetsteds var den fuldstændigste Opløsning i den lovløseste Selvisked. Det var ikke blot Landet, der var udstykket imellem Snese større og mindre Panthavere; det var hele Folket, der var opløst, først og fremmest efter Landskaber, som endnu bestandig forekom hinanden aldeles fremmede, dernæst i hjerteløse Jeger. Enhver Husbonde vilde gjøre en uafhængig Stat af sin egen jammerlige Arne, og var der Noget, der nogensinde samlede de enestaaende og fjendtligtstaaende Enkeltmænd, da var det ingenlunde Kjærligheden til det fælles Land og Folk, men det var Egennytte og Laugs-

væsen og Standsfordele, eller det var Had til fælles Undertrykkere."

Efter Valdemars Død søgte hans Datterson, den mecklenborgske Prinds Albert, at naae den danske Kongeværdighed med Vaabenmagt, og netop derfor mistede han den. Han sluttede den 21de og 22de Januar 1376 Forbund med de tre holsteenske Grever, til hvem han for 30,000 Mark Sølv pantsatte Aalholm og Ravnsborg med hele Lolland, samt desuden Møen, Kolding og Ribe med tilliggende Lehn, for saaledes at faae deres Hjælp. Uden Tvivl sluttede han ogsaa Forbund med flere i Danmark bosatte tydske Adelsmænd, saaledes med Ridderen Ketelhood paa Lolland, hvem han for 300 lød. Mark pantsatte Birket Valnisse og Ekenisse (Vaalse Sogn) paa Falster, men han naaede som bekjendt ikke sin Hensigt og maatte vige for sin Moders Søster, Dronning Margretha, den klogeste Regent, Danmark nogensinde har havt, eller rettere for hendes Søn, Kong Oluf.

Om Aalholm er der nu i en lang Aarrække Intet at fortælle, undtagen at det fra 1364 indtil efter 1463 havde 7 forskjellige Lehnsmænd. Efter Christian den Førstes Død tiltraadte uden Tvivl hans Enkedronning, Dorothea, Aalholm og Ravnsborg med hele Lolland, hvilket synes at have hørt til hendes Livgeding og først ved hendes Død i Aaret 1495 igjen at være kommet til Kronen. Nu blev det igjen bortforlehnet, deriblandt 1553 til Søren Stampe, der maatte opgive Slottet til Hr. Johan Oxe med det lollandske Opbud. Christian den Andens Dronning, Elisabeth, havde faaet Lolland og Falster anviist til Livgeding, hvilket forvoldte Vanskeligheder, da disse Øer i Aaret 1525 anvistes Frederik den Førstes Dronning, idet to Rigsraader, som havde forseglet Brevet til hende, nægtede deres Samtykke; men

Dronning Sophie fik dog dette Livgeding med de tre Slotte Aalholm, Ravnsborg og Nykjøbing, og Dronning Elisabeth døde desuden Aaret efter.

Fra 1523 til 1525 var Otto Holgersøn Ulfstand Lehnsmand paa Aalholm og fra 1528 til 1535 Jørgen von der Wisch, der desuden havde Kongens Brev paa 1200 Mark lybsk, hvilket var Beløbet af den Hesteskade, som han paa Kongens Vegne havde lidt, den Tid han drog af Nykjøbing Slot, og som skulde betales ham tilbage, før Aalholm Slot blev ham frataget.

I Grevens Feide 1534—1536 gik det ikke Aalholm bedre end de andre faste Steder paa Øerne, Draxholm undtaget. Jørgen von der Wisch var fraværende, og Borgerne — rimeligviis Borgerne i Nysted — overrumplede imidlertid Slottet; de beholdt det, indtil Grev Christopher sendte Johan Eber og Johan Meklenborg, som overtog Commandoen, men kort efter overdroges Slot og Lehn til Hr. Otto Krumpen, der havde ladet sig fræmme til at overgive sit Slot Traneksær paa Langeland, saasnart han saae Fjenderne opkaste Skandser, hvilke de ikke engang havde Skyts til. Han lod sig formodentlig gjække. To Aar efter, medens Kong Christian den Tredie beleirede Kjøbenhavn, tilbageerobrede hans Tropper Størstedelen af de mindre Slotte i Sjælland, Lolland og Falster; Aalholm blev indtaget af Laurids Knob. Imidlertid havde den berømte General Johan Rantzau allerede betalt Jørgen v. d. Wisch de 1200 Mark lybsk, for hvilke han havde Pant i Aalholm, der efter Indtagelsen strax blev overleveret Dronning Sophie. Hendes Lehnsmand paa Aalholm, da hun var bleven Enkedronning, var først Hr. Johan Rantzau, der igjen lod Slottet bestyre af Adelsmænd. Efter Enkedronning Sophies Død (Johan Rantzau var død 1565) forlehnede Kong Christian den Tredie Albert Oxe til Niel-

strup 1570 med Aalholm Slot og Øen, nu Ulriksdal, samt Deel i Bispetidenden af to Herreder, hvorimod han skulde aarligen svare 6 „gerust" Heste og 2600 gode gamle Dalere. Han døde 1577, hvorpaa Hak Ulfstand til Hikkebjerg Aaret efter forlehnedes med Aalholm Slot og Lehn, samt de tre Birk Sosmark, Vixnæs og Kallø, for 2000 gode gamle Daler, hvorimod han hverken fik Bispetienden eller Øen, hvilket sidste Lehn blev overdraget Jørgen Daa for 500 gamle Daler. Hak Ulfstand lod opføre to af de Taarne, som endnu findes paa Slottet.

Ved Kong Frederik den Andens Død 1588 overdroges Lolland og Falster til Enkedronning Sophie til Livgeding, saa at Aalholm indtil hendes Død i Aaret 1631 bestyredes af hendes Lehnsmænd, der tillige havde Øen, som ikke blev skilt derfra.

Efter Souveraineteten Indførelse bleve alle Lehn forvandlede til Amter, hvilket ogsaa blev Tilfældet med Aalholm. Amtmanden boede undertiden paa Aalholm Slot, til andre Tider paa Nykjøbing Slot, naar disse to Amter var forenede. Lolland og Falster vare anviste Dronning Sophie Amalie som Livgeding og bleve altsaa bestyrede paa hendes Vegne fra 1670, da Kong Frederik den Tredie døde, indtil hendes Død i Aaret 1685. Der udnævntes nu en Commission til at modtage Øerne, men den fandt Aalholm Slot saare forfaldet.

Efter Christian den Femtes Død havde hans Dronning, Charlotte Amalie, Lolland og Falster til Livgeding indtil sin Død i Aaret 1714. Aar 1725 folgte Frederik den Fjerde Aalholm med endeel tilliggende Gods, samt Bramslykke og den til Avlsgaard oprettede By Egeholm til Fru Emerentia v. Levetzau, Enke efter Geheimeraad Johan Otto v. Raben, der Aaret efter fik Skjøde paa Eiendommen.

Aar 1734 oprettedes der af Slottet med tilliggende Hovedgaarde og Gods et Grevskab for Geheimeraadindens Sønnesøn, Grev Christian Raben, hvilket fik Navnet Christiansholm. Successionen er agnatisk-cognatisk. Efter Sagnet hed Grevskabet først Christiansborg, hvilket Navn senere, da Christiansborg Slot skulde opføres, efter kongelig Befaling forandredes til Christiansholm, men dette Sagn er aldeles ubegrundet, da det sidste Navn allerede findes i Erectionspatentet.

Grev Christian Raben døde 1750, hvorefter Grevskabet tilfaldt hans Broder, Grev Otto Ludvig Raben, Geheimeraad, Kammerherre og hvid Ridder, der døde 1791; hans Søn, Grev Frederik Christian Raben, var en bekjendt Naturhistoriker og Botaniker, som samlede den Mængde fremmede Planter og Træer, der pryde Slottets Have, saavelsom de Sjeldenheder, der endnu opbevares i Slottets store Taarn, hvilket han forhøiede betydeligt og indrettede til et astronomisk Observatorium. Han foretog sig mange Reiser til Udlandet, ogsaa til fremmede Verdensdele, og døde paa en saadan i Brasilien 1838, hvorefter hans ældste Søn, Grevskabets nuværende Besidder, Grev Gregers Christian Raben, Dr. phil. arvede det. Han fik kongelig Bevilling paa, at Navnet Christiansholm igjen maatte forandres til det oprindelige Aalholm, hvormed Gaarden fra den Tid af benævnes.*)

Berritsgaard.

Arild Hvitfeldt.

Denne Herregaard, der hører under Baroniet Guldborgland, ligger paa Lolland, omtrent $^1/_2$ Miil Nordost

*) For Størstedelen efter T. A. Beckers danske Herregaarde.

for Saxkjøbing. Den omtales allerede i Erik af Pommerns Tid som tilhørende Familien Piøske, Pyøske, Pøske eller Poiseke.

I Begyndelsen af det sextende Aarhundrede tilhørte Berritsgaard Fru Ingerd Hansdatter Pøske, der forenede den med Ourebygaard, som havde tilhørt hendes afdøde Mand, Erik Oluffen Blaa, den sidste Mand af denne ældgamle danske Slægt. Fru Ingerd boede indtil sin Død i Mariebo, og begge Gaardene tilfaldt hendes eneste Datter, Fru Barbara Eriksdatter Blaa, der ægtede Otto Clausen Hvitfeldt til Krumstrup, som døde 1529, og hvem hun overlevede i 9 Aar. Gaarden kom derefter til at tilhøre deres Søn, Christopher Hvitfeldt, der udmærkede sig i Grevens Feide og især ved Reformationens Indførelse i Norge og paa Island. Han døde 1559, og hans Søn, den bekjendte Arild Hvitfeldt arvede den fælles med sin yngre Broder, Jacob Hvitfeldt, Lehnsmand i Throndhjem, der døde 1583. Arild Hvitfeldt var født i Bergen 1549. Han var Rigets Raad og Cantsler, og besad mange Kundskaber, hvorfor han ogsaa blev brugt ved forskjellige Underhandlinger med fremmede Regjeringer. Vi skylde ham en Danmarks Historie, som trods sine mange Feil dog er et uskatteerligt Skrift til Kundskab om Fædrelandets Historie. At det var en Adelsmand, der skrev denne Krønike, kan man strax see af de Udtryk, han bruger, da han omtaler den haarde Haandfæstning, Frederik den Første maatte underskrive, nemlig: „Det var en drabelig Frihed, dets lige ingen Konge af Danmark haver udgivet, hvorfor denne Konges (som og benævnes Adelens Konge) Ihukommelse bør hellig og uglemt at være hos os (nemlig Adelen) og vore Efterkommere." Grunddansk var han dog, hvorfor han ogsaa siger sukkende, da han omtaler de tre nordiske Rigers Adsplittelse: „De, som have voldet, at

Rigernes Forbund er blevet brudt, de maae svare det for Gud den Almægtigste!"

Hans Broders Hustru, Fru Lisbeth Friis overlevede sin Mand i næsten halvhundrede Aar og opførte 1586 den nuværende Hovedbygning. En Proces, som hun i Forening med Eieren af Ourebygaard førte med Borgermester og Raad i Saxkjøbing, gav formodentlig Anledning til, at Berritsgaard blev lagt under Taars Sogn.

Efter Fru Lisbeth Friis's Død tilfaldt Berritsgaard hendes Søn, Henrik Hvitfeldt til Lilø, Befalingsmand paa Landscrona Slot, som han 1644 med en ringe Besætning forsvarede modigt i flere Uger mod de Svenske under Gustav Horn, indtil han, fordi Voldene vare nedskudte, maatte overgive det. Gaarden tilfaldt 1653 efter hans Død hans Datter Ollegaard, hvis Mand, Rigshovmester Joachim Gersdorff til Tundbyholm i Skaane, allerede Aaret efter solgte den til en tydsk Adelsmand Wilhelm von Harstall. Aar 1729 solgtes Berritsgaard for 37,000 Rd. Courant til Abraham Lehn. Han nedstammede fra en rig Kjøbmandsfamilie, der under Trediveaarskrigen menes at være kommen til Kjøbenhavn. Da Abraham Lehn 1719 var bleven myndig under Curator, udgjorde hans Formue den i hine Tider overordentlig store Sum af 211,000 Rdl. Courant. Han reiste derpaa og gav uskyldigen Anledning til den Duel, hvori Bedrageren og Spilleren Oberst Stahl dræbte Helten Tordenskjold. Efter en Reise paa over et Aar kom Abraham Lehn tilbage, hjembringende en betydelig Samling af Natur- og Kunstgjenstande, Malerier, Kobberstik og Bøger, og kjøbte nu i Aarene 1725 og 26 de tre Godser, Høibygaard, Fuglsang og Prierskov, som han 1729 forenede med Berritsgaard. Lehn bestyrede disse Eiendomme med stor Dygtighed og døde

1757, efterladende sig en Bogsamling paa omtrent 5,000 Værker og 60 Haandskrifter af betydeligt Værd, en Malerisamling af gode Mestere og en Kobberstiksamling paa over 2,000 Stykker af fortrinlige Kunstnere, hvoriblandt af Albrecht Dürer, Callot og især af Rembrandt.

Abraham Lehn lod sig adle i 1731 og boede bestandigt paa Berritsgaard. Denne Gaard samt Høibygaard arvede nu hans Søn, Poul Abraham Lehn, en dygtig Mand, der forbedrede Gaard og Gods overordentligt, opførte fortrinlige Bygninger, anlagde gode Veie, Fabriker, Spinderier og Teglbrænderier. Aar 1775 kjøbte han Durebygaard for 38,000 Rdl. og forenede derpaa disse to Nabogaarde med Høibygaard. Efter sin Farbroder arvede han endvidere Hvidkilde, Nielstrup og Lindskov paa Fyen. Med store Bekostninger udskiftede og udflyttede han næsten alle Bønderbyer paa disse Godser og gjorde Mere end nogen anden Mand i Danmark til Fællesskabets Ophævelse. Han vidste at bringe disse sine Hovedgaarde i den bedste Drift, opførte en stor Mængde grundmurede Bygninger paa dem og benyttede Steen fra sine egne Teglværker dertil. Ogsaa anlagde han et Strømpevæveri.

Denne fortjenstfulde Herremand blev af Christian den Syvende ophøiet til Baron, og af hans Godser Hvidkilde, Lindskov og Nielstrup oprettedes Baroniet Lehn. Aar 1784 bleve Berritsgaard og Durebygaard ligeledes oprettede til Baroniet Guldborgland. Endelig bleve i Aaret 1803 Høibygaard og Lungholm forenede til et Stamhuus og 1819 til et Baroni under Navn af Sønderkarle.

Ved hans Død 1804 arvedes Baroniet af hans Datterdatter, Christiane Henriette Barner, der samme

Aar havde indgaaet Ægteskab med Kammerherre Otto Ditlev Kaas, Stamherre til Nedergaard paa Langeland. Kaas blev efter sin Tiltrædelse af Baroniet ophøiet til Baron og døde 1811 uden Børn. Ni Aar efter ægtede hans Enke Major Henrik Christian Rosenørn, der nu blev Baron og døde 1847 som Kammerherre og Oberst. Efter hans Død overlod Enken Baroniets Bestyrelse til sin ældste Søn, Baron Otto Rosenørn-Lehn.

Christianssæde.

Vi begynde nedenstaaende Skildring af denne Hovedgaard med efterfølgende Digt om den store Statsmand Christian Ditlev Frederik Reventlow som den mest berømte og fortjente Mand, der her har havt sit Sæde.

„En usel Slave var den danske Bonde,
Som fordum var en kjæk, fribaaren Mand;
Han stod i Værd med Herremandens Hunde
Og var foragtet i det hele Land.

Han Ridefogdens Svøbe maatte smage,
Sled han ei nok paa Herremandens Mark,
Og hvis han vovede sig at beklage,
Da gav man ham, den usle Træl, et Spark.

I Hundehullet kasted' man den Frække,
Der vovede at knye mod Fogdens Bud;
Træhestens Ryg hans Trods forstod at knække,
Halsjernet piinte snart hans Modstand ud.

Forgjæves Bondens Jammerklager løde,
At pløie egen Mark han fik ei Tid;
Den laa med usel Sæd, med Ukrudt, øde,
Mens Herren høsted' Frugten af hans Slid.

„Hvis Bondens Trælleaag man sønderbryder,
„Da vil Grundvolden bæve i vort Land",
Saa hiin Tids vise Statsmands Yttring lyder*),
„En Træl forblive bør den Bondemand".

*) Minister Guldbergs Yttring.

Men Bondens Redningstime den var slagen,
Og til hans Frelse var en Frelser fød,
Et Hjerte følte dybt ved Bondens Klagen,
En Stemme løfted' sig for Bondens Nød.

„Den danske Bonde bør en fri Mand være,
„Som fordum i den længst hensvundne Tid;
„Han bør ei længer Trælleaaget bære,
„Han selv bør høste Frugten af sin Slid."

Og det var Reventlow, den ædle Greve,
Hvis Stemme saa til Kongesønnen lød,
Og denne bød: „Han skal som fri Mand leve!"
Og brat han Bondens Trællelænker brød.

Nu intet Aag den danske Bonde kuer,
Nu høster han, hvad han i Jorden saaer,
Nu trindt om ham man ikkun Velstand skuer,
Nu er han Herre i sin egen Gaard.

Nu seer i Thinget man den Bonde sidde
Ved Siden af sin egen Herremand,
Nu om sin Ret med ham man seer ham stride,
Nu er han med at styre Danmarks Land.

* * *

For Sjette Frederik alt længe kneiste
Et Mindesmærke om hans Storbedrift;
For Dig, o Reventlow, man intet reiste,
Et selv Du har Dig reist i Sagas Skrift!*)

Herregaarden Christiansæde ligger i Maribo Amt, blev i ældre Tider kaldt Thostrup eller Thorstrop og skal være anlagt 1353. I den sidste Halvdeel af det femtende Aarhundrede nævnes Hr. Tyge Lunge som Eier af Thostrup. Ved Tyge Lunges Datter, Fru Maren Lunge, der var gift med Rigsraaden Hr. Axel Brahe, blev denne Eier af Gaarden. Han døde 1487, og nu arvede hans Søn Ove Brahe Gaarden, og hans Datter, Fru Beate Brahe bragte Gaarden til sin Mand, den bekjendte rige Hr. Jørgen Lykke til Overgaard, Rigsraad,

*) Af Lollands og Falsters Stifts-Tidende for 1862.

der døde 1583. Derpaa kom Gaarden til Sidstnævntes Svigerſøn Eiler Grubbe, død 1585, derefter til hans Søn Jørgen Grubbe, død 1610, og dernæst til dennes Søn Chriſtian Grubbe. Derpaa blev Gaarden tillige med Aalſtrup kjøbt af Rigsdroſten Joachim Gersdorff, ſom kort efter døde. Sønnerne, Major Henrik Gersdorff og Etatsraad Frederik Gersdorff, ſolgte Gaarden til Admiralitetsraad Poul Klingenberg, der nævnes 1669 ſom Eier deraf, men ſiden ſolgte den til Baron Jens Juel, Geheimeraad og General-Admiral.

Denne berømte Mand var født 1628, ſtuderede i ſin Ungdom ved Sorø Academi og reiſte derpaa 1651 udenlands med ſin Hovmeſter Jakob Birkerod, ſiden Profeſſor ved Gymnaſiet i Odenſe, beſøgte Wien og ledſagede derfra den danſke Geſandt Chriſtian Rantzau til Rigsdagen i Regensburg, hvorpaa han et Aars Tid opholdt ſig i Italien. Han blev ſenere benyttet i diplomatiſke Ærinder, var 1662 Miniſterreſident i Stockholm, blev 1671 Ridder (Storkors) af Dannebrog, Aaret efter Geheimeraad og Vicepræſes i Rentekammeret og i Slutningen af ſamme Aar Friherre, da hans Gods Valdbygaard i Sjælland blev ophøiet til et Baroni under Navnet Juellinge. Aar 1676 var han ved den norſke Hær under Ulrik Frederik Gyldenløve og viſte ved den Leilighed en Tapperhed, der mindſt kunde ventes af en Statsmand. I Aarene 1677 og 1678 fulgte han med ſin Broder, den udødelige Niels Juel, paa hans Seirstog, og da Rygen var erobret af denne, blev han Dens Gouverneur. Han deeltog ſom danſk Geſandt i Fredsunderhandlingerne med Sverrig og Frankrig 1679 og blev ſamme Aar Ridder af Elefanten. Senere var han paany danſk Miniſter i Sverrig og blev 1699 General-Admiral. Han døde den 23de Mai 1702. Han var tre Gange gift, førſte Gang med Fru Vi-

beke Skeel, Datter af Otto Skeel til Katholm og Fru Ide Lunge, anden Gang med Fru Regidse Sophie Wind, Datter af Holger Wind og Fru Sophie Gjedde, og tredie Gang med Fru Dorte Krag, Datter af Mogens Krag og Fru Hedevig v. d. Kula. I sit første Ægteskab havde han flere Døttre, af hvilke Jomfru Helvig Eleonore ægtede Baron Frederik Krag. Thostrup gik efter hans Død over til hans Stedsøn, Baron Vilhelm Gyldencrone, der var gift med Christiane Banner. Efter hans Død ægtede Enken Conferentsraad Hans Rantzau til Seegalendorff, der solgte baade Thostrup og Aalstrup til Grev Christian Ditlev Reventlow til Krenkerup (Hardenberg).

Af Thostrup, Hovedgaarden Pederstrup og Skjelstofte samt Lungholm oprettede han i Aaret 1729 Grevskabet Christianssæde.

Grev Christian Ditlev Reventlow var en Søn af Storkantsler Konrad Reventlow til Klausholm. Kun 29 Aar gammel blev han 1700 Generalmajor og var 1710 commanderende General over den danske Hær, der faldt ind i Skaane. Han drog imod Carlskrona, men General Magnus Stenbock tvang ham snart til at trække sig tilbage til Helsingborg. Da Reventlow blev syg af Strabadser og Ærgrelser, fordi man ikke sendte ham nogen Forstærkning, fik Generallieutenant Jørgen Rantzau Overbefalingen, men han tabte Slaget ved Helsingborg. Reventlow var gift med Benedikte Margrethe Brockdorff fra Botkamp, en Dame, der var berygtet for sin Gjerrighed og Herskesyge. Hun forøgede sin store Formue ved at forsyne Hæren i Skaane med Levnetsmidler, der ofte vare fordærvede. Af Pengegridskhed indlod hun sig med en tydsk Guldmager Dippel, med hvem hun, da han ikke kunde tilfredsstille hendes Begjærlighed efter Guld,

kom i en Strid, der havde til Følge, at Dippel kom til at sidde i Fængslet paa Fæstningen Hammershuus i 7 Aar, da han fik sin Frihed og blev forviist. Grev C. D. Reventlow døde 1735, og hans Søn Grev Christian Ditlev Reventlow arvede Grevskabet. Han var Geheimeconferentsraad, men levede mest som Privatmand; dog var han Assessor i Høiesteret. Hans første Hustru var Baronesse Johanne Botmar, der døde tidlig, hvorpaa han 1762 ægtede Comtesse Charlotte Amalie Holstein. Han døde 1775.

Grevskabet tilfaldt derpaa hans ældste Søn ved hans første Hustru, Grev Christian Ditlev Frederik Reventlow, hvis Minde vist aldrig vil glemmes af den Stand, hvis Velgjører og Frelser fra Trælleaaget han var.

Han blev født 1748 og mistede allerede i sit fjerde Aar sin Moder. Han var fjorten Aar gammel, da han fik en anden Moder i hans Faders anden Hustru. Dr. med. Wendt var hans Lærer, og under hans Veiledning studerede han med sin yngre Broder Johan Ludvig, først ved Gymnasiet i Altona og Sorø Academi, og senere ved Universitetet i Leipzig, hvor han sluttede et nøiere Bekjendtskab med de senere saa berømte Mænd Gellert og Garve. Det er at formode, at Garves Anskuelser om Bondestandens Forfatning have gjort et Indtryk paa den let modtagelige Ynglings Hjerte, hvilket senere havde de herligste Følger. En Reise gjennem flere af Europas Lande, især England, hvor han saae den Velstand, som Frihed og Selveiendom skjænkede den engelske Jordbruger, lod ham ønske sit eget Fødeland en saadan lykkelig Tilstand.

I Aaret 1774 ægtede han en Datter af Geheimeraad Beulwitz i Sorø, hvor han havde studeret. I et

næsten halvhundrede Aars Ægteskab fødte hun ham 12 Børn.

I sit 25de Aar blev han allerede Kammerherre, men Hoflivet var ikke hans Sphære; den unge Mand brændte af Begjærlighed efter at virke for og gavne sit Fødeland. Ved hans Faders Død i Aaret 1775 fik han Leilighed til at vise sig med gjennemgribende Forbedringer paa det ham tilfaldne Grevskab Christianssæde.

Ved Hofrevolutionen 1784 tog, som bekjendt, den 16aarige Kronprinds Frederik selv Regjeringens Tømmer i sine Hænder. Forinden den Tid havde Reventlow været en af hans Fortrolige, og han blev nu strax af den unge Fyrste indsat i den Post, som han netop ønskede at beklæde, og som gav ham Leilighed til at virke for den hidtil saa stærkt undertrykkede Bondestand, nemlig som Rentekammerets Formand. Begyndelsen skete med de kongelige Godser i Frederiksborg- og Kronborg-Amter, hvor Jorderne udskiftedes, Gaardene udflyttedes, Markerne indhegnedes, Hoveriet hævedes og tilligemed Tienden forandredes til en taalelig Afgift. 1300 Gaardmands- og 2500 Huusmandsfamilier kom derved i Velstand. Da han indsaae, at et forbedret Almueskolevæsen var nødvendigt, blev der paa hans egne Godser samt rundt omkring i Amterne oprettet en Mængde Skoler, der hurtigt befordrede Oplysningen som en nødvendig Grundvold for Bondestandens større Frihed, bedre Forfatning og tiltagende Velstand.

I en Samtale, Reventlow havde med Kronprindsen, underrettede Greven Prindsen om de Onder, hvorunder Bondestanden i det Hele led, og det var ved denne Leilighed, at Kronprindsen fremførte den bekjendte Yttring, „at man i en Sag, hvorpaa Landets Vel beroede, ikke burde spilde nogen Dag".

Efter en Forestilling af Reventlow blev der, som en

Følge deraf, nedsat en Commission, i hvilken Reventlow og en anden ivrig Bondeven, Christian Colbjørnsen, vare Sjælen. Allerede det paafølgende Aar vare Fæstebøndernes og Godseiernes gjensidige Rettigheder og Pligter blevne nøie og udførligen bestemte. Ligeledes blev Anvendelse af Halsjern, Træhest, spansk Kappe og Fangehul afskaffet, og Skampletten paa det attende Aarhundrede udslettedes.

I det følgende Aar fulgte en ny Frugt af Reventlows og Commissionens Virksomhed, nemlig den i sine Følger saa vigtige og gjennemgribende Forordning om Stavnsbaandets Ophævelse den 20de Juni 1788.

Reventlows Foranstaltninger mødte baade Admiralitetets og Generalitetets største Misfornøielse og bevægede endeel jydske Herremænd til at indgive til Kronprindsen et Klageskrift over de nye Anordninger i Landvæsenet, hvilket paadrog Ophavsmændene for dette Forsøg Kronprindsens Vrede og store Ubehageligheder.

Den Miskjendelse og Uvillie, Reventlow ved sine Reformer paadrog sig af en stor Deel af den Stand, hvortil han selv hørte, smertede ham dybt, men han oplevede, at de fleste af hans Modstandere maatte erkjende, at det, der var skeet, ogsaa havde havt velgjørende Følger for dem. I Aaret 1792 nød han en skjøn og værdig Løn for sine patriotiske Bestræbelser, da han bivaanede Grundlæggelsen af Frihedsstøtten udenfor Vesterport. Han kunde ikke Andet end føle, at han selv blev hædret ved denne Mindestøtte.

Uden at trættes vedblev han sit begyndte Værk ved en Række af Forbedringer i Bondens Kaar, som det vilde blive for vidtløftigt her at omtale.

I Aaret 1813 havde han virket i en Række af mere end 40 Aar med en mageløs Iver for Statens Vel, og hverken tidligere eller sildigere har Danmark eiet en

Statsmand, hvem Landets Velfærd skyldes saa meget som ham; thi ved hans vise Foranstaltninger og vigtige Forbedringer vandt Landet Kræfter til at udholde syv trykkende Krigsaar og de uundgaaelige Følger af disse uden at bukke under.

Femogtresinstyve Aar gammel drog han sig nu tilbage fra Statsforretningerne, men vedblev dog at være Medlem af Statsraadet, der havde Brug for hans vise Raad.

Han offrede sig nu aldeles for sine Godsers Bestyrelse og for at udbrede Oplysning og Velstand blandt sine Bønder, der ansaae og omgikkes ham mere som en Fader end som deres Herskab. Denne store Mand døde den 11te October 1827 i sit 80de Aar. Grevskabets 300 Bønder bare ham med Graad i Øiet til hans sidste Hvilested paa Landsbyens Kirkegaard blandt Støvet af den Stand, hvis store Velgjører han havde været. Han efterlod sig 6 Sønner og 3 Døttre.

Hans ældste Søn, Christian Ditlev Reventlow, offrede sig ene til sine Godsers Bestyrelse og traadte værdigt i sin Faders Fodspor ved sin Omsorg for sine Bønders Velvære. Han var Deputeret i den første roeskildske Stænderforsamling og kom saaledes til at sidde Side om Side med den Stand, som uden hans Fader neppe vilde, af Mangel paa Selvstændighed og Oplysning, have kunnet lade sig værdigen repræsentere i denne Folkefrihedens første Forsamling. Han døde 1851. Hans næstældste Søn, Geheime-Conferentsraad, Grev Ferdinand Carl Otto Reventlow, er den nuværende Besidder af Grevskabet. Med dette er nu forenet baade Grevskabet Reventlow-Sandberg i Sønderjylland og Baroniet Brahetrolleborg i Fyen.

Cristiansædes Hovedbygning, der er omgiven af Grave, er opført i Aaret 1690, 3 Etager høi med Al-

tan og med en fortrinlig Udsigt saavel over Landet som Havet, saa at man i klart Veir endog kan see over til Femern. I Skoven i Nærheden af Gaarden findes flere ualmindelig store Egetræer; saaledes staaer der i Lyststoven, som støder op til Haven, en gammel og huul Eeg, hvori der tidligere har været anbragt Borde og Bænke, og som er besungen af Baggesen. Længere ude i Skoven staaer et Egetræ, hvilket er omtrent 18 Alen i Omkreds $2^1/_2$ Alen fra Roden og endnu tildeels er friskt.

Engestofte.

Denne Herregaard hed i ældre Tider Ingestofte og ligger i Sognet af samme Navn. Fra Midten af det 15de Aarhundrede tilhørte Gaarden Hr. Niels Pedersen Gyldenstjerne til Aagaard. I Aaret 1459 fradømtes Ingestofte ham til Kronen, og Gaarden var derpaa Krongods omtrent i 30 Aar. I 1496 kom den ved Magestifte i Jørgen Olsen til Egebjergs Eie. Dennes Enke, Fru Elsebe til Aarsmark, skjødede 1529 nogle Gaarde i Ingestofte Sogn til Hr. Johan Urne, og faa Aar efter fik Sidstnævntes Enke, Fru Anne ved Kjøb selve Hovedgaarden. Hendes Søn, Jørgen Urne, eiede efter hende Gaarden og havde den i Aaret 1555. Han var gift med Fru Anne Glob, hvem Gaarden tilhørte efter hans Død. Fru Anne Glob havde i Aaret 1561 en Retssag med 12 Mænd, der vare gaaede i Borgen for, at en Manddraber skulde møde for Retten, naar det æskedes. Ved et Giftermaal med hendes Datter, Jomfru Anne Urne blev Peter Hvitfeld Gaardens Eier. Efter ham arvedes Gaarden atter paa Qvindesiden, nemlig af hans Datter, Anne Hvitfeld, der giftede sig med Hans Wittrop, som døde 1599. Nu eiede hun Gaarden tilfælles med Hans von Grabow, Høvidsmand

paa Christianopel i Blekingen, som 1598 havde giftet sig med hendes Søster, Fru Barbara Hvitfeld. Fru Barbara døde 1602 og hendes Husbond 1625. Fru Annes Datter, Jomfru Barbara Wittrop, giftede sig 1614 med Christian Friis til Kragerup, senere Kongens Cantsler, der døde 1639. Sin Fædrenegaard eiede Fru Barbara endnu i Aaret 1646, og efter hende tilfaldt Engestofte Datteren, Fru Anne Katrine Friis, der 1649 blev gift med Tønne Juel til Thaarupgaard, som derved fik Engestofte.

Efter sin Ægtefælles Død 1684 eiede sidstnævnte Fru Anne sin Fædrenegaard, men solgte den 1694 eller 1695. Fra den Tid haves et Brev til hende, skrevet af hendes Søsterdatter, Ide Marie Below, hvori Fruen faaer det Raad at sælge sin Gaard til Christian Lerche, der ogsaa kjøbte Gaarden. Hans Enke, Fru Sophie Ulriche von Reichau fik 1721 Gaarden overladt af de andre Arvinger, hvorefter hun ægtede Oberst Christian Ulrich von Hausmann. Han solgte 1727 Gaarden til Kjøbmand Wichmann i Nykjøbing paa Falster. Hans Søn, Landsdommer Jørgen Wichmann, arvede tilligemed sine Sødskende Gaarden og blev Eneeier af den ved at udløse den af dette Fællesskab. Siden blev han Etatsraad, optoges 1777 i Adelstanden under Navn af de Wichfeld og døde ugift 1798. Gaard og Gods efterlod han til sin Brodersøn, Capitain Henning de Wichfeld, senere Oberstlieutenant og Kammerherre, imod at han oprettede et Stamhuus af Engestofte og Ulrichsdal, hvilken sidste Gaard tidligere kaldtes Bispens Ø og henimod Slutningen af det attende Aarhundrede var kommen i Landsdommerens Eie. Stamhuset oprettedes 1799. Henning de Wichfeld opnaaede den høie Alder af 80 Aar og døde paa Engestofte i Aaret 1847. Ved hans Død arvedes Stamhuset af hans Søn, den nu-

værende Besidder, Kammerherre Jørgen de Wichfeld, en anseet Geolog.

I Aaret 1807 opførte Henning de Wichfeld Engestoftes nye Hovedbygning, 2 Etager høi. Den er omgiven af smukke Haveanlæg og har en skjøn Beliggenhed ved Maribo Sø.

Fredsholm.

Denne Herregaard, der hører til den nyere Tid, ligger i Sønder Herred og har en smuk Udsigt over Nakskovfjorden med dens jævne Vandflade. Gaarden bestaaer af en grundmuret, eenetages Hovedbygning med takkede Gavle og fremspringende Qviste, og er opført 1632 af Hartvig Passau og Fru Ollegaard Pentz, hvis Navne derfor sees paa Gavlene. Dens Hovmarker vare, da den blev opført, kun Bønderjorder, der hørte under det gamle og anseelige Herresæde Rudbjerggaard i Tillitse Sogn. Dette eiedes i hiin Tid af den rige Jochum v. Barnewitz til Bellinge, Panteherre til Lübtz og Crewitz i Meklenborg, Enkedronning Sophies — Christian den Fjerdes Moders — Hofmester eller Marskalk og Lehnsmand paa Nykjøbing Slot i 26 Aar, den Første af hiin Familie, der kom til Danmark, og tillige en Mand med store Fortjenester. Det er især af Lolland og Falster, at Jochum v. Barnewitz har gjort sig fortjent, deels middelbart, forsaavidt Dronningens udmærkede Bestyrelse af dette sit Livgeding med alle deraf for Landet flydende Fordele for en stor Deel maa tilskrives ham, deels umiddelbart, forsaavidt han ved sit personlige Exempel indvirkede paa Landets Agerbrug og navnligen gjorde Hvede- og Ærteavlen almindelig, medens den tidligere hørte til Sjeldenheder, skjøndt den i Aarhundreder havde været kjendt her i Danmark. Han døde i Aaret 1626, 63 Aar gammel, og blev begraven i sin Sognekirke i Tillitse,

hvor han Aaret iforveien havde ladet opføre et Gravkapel. Hans Enke, Ollegaard Pentz, som tidligere havde været Hofdame hos Dronning Sophia, var ved hans Død kun 30 Aar gammel og ægtede nogle Aar efter den mecklenborgske Geheimeraad Hartvig v. Passau. Af nedlagte Bøndergaarde oprettede de, som nylig er fortalt, kort efter den Herregaard, som efter hendes eneste Søn af første Ægteskab, Frederik v. Barnewitz, fik Navnet Frederiksholm eller Fritzholm.

Her paa Fritzholm boede Fru Ollegaard efter sin anden Mands Død, styrede selv med kraftig Haand Gods og Avling og førte et strengt Regimente over sine Piger og Tjenestefolk, da hun i denne som i mange andre Henseender havde lært ret godt af sin høie Dronning, der, som bekjendt, ikke tog i Betænkning med egen Haand at give sine Hofdamer Riis. At Folkesagnet ikke har kunnet lade en saa virksom Dame, som Fru Ollegaard, finde Ro i Graven, kan ikke undre os; velbekjendt er hun paa Fredsholm, og endnu den Dag idag hører man af og til i den sildige Aftenstund pludselig de klare Toner af den Klokke, hvormed hun kaldte paa sine Piger, til stor Forfærdelse for Gaardens qvindelige Personale, som man nok kan tænke sig.

Uagtet Fru Ollegaard Pentz i Almindelighed beboede Fritzholm, betragtedes dette dog kun som hendes Enkesæde, og saavel hun som Sønnen benævnes sædvanligen til Rudbjerggaard. Sønnen, Frederik v. Barnewitz, var Landcommissair over Lolland og Falster samt Befalingsmand over Nykjøbings og Aalholms Lehn; efter Faderen arvede han saavel Bellinge som Rudbjerggaard og Fritzholm samt i Mecklenborg Amterne Lübtz og Crewitz. Hans Rigdom var efter hiin Tids Maalestok meget betydelig, og vi finde ham i Frederik den Tredies Tid omtalt som en af de fire rigeste danske Adelsmænd, hvis

aarlige Indtægter anslaaes til 16—20,000 Rdl. Species. Han døde i Aaret 1653, hvorefter der sad to Enker paa Rudbjerggaard og Fritzholm, nemlig hans Moder, som dog allerede døde Aaret efter, og hans Frue, Ide Grubbe, der overlevede sine tre Børn og først døde 1702.

Af disse Børn var Sønnen, Jochum Frederik v. Barnewitz, allerede død 1677 som den sidste Mand af Familien i Danmark, og hele Formuen deeltes saaledes imellem Døttrene, Magdalene Sybille v. Barnewitz, der fik Cancelliraad Jens Rodsteen til Lengsholm, Landsdommer i Jylland, og Ollegaard v. Barnewitz, der fik Kammerherre og Generaladjutant Christian v. Bülow, som benævnes til Rudbjerggaard, Fritzholm og Rosenlund, Panteherre til Lübtz og Crewitz. Den første Datters Søn, Frederik Rodsteen, døde ugift 1719. Hans eneste Søster, Else Magdalene Rodsteen, blev 1682 gift med en mecklenborgsk Adelsmand, Oberst von Lehsten, som 1773 solgte sin Andeel i Godserne til Medeieren, Etatsraad Frederik v. Bülow, en Søn af den alt omtalte Kammerherre v. Bülow, der døde i Rostock 1692 og blev begraven i Lübtz. Dennes Børn forenede efterhaanden alle Barnewitzernes betydelige Eiendomme, med Undtagelse af Bellinge paa Falster, og Sønnen, Etatsraad F. v. Bülow, eiede tilsidst hele Fritzholm og Rudbjerggaard. Han døde 1728, og hans Søn, Major Caspar Frederik v. Bülow, solgte 1754 begge Godserne til den rige Grevinde Ida Margrethe v. Knuth, født Reventlow, til Knuthenborg, som i Aaret 1757 afstod Fritzholm, Rudbjerggaard og Gottesgabe til sin tredie Søn, Baron Conrad Ditlew von Knuth til Friherreskabet Conradsborg, Geheimeraad, Kammerherre, hvid Ridder, Assessor i Høiesteret, der levede i Kjøbenhavn og bortforpagtede disse Godser.

De betydelige knuthske Godser i Lollands Sønderherred bleve 1817 solgte til Simon Andersen Dons, Etatsraad, og Ferdinand de Neergaard, Auscultant i Rentekammeret, som saaledes ogsaa kom i Besiddelse af Fritzholm med Tilliggende.

De nye Eiere bortsolgte den største Deel af Bondergodset og afhændede siden Hovedgaarden, hvis Navn blev forandret til Fredsholm, 1820 til Capitain Søren Henrich Lund, deres tidligere Forvalter, som begyndte det fortjenstlige, men kostbare Arbeide ved Dæmninger at forbinde Den Veilø med Fastlandet og saaledes at indvinde 200 Tdr. Land, samt desuden ved opkastede Diger at beskytte Størstedelen af Dens Vestkyst, næsten 1/4 Miil, imod Oversvømmelser af Høivande. Arbeidet blev først fuldført under Gaardens næste Eier, Kammerraad Hendrik Andreas Lund, der 1822 kjøbte den af sin Fader for 44,500 Rbd. Han fortsatte Inddæmningen, men Vandets Udpompning gik saa langsomt fra Haanden, og Havvandet gjennembrød saa hyppigt de i Dæmningen anlagte Sluser, at af det Inddigede endnu i denne Eiers Tid kun saare Lidet blev tørt, hvorimod Store Veilø selv, der stadigen benyttedes til Overdrev, blev betydeligen forbedret ved de opkastede Diger.

Lund tilbagekjøbte Noget af det, der tidligere var bortsolgt, men maatte med Nakskovs Borgere føre en langvarig og høist ubehagelig Strid om den fra Steensø over Skandsen til Færgelandet opførte Dæmning, der under 3 forskjellige Eiere forbandt Den med Fastlandet, men dog ved Høiesteretsdom blev erkjendt for ulovligen opført, da den hindrede Fiskere fra Nakskov i at løbe ind i Bugten ved Saunsø for at stange Aal. Dæmningen maatte atter nedrives, og Kammerraad Lund solgte kort efter Fredsholm med Tilliggende for 82,000 Rbd. til Proprietair August Villars Bech, der forbedrede Eiendom

og Bygninger ganske overordentligt, opdrev en stor Deel af Veilø og efterhaanden fik Nytte af det Inddæmmede. 1847 solgte Hr. Bech Fredsholm til den nuværende Eier, Cand. juris C. Jensen, der i 1855 frasolgte Steensø, hvoraf en egen Gaard oprettedes*).

Hardenberg.

Denne Herregaard rivaliserer med det nyligt opbyggede Knuthenborg, begge beliggende i Musse Herred paa Lolland, som de pragtfuldeste Herresæder i Danmark.

Hardenbergs ældste Navn er Crenchetorp, hvilket senere forandredes til Krenkerup. Det omtales at have i Aaret 1394 tilhørt Axel Mogensen af den ældgamle Familie Goye, i hvis Besiddelse det var i et Tidsrum af 200 Aar. De meest berømte Mænd af denne Slægt vare Mogens Goye, tidligere omtalt under Herregaarden Frydendahl med det Tilnavn, Munkene gav ham: „Djævelens Drabant", fordi han var den catholske Geistligheds argeste Fjende, og Henrik Goye, Kjøbenhavns tappre Forsvarer under Frederik den Førstes Beleiring, der omtaltes under Gisselfeldt.

Paa Krenkerup opførte Mogens Goye en ny Bygning, som antages at være den nuværende solide Hovedbygning, før den moderniseredes og underkastedes flere Forandringer af Godsets senere Eiere, Palle Rosenkrands og Fyrst Hardenberg Reventlow.

Ved Mogens Goyes Død i 1544 bleve hans betydelige Eiendomme deelte imellem mange forskjellige Familier. Krenkerup tilfaldt Albert Goye, og ved hans Sønnedatter, Margrethe Goye, der var gift med Peder

*) Efter „Danske Herregaarde".

Brahe til Kragholm, gik Gaarden nu over til den gamle berømte Familie Brahe. Deres Søns Enke, Fru Elisabeth Rosenspar, giftede sig anden Gang med Palle Axelsen Rosenkrands, der arvede Gaarden efter hendes Død. Rosenkrands havde i sin Ungdom taget hæderlig Deel i Kalmarkrigen. Han var en af sin Tids dueligste Diplomater og havde været sendt til fremmede Lande i diplomatiske Ærinder, især til England. Han ombyggede en Deel af Krenkerup, hvilket i sin Tid kunde sees, da hans og hans Frues Navne vare anbragte paa Bygningens Mure paa flere Steder. En Dattersøn af Palle Rosenkrands, Kammerjunker Jørgen Skeel, en af sin Tids rigeste Adelsmænd — thi han eiede Sastrup, Gammel Estrup, Ulstrup, Skjervad, Ørbekgaard, Skjern, Himmestrup, Viskum og Østergaard i Jylland, Krenkerup og Rosenlund paa Lolland — samlede Godset ved at udløse sine Medarvinger. Jørgen Skeel var en af sin Tids meest aristokratiske Adelsmænd; han foragtede den nye Adel, disse nybagte Grever og Baroner, største Delen Fremmede, der efter den nye Rangforordning stode over den gamle danske Adel, hvorfor han heller ikke skjøttede om at forene sine mange Godser til et Lehn eller Stamhuus. Der fandtes med Hensyn hertil i hans Have et Lysthuus med et Frescomaleri, som forestillede „Harernes Triumph over Hundene". Med Harerne meentes den nye Adel, med Hundene den gamle. Harer rede her paa Hunde og skjøde og jagede Hunde; Harer tillavede Mad af Hunde og opvartedes ved Bordet af Hunde, kort sagt: Hundene vare aldeles i Harernes Vold, hvilket afbildedes ved to Harer, som sadde paa en Triumphvogn, herligen smykkede, og trukne af Hunde, hvormed vistnok meentes kongelige Personer.

Hans Enke, Benedicte Margrethe Brockdorf, arvede de lollandske Godser Krenkerup og Rosenlund og ægtede

i Aaret 1700 Overkammerherre Christian Ditlev Reventlow, Greve til Christiansborg — nu Christiansæde — samt Reventlow-Sandberg osv. Han var en Broder til Frederik den Fjerdes anden Dronning, Anna Sophie, og oprettede i Aaret 1731 et Stamhuus af ovennævnte tvende Godser paa Lolland og af Nørregaard, samt 1736 Stamhuset Frisenvold i Jylland af Frisenvold, Kalø og Løgstrup. Han døde 1738. Dennes Søn, Grev Conrad Ditlev Reventlow til Reventlow-Sandberg, Friherre til Brahetrolleborg, Stamherre til Krenkerup og Frisenvold, Kammerherre m. m., døde 1750. Hans eneste Søn, Kammerherre Grev Christian Ditlev til Reventlow-Sandberg, Friherre til Brahetrolleborg, Stamherre til Krenkerup og Frisenvold, døde 9 Aar efter, efterladende sig en Datter, der blev gift med den preussiske Minister Fyrst Carl August Hardenberg, der samme Aar antog Navnet Hardenberg-Reventlow. Han blev preussisk Minister og Storcantsler og vandt et europæisk Navn formedelst den vigtige Rolle, han spillede i Frihedskampen. Dennes Søn, Grev Christian Henrik August af Hardenberg-Reventlow, arvede de tvende Stamhuse Krenkerup og Frisenvold, hvilket sidste han fik kongelig Tilladelse til at sælge, men kjøbte derimod Godserne Nielstrup, Sæbyholm og Christiansdal paa Lolland, og oprettede af det Hele et Grevskab under Navn af Hardenberg-Reventlow. Greven, der fraſagde sig Fyrstetitlen, blev dansk Geheimeraad og Kammerherre osv. samt efter Faderens Død 1822 Standesherre af Neu-Hardenberg. Han eiede desforuden andre store Eiendomme, meest i Holsteen. Ved hans Død i 1840 kom hans eneste Datter, Ida Augusta, Enke efter Kammerherre og Oberst, Grev Harald Holck, i Besiddelse saavel af Grevskabet som af ovenfor omtalte holsteenske Godser, hvilke sidste dog bleve solgte. Hun

ægtede i 1841 C. L. J. A. D. v. Gersdorff, der Aaret efter blev ophøiet i Grevestanden under Navn af Grev Gersdorff-Hardenberg, men allerede døde i December 1846. I Aaret 1856 indgik hun et tredie Ægteskab med S. D. Almaforte, som samme Aar blev optagen i Grevestanden under Navnet Almaforte-Hardenberg-Reventlow. I Aaret 1867 døde Grevinden, og Grevskabets nuværende Besidder er hendes Søn af første Ægteskab: Hofjægermester, Grev R. C. L. Holck Hardenberg-Reventlow.

Vi have tidligere omtalt Gaardens Modernisering i Palle Rosenkrand's og Fyrst Hardenberg-Reventlows Tid og skulle nu give en kort Skildring af dens nuværende Udseende. Af de ovenomtalte Eiere er Gaardens gothiske Structur tildeels vedligeholdt og Ombygningen med Smag lempet efter den oprindelige Bygningsmaade. Den nordre Fløi er i 3, den østre og vestre i 2 Etager, 3 Taarne med Kuppelspiir og høie, hvælvede Kjældere. Borggaarden er omgiven af Grave. Den fjerde Side af denne, der vender ud mod den store og smukke Have, er afsluttet med en lav Muur, forsynet med et Jernrækværk. Spor af Volde finder man endnu.

Grevskabet bestaaer, foruden af Hardenberg, af Idalund, Rosenlund, Nørregaard, Nielstrup, Sæbyholm og Christiansdal.

Til Hardenberg knytter sig følgende Sagn om Palle Rosenkrands. Han skal have været en stor Svirebroder og langtfra gudsfrygtig. Hans Præst lignede ham, og Begge sadde derfor og svirede hele Nætter igjennem. Præsten glemte reent sit Kald, at han burde formane Rosenkrands imod Drukkenskab og andre slemme Synder. Men hvad Præsten ikke havde gjort i levende Live, det blev han nødt til, da han var afgaaet ved Døden. Han viste sig nemlig for Rosenkrands, fortalte

ham, at han brændte i den evige Ild, og raadede ham til snareſt at omvende ſig, for at han ikke ſkulde lide ſamme Skjæbne. Palle Roſenkrands tog ſig af denne Formaning, han førte fra den Tid af et gudsfrygtigt Liv og opførte i Rodſted et Hoſpital for 8 Fattige, hvilket han udſtyrede rigeligt; det blev ſenere af Jørgen Skeel udvidet.

Endvidere fortælles der om Palle Roſenkrands, at han i en Proces med Eieren af den nærliggende Hovedgaard Fuglſang havde erhvervet ſig denne ved falſke Vidnesbyrd. Han lod nemlig 12 Mænd tage Jord fra hans Have i deres Sko og Qviſte i deres Hatte, hvoreſter de gik hen i Moſen og ſvore, at de ſtode paa Hr. Palles Jord og havde hans Grene over Hovedet. Da den 12te af disſe Mænd nægtede at deeltage i dette Bedrageri, gik hans Kone i hans Sted og vidnede, at det var ſandt. Sagnet fortæller nu, at endnu beſtandig gaae de 11 Mænd til Straf omkring i Moſen, hvor man oftere kan ſee dem; Kjærlingen hinker bag efter og raaber: „Jeg vil med! jeg vil med!“

Et meget omtalt Sted paa Hardenberg er Jomfrukjelderen, ſtrax paa høire Side af Porten, hvor en Dame ſkal have ſiddet „indmuret“. Hun ſkal have gjort ſig ſkyldig i en Løsagtighedsforſeelſe; men hvo det var, vides ikke.

Juellinge.

Hovedgaarden Juellinge paa Lolland var tidligere et Kloſter, kaldet Halſted Kloſter, og ſkyldte formodentlig en dengang i Nærheden liggende, meget beſøgt Sundhedskilde, der var helliget St. Oluf, ſin Oprindelſe. Det maa antages, at det hørte til Benedictinerordenen, efter et Brev, hvorved Valdemar den Store i Aaret 1177 ſkjænkede Benedictinerne i Ringſted Halſted Kirke,

da der i det tydes paa, at der i Halsted begyndte at danne sig et Kloster, som stod i et eller andet Forhold til Abbeden i Ringsted.

Der er ikke Meget at sige om Klosteret. Aar 1332 blev Christopher den Andens Søns, Kong Eriks Liig bisat i Halsted Kirke i 14 Dage, hvorfor der hver Dag læstes Sjælemesser over det, indtil det henbragtes til sit rette Begravelsessted i Sorø Kloster. Da Lybekkerne og de Svenske i Aaret 1510 plyndrede og brandskattede Lolland, afbrændte de Halstedkloster, Nakskov og flere Steder. Klosteret blev imidlertid snart igjen opbygget af Grundmuur med Taarne, men efter 80 Aars Forløb trængte Bygningen i høi Grad til at ombygges, hvilket Aarstallet 1591, der findes i Jernankerne paa Gavlen, ogsaa viser at være skeet. I 1517 var Legaten Arcimboldus, der brandskattede Landet ved sit Afladssalg, ogsaa her.

Noget før Reformationens Indførelse, i Aaret 1515, blev Klosteret gjort til et Abbedi, men kun paa en kort Tid, thi da Reformationen kort efter gjennemførtes, blev det forandret til et kongeligt Lehn, der vedvarede indtil Souvereinetetens Indførelse, da Lehnene bleve til Amter. Kronen vedblev dog at eie det indtil 1719, da Kong Frederik den Fjerde bortbyttede det med Baroniet Juellinge i Stevns Herred i Sjælland, hvis Navn det gamle Halsted Kloster fik og har beholdt indtil vore Dage.

Klosterets første Lehnsmand var en holsteensk Adelsmand, Otte Rathlov til Lindau, der havde forstrakt Kongen med Penge og derfor faaet Klosteret samt andet Gods paa Lolland og Falster i Pant. Han beholdt Klosteret indtil 1549, hvorefter den berømte Peder Oxe til Gisselfeld blev forlehnet med Halstedkloster samt andet Gods foruden det, han allerede eiede paa Lolland.

Peder Oxe var en Søn af Johan Oxe paa Nielstrup. Søhelten Otto Rud var hans Svoger, og ligesom hans Moders Søster, den lærde Birgitte Goye, elskede han Videnskaberne og opmuntrede deres Dyrkere. Han kom i en heftig Strid med sin Nabo, Helten Herluf Trolle til Hillerødsholm, der tabte en Proces angaaende Markskjellet mellem sin Gaard og Peder Oxes Gaard Faurholm, hvorfor han siden den Tid bestandig nærede Uvillie imod ham og vistnok igjennem Christian den Tredies Dronning Dorthea fik bevirket hans Landsforviisning, begrundet paa, at der fandtes Mangler i hans Regnskaber samt slet og egennyttig Bestyrelse af hans Lehn. Efter syv Aars Forløb fik han dog Tilladelse til at vende tilbage til Danmark, og medbragte han da saavel Karper, som Karudser og Krebs samt forskjellige ypperlige Frugttræer tilligemed den Frø, som er opkaldt efter ham.

Aar 1567 blev Peder Oxe Rigshovmester og overtog Styrelsen saavel af Sø- som Krigs- og Finantsvæsenet. Førend han overtog den, havde der herskket en saadan Forvirring i Penge- og Skattevæsenet, at Kongen knap kunde fortsætte den begyndte Syvaarskrig, fordi man ikke kunde lønne Soldaterne. Men Peder Oxe forstod at bringe Alt i Orden, og ved hans Hjælp fortsattes nu Krigen med Kraft. Frederik den Anden formaaede nu ogsaa at bygge Frederiksborg, Antvorskov og Husum Slotte, anlægge Kronborg og Frederiksstad, samt understøtte indenlandske og udenlandske Lærde.

Da alle Peder Oxes Lehn, og deriblandt Halstedkloster, vare blevne ham fratagne, overdroges de til Claus Hvitfeld til Krumstrup, Landsdommer paa Lolland og Falster. Men denne Lehnsmand maatte allerede det paafølgende Aar afstræde alle Peder Oxes Lehn paa Lolland og Falster til Erik Rud til Fuglsang og Sand-

holt, senere Rigets Raad og Admiral over Flaaden i Østersøen i Krigen med Sverrig. Han traadte istedetfor sin Broder, den kjække Søhelt Otto Rud, der 1565 var bleven tagen til Fange i Slaget under Bornholm. Erik Rud var ogsaa en tapper Søkriger, hvilket han viste i Slaget 1564, hvor han med sit Skib, „Den svenske Jomfru", skjød to fjendtlige Skibe i Sænk, af hvilke det ene, „Den finske Hjort", var det næststørste og bedste i den svenske Flaade. Den samme Egennytte, der tillagdes Peder Oxe, tillagdes ogsaa Erik Rud, hvem Kongen, fordi han nølede med at udrede de ved Krigen nødvendige Udgifter af Ravnsborg Lehn, i Aaret 1568 truede med, at han vilde give hans Lehn til en Anden. Halsted Kloster var imidlertid frataget ham 1565, da det blev givet til Wulf Sehested til Wulfsborstel i Pant for Pengesummer, hvormed han under Krigen havde forstrakt Kongen. Aar 1570 tillod Kongen Feltmarskalk Josias von Qvalen til Koselau, der havde tjent her i Krigen mod Sverrig, at indløse Halsted Kloster fra Wulf Sehested. Da denne døde samme Aar, ansøgte Enken om at maatte beholde Klosteret, hvilket ikke kunde tilstaaes hende, da det var lovet bort til von Qvalen. Aar 1574 bleve Halsted Kloster tilligemed et andet ham tilhørende Lehn opsagte ham og overdragne til den i 1568 hjemkomne Peder Oxe, der nu beholdt dem indtil sin Død 1575, da Knud Grubbe til Alsløv kom i Besiddelse af dem mod en Afgift af 1000 Daler. Tre Aar efter blev Gregers Ulfstand til Estrup Lehnsherre paa Halsted Kloster, samt paa Sørup Birk og Ravnsborg, imod at svare aarlig 5,000 Daler. Da Rigsraaden Steen Brahe til Knudstrup 1581 afløste Gregers Ulfstand, nedsattes Afgiften til 4000 Daler aarlig.

Ved Frederik den Andens Død 1588 fik den kloge Enkedronning Sophie begge Herne Lolland og Falster

til sit Livgeding. Hun indsatte Christopher Rosengaard til Herlufstrup som Lehnsmand for Halsted Kloster tilligemed Ravnsborg Lehn. Efter hans Død 1593 indsatte hun Frederik Hobe til Boserup og Bispensø, der tillige besad Aalholms Lehn, til Lehnsmand indtil 1594, da Knud Urne til Aarsmark fik begge Lehnene og senere ligeledes Aalholm. Aar 1614 afløstes han af Jørgen Grubbe til Lystrup som Lehnsmand over Halsted Kloster og Ravnsborg indtil 1624; derefter kom Axel Urne til Rygaard indtil sin Død 1626; Lauritz Grubbe til Gammelgaard 1627 til 1632; Jost Frederik v. Popenheim til Søholt 1632 til 1642; Rigsraad Erik Rosenkrands til Rosenholm 1642—1658; og Oberst Frands Brockenhuus til Sebbergaard og Overgaard, som 1658 fik Halsted Kloster til Lehn. Ved hans Død 1660 fik Frederik von Ahlefeldt til Marsleben Halsted Kloster til Lehn, men endnu samme Aar afskaffedes Lehnene, og en Deel af Lolland og Falster blev overdraget Dronning Sophia Amalie som Livgeding, hvoriblandt Halsted Kloster, over hvilket hun satte en Inspecteur, der bestyrede Godset indtil hendes Død 1685. Nu forflyttedes Halsted Klosters Amtstue herhen og forblev her indtil 1719, da Frederik den Fjerde for Baroniet Juellinge i Sjælland bortbyttede Halsted Kloster til Kammerjunker, Baron Jens Juel-Vind og 1721 oprettede det til et Baroni under Navn Juellinge, som det har beholdt til vore Dage. Han ægtede 1722 en Datterdatter af den store Statsmand Griffenfeld, Ida Helle Margarethe Krag. Efter Baronens Død 1727 fulgte hans Søn, Baron Jens Juel-Vind ham i Besiddelse af Juellinge. Han var Geheimeraad, hvid Ridder, Justitiarius i Høiesteret og besad tillige Stamhuset Steensballegaard, som han havde arvet efter sin Moders Søster Charlotte Amalie Krag, hvilket sidste Navn han nu føiede til sit. Han ombyggede den

største Deel af Gaarden og døde 1776. Efter ham tiltraadte hans ældste Søn, Baron Frederik Carl Krag-Juel-Vind Baroniet. Hans Moder, Sophie Magdalene Gram arvede 1799 efter sin Moder Birthe Christine Frijs Grevskabet Frijsenborg. Ved hendes Død 1810 fik den ældste Søn Frederik Carl Grevskabet, medens hans yngre Broder Jens Carl erholdt Steensballegaard. Han var kun i kort Besiddelse af Grevskabet, thi han døde 1815. Han havde modtaget det i temmelig slet Tilstand, og de uheldige Conjuncturer, under hvilke han besad det, og den korte Besiddelsestid havde ikke tilladt ham at forbedre det synderligt.

Den ældste Søn af hans Ægteskab med Comtesse Frederikke af Holstein-Ledreborg, Jens Christian Krag-Juel-Vind-Frijs overtog, ved Faderens Død 1815, Grevskabet Frijsenborg, i Henhold til kongelig Bevilling af 23de April 1802, hvorimod Baroniet efter samme Bevilling tilfaldt den yngre Søn, Grev Carl Ludvig Krag-Juel-Frijs. Han var Kammerherre og Major ved Husarerne og døde barnløs 1838, hvorefter Baroniet tilfaldt hans Broderson, Kammerherre Grev Frederik Julius Juel-Vind-Frijs, indtil iaar kongevalgt Medlem af Landsthinget. I Aarene 1848—1849 har han opført en ny og smagfuld Hovedbygning i gammel Stiil istedetfor en for 100 Aar siden bygget eenetages Bygning, hvorimod den ældre oprindelige Klosterbygning fremdeles er bevaret. Til den gamle Halsted Kirke, som støder umiddelbart op til Hovedgaarden, er den som politisk Skribent og virksom Deeltager i vort første konstitutionelle Liv bekjendte Pastor J. Wegener knyttet som Sognepræst.

Knuthenborg.

Denne pragtfulde Herregaards gamle Navn er efter Pontoppidan Aarsmarke eller Asamarke. Den skal først have været en Ladegaard og nævnes første Gang 1446, da Albrecht Nielsen var Eier af den. Hans Datter, Fru Elsebe Albrechtsdatter, var gift med en Adelsmand Jørgen Olsen af ubekjendt Familie. Efter hendes Død kom Gaarden ved Arv til Knud Urne, der eiede den under Grevens Feide og 1536 fik Stævning over Mariboes Borgere, som havde benyttet Leiligheden under Borgerkrigen til Røveri og Plyndring paa Aarsmarke. Knud Urne døde 1513, Sønnen Axel Urne, Rigsraad og en Tid Rigskantsler, 1577, hans Søn Knud Urne 1622, og endelig dennes Søn Christopher Urne, Statholder i Norge og senere Rigskantsler i Danmark, 1663.

Kort efter kom Aarsmarke fra de Urner, da den sidstnævnte Eiers Søn Christian Urne solgte Gaard og Gods til Etatsraad Cornelius Lerche, hvis Datter, Fru Søster Lerche var gift med Geheimeraad Eggert Christian v. Knuth, som efter Etatsraad Lerches Død tilforhandlede sig af Arvingerne hele Aarsmarke Gaard og Gods og vedblev at samle mere Gods under Eiendommen, hvilket Enken, der roses baade for Fromhed og Forstand, fortsatte, indtil hun efter kongelig Bevilling af denne og flere Gaarde oprettede Grevskabet Knuthenborg for sin Søn, Geheimeraad Adam Christopher Grev Knuth, der døde 1736. Grevskabets sildigere Eier var Sidstnævntes Søn, Geheimeraad Eggert Christian Grev Knuth, død 1776. Han var gift med Marquise de Monteleone, Arving til Grevskabet Gyldensteen. Hans Efterfølger var hans Søn, Geheimeraad, Stiftamtmand Johan Henrik Grev Knuth, Lehnsgreve til Gyldensteen,

der døde 1802. Efter ham fulgte hans Broder, Geheimeraad, Deputeret i Admiralitetet, Grev Frederik Knuth, der døde 1818. Efter ham kom Sønnesønnen, Kammerherre Frederik Marcus Grev Knuth, en for sit Frisind, sin Fædrelandskjærlighed og sin Dygtighed bekjendt Mand, der var Udenrigsminister i Martsministeriet, senere Forstander for Herlufsholm. Han døde desværre i Mandens bedste Alder, 43 Aar gammel, og efter ham blev hans Søn, Kammerherre, Greve Eggert Christopher Knuth Besidder af Knuthenborg. Hans Fader lagde i Aaret før han døde Planen til den nye og anseelige Hovedbygning, der nu sees. Den nuværende Besidder har virket meget til Grevskabets Forbedring, har inddæmmet et større Areal, forskjønnet den prægtige Park, omgivet den med en kostbar Kampesteensmuur og opført endeel nye og smagfulde Bygninger. Ligeledes har han stillet sig i Spidsen for Anlægget af en Jernbane fra Maribo til Ladepladsen Bandholm, hvorom en Lov er vedtagen i Rigsdagsforsamlingen 1868—69.

Grevskabet indbefatter Godserne: Knuthenborg, Knuthenlund, Binitze, Mariboladegaard, Bandholmsgaard, Haverlykke, Vaarskovgaard, Paarupgaard og Billesminde. *)

Lungholm.

Der, hvor nu Lungholm, Hovedsædet i Baroniet Sønderkarle, ligger, laa i ældre Tider en Gaard, Olstrupgaard, paa hvis Grund Palle Rosenkrands opbyggede Lungholm. Efter hans Død tilfaldt Gaarden hans Svigerson, Geheimeraad Erik Rosenkrands, en lærd og

*) Størstedelen efter Traps statistisk-topografiske Beskrivelse.

dygtig Mand, som forstod at give Svar paa Tiltale, hvilket han fik Leilighed til at vise, da han som Gesandt havde Audients hos Oliver Cromwel, og denne lod ham høre, at han var vel nng til saa vigtig en Sendelse. Rosenkrands svarede da: „Skjøndt mit Skjæg endnu kun er ungt, er det dog ældre end Eders Republik." Erik Rosenkrands døde 1681; hans Søn Holger Rosenkrands blev Eneeier af Gaarden, men døde allerede 1690. Den næste Eier var Grev Flemming Holck. Paa en Reise fra Nyborg til Langeland i Aaret 1701 blev han myrdet af Baadfolkene, hvis Rovbegjærlighed var bleven vakt ved et Pengeskriin, han førte med sig.

I Aaret 1723 blev Lungholm kjøbt af Geheimeraad, Grev Christian Ditlev Reventlow og 1737 indlemmet i Grevskabet Christiansæde, fra hvilket det dog atter skiltes, da Kammerherre, Baron Poul Abraham Lehn i Aaret 1784 kjøbte det. Af denne Gaard og Høibygaard oprettede han ifølge Bevilling af 1ste Jul 1803 et Stamhuus og bestemte det for Poul Godske v. Bertouch, efterlevende Søn af hans fjerde Datter Cathrine Elisabeth (død 1802) af dennes Ægteskab med Kammerherre F. J. C. v. Bertouch til Søholt. Den 13de Marts 1819 blev Stamhuset ophøiet til et Baroni under Navnet Sønderkarle og dets Besidder fornævnte P. G. v. Bertouch til Baron under Navnet Bertouch-Lehn. Dennes Søn, Kammerherre, Hofjægermester J. J. S. E. Baron Bertouch-Lehn er nu Baroniets Besidder.

Han opførte i Aarene 1856—1857 Hovedbygningen paa 2 Etager i gothisk Renaissancestiil. Ved den østre Gavl er et Taarn med Spiir; desuden findes der en Udbygning, som gaaer til 2den Etage, med Spiir og en lignende med Altan.

Baroniet bestaaer af Hovedgaardene Høibygaard og Lungholm samt Raahaugegaard.*)

Ourebygaard.

Denne Gaard er Baroniet Guldborglands Hovedsæde og ligger 1/2 Miil Nord for Saxkjøbing. Den har den smukkeste Beliggenhed paa hele Lolland, tæt ved Havet, og er en af de ældste Gaarde i Landet. Den nuværende Hovedbygning er snart 300 Aar gammel, opført 1587, men moderniseret og forandret 1815. Den er kun to Etager høi, har en Udbygning, der tidligere tjente til Kapel, i det sydøstlige Hjørne og havde forhen et Taarn, der nu er nedbrudt.

Ourebygaard har bestandig ligget paa den samme Plads, fra den blev befæstet. Den store Voldplads, hvorpaa den ligger, udgjør en uregelmæssig Oval, længst i Øst og Vest og tilspidset imod Øst. Voldens Omkreds var tidligere omtrent 850 Alen, hvoraf dog nu 204 Alen ere sløifede; den naaer en Høide af 8 Alen over Vandstanden i Graven.

Gaarden og Byen Oreby med deres nuværende Areal udgjorde i de ældste Tider et af de mange smaa Bønderbirk, hvoraf Lolland var saa opfyldt som ingen anden Deel af Landet, og blev allerede tidlig bortskjænket eller arveligen bortforlehnet, saaledes til en Sivert Lauridsen til Oreby, der omtales 1317, og efter ham til den rige Erik Sjællandsfar. En af hans Døttre, Bodil, bragte Ourebygaard til den berømte, ældgamle Familie Blaa. I denne Families Besiddelse blev den, tildeels dog kun for den halve Deel, indtil Aaret 1500, da den sidste af Slægten, Erik Olsen døde. Senere i

*) Efter Traps statistisk-topografiske Beskrivelse.

1500 og nogle tredive eiedes den af Hr. Mads Eriksen Bølle, der formodentlig havde kjøbt den anden halve Deel af Gaarden af Barbara Eriksdatter Blaa. Ved hans Død 1539 overgik Ourebygaard til Erik Bølle, der tillige eiede Tersløse i Sjælland. Hans ene Datter Birthe Bølle arvede efter ham Ourebygaard og var gift med den rige Christopher Goye, der eiede Gundersløvholm, Aunsbjerg, Bollerup, Bregentved og Clausholm. De førte en saa stor Pragt, at de aldrig kjørte ud, uden at deres Borgstuesvende som en Garde rede foran Vognen. Han døde 1584, og hans efterladte Enke lod opføre Gaardens nuværende Hovedbygning. Hun døde 1595 uden Børn, hvorefter hendes Søster, Fru Kirsten Bølle, arvede alt hendes Gods. Hun var gift med Jesper Krasse til Basnæs, der druknede under Gulland 1566 i den stærke Storm, som ødelagde næsten hele den danske Flaade; Fruen overlevede ham til 1604.

Rigsraad Axel Brahe til Elved, der var en Søn af Fru Kirstens og Birthe Bølles Halvbroder, Otto Brahe til Knudstrup, kom nu i Besiddelse af Ourebygaard. Ved hans Død 1615 arvede hans Søn, Falk Brahe Gaarden. Han kom i Strid med sin Svoger Ebbe Galts Foged angaaende en Part, hans Hustru havde i Gaarden Søholt, og Fogeden anklagede Brahe for at have overfaldet ham, hvorfor han blev dragen til Ansvar. Man har et Brev fra Falk Brahe, hvilket charakteriserer hans Tidsalder ved sit Indhold; det hedder nemlig i denne Skrivelse til Byfogden i Saxkjøbing: „Kjære Christen Knap, eftersom mig er berettet, at I vil lade Harms Risses Stiffsøn rette idag, er min venlige Bøn til Eder, at I for min Skyld vil lade ham løs; dersom jeg kan tjene Eder igjen i slig eller andre Maader, skal I altid finde mig villig. I hitter vel Middel, at han kan forlade Landet.“ I hiin Tid fandt saa-

danne Misbrug af Loven ofte Sted, men denne var ogsaa saa streng, at en Tyv blev dømt til at hænges, naar han havde stjaalet 8 Sk. eller 2 Skpr. Rug; først 1636 indførtes Arbeide paa Bremerholm istedetfor. Falk Brahe solgte 1620 Durebygaard for 40,000 Lod Sølv til Rigsraad Jacob Ulfeld til Egeskov, drog ud af Landet tilligemed sin Hustru, Fru Anna Galt, og døde barnløs 1625 i England.

Jacob Ulfeld, Faderen til den bekjendte Corfitz Ulfeld, var gift med Birgithe Brockenhnus. Ved hans Død 1630 arvede to af hans mange Sønner Gaarden, nemlig Franz Ulfeld, der døde ugift 1636 som tydsk Rigsgreve, keiserlig Oberst og General-Felt-Vagtmester, og Hr. Flemming Ulfeld, Ridder. Den Sidstnævnte var Lehnsmand paa Holbæk Slot, siden paa Halsted Kloster, og døde 1657. Hans Datter, Sophie Ulfeld, arvede Gaarden og ægtede Grev Christian Christopher Holk, der faldt som Oberst 1676 i Slaget ved Lund. Hans Enke døde 1698, og Durebygaard tilfaldt nu hendes ældste Datter, Grevinde Helleborg Holk, Hofdame hos Dronning Charlotte Amalie. Hun var omtrent i 20 Aar forlovet med Christian den Femtes bekjendte Yndling, Adam Levin Knuth til Gisselfeld og Asendrup. Da hendes Forlovede døde 1699, forlod hun Hoffet og levede paa Durebygaard til sin Død 1724. Hun blev, som omtalt under Gisselfeld, begraven i Braaby Kirke hos sin Forlovede og lod sin Brevveksling med ham lægge i Kisten under sit Hoved. I hendes Tid, fortæller Sagnet, ere de første Rotter komne til Lolland. Nogle omvankede Tatere, der i Aaret 1702 kom til Durebygaard og bleve bortviste med de Ord: „at man ikke vilde have saadanne plagende Dyr paa Gaarden", havde svaret derpaa: „Vi skulle sende nogle plagende Dyr i vort Sted, hvilke man ikke saa let skal blive af

med", hvorpaa de indførte Rotterne, som siden efter udbredte sig over hele Øen. Før sin Død testamenterede hun sin Andeel i Ourebygaard til sin Broderson, Grev Christian Christopher Holk, siden Generallieutenant, bekjendt af en i forrige Aarhundrede blandt Godseierne ikke ualmindelig Lyst til at gaae paa Krybskytteri i Naboernes Skove, hvorover Grev Reventlow paa Krenkerup blev saa opbragt, at han gav sine Jagtbetjente den strengeste Ordre til enten at fange eller skyde ham. Der fortælles mange forskjellige Krigspuds, som han anvendte for at slippe ud af Fælden, naar Skoven, hvor han jagede, blev omringet, ja ved en saadan Leilighed lod han endog, siger Traditionen, ved underkjøbte Folk stikke Ild paa en Halmstak i den By, hvorfra Klapperne vare; Bønderne, som troede, at Byen stod i Flammer, løb naturligviis hjem, og Greven undslap. Grev Holk var gift med Baronesse Armgaard Sophie Winterfeld til Vintersborg og bragte saaledes Navnet og Baroniet Winterfeld til Familien; hun døde 1756, Greven 1774.

Nu solgte Arvingerne Gaarden og Godset til Kammerherre Lehn til Berritsgaard, til hvis Beskrivelse vi henvise Læseren angaaende denne fortjenstfulde Godseier og hans Efterkommere.

Rudbjerggaard.

Denne Gaard, der allerede er omtalt under Fredsholm, ligger i Sønder Herred, en Miil Syd for Nakskov, i en riig og frugtbar, men ingenlunde smuk Egn. Rudbjerggaard, der har sit Navn efter den berømte Slægt Rud, var i de ældste Tider en By ved Navn Ruberg eller Rugbjerg („Rughbiærg"), hvori der, som i vore fleste Landsbyer, tidligt boede Adelsmænd eller laa en lille Herregaard, til hvilken efter hiin Tids Skik hele Byen har hørt. Aar 1388 nævnes en

Arnold Roberh eller Roberg og Fru Wycke i Lollands Sønder Herred; han har vistnok boet i Rubjerg og taget Navn efter samme. Byen er til endnu, men bestaaer blot af to Gaarde, Resten har Hovedgaarden efterhaanden opslugt.

I det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede tilhørte Gaard og By Familien Galt; saaledes 1520 Hr. Peder Ebbesøn Galt, der var Rigsraad og Stiftsbefalingsmand over Aarhuus Stift; han eiede Ingelsted i Skaane, Sellebjerg i Fyen, „Rubjerregaard" paa Lolland, Palsgaard, Tyrrestrup og Skumstrup i Jylland, kjøbte af Kongen Birkelse og var i sin Tid en meget mægtig og anseet Mand, der spillede en vigtig Rolle i Borgerkrigene under Christian den Anden, Frederik den Første og Christian den Tredie. Han var en rovbegjærlig og egenmægtig Herre, som benyttede sin Stilling til at gjøre sig utilbørlige Fordele, navnligen da han som Stiftsbefalingsmand lod nedbryde en Mængde — efter Sagnet 18 — Kirker og Kapeller, — muligviis flere end Kongen og Rigets Raad havde vedtaget i det bekjendte Klemmebrev, hvorved Afbrydelsen af en stor Mængde Kirker blev besluttet, — og anvendte Steen, Kalk, Bly og Tømmer til sit eget Brug. Han var gift med den rige Ingeborg Drefeld, Datter af Gjord Nielsøn, som havde Hindsgavl Slot og Lehn i Pant. Efter Sagnet bebreidede denne en Juleaften sin Svigersøn paa Taarup i Søvind Sogn ved Horsens hans Ugudelighed, men blev derover ihjelstukken.

Peder Ebbesøn døde 1548 og var, hvad man end forresten kan sige om ham, en meget dygtig og virksom Mand. Enten allerede i Peder Ebbesøns levende Live eller strax efter hans Død blev Rubjerregaard solgt, muligviis for en Deel til Laurids Madsen (Vadsbyrd) paa Aalstrup, hvis Datter, Anna Vadsbyrd, siges at

være død 1588 „paa sin Gaard Rubjerregaard". Dog er denne Efterretning noget usikker, skjøndt en Fru Margrethe Vadsbyrd rigtignok ligger begraven i Sognekirken og rimeligviis er hendes Søster. Sikkert er det derimod, at Erik Rud til Fuglsang, Rigsraad og Befalingsmand paa Aalborghuus, eiede Rubjerregaard, som efter hans Død 1577 gik i Skifte med hans øvrige Jordegods og tilfaldt Sønnen, Knud Rud til Sandholt, „store" Knud Rud kaldet, der længe tjente til Hove eller var „Hofsinde", derefter Lehnsmand paa forskjellige Slotte, tillige eiede Gyldensteen i Fyen og desuden i sine senere Aar benævnes til Lundegaard, som nok ellers tilhørte hans Kone og Steddatter. Knud Rud giftede sig nemlig i sit 51de Aar, 1607, med den bekjendte Ellen Marsviin, Enke efter Ludvig Munk til Nørlund og ved ham Moder til den endnu mere bekjendte Kirstine Munk, Christian den Fjerdes Gemalinde. Den myndige Fru Ellen tog aldeles Luven fra sin Mand, der synes at have maattet rette sig aldeles efter hende og i den Anledning — thi den gode Frue var meget begjærlig efter Penge og Jordegods — laa i evige Processer og Stridigheder med sin Broder og Svoger om deres Gods. Da han ikke fik Børn med sin Hustru, skjænkede han Rubjerggaard til hendes Datter Kirstine Munk, og dertil 12 Læster Korn aarlig Indtægt; efter ham fik Gaarden sit nuværende Navn, Rudbjerggaard, da han der opførte en ny Hovedbygning 1606, hvoraf dog maaskee Taarnet er tilbage. Knud Rud døde 1611, efterladende sin Enke alt sit Gods.

Kirstine Munk, Grevinde til Slesvig-Holsteen, Frue til Taasinge, Boller, Ellensborg, Rosenvold, Lundegaard, Veilegaard, Lellinge, Tybrønd og Turø, blev født 1598 paa Nørlund i Jylland, hvilken Herregaard hen-

des Fader havde bygget; hun eiede som ung Pige Nørlund, Rudbjerggaard og Lundegaard, foruden mere Gods, var Landets rigeste Arving og desuden udstyret af Naturen med sjeldne Legemsfortrin, hvilke understøttedes ved en god Opdragelse; men hendes Sind var ikke godt, ligesom hun heller ikke havde meget Godt at slægte efter, thi hverken hendes Fader eller Moder nøde stor Agtelse for deres Charakteer og Vandel.

I en meget tidlig Alder synes hun at have staaet i et dadelværdigt Forhold til Christian den Fjerde, der tre Aar efter sin Gemalindes, Dronning Anna Cathrines Død lod sig vie til hende til venstre Haand. I 15 Aar levede han et ægteskabeligt Samliv med hende, da lod han sig skille fra hende, beskyldende hende, og vistnok ikke uden Grund, for grovt Brud paa den ægteskabelige Troskab, og forviste hende til Hovedgaarden Boller i Jylland.

Flere Aar forinden hendes Forviisning havde hun afhændet Rudbjerggaard til Eiler Urne til Gundersleholm, der eiede den 1624, men strax efter maa den være kommen til Enkedronning Sophies Hofmester og Lehnsmand paa Nykjøbing Slot, Joachim v. Barnewitz til Bellinge, en meklenborgsk Adelsmand, der allerede er omtalt under Herregaarden Fredsholm. Han indrettede sig 1625 en Begravelse i Tillitse Kirke og døde 1626. Han efterlod en eneste Søn, efter hvem han havde kaldet den nye Herregaard Fritzholm. Denne Søn, Frederik v. Barnewitz til Bellinge, Rudbjerregaard og Fritzholm, samt Amterne Lübtz og Crewitz i Meklenborg, var Befalingsmand over Nykjøbing og Aalholms Lehn, og tillige Landkommissair over Lolland og Falster. Han døde 1653, og hans Enke, Ide Grubbe, overlevede sine tre Børn og døde først 1702. Hendes

Moder, Fru Lene Rud, levede i mange Aar hos hende paa Rudbjerregaard*).

Af Frederik v. Barnewitz's tre Børn døde Sønnen, Joachim, 1677 som sidste Mand af Slægten her i Danmark, hvorved hele Formuen tilfaldt Døttrene, Magdalene Sibylle, gift med Cancelliraad Jens Rodsteen til Lengsholm, Landsdommer i Jylland, og Ollegaard, gift med Kammerherre, Generaladjutant Christian v. Bülow. Deres hele Slægt er omtalt under Herregaarden Fredsholm, hvortil vi henvise Læseren.

Sagn om Lolland.**)

1.

I Halsted Kirke paa Lolland seer man et Maleri, der forestiller en Præst med sin Hustru samt eet levende Barn og otte, som ere døde i Svøbet.

Om dette Maleri fortælles der, at en Qvinde engang faldt paa Knæ ved Kirkelaagen for Præsten ved denne Kirke, bedende ham indstændigt om at kaste Jord paa hendes dødfødte Barn, men da han i Vrede stødte til hende med Foden, idet han sagde, at han ikke kastede Jord paa Hundehvalpe, udsagde Qvinden den Forbandelse over ham og hans Huus, at hans Hustru aldrig skulde føde ham levende Børn, hvilket ogsaa gik i Op-

---

*) Denne Lene Rud var den sidste Qvinde af Rudernes berømte Adelslægt, der i flere hundrede Aar havde blomstret i Danmark og havt betydelige Besiddelser, navnligen ogsaa paa Lolland. Hun var fra 1643 Enke efter Jørgen Grubbe til Vedbygaard og eiede blandt andet Gods paa Lolland Sæbyholm ved Nakskov, der 1660 tildømtes hende som Arv efter hendes Fætter, Borchard Eilersen Rud, der døde paa Sæbyholm 1647 som Slægtens sidste Mand.

**) Efter Thieles Folkesagn, Dansk Atlas, Rask's Morskabslæsning, Rhodes Samlinger m. fl.

fyldelse, saa at Præstens Kone fødte otte døde Børn, et efter andet. Da lod Præsten sig endelig bevæge til at kaste Jord paa et dødfødt Barn i Menigheden, og nu fødte hans Hustru ham et levende Barn.

2.

Ved Maribo laa der engang i ældre Tider to Slotte, Liusemose Slot og Borre Slot, der begge tilhørte en Herremand Jens Grim. Engang blev han overfalden af Lybekkerne, som længe beleirede disse to Slotte, uden at de formaaede at tage dem, men tilsidst lykkedes det dog ved Krigslist. Hr. Jens Grim havde nemlig paa en Spadseretour tabt sin Kniv, der blev funden af Lybekkerne, som forklædte sig og gik til den Gaard, hvor de vidste, at Jens ikke var, viste Kniven frem som Tegn paa, at de skulde indlades, og saaledes overfaldt Besætningen.

3.

I Kjøbeløv Sogn paa Lolland laa engang en Gaard, der kaldtes Glustrup. Paa denne Gaard boede der en Herremand, Hr. Otto Qvitzow, der nærede Fjendskab til Præsten, Hr. Poul, og undsagde ham. Og da nu Hr. Paul ikke engang i Kirken vidste sig sikker, lod han paa Kirkevinduet ved Prædikestolen indrette en Rude, som var til at lukke op, paa det at han kunde give Agt, naar Herremanden kom til Kirken. Og siges der, at naar Hr. Qvitzow kom, tillode Sognemændene, som toge sig af Præsten, ham ikke at gaae ind i Kirken, førend Hr. Paul var gaaet paa Prædikestolen.

4.

I Liusemose Skov ved Maribo var der tilforn en Høi, kaldet Høisletten. Paa den stod en Borg, i hvil-

ken boede en Næssekonge ved Navn Grim, af hvem Landsbyen Grimstappe skal have sit Navn. Samme Grim var paa sin Tid vidt og bredt bekjendt formedelst sin overordentlige Styrke, og fandtes der i det hele Land ei nogen Mand, som turde binde an med ham. Men som han engang gik om for at kæmpe med de vilde Dyr, kom han lidt efter lidt ind i den mørke Skov, hvor en mægtig Trold boede. Og strax stod Trolden for ham, sigende: „Nu, Grim, længe nok har Du havt Navn og Rygte formedelst Din Styrke! Nu vil jeg slaae Dig!" Og det kom da til en forfærdelig Kamp mellem dem, i hvilken Grim maatte bukke under. Det Sværd, hvormed han, som Sagnet fortæller, kunde overvinde Alle, tog Trolden, men Mange vide endnu at fortælle, hvorledes Grim hver Nat skal have sin Gang i Skoven for at søge efter sit gode Sværd.

Falster.

Nykjøbing Slot.

Dette Slot var fordum en af Danmarks Prydelser og kappedes efter deres Dom, som have seet denne ærværdige Bygning, i flere Henseender med Frederiksborg og Kronborg. Det er nu ikke mere. Slottet laa for Enden af Nykjøbing By, yderst paa en lille Halvø, der dannes af en fra Guldborgsund ind i Landet tilbagebukket Veile, omtrent midtveis imellem Guldborgsunds Indløb og Udløb.

Da Sundet paa dette Sted er overmaade smalt, saa havde Slottet her den skjønneste Udsigt imod Vest over en Deel af det frugtbare, stærkt dyrkede Lolland, ligesom den østlige Udsigt løb hen over det ikke mindre frugtbare Falsterland.

Slottet bestod af fire Fløie, som indesluttede en ikke ganske regelmæssig, firkantet Gaard og vare tre Etager høie mellem Kjælder og Tag. Til den høire Fløi var der en Tilbygning, der med sine tre Længder indtog en ligesaa stor Grund som Slottet selv, men den havde foruden Kjælderen og Tagene kun eet Stokværk. Desuden var atter op til denne tilføiet to Staldbygninger omkring en trekantet Plads. Det Hele var omgivet med en Vandgrav eller Ferskvands-Sø, og det lille Næs, det stod paa, var desuden paa de tre Fjerdedele ogsaa omflydt. Over Slotsgraven vare tvende Broer.

Hine Tiders Bygningsmaade yndede Taarne, som det halvhundrede Aar yngre Rosenborg udviser. Ogsaa Nykjøbing Slot havde dem. Foruden et stort firkantet Taarn med den vestlige Fløi udad, hvorom Pontoppidan siger, at det blev kaldet Fars Hat og brugtes til Fængsler, var der i Gaarden i hvert Hjørne anbragt mindre Trappetaarne. Alle vare forsynede med Spire, og Karnapperne, der gik igjennem andet og tredie Stokværk, havde ogsaa Taarnform med Spire. Bygningen faldt derfor skjønt i Øinene og var vist, efter de Tiders almindelig herskende Smag, behagelig at see til, fra hvilken Side den endog saaes.

Med Skjønhed forenede dette Slot en Fasthed, som var almindelig ved de ældre Tiders Bygninger. Grunden til Hovedmuren laa otte Alen dybt og var muret sex Alen paa to Alens Kampesteens Underlag.

I Slottet var der en stor Mængde større og mindre Værelser, dog af de sidste langt flere end af de første, de fleste paa eet Fag Vinduer, især i nederste og øverste, men ogsaa i mellemste Stokværk, hvor de afvexlede med endeel paa to Fag og kun faa paa tre eller flere. Skuespilhuus fandtes der ikke paa Slottet; Tidens Aand krævede ikke en saadan Indretning. Kirke derimod var

der; ja i de senere Tider endog to Kirker: en til Gudstjeneste efter lutherſk og en efter reformeert Skik. Et Par hundrede Skridt fra Slottets søndre Side laa en liden, meget regelmæssig Have.

Hvor gammel denne Bygning har været, eller rettere sagt, hvor længe et Slot eller en fast Borg har staaet paa dette Sted, lader sig ikke sige med Vished, da Historien ikke omtaler det før midt i det trettende Aarhundrede. Efter Pontoppidans Atlas er det første faste Sted her anlagt i det tolvte Aarhundrede, for at man ogsaa her kunde have et Tilhold og en Besætning mod de fra Venden saa idelig udfarende Sørøvere, der ved deres mange Landgange, Plyndringer og Grusomheder ødelagde de danske Kyster. Saa meget er vist, at fra det trettende Aarhundrede af have Slot og By været til, da man finder, at der ofte har været Rigsdag, som ogsaa andre offentlige Forsamlinger. Dette gamle Slot har været befæstet, da det i Aaret 1534 ordentlig blev opfordret til at overgive sig til det Parti, som dengang stred for den faugne Christian den Anden, hvilket Parti var saa stærkt blandt Nykjøbings Borgere, at disse, da Slotsherren ikke vilde overgive Slottet, indtoge det ved Overrumpling.

Men dette gamle Slot, som det ovennævnte firkantede Taarn maaskee var en Levning af, fik en aldeles anden Skikkelse, da efter Frederik den Andens Død hans Enke, den kloge Sophie, en mecklenborgsk Prindsesse, fik det til Enkesæde. Strax i det paafølgende Aar 1589 lod hun begynde Ombygningen og opholdt sig imidlertid paa Koldinghuus Slot. Der siges, at Bygningen blev færdig i eet Aar, saa Dronningen kunde beboe den. Formodentlig menes hermed ikke Andet end, at en Fløi eller saa omtrent først er bygget færdig og saaledes istandsat, at den kunde være bestandig Bolig

for Dronningen og dem, der vare nærmest om hendes Person. Færdig blev imidlertid Bygningen, og som vi af Beskrivelsen see, var det et saare smukt Slot.

Her havde nu Danmarks i den nyere Tid vistnok mærkeligste Dronning sit Enkesæde i 42 Aar. Hun var gudsfrygtig, holdt strengt over Dyd og Ærbarhed, hvorfor der ogsaa fortælles, at hun engang tugtede en af sine Hofdamer, der forekom hende altfor letsindig, følelig med egen Haand. Ingen kunde overgaae hende i Virksomhed, Flid og Stræbsomhed. I hine Tider og længe efter troede man paa Alchymien, Kunsten at forvandle uædle Metaller til ædle, nemlig til Guld og Sølv, og at frembringe Lægemidler, der kunde helbrede alle Sygdomme og forlænge Livet, og det er derfor undskyldeligt, at en saa klog Dame som hun deelte denne Tro med mange andre kongelige og fyrstelige Personer. Hun beskjæftigede sig selv og sine Hofdamer med nyttige Haandarbeider og satte ofte tre til fire hundrede Haandværkere og Fabrikanter i Virksomhed. Da hun var et Mønster paa Orden og Sparsomhed, vidste hun derved at oplægge betydelige Kapitaler, dog førte hun altid en anstændig Hofstat, anvendte Meget paa de omtalte alchymistiske og chemiske Arbeider, uden at de indbragte Noget, var utrættelig i Godgjørenhed, gavmild mod Fattige og skjænkede Meget til Skoler, Hospitaler og Kirker. Hun var altid saa velforsynet med Penge, at hun undertiden laante sin Søn, Christian den Fjerde, betydelige Summer, ja engang endog forærede ham et heelt, fuldkomment udrustet Orlogsskib. Efter hendes Død fandtes der efter hende 2 Millioner i rede Penge.

Tre Aar efter hendes Død, 1633, tog hendes Sønnesøn, Kong Christians ældste Søn, Prinds Christian, Nykjøbing Slot til sin Residents. Her levede han med sin Gemalinde, Prindsesse Magdalene Sybilla, i 13

Aar. Han elskede Glimmer og Pragt, hvilket de Bygninger, han lod opføre ved Slottet og Nykjøbing By, bevise. Han førte et Hof, der overgik vor Tids i Pragt og Yppighed, og man har Beretninger, der fortælle, at ved et Besøg af den saakaldte Rigsstatholder Urne bestod Middagstaffelet af ikke mindre end 120 Retter Mad. Han troede paa Astrologien som de fleste af hans Samtidige og lod sig derfor stille sit Horoskop af en jødisk Mathematiker og Læge, hvorfor han gav ham 800 Rdl. Under sit Ophold paa Slottet lod han i Aaret 1643, da man befrygtede fjendtligt Overfald, Slottet og Byen befæste paa det Omhyggeligste.

Paa Nykjøbing Slot opholdt ogsaa den store svenske Konge Gustav Adolfs Enke sig i lang Tid, efter at hun var flygtet fra Sverrig formedelst de mange Fortrædeligheder, hun var udsat for i dette Rige.

Da Prinds Christian var død og hans Gemalinde havde forladt Slottet, blev det ikke i flere Aar beboet af kongelige Personer, men dog har det været vedligeholdt som en kongelig Bolig, thi i Aaret 1667 blev Christian den Femte som Kronprinds formælet her med Prindsesse Charlotte Amalie.

Tre Aar efter, 1670, blev Nykjøbing atter et kongeligt Enkesæde for Frederik den Tredies efterladte Dronning, Sophie Amalia, om Sommeren, indtil hun døde i Aaret 1685.

Fjorten Aar efter, 1699, blev Slottet paany beboet af en Enkedronning, nemlig Christian den Femtes ovennævnte Dronning, Charlotte Amalie af Hessen. Da hun var af den reformeerte Troesbekjendelse, blev der i hendes Tid foruden Kapellet til den lutherske Gudstjeneste indrettet paa Slottet endnu et Kapel for den reformeerte alene.

Efter hendes Død i Aaret 1714 blev Slottet ikke

de nævnte Godser samt det Classenske Bibliotheks Vedligeholdelse og Udvidelse. Hvad der efter Udredelsen af de allerede nævnte Beløb, ialt altsaa 29,000 Rd. aarlig, maatte blive tilovers, skulde Fideicommisdirecteuren anvende til offentligt og almeennyttigt Brug. Da Fideicommisset — skjøndt Classen i sit Testamente foreskrev særdeles heldige Vilkaar for Godsernes samtlige Fæstebønder igjennem alle de kommende Tider — giver betydeligt over hine 29,000 Rd. i aarlig Indtægt, har det ikke alene kunnet opfylde samtlige Testators Bestemmelser, men har baade kunnet forøge de aarlige Understøttelsessummer til de allerede nævnte Formaal og udvide sin Understøttelse til forskjellige andre almeennyttige Stiftelser osv. En heel Deel af Godset er bortsolgt og derved Kapitalformuen forøget. Den 11te December 1858 eiede Fideicommisset en Kapitalformue af 896,356 Rd., samt Godserne Corselitze og Carlsfeldt og Avlsgaarden Næsgaard (et Agerdyrkningsinstitut, en Experimentparcel af Carlsfeldt), Bjerregaard og Bellingegaard samt 3,363 Td. Land Skov og Sønderkirkeby Kirke med Tiende.

Hovedbygningen, af Grundmuur, 2 Etager, omgiven af en smuk Have, er opført af Generalmajor Classen, der ogsaa opførte Udhusene, hvoriblandt den store, 190 Alen lange Kornlade, som antages at være den største i Danmark.

Durupgaard.

Durupgaard hører til de nyeste oprettede Herregaarde — den er nemlig oprettet til Hovedgaard ved de falsterske Domainers Salg 1766. Den blev kjøbt tilligemed Valdnæsgaard af Hofagent Chr. Hinchelbey, der senere skal have overdraget den til sin Broder. Dennes Enke nævnes 1796 som Gaardens Eierinde. I

Aaret 1809 blev den tilskjødet den bekjendte dygtige og virksomme Godseier, Kammerherre Baron Charles de Selby, som døde 1823, hvorefter Gaarden arvedes af hans Søn, Geheimeconferentsraad, Baron var Chr. Borre de Selby, der i en Række af Aar Gesandt i Haag. Han solgte Durupgaard og Kringelborg i Aaret 1840 for 330,000 Rdl. til den nuværende Eier, Etatsraad og Ridder Tesdorpf, der ved sin store Dygtighed som Landmand har hævet denne og sine øvrige Godser paa Falster til nogle af de bedst drevne Eiendomme i Danmark. Hovedbygningen, der er opført 1812 til 1814, er paa 2 Etager i moderne Stiil.

Skjørringe.

Henrik Gøye.

Denne Hovedgaard ligger midt imellem Byerne Nykjøbing og Stubbekjøbing paa Falster og omtales allerede i Midten af det femtende Aarhundrede i Christian den Førstes Tid, da den tilhørte Oluf Grubendahl. Aar 1459 var Oluf Pedersen Godov til Skaftelev Eier eller Medeier af Skjørringe. Han Sønnesøns, Oluf Pedersens Enke, Fru Else Grubendahl, afstod 1487 Gaarden efter Anmodning af Dronning Dorothea til sin Søn, Henning Olsen eller Olussen. Iblandt Gaardens Medeiere var Palle Andersen Ulfeld 1470, og efter ham arvede hans Søn, Christopher Pallesen til Jershave, dennes Deel, hvilken han solgte 1527 til Johan Oxe. Da Hans von Mehlen havde sat sig i Besiddelse af Gaarden, formeentlig ved Uret, blev han efter en Anke af Hr. Henrik Gøye indstævnet til at møde i Kjøbenhavn for Dannmarks Rigsraad, fordi han i 26 Aar havde siddet paa Skjørringe, forværret denne Gaard

og dens Skov, og opkrævet de Afgifter, der skulde svares til Gaarden.

Hr. Henrik Gøye til Gisselfeld var Medeier af Skjørringe og havde faaet Andeel i den ved sit Giftermaal med ovennævnte Henning Olsens Datter, Eline eller Ellen Godov, hvis Moder var Fru Anne Gøye, Datter af Anders Gøye til Kierstrup paa Lolland og Fru Margretha Rønnov.

Henrik Gøye var en Søn af Eskild Gøye til Gundersløvholm og Krenkerup, Rigsraad og Marsk, og Fru Mette Rosenkrands. Han var Christian den Anden hengiven i Lykke og Ulykke, og hentede tilligemed Erik Valkendorf denne Konges Hustru, Dronning Elisabeth hid fra Nederlandene, hvor hun var bleven trolovet med hans Broder, Mogens Gøye til Gundersløvholm og Krenkerup. Han førte hende i Land ved Hvidovre Slot, Nord for Kjøbenhavn, hendes Huusbond imøde, og med et sorgfuldt Hjerte fulgte han den 14de April 1523 til Kjøbenhavns daværende Toldbod den unge Dronning, da hun drog i Landflygtighed med sin Huusbond. Kong Christian overlod Forsvaret af Kjøbenhavn til Henrik Gøye, og han kunde vist ikke have givet Byen i bedre Hænder. Han lovede den bortdragende Konge at holde Byen i 3 Maaneder, men holdt den i næsten 3 Gange 3 Maaneder. Vel havde Kjøbenhavns Indvaanere af Glæde over, at fire af Christian den Andens Krigsskibe løb ind i Havnen, antændt Glædesblus og udhængt Begkrandse fra det høie Frue Spiir, for at Landet trindt om skulde see, hvor de frydedes over den Hjælp, deres Konge sendte, men Glædens Ruus lagde sig snart, thi Krigsfolk sendte Kongen ikke, og de Levnetsmidler, Skibene medbragte, vare kun faa. Den nyvalgte Konge, Frederik den Første, der beleirede Kjøbenhavn, meente, at da paa samme Tid 26,000 Mand, Christian den

Anden havde hvervet i Tydskland, havde adspredt sig, da de vare komne over Elben, maatte nu Modet paa de gjenstridige Kjøbenhavnere være faldet, og sendte derfor Oluf Nielsen Rosenkrands og Mogens Gøye, Henrik Gøyes Broder, som Sendebud til dem. De yttrede, at Hr. Henrik havde jo holdt den Eed, han havde gjort Kong Christian, at ville forsvare Byen i 3 Maaneder, og havde nu holdt den i otte. De kunde jo ingen Hjælp vente. De raadede derfor Henrik Gøye til at overgive Byen. Kongen vilde da tage dem til Naade, Krigsfolkene skulde have fri Afmarsch, og med Hensyn til otte Maaneders Lønning, som Henrik skyldte Krigsfolkene, skulde der blive taget billigt Hensyn; men modtoge de ikke dette Tilbud, da skulde dem ingen Naade vederfares. Han raadførte sig med sine Høvedsmænd og Kapitainer, som Alle vare enige om, at man burde overgive Byen, fordi Hungersnøden rasede inden dens Volde, og nu tillodes det dem da at drage hen, hvor de vilde, forblive i Landet, om de lystede, eller drage ud af Riget i 2 Aar og, naar de vare bosatte i Landet, igjen vende tilbage til det. Helligtrekongersdag 1524 forlod Henrik Gøye tilligemed den kjække Peder Skram, hans Riddersvend, Kjøbenhavn for at dele deres Konges Landflygtighed. Henrik fastholdtes i længere Tid i Bremen paa Grund af Gjæld.

Efter omtrent to Aars Forløb vendte han tilbage til Kjøbenhavn og blev da formodentlig strax Lehnsmand paa Vordingborg, hvilket var en Erkjendelse af hans Tapperhed. Forinden han drog fra Kjøbenhavn, havde han pansat sin Gaard Gisselfeld til Otto Holgersøn Rosenkrands, hvorfor han ogsaa mistede den. Sine jordiske Eiendele havde denne høihjertede, tappre Mand tilsat i en frugtesløs Kamp for sin Herre og Konge, medens hans Broder, Mogens Gøye blev den rigeste og anseeligste Adelsmand i hele Landet. Henrik Gøye vedblev

til sin Død at være Lehnsmand paa Vordingborg og Rønnebæksholm. Den tappre Ridder døde den 3die Mai 1533 og blev begraven i Vordingborg. Hans Trofasthed mod Kong Christian blev ham kun til Ulykke her i Verden, men hans Enke havde Godt deraf, thi under den saakaldte Grevens Feide blev hendes Gods ikke saa haardt medtaget som mange andre, der tilhørte den danske Adel.

Fru Eline, hans Enke, beholdt Skjørringe ligesom Rønnebæksholms Lehn efter hans Død. Efter hendes Død kom hendes Søn, Eskild Gøye i Besiddelse af Gaarden. Han ægtede 1558 Jomfru Sybille Gyldenstjerne, Datter af Mogens Gyldenstjerne og Fru Anne Sparre. Han var 1561 Lehnsmand paa Skanderborg Slot, da det overlodes til Holger Rosenkrands. Han flyttede da til Odense Gaard, hvor han kun var eet Aar, da den overlodes som Lehn til Arild Ugerup. Derefter var Eskild Gøye Lehnsmand paa Nyborg Slot. Her var han fra 1563 til 1571, da Axel Viffert fik dette Lehn. Han døde 1573, og hans Enke eiede endnu 1598 Skjørringe, men overlod den ikke længe efter til sin Søn, Henrik Gøye.

Skjørringe tilhørte senere Kronen i en heel Række Aar og lagdes i Frederik den Fjerdes Tid under Ryttergodset. Da dette solgtes, kjøbtes Skjørringe af Justitsraad Oluf Stampe, en Broder til den berømte Lovkyndige, Statsminister Henrik Stampe, der er omtalt under Nysø. Oluf Stampe døde 1785, hvorpaa hans Søn, Kammerherre Carl Adolf Stampe overtog Eiendommen, som han bestyrede med Dygtighed og Omhu. Han var gift med Caroline Rothe, en Datter af Tyge Rothe. Ved hans Død blev hans yngste Søn, Etatsraad Henrik Stampe, Eier af Godset, og ved hans Død 1860 gik Eiendommen over til den nuværende Eier, hans Brodersøn, Jægermester Peter Adolf Henrik Stampe.

Skjørringe Hovedbygning, der har tre Fløie paa een

Etage af Egebindingsværk, blev opført 1816 af Kammerherre Stampe.

Mindeværdige Steder.

Kippinge Kilde.

Vest for Kippinge Kirke, der ligger eenligt ved den sydlige Bred af Kippinge-Noer, midt imellem Stubbekjøbing og Nykjøbing, findes en af de i sin Tid meest besøgte Kilder her i Landet, den fordum saa berømte Sundhedskilde, i Kirkens Nærhed. I hine Tider gjorde endog fornemme Folk Kildereiser hertil, hvorved da Kirken og de Fattige bleve rigeligt betænkte. I Christian den Fjerdes Skrivelse til Kirstine Munk af 27de Decbr. 1630 forekommer blandt flere Beskyldninger, som Kongen fremførte mod sin forskudte Gemalinde, følgende: „at Du varst i Kyppinge Kirke i Falster, og sammesteds først faldt paa Knæ i Stolen og læste, og siden gjorde Reverents for Alteret, og lagde nogle Stykker Guld i Alterbogen, saa og i Blokken, forærede ogsaa Klokkerne et Stykke Guld, alt til den Ende, at Gud i Himmelen vilde unde Dig din Hjertens Begjæring (nemlig Kongens Død), hvorom med Dig at skulle bede Gud Du flere end een Person haver tiltalet, længe førend Du kom hen til samme Kirke", hvorimod Kirstine Munk siden aflagde Eed paa, at hun ved denne Leilighed gjorde Bøn til Gud for sig selv og ikke bad Ondt for noget Menneske*).

Den 27de Juli 1692 havde Kippinge Kilde et Besøg af Kong Christian den Femte med hans Gemalinde, Kronprindsen, den keiserlige Ambassadeur d. Fl.

---

*) Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, udgivne af Molbech.

Endnu i den sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede blev Kippinge Kilde besøgt af Almuen ved St. Hansdags Tider, ved hvilke Besøg der da blev henlagt Gaver paa Kirkens Alter.

Borrehuset,

et Færgested i Aastrup Sogn, omtale vi blot her, fordi det bevarer Mindet om Ludvig Holbergs Ophold her i Pestens Tid, i Sommeren 1711. Hans Værtinde var en Datter af Erik Grubbe til Tiele, altsaa af gammel adelig Byrd; hun blev første Gang gift med Statholder Ulrich Frederik Gyldenløve, anden Gang med en Adelsmand, Palle Dyre, tredie Gang med Søren Sørensen Maller, „en gemeen Matros", der 1712 blev anklaget for Drab og dømt til Arbeide paa Bremerholm. Hendes sørgelige Skjæbne har givet Digteren Steen Blicher Stof til hans smukke Novelle „en Landsbydegns Dagbog".

Solv-Fundet ved Vaalseby*).

I Foraaret 1835 stødte Fæstegaardmand Jørgen Jørgensen af Vaalse i Vaalse Sogn, ved at pløie paa sine Marker, med Ploven paa et Metalkar, som stod ikke meget dybt i Jorden. Han bemærkede ikke dette, og da Metalkarret, der havde været fladt, omtrent af 10 Tommers Gjennemsnit, lignede det Slags, som man ansaae for Hedenolds Lautboller**), var meget fortæret og næsten opløst af Rust, væltede de Sager, det indeholdt, ud i Mulden. Ved den fortsatte Pløining bemærkedes Noget, som optoges, men det var især ved Harvingen, at flere Stykker fremkom, og da man nu saae, at de fundne Sager vare af

*) Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1842—43.
**) Offerskaale. Laut: Blod; Bolle: Skaal.

Sølv, undersøgte man Stedet nærmere og samlede omhyggeligt Alt, hvad der fandtes. Den Maade, hvorpaa alle disse Sølvsager, der tildeels vare af fiint Sølv, havde været opbevarede, havde vel foraarsaget, at nogle af de yderst liggende Stykker vare anløbne, medens derimod de andre havde beholdt et mindre angrebet Udseende, end hvad man i Almindelighed finder i Jorden af dette Metal. Den Maade, hvorpaa Karret var hensat, lader formode, at man har søgt at skjule denne Skat, og Stedet, hvor det fandtes, var kun omtrent 20 Skridt fra Søen. I Nærheden fandtes intet Spor af Beboere, saa man kan ikke gjætte, hvorledes Sagerne ere komne her.

Det var et rigt og sjeldent Fund, der gjordes her. Det bestod af: 15 hele (større og mindre) Sølvbarrer og derved 130 afhugne Stykker.

Fiirkantede og runde afhugne Sølvstænger.

Ringsølv; saaledes pleier man at kalde de afhuggede Stykker af Sølvringe, der saa ofte findes og synes at være Dele af hele Ringe, der i deres Heelhed have været bestemte til Prydelser paa Haaret, Halsen, Armen osv. Saadant Ringsølv var et almindelig bekjendt Betalingsmiddel, der blev brugt over hele Norden. Der fandtes her, hvad der var mærkeligt, Stykker af Ringe af fortrinligt Arbeide, saaledes alene Endestykker af 35 tildeels store Ringe af flettet Arbeide.

Fragmenter af runde Spænder.

Hængesirater, der formodentlig have været anbragte som Prydelser paa Klæder, som Brystsmykke.

Hele Ringe. Af disse fandtes der nogle og tyve, der kunde inddeles i tre Slags, nemlig Haar- eller Halsringe af fiint flettet Arbeide, og Haandledsringe; saadanne Ringe bleve ikke aftagne, men lagte om Armen eller Haandleddet af Smeden og lukkede af ham. Desuden Haandledsringe med vedhængende mindre Ringe.

Brudstykker af Ringe og saadanne Smykker, der vare udsirede med indslaaede og indskaarne Sirater. Iblandt disse fandtes der nogle af de smukkeste og bedste Arbeider i det hele Fund.

En Mængde gamle Mønter, deriblandt alene 160 orientalske. Af occidentalske Mønter var der derimod 368 Stykker, hvoraf rigtignok nogle kun vare Fragmenter, deels ligefrem overklippede, dog dette var kun faa, deels itubrudte eller fortærede af Rust. Det største Antal af disse Mønter vare prægede mellem Aarene 950 til 990, maaskee endog tidligere. I det hele Antal fandtes der ikke en eneste dansk, svensk eller norsk Mønt, hvilket viser, at disse enten ikke maae have været prægede eller endnu kun i et meget ringe Antal i Omløb, da denne Sølvmasse nedlagdes. Endnu mere overbevisende med Hensyn til Mønternes Ælde er det, at der i hele Fundet kun var otte engelske Mønter, thi mangfoldige Erfaringer have viist, at Norden faa Aar efter, at man kan antage, at disse Stykker have været nedlagte i Jorden, har været oversvømmet med Kong Ethelreds Mønter, tildeels som en Følge af Erobringen i England under Svend Tveskjæg og Knud den Store, deels ved den betydelige Skat, som i endeel Aar under Navnet Danegeld blev betalt af England for at undgaae de danske Indfald. Af tydske Mønter fandtes der fleest, nemlig 349 Stykker.

Sagn om Falster.*)

1.

Der boede engang paa Falster en Jomfru, som fra Fødslen af havde været blind. En Nat, som hun laa, bares det hende for i Søvne, at hun skulde drage til en

*) Efter Thieles Folkesagn.

Kilde, der blev hende anviist, og deri toe sit Ansigt, og skulde hun da blive seende. Hun gjorde, som det blev hende varslet, og fik sit Syn. Da lovede hun til Tak derfor at ville bygge en Kirke i Alsløv og drog nu mange Penge sammen for at bruge dem til Himlens Ære. Men da den hele Bygning var istand, eiede hun ikke saameget, at hun kunde bekoste Dørene til Kirken. Da skete det, at en Morgen aarle en stor, med Jern beslagen Dør drev op fra Stranden, hvilken Dør tilforn havde hørt til Noæ Ark og havde siden den Tid flydt om paa Vandet; dog passede den i Kirkemuren, som om den dertil havde været forfærdiget. Og er det den samme Dør, som endnu sees der paa Stedet.

2.

Tilforn, naar man vilde drage fra Falster til Møen, var Overfarten fra Ourebyes Mark til et Sted, lidt nordligere, end hvor nu Færgegaarden paa Møn staaer. Saaledes var det under den svenske Krig, da en svensk Officeer blev sendt fra Møen over til Falster for at afhente nogle Pengesummer, som Falstringerne havde maattet yde Fjenden. Men Bonden, som skulde føre Svensken over Vandet, optændtes af Begjærlighed, da han saae Pengeposerne, brugte derfor Leiligheden til at overmande Fjenden og kastede ham overborde. Dernæst vendte han atter Baaden ad Falster til og nedgrov sit rige Bytte ved et Træ i en Skov paa en Holm i Bondemosen, „Sortenshave" kaldet, netop der, hvor der nu staaer en Udflyttergaard fra Moseby. Det varede ikke længe, før denne Gjerning kom Svenskerne for Øren, og Gjerningsmanden blev eftersporet i Aastrup By af nogle Fjender. I første Stund undgik han dem; men da han forfulgtes af dem, sprang han hurtigt ind i en Gaard og skjulte sig listigt bag Gangdøren. Da

nu hans Forfølgere kom til Gaarden, løb de, een efter anden, ind igjennem Døren, hvor han stod skjult, og medens de søgte ham paa alle Steder i Gaarden, undtagen der, hvor de vare komne uden at søge, listede han sig bort og undkom. Vel maatte han nu i lang Tid holde sig skjult, men da Fjenden havde forladt Falster, kom han atter frem og begav sig til Stedet, hvor han havde skjult Skatten. Skjøndt han nu vel vidste, at han havde nedgravet den under et Træ, saa kunde han dog ikke, trods al sin Flid, finde Træet. Han gik derfor op paa Brigsere Bakke, som ligger tæt hos, og medens han stod der, kunde han tydeligen see og kjende Træet. Han løb da atter ned, men nu var det ham ligesaa umuligt som før. Stod han paa Bakken, da kunde han kjende Træet, men saa tidt han kom ned, vare alle Mærker forsvundne. Og saaledes gik det ham saa ofte, han i sin Levetid forsøgte derpaa. Men da mange Aar vare forløbne siden hans Dødsdag, skete det, at en fattig Huusmand i Moseby, da han vilde rødde et Jordstød, fandt saa mange Penge, at der til denne Dag spores stor Rigdom der i Omegnen.

3.

Der boede engang en fornem Frue paa Falster, som var overmaade riig, men havde hverken Søn eller Datter at efterlade sin Rigdom. Da besluttede hun at gjøre from Brug deraf og lod bygge en Kirke, hvilken skulde være baade stor og prægtig. Og da samme Kirke var fuldfærdig, lod hun Alterlys tænde og gik igjennem Chorgangen til Alterbordet, kastede sig der paa Knæ for Gud og bad, at han for hendes gudelige Gave vilde lægge Aar til hendes Dage, saamange som denne Kirke skulde staae. Da døde Tid efter anden hendes Slægtninge og Tyende; men hun, som havde gjort saa daar-

ligt et Ønske, overlevede dem alle. Omsider havde hun hverken Ven eller Frænde at tale med, og saae hun da Børnene voxe op, blive gamle og døe, og deres Børn igjen ældes med mange Aar, men selv hentæredes hun af den lange Alderdom, saa at hun efterhaanden havde mistet alle Sandsers Brug. Dog fik hun stundom sit Mæle, men det var kun een Time ved Midnat hver Juul. Da befoel hun paa en saadan Tid, at man skulde lægge hende i en Egekiste og sætte den i Kirken, at hun der maatte kunne døe. Hver Julenat kommer Præsten til hende, løfter Kistelaaget, og som han lidt efter lidt hæver det, reiser hun sig efter Laaget sagteligen overende. Naar hun da sidder opreist i sin Kiste, spørger hun: „Staaer min Kirke endnu?" Og naar Præsten dertil har svaret: „Ja!" sukker hun som saa:

„Ak! give Gud, at min Kirke var brændt;
„Thi da er først al min Jammer fuldendt!"

Derpaa synker hun atter tilbage i Kisten, og Præsten lader Laaget falde og kommer ei did før næste Julenat.

4.

Det hændte sig paa Falster i det Aar 1491, at en Tyv brød ind i Kippinge Kirke og havde allerede Kalken og adskilligt andet Sølvtøi i sin Vold. Da skete et Under, idet han vilde gaae bort dermed; thi han sank i Jorden og blev der siddende, indtil han havde givet det Stjaalne fra sig. Og siges der, at han i Angst greb for sig i Muren, for ikke plat at gaae under, og sees der endnu Spor af hans Fingre i den haarde Væg.

5.

Midt imellem Sjælland, Falster og Møen ligger en lille Ø, Bogø. Paa den har der i fordums Tid været to store Skove, Østerskov og Vesterskov, af hvilke nu kun er ringe Spor tilbage. Om disse gaaer der et gammelt Sagn. Den sidste Konge i Vaalse paa Falster var Kong Hans. Han paaførte engang Kongen af Bogø Krig, seilede om Natten derhen og lagde sig med sin Flaade lige udenfor Slottet. Da Kongen af Bogø lukkede Vinduet op i sit Sovekammer og saae den fjendtlige Flaade udenfor, raabte han om Fred; men i samme Stund spændte Kong Hans sin Bue og skjød ham en Piil dybt ind i Brystet. Da bad Dronningen af Bogø om Stilstand, medens hun begrov sin Herre, og Kong Hans gik endog selv i Land og fulgte hans Liig til Jorden. Dronningen indbød ham da til Slottet, og der udbad hun sig af ham, at hun maatte beholde Øen saalænge, indtil den Sæd, hun vilde udsaae, var bleven fuldmoden. Dette indrømmede Kong Hans og seilede tilbage til Falster. Men den snilde Dronning lagde Agern og Bøg i Jorden, og deraf opvoxede hine to Skove. Næste Aar seilede Kong Hans fra Falster; men da han fik at vide, hvad Slags Sæd hun havde udsaaet, blev han sit Løfte tro og vendte tilbage. Da Dronningen døde, blev hendes Søn Herre over Øen.

Bornholm.

Bornholm, som af de gamle Nordboere kaldtes „Borgundarholmi", af Angelsaxerne „Burgendaland" og senere af den tydske Forfatter Adam af Bremen „Holmus" eller Holm, danner baade med Hensyn til sin Natur og sine Oldtidsminder ligesom en Overgang fra de sydskandinaviske Lavlande til de nordligere, mere klippefulde Egne. Paa Bornholm fandtes nemlig tidligere

og findes tildeels endnu en heel Deel høie Bautastene og eiendommelige lave Gravhøie i forskjellige Former fra den senere Jernalder, som ellers ikke forekomme i det øvrige nuværende Danmark, men som i stor Mængde træffes paa den ligeoverfor liggende blekingske Kyst og derfra videre heelt op i Sverrig og Norge. Vistnok har derfor ogsaa Bornholm netop over Bleking modtaget den største Deel af sin Befolkning, hvormed det fremmede, i og for sig urimelige Sagn, at Bornholm skulde oprindeligt være bebygget af en Afdeling af det tydske Folk, Burgunderne, som havde givet Øen Navn, aabenbart taber al Betydning. Et gammelt nordisk Sagn lader Øen blive befolket fra Helgoland af ved Jarlen Vesete. Landet Bornholm synes indtil Gorm den Gamles Tid at have havt sine egne Konger eller Høvdinger, af hvilke især Jarlen Vesete, hans Sønner Bue hiin Digre og Sigurd Kappe, samt hans Dattersøn Vagn Ageson vare berømte. Fra Gorm den Gamles Tid blev Bornholm en Deel af det øvrige Danmark. Christendommen indførtes først under Svend Estridsen af den skaanske Biskop Eginus. Men den gamle Vikingeaand uddøde derfor ikke strax. Navnlig levede paa Bornholm i Knud den Helliges Tid den mægtige Høvding Blod-Egil, som Kongen lod dræbe paa Grund af hans paa hedensk Viis stadigt fortsatte Vikingetog. Svend Grathe afstod 3 af Bornholms 4 Herreder (det nordlige, østlige og vestlige) til Erkebiskop Eskild og hans Efterfølgere paa den Lundske Erkebispestol. Erkebiskop Adser anlagde, efter Suhm, den faste Borg Hammershuus, efter at have ladet Erkebiskoppen Jacob Erlandsen fængsle, men maatte tilbagegive det Erhvervede; ogsaa i Striden med Erkebisp Jens Grand erobredes Øen og Slottet, men maatte ligeledes tilbagegives, og det fjerde Herred tabtes tillige ved denne Leilighed for Kronen. Ligeledes under Chri-

stopher den Anden og Valdemar Atterdag var den erkebispelige Magt paa kort Tid sat ud af Kraft; men i den allerlængste Tid af de 300 Aar, der forløb fra Svend Grathe til Christian den Anden, udøvede, om endog et Slags Overherredømme var forbeholdt Kongen, Lunds Erkebisper næsten fuld Landshøihed over Bornholm; de gave eller stadfæstede Love, udstedte Privilegier til Kjøbstæderne, benaadede med Adelskab, beskikkede Landets Embedsmænd, endog de høieste, saasom Høvidsmænd og Landsdommere m. m.

Aar 1526 begyndte en anden Periode i Landets Historie, idet Frederik den Første, efterat Christian den Anden havde sat sig i Besiddelse af Øen, overlod den til Lybekkerne paa 50 Aar for at holde dem skadesløse for de Udgifter, de havde havt i Krigen med den fordrevne Konge, især ved Gullands Erobring, hvilken Ø de eiheller paa andre Vilkaar tilbageleverede. Indtil Udgangen af 1575 besad Lybekkerne nu Bornholm og bestyrede den ved en Høvidsmand. De udsugede Landet paa mange Maader, uagtet Kongen havde forbeholdt sig Jurisdictionen saavel i geistlige som i Justitssager og et Slags Overherredømme over Landet. De følgende 70 Aar hengik rolige for Øen, der lidt efter lidt igjen samlede Kræfter, skjøndt den trende Gange hjemsøgtes af Pesten, nemlig 1602, 1618 og 1653—54. (Efter en Optegnelse, der findes i flere bornholmske Kirker, bortrev Pesten i 1618: 5184 Mennesker og i 1653—54: 4569 Mennesker.) I den ulykkelige Krig, der endes ved Freden til Brømsebro, blev Nexø den 9de Juni 1645 beskudt af nogle Skibe af Admiral Wrangels Flaade, samt derefter i 4 Timer plyndret af 500 Mand, og kort efter forraadte de 3 bornholmske Adelsmænd, Just Nicolai, Sivert Gagge og Christian Macabæus deres Fødeland, som den svage Holger Rosenkrands ikke vidste

at forsvare. Svenskerne kom saaledes med Lethed i Besiddelse af Landet, men maatte igjen tilbagegive det ved Freden til Brømsebro. Under den kort efter følgende, endnu ulykkeligere Krig med Sverrig blev Bornholm ikke angrebet, men desuagtet blev Landet ved Freden til Roeskilde den 26de Februar 1658 overgivet til Sverrig. Commandoen over de svenske Tropper, som nu bleve paa Bornholm til Besætning med Hovedqvarterer paa Hammershuus, blev overdraget til Oberst Prindsenskjold. Efterat de Svenske havde brudt Freden til Roeskilde og de Danske med Kraft atter reiste sig til Forsvar, behandlede Prindsenskjold Bornholmerne med Haardhed og Vilkaarlighed. Dette bevægede Indvaanerne til under Jens Kofoeds og flere Andres Anførsel at gjøre Opstand mod de Svenske, hvortil de tillige vare opmuntrede ved et aabent Brev af Kong Frederik den Tredie af 8de November 1658 med Løfte om Privilegier og Indrømmelser.

Det blev bestemt, at Natten imellem den 8de og 9de December 1658 skulde benyttes til en Overrumpling af den svenske Besætning paa Den. Dette lykkedes ogsaa over Forventning, idet Oberst Prindsenskjold, der netop den 8de December havde forladt Fæstningen, blev skudt paa Rønne Storegade, hvorefter Besætningen paa Slottet Hammershuus overgav sig, uden at Svenskernes senere gjentagne Forsøg paa at sende Forstærkning til Den førte til noget heldigt Resultat. Kort efter sendte Bornholmerne en Deputation til Kong Frederik den Tredie i Kjøbenhavn med et Gavebrev, der skjænkede Kongen personlig Bornholm til evig Arv og Eie for ham og hans Efterkommere. Herpaa svarede Kongen Deputationen i et Brev af 29de December næstefter og lovede Bornholmerne deri til Belønning for deres Troskab saadanne Privilegier, som Landets Opkomst kunde gjøre Krav paa.

Disse Løfter bleve bekræftede af Christian den Femte

den 24de December 1770, af Frederik den Fjerde den 12te Februar 1701, af Christian den Sjette den 7de Decbr. 1731 og Frederik den Femte den 27de Februar 1747. Under 21de September 1770 bleve Bornholmernes Privilegier nærmere forklarede af Christian den Syvende.

Egentlige historiske Begivenheder have senere ikke specielt berørt Bornholm, og kun som mærkelige Tildragelser kunne nævnes: Aaret 1678 i December Maaned strandede en svensk Flaade paa 25 Skibe, som kom fra Pommern, paa Bornholm, 1200 Mennesker omkom; 1679 i November led de Svenske atter et stort Skibbrud, hvorved 3000 Mennesker skulle være omkomne, deels druknede, deels døde af Sygdom*).

Bornholms Kjøbstæder.

Om disse, som Byer betragtede, er der intet Synderligt at bemærke, da de ovenfor omtalte historiske Begivenheder berøre de fleste af af dem.

Rønne, Bornholms største By, ligger paa den vestligste Pynt af Bornholm ved en lille Bugt af Havet paa et i det Hele fladt Terrain. Dens Kirke er en simpel Bygning med et større og et mindre Spir, begge af Træværk; udvidet for omtrent 90 Aar siden med en Sidefløi af lige Høide med Hovedkirken og for en halv Snees Aar tilbage restaureret, ved hvilken Leilighed Ligstenene i Kirkegulvet bleve flyttede ud paa Kirkegaarden og der benyttede til at bane en Gang over denne.

I Aaret 1750 strandede der et engelsk Fartøi, som var ladet med en stor Mængde Uhre. For at faae disse.

---

*) Som den bedste Beskrivelse af Bornholms historiske Fortid have vi valgt ovenstaaende, der er tagen af Traps statistisk-topografiske Beskrivelse af Danmark.

istandsatte overlod man dem til endeel flinke Haandværkere i Byen, der da aftørrede og smurte Uhrene og ved samme Leilighed toge Modeller af dem. Dette gav Anledning til Fabrikationen af de bekjendte bornholmske Stueuhre, et Produkt, der nu i over hundrede Aar er blevet forfærdiget i Rønne.

Paa Rønne Udmark findes en heel Deel Gravhøie, især fra Jernalderen.

Hasle ligger ogsaa paa Vestkysten af Bornholm paa et fladt Terrain ud mod Havet. Byens Kirke er opført af Kampesteen, med et lavt Taarn, hvis øverste Deel er rund og ender med et Spiir.

Allinge og Sandvig, to af Danmarks mindste Kjøbstæder, danne een Kommune med fælles Kirke, ligge nær Bornholms nordligste Spids, begge ved Havet, hiin paa et temmelig fladt, denne paa at af Klipper noget gjennemdraget Terrain. I Allinge er der indrettet en Havn, der er sprængt ud i Klipperne og danner et anseeligt Basin. Hammerens Klippedrag nærmer sig mod Vest tæt op til Byen, og man seer her Ruinerne af Hammershuus.

Svaneke, Bornholms østlige Kjøbstad, ligger smukt paa tre Klippehøie, der gaae lige ud i Havet; Husene ligge klinede op ad de terrasseformige Klippevægge, saa at man fra Forsiden af Huset gaaer ind i Stuen, men fra Bagsiden kan gaae lige ind paa første Sal. Staden menes at have sit Navn af Svane og Kjer. Den har derfor ogsaa en Svane i sit Vaaben. Liggende omtrent 4 Mile Øst for Rønne, har den ligesom Hasle en Kirke opført af Kampesteen med Taarn tildeels af Bindingsværk. Byen er kun mærkelig derved, at Professor i Græsk og romersk Philologi, Conferentsraad Johan Nicolai Madvig er født i denne By 1804.

Nexø ligger syd for Svaneke paa en flad Strækning

langs Stranden, hvorfra der dog ikke langt mod Vest hæver sig en temmelig betydelig Høidestrækning. Byens Navn menes at komme af Næst-Sø, fordi den ligger tætved en fersk Sø. Dens Kirke, der oprindelig var meget lille og lav, blev i Aaret 1739 forhøiet 4 Alen og i det Hele restaureret, hvilket især skyldtes Kirkeværgen Kapitain Ole Sonne, som nogle Vers paa Pulpituet tilkjendegive:

„Men Kirkens Værge saasom den,
Der hele Værket gjorde klar,
Kapitainen Ole Sonne var."

Aakirkeby, Bornholms eneste Landstad, ligger paa en Gratnitbakke af 280 Fods Høide. Dens Kirke, der er den mærkeligste blandt Bornholms 4 Marmorkirker, omtales udførligen nedenunder.

Mindeværdige Steder.

Paa Bornholm findes de smukkeste Udsigter og en Mængde interessante, mindeværdige Steder.

Omtrent to Mile fra Rønne ligger Almindingen, Bornholms største Skov, omtrent 1500 Tdr. Land, der tilhøre Staten. Den bestaaer for det Meste af Naaletræer, i hvis Skygge Egen og Bøgen opelskes, for til sin Tid at afløse førstnævnte. „Der er vist neppe nogen Skov i Danmark", siger en Forfatter i Illustreret Tidende for 1861, „der kan fremvise saa mange Partier som denne; snart smile de unge Bøge i al deres Friskhed Beskueren imøde, snart bliver Sindet stemt til Alvor, naar man træder ind i den tause Granskov, snart opdager man en venlig Indsø, hvor der hersker en idyllisk Ro, og snart svimler Øiet, naar det fra den bratte Fjeldskrænt seer de sønderrevne Granitblokke dybt nede i Dalen. Intet Under altsaa, at Almindingen har en stor Mængde interessante og skjønne Punkter, som fortrinsviis besøges af de Reisende.

„Paa Jomfrubjerget, omtrent i Skovens Midte, er en Støtte, opreist til Minde om Kong Christian den Ottendes Besøg som Prinds paa Bornholm; rundt om og i Nærheden heraf staaer endnu en lille Rest af ærværdige gamle Egetræer, blandede med enkelte prægtige Hvidbøge, et Særkjende for Bornholms Skovvegetation, de sidste, der ere tilbage af gamle Løvtræer i Skoven. Disse Ege, som tage sig prægtigt ud mellem Naaletræerne, og som alle Bornholmere og Reisende beundre, skulde man tro, at der blev fredet om — men tvertimod, en eller anden Forstcommission har allerede undertegnet deres Dødsdom. Mange af dem ere allerede fældede, og den lille Rest, der endnu er tilbage, vil muligen allerede i Løbet af 2 Aar forsvinde, saa at, naar den sidste Levning er falden, der ikke vil findes en eneste gammel Eeg mere i Almindingen. En saadan Vandalisme", tilføier ovennævnte Forfatter, „burde dog virkelig standses itide, især da der, efter hvad Sagkyndige mene, ikke er nogen videre Grund dertil i forstlig Henseende. I Almindingen findes ligeledes en af de saakaldte Rokkestene, en svær Granitblok, som med Lethed kan rokkes frem og tilbage. Tidligere har der været flere af disse Rokkestene, men de ere blevne ødelagte ved Overlast, eller ved at man har villet faae dem til at rokke endnu bedre. Ja, der skal endog have været en fornem Mand paa Bornholm, der for ramme Alvor meente, at en saadan Rokkesteen ufeilbarligen maatte hvile paa en stor Diamant, da ethvert andet Underlag i Tidens Løb maatte være blevet opslidt. Denne geniale Mand kom med en Snees Karle, bevæbnede med svære Løftestænger for at vælte Stenen og bortføre den store Skat, men lykkeligviis blev han itide forhindret i sit Forsæt af Autoriteterne, der nu frede om den sidste Rokkesteen, som findes paa Øen.

„Det høieste Punkt i Almindingen og overhovedet paa hele Bornholm er Rytterknægten. Her ligger Kongemindet, et 40 Fod høit Granittaarn, opreist til Minde om Kong Frederik den Syvendes Besøg paa Øen i Aaret 1851. Professor Bindesbøl har leveret Tegningen dertil, men det støder Øiet, at en Frise af Løvehoveder og Blomsterguirlander i Bronce, der efter hans Tegning skulde gaae rundt om hele Taarnet, for at spare kun er anbragt paa Fronten af Bygningen, hvorved de andre Sider faae et bart Udseende. Fra Kongemindet har man den meest vidtstrakte Udsigt, hele Øen ligger som et Landkort for Beskuerens Fødder, og kun paa et Par Punkter brydes Horizonten af Høider, idet man ellers overalt kan see Havet.

„I Almindingen findes Ruiner af to Borge. Omtrent et Par tusinde Skridt fra Kongemindet ligger saaledes Gamleborg, hvis udstrakte Borgplads er omgiven af mægtige Volde, byggede paa lodrette Klipperande. Da man nu ikke finder Spor til Bygninger indenfor Murene, har man antaget, at denne Borg i urolige Tider har været et Tilflugtsted for Øens Beboere. Lilleborg, der igjen er omtrent et Par tusinde Skridt fjernet fra Gamleborg, er dog lidt bedre konserveret; hele Borgen, der ligger i en betydelig Høide, har i ældre Tider været aldeles omflydt af Vand.

„Ecchodalen, eller som Nogle sige: Kodalen, er et af de skjønneste Punkter i Skoven. Paa den ene Side begrændses Dalen af en brat Fjeldvæg, hvis Spids kaldes Springet, fordi en Forbryder engang skal have reddet sig ved et lykkeligt Spring derfra ned i Aaen fra Rettens Folk, der forfulgte ham; paa den anden Side skraaner Skoven jevnt op, og i selve Dalen løber en Aa fredeligt imellem Smaabuske og Krat. Intetsteds i Dan-

mark findes vist Nattergalen eller, som Bornholmeren kalder den: Fjeldstevnen, saa hyppigt som her i Dalen.

„Det vilde blive altfor vidtløftigt, naar man skulde beskrive alle de smukke Steder i denne Skov, som: Pykekyllekjær, Aaremyre, Kohullet, Lysthuset, Vandpressen, Egen, der er sammenvoxet med Bøgen, osv. osv., og derfor ville vi nu begive os paa Vandring i sydlig Retning.

„Overalt seer man Frugtbarhed og Velstand, Kornet paa de med Steen indhegnede Marker staaer ypperligt, og Vaaningshuse og Lader ere næsten overalt i god Stand. Det er forunderligt nok, at man intetsteds paa Bornholm som ellers andetsteds i Danmark træffer Landsbyer; thi naar man undtager nogle enkelte Fiskerleier, ligge alle Gaarde og Huse adspredte, hver for sig.

„En Eiendommelighed for Øen er de saakaldte Rundkirker, hvoraf der findes fire, nemlig: Nylars, Nykirke, Olskirke og Østerlarskirke. Ved at kaste Blikket paa en saadan Bygning skulde man antage, at den har tjent til Forsvar eller Kastel paa en Tid, da Øen var udsat for idelige Hærgninger eller indre Uroligheder. Herpaa tyde nemlig Skydehullerne i de uforholdsmæssig tykke Granitmure, bestemte til at trodse de mægtige Blider. Da kom der fredelige Tider for Øen, og dermed skiftede Bygningerne Bestemmelse. Hvor man før hørte Kampgnyet og Pilenes hvislende Lyd, høres nu høitidelige Orgeltoner og Christi milde Lære.

„Den første By, man møder, naar man fra Almindingen begiver sig syd paa, er Aakirkeby, Bornholms eneste Landstad. Byen ligger paa en høi Granitbanke og er navnlig mærkelig ved sin Kirke, Aakirke, eller, som den kaldes, Aaker. Formen „ker" istedetfor Kirke er almindelig paa Øen, saaledes f. Ex. Persker, Østermarker, for Pederskirke, Østermariekirke osv. Da Svend Grathe 1150 afstod Aaker til Erkebispen i Lund, skulde denne

Kirke være Hovedkirken paa Bornholm og maatte som Følge deraf være den meest fremragende. Men man byggede ikke Kirken større, derimod forandrede man dens Indre, der seer meget forunderligt ud. Gjennem hele Kirkens Længde opførtes en Række Piller, indbyrdes forbundne ved Buer, som omtrent paa Lybekkernes Tid i Midten af det sextende Aarhundrede bleve udstyrede med Kalkmalerier. Den bageste Deel af Skibet afdeelte man til et Baptisterium, og her findes en sjelden, gammel Sandsteensdøbefond med Runeindskrifter og kunstige Slangesirater, som tidt har været Gjenstand for de Lærdes Undersøgelser. Denne Ombygning har gjort, at Kirken seer meget fortrykket ud. I Vaabenhuset staaer nu en Ligsteen, der forhen har ligget foran Alteret, og paa denne Steen er afbildet den berygtede lybske Landshøvding, Sveder Kjetting med sine to Koner. Altertavlen og Prædikestolen, der i de sidste Aar ere restaurerede, vidne om den Tids Dygtighed i Billedskjærerarbeide. Adskilt fra Kirken ligger Klokketaarnet, der ligesom Kirken er opført af sort Marmor. Bornholm besidder i det Hele fire Kirker af denne Steenart, Aaker, Poulsker, Boelsker og Persker. Man maa dog ikke forestille sig disse Kirker som sorte Marmorkirker, tvertimod, de ere overstrøgne med Kalk, da de ere opførte af raae Blokke.

„En halv Miils Vei syd for Aakirkeby kommer man til Limensgade (Gade-Overdrev), et Limsteens- eller Cement-Brud. Cementen ligger i Overfladen af Jorden, derpaa støder man paa et Skiferlag og tilsidst paa Graniten.

„Ikke langt fra Limensgade, vel omtrent en god Fjerdingvei, ligger Fiskerleiet Boderne, hvor de saakaldte bornholmske Diamanter findes i Rullestenene paa Strandbredden. Her har man et aldeles vesterjydsk Prospekt med Sandflugt, der strækker sig rundt om Dunodder, Dens

Sydspids, til Fiskerleiet Snogebæk, ikke langt fra Nexø. I Præstegaarden til Pederskirke opbevares det Bæger, som en Bonde ved Navn Bondevedde efter Sagnet tog fra Høifolket og blev forfulgt for; men mærkeligt nok ligner dette Bæger mere et med Helgenfigurer udstyret Røgelsekar fra den katholske Tid end et hedensk Drikkekar, og naar man nu kjender den Afsky, som Høifolket havde for Alt, hvad der mindede om Christi Lære, saa at de ikke engang turde gaae forbi to Halmstraa, der dannede et Kors, saa er det forunderligt, at Sagnet har kunnet fæste sig til et Bæger af en saadan Form.

„Vedbliver man at vandre nordpaa, træffer man, en god Miils Vei fra Svanneke, et smukt Klippeparti, som kaldes Randkløveskaret. Det er et af de vildeste Punkter paa Øen; det seer ud, som om et mægtigt Jordskjælv havde rystet alle Klippestykkerne imellem hverandre, og de meest phantastiske Former møde der Øiet. Sit Navn har Stedet faaet deraf, at en Kløft er ligesom skaaren ind imellem to lodrette Fjeldvægge, der ikke ere længere fra hinanden, end at man kan springe over Kløften. Fra Saltuna (Saltovne), et Fiskerleie ikke langt derfra, gaaer man ad en Sandvei til Fiskerleiet Mælsted, der ligger i et heelt Sandhav. Her findes Bornholms største Bøgetræ, en herlig gammel Stamme med en sjeldent smuk Krone.

„Kun et Par hundrede Skridt fra Mælsted ligger Gudhjem, Bornholms største Fiskerleie, en pyntelig lille By, bygget paa de nøgne Klipper, der her danne en ypperlig Baadehavn. Om Eftermiddagen gaae Fiskerne „i Vrag", en for Bornholmerne og Sydsvenskerne eiendommelig Maade at fiske paa. Fra de store Baade, „Eger", kaste de et hundrede Garn, „Manser", ud, som slæbes efter den for Vind og Strøm drivende Baad. Henad Morgen gaae de atter til Land, hvor Fruentimmerne

staae beredte til at modtage Fangsten; hele Byens Befolkning er da paa Benene, da er der Liv, da er der Virksomhed, at sige, hvis Fangsten har været god. Over denne livlige Scene, som Morgensolen laaner sit straalende Lys, ligger Gudhjems lille Kapel. Det smukke Sagn, der knytter sig hertil, ville vi meddele: I Middelalderen strandede en Greve ved Gudhjemskysten. I sin Nød lovede han at bygge Madonna et Kapel, hvis han frelstes. Da skete et Jertegn, Skibet blev løftet over Skjærene og kastet op i den sikkre Dal, som endnu den Dag idag kaldes Grevens Dal. Kapellet blev bygget og kom til at gjøre dobbelt Nytte, idet det tillige tjener til Sømærke. Om Søndagen, naar Skibene ligge for slappe Seil under Kysten, lyder Psalmesangen vidt ud over Havet; det er Gudhjemsbeboerne, der ere samlede til Andagt i Adelsmandens Gave. — Gudhjem har vist sit Navn af, at Offergoden i Oldtiden her havde sin Bolig, og det passer ogsaa godt til Navnene: Helligdomsklipperne og Offergaarden, der ere beliggende en halv Miil Nord for Gudhjem i Røe Sogn.

„Røe Sogn er uden Tvivl det interessanteste paa Bornholm. Før man naaer Helligdomsklipperne, møder man paa en steil Skrænt en vældig Bautasteen, der alvorlig og ærværdig som en gammel Viking synes at staae paa Udkig for at vogte Helligdommen for Overfald. Graniten hæver sig nu mere og mere, den lille Strimmel Strandbred ved Klippens Fod bliver smalere og smalere, og snart staaer den lodrette Klippevæg lige ud i Havet, forhindrende Vandreren i at beskue den fra neden. Mødsommeligen maa man derfor arbeide sig op af Fjeldet; thi endnu har man ikke naaet Helligdommen. Ovenfor seer man bølgende Kornagre og venlige Skovpartier, og her er Alt saa hyggeligt og lyst. Men videre, til Helligdommen! Snart staaer man ved en Skrænt; dybt

nede løber Helligdomskilden, hvortil fordum Øens Befolkning valfartede i Sygdomstilfælde, og i den gamle Jernbøsse, som endnu staaer der, nedlagde de Helbredede deres Skjærv. Medens Alt er smilende og venligt ovenpaa Klipperne, er i Modsætning dertil Alt alvorligt og tavst ved Fødderne af dem. Omtrent 70 Fod høie staae Klipperne lodrette ud i Havet og danne et ulige imposantere Skue end Møens Klint. Vel ere de ikke saa venlige, saa farveblændede, som de hvide Kridtklinter, men dette opveies til Gjengjæld af Granitens Alvor og Storhed og mange fine Farvenuancer. I Modsætning til

— — — den danske Ø,
Som vender mod Havet sin høie Side,
Den jomfrurene, den blændende hvide,

som Heiberg siger om Møen, kan man kalde den bornholmske Granit for Manden i sin kraftfuldeste Alder, der stærktbygget og kjærnefast modstaaer Havets og Stormens Rasen.

„Af mærkelige Punkter i Helligdommen er der først Lyseklippen, en isoleret Klippetop, der bestaaer af flere løst ovenpaa hverandre liggende Granitblokke, dernæst Gaaserenden, en lang Spalte i Fjeldet med en betydelig Dybde, og den vaade Ovn, hvorhen man kun kommer tilsøes, en Grotte, der ligesom er sprængt ud i Klippen.

„Vandrer man fra Røe Sogn nordpaa, da træffer man igjen paa en Eiendommelighed for Bornholm, nemlig Baunerne. Paa det høieste Punkt i hvert Sogn staaer Baunen, der bestaaer af store Bunker Qvas, opreist paa en Jordhøi, og endnu (1861) er der ansat Baunemestere, der have Tilsyn med denne gammeldags Indretning, som dog i 1848 blev indført paany.

„Gjennem frugtbare Landstrækninger gaaer Veien

nordpaa til Hammershuus. Denne før saa stolte og mægtige Borg ligger nu aldeles i Ruiner, og først fra 1822 er man begyndt at frede om de sørgelige Rester. Tidligere kjørte Enhver Steen bort fra Ruinen til eget Brug; Hovedvagten i Rønne er opbygget af Muursteen fra Slottet, og mange Steen skulle navnlig være førte over til Sverrig. Alt Inventarium paa Slottet blev splittet ad, og derfor finder man mange Steder paa Landet gamle prægtige Meubler hos Bønderne. Hammershuus antages at være opført af Erkebisperne i Lund, i hvis Besiddelse det var til 1259, da Christopher den Anden, efter at have fængslet Jacob Erlandsen, indtog det. Nu var det afvexlende i Kongens eller Erkebispernes Besiddelse, indtil Lybekkerne 1522 stormede Slottet, befriede Jens Andersen Beldenak, som Christian den Anden holdt fangen der, og beholdt det, idet de forstærkede det meget, indtil 1575. Fra den Tid var det i Kongens Eie indtil 1658, da Øen blev afstaaet til Sverrig, som dog ikke besad den længer end fra den 29de April til 9de December 1658, da Slottet blev overgivet af sin svenske Besætning, efterat Kommandanten Prindsenskjold Dagen i Forveien var bleven dræbt i Rønne. Hammershuus's Ruin er maaskee den største og stolteste, Landet kan fremvise, og navnligen tager Ruinen sig storartet ud fra Strandbredden henad Steilebjerg til, thi da seer man ret, hvor anseeligt dette Slot har været, der kneiser paa en Klippetop, 250 Fod over Havfladen. Rundt om den yderste Muur falde Klipperne brat ned og ere saagodtsom ubestigelige, undtagen paa den søndre Side, hvor Veien over Broen op til Slottet dog fører ad steile Slangebugtninger. De Skove, der i Fortiden bedækkede de omkringliggende Høider, har Sandflugten reent ødelagt, og kun enkelte Buske findes hist og her. Tre Ringmure, hvoraf endnu bety-

lige Reſter ere tilbage, have omgivet Slottet. De intereſſanteſte Bygninger ere Ulfelds Taarn, hvor Corfitz og Eleonore Ulfeld ſadde fangne, og det ſaakaldte Lybekkertaarn, den anſeeligſte Bygning i Slottets Midte, hvis øverſte Deel ſkal være tilbygget af en af de tydſke Landshøvdinger, Bernhard Knopf. Ved den inderſte Ringmuur findes en mærkelig hvælvet Kjælder, der maaſkee har tjent til Fængſel; et lignende underjordiſk Kammer er der i Lybekkertaarnet.

„Fra Hammershuus ſtrækker ſig gjennem hele Landet den ſaakaldte Høilyng, omtrent 20,000 Tdr. Land, der deler Den i en østlig og en veſtlig Deel. Høilyngen har, med ſine Maſſer af Steen, et mere ſørgeligt og alvorligt Udſeende end den jydſke Hede; men den er viſtnok til Gjengjæld mere frugtbar og egner ſig navnligen for Skovkultur, hvilket bedſt kan ſees ved Almindingen, der næſten udelukkende beſtaaer af Hedejord. Paa Dens Veſtkyſt findes af mærkelige Punkter endnu: de ſteile Ringebakker i Nærheden af Hammershuus, ſamt Jons Capel og Kulgruberne ved Hasle.

„Faa Steder i Danmark frembyde ſaamange forſkjelligartede Proſpekter ſom Bornholm, og kun faa Steder i Kongeriget ere ſaa lidet bereiſte; heri ligger viſt Grunden til, at Opholdet paa Den er overordentligt billigt, ligeſom man ogſaa overalt møder en ſjelden Velvillie og Gjæſtfrihed hos Befolkningen, der hører til de loyaleſte Underſaatter i hele Kongeriget.“

Chriſtiansø.

I Farvandet mellem Skaanes Sydøſtkyſt og Bornholm, 2½ Miil Nordøſt for denne Øes nærmeſte Overfartsſted, Gudhjem, ligger Chriſtiansø — forhen Øſterſøens Malta. Som Fæſtning er den nedlagt ved kongelig Reſolution af 2den Mai 1855 og tilhører ſom ſaa-

dan nu kun Historien. Dens gode Havn har undertiden været et sikkert Tilflugtssted baade for Krigs- og Handelsskibe — Tordenskjold søgte saaledes ofte didhen med sine Galeier — men Klippen har ogsaa til sine Tider beredet Mange en vaad Grav, især før Aaret 1805, da der blev oprettet et Fyr.

Christiansø bestaaer, nærmest beseet, af tre Smaaøer, Christiansø, Frederiksø og Græsholmene, som i ældre Tider, før Bebyggelsen, kaldtes Ertholmen. Den egentlige Christiansø er 1000 Alen lang og 240 Alen bred; paa den staaer et rundt, stærkt, af Granit opført Fæstnngstaarn med et Blinkfyr, der sees i en Afstand af henved fem Miil, samt endeel andre Bygninger og murede Batterier. Den er forbunden med Frederiksø, som er 500 Alen lang og 250 Alen bred, ved en Flydebro, hvorved de to Havne, Syd- og Nordhavnen, dannes; den første er 10 Fod dyb, den sidste dyb nok for de største Orlogsskibe; i det Hele kan der rummes 30 til 40 Skibe. Paa Frederiksø findes ligeledes et forhenværende Fæstningstaarn, der af Øboerne i en trang Vending til Adspredelse i deres Eensomhed stundom er benyttet til Skuespilhuus. Tillige findes der nogle Kasernebygninger og en Fængselsbygning for Statsfanger, hvor iblandt Andre den bekjendte, ulykkelige Dr. Dampe, der var dømt fra Livet og benaadet, maatte tilbringe femogtyve Aar af sin kraftigste Levealder, beskyldt for at have villet voldeligen omstyrte Samfundsordenen ved et Par mindre forsigtige Yttringer. Græsholmen, noget mindre end Frederiksø, fra hvilken den er fjernet 400 Alen — og som forresten næsten slet intet Græs har — er ikke beboet af Mennesker, men Opholdssted for en Mængde Edderfugle, som der bygge deres Reder. Duunsamlingen var i sin Tid forbeholdt Kommandanten som en Forret for at bøde paa hans ringe Gage, hvis-

aarsag Fuglene frededes, til stor Skade for Fiskeriet. — Al den Muldjord, der findes i de saare smaa, men nette Haver, er tilført andetsteds fra.

1855 udgjorde Befolkningen, Besætningen iberegnet, 319 Sjæle; nu kan den regnes til henved 50 Mennesker, som have deres Erhverv af Fiskeri og Lodseri. Havnen vedligeholdes som Nødhavn, tilligemed Fyret, for Statens Regning.

Dernes Besætning og Bebyggelse begyndte i Aaret 1684 ved Admiral Span og Fortificationsobcrst Coucheron, med at lægge Grundstenen til det store Taarn, hvilket gik for sig den 19de Juni. Omtrent et Aar senere, den 16de Mai 1685, lagdes Grundstenen til Taarnet paa Frederiksøen. Kongen, Christian den Femte, tog selv det fuldbragte Arbeide i Diesyn den 11te Mai 1687, ved hvilken Leilighed han maatte udholde en svær Storm. Denne Fæstnings Opførelse ansaaes for en saa vigtig Begivenhed, at der i den Anledning blev slaaet tvende Sølvmedailler, af hvilke den største omtrent veier 14 Lod.

Om Anledningen til, at en Fæstning reiste sig i det vilde Hav paa de nøgne Klipper, som i tidligere Tider kun bleve besøgte af Fiskere og Søfugle, fortæller Sagnet Følgende: Kong Carl den Ellevte af Sverrig havde fattet den Beslutning at befæste disse Klipper og lod i dette Diemed en Søofficeer, forsynet med en forseglet Befaling, som han ikke maatte aabne, førend han kom paa en vis Høide, stikke i Søen paa en kongelig Jagt. En liden Hund, som Chefen havde med sig ombord, fik fat paa Papiret med den hemmelige Ordre og løb med det hen til en af Skibsfolkene, der var en dansk Mand. Denne aabnede og læste Brevet, hvorefter han søgte og fandt Leilighed til at undvige fra Skibet og ilede til Kjøbenhavn. Han gik da lige til Kongen, der med stor

Interesse modtog Sømandens Beretning og snart efter lod Folk skikke over til Erteholmene for at begynde paa Fæstningsværkernes Opførelse*).

Bornholmernes Opstand mod de Svenske 1658.

Der gaaer paa Bornholm et Sagn om den saakaldte Svineslagtning, grundet paa en gammel Vise, i hvilken det hedder:

„De Ordre, han (Koefod) skrev, var ikke god;
Det gjaldt de Svenskes Liv og Blod.

De Bønder paa Landet fik Ordre saa brat,
At hver skulde slagte sine Svin inat.

Og hvilken Bonde, som først bliver klar,
Skal hjælpe sin Nabo Gaard for Gaard.

De Bønder de Ordre saa vel forstod:
„Vi gjør slet ingen Pølse af det Blod". —

Men der at Klokken om Natten var tolv,
Begyndte den Ringen paa Bornholms Land.

Naar som de Svenskerne drukne faaer
Og i Søvn, de til hverandre gaaer.

De toge da med sig, hvad de fandt,
Stokøxer, Jernstænger, jeg siger for Sandt.

Enhver af de Svenske tildøde de slog,
Og det udi Sengen sovendes dog.

Der var ikke Nogen udi Bondestand,
At de jo strede Qvinde og Mand.

En Søn sin Fader til Hjælp de kom,
En Datter og Moder de strede from."

---

*) Uddraget af „Illustreret Tidende" fjerde Bind.

Til Slutning hedder det:

„End er de døde svenske Mænds Tal
Ni Hundrede fem og treds overal,

Som nu kold ere og ganske stiv,
Og Alle er skilt ved deres Liv.

Fem svenske Mænd der findes ilive,
Som vi behaged' Qvarteer at give."

Den svenske Historieskriver Pufendorph tillægger i sin „Carl Gustavs Historie" Bondeopstandens Plan og Udførelse en grusom Charakteer. Han fortæller, at de Svenske den ovenuævnte Nat bleve indbudne til et Gjæstebud og der grusomt myrdede, men det er en haandgribelig Usandhed.

Nyere Forfattere have Intet om et saa grueligt Blodbad af omtrent 1000 Svenskere, en anden Bartholemæus-Nat eller sicilianſk Vesper. I Andr. Fryxells „Berättelser ur svenska historien", hvor han omtaler Krigen 1658—59 mellem Danmark og Sverrig, yttrer han ikke det Mindste om et saadant afskyeligt Myrderi. Paalidelige Forfattere omtale Landshøfdingen, Oberst Prindsenskjolds Fald omtrent saaledes:

En Søn af den forrige Borgermester Peder Koefod, Jens Koefod, der som Rytter havde deeltaget i Krigen med Sverrig før Freden til Roeskilde, var, efter at denne var sluttet, kommen til Bornholm igjen. Han besad et eventyrligt Mod, Aandsnærværelse og Snildhed. Han havde i en Trætte nedhugget en Bornholmer, Sandemand Peder Thoren, og Prindsenskjold truede ham med Galgen. Denne Trudsel gav ham Mod til at sætte sig i Spidsen for Opstanden og forekomme Landsherren. Han red til Hasle og forestillede sine Venner, at der maatte handles snart. Han forbandt sig derpaa med Flere, deriblandt Capitainen for Borgerskabet i Hasle, Niels Gummeløs, og Jens Lauridsen, en Broder til Bogermester

Peder Lauridsen, i hvis Huus Prindsenskjold var tagen ind om Aftenen den 9de December 1659.

De Sammensvorne begave sig paa samme Tid til Peder Lauridsens Huus, hvor de vidste, at Oberſten var tagen ind. De havde vel besluttet ikke at udgyde Blod uden i Nødstilfælde, men Koefod, der var overtroisk og havde hørt, at Landsherren ikke kunde saares af Bly, havde ladet sin Riffel med en Sølvknap af sin Vest. De traadte alle Tre ind i Borgermesterens Stue og fandt Prindsenskjold siddende ved Bordet med flere Dokumenter for sig. Paa Bordenden laae to ladte Pistoler; men en Pige, som gik forbi i det Samme, strøg dem ubemærket hurtigt i sit Forklæde.

„Til hvem," spurgte Koefod, idet han traadte hen til Bordet, „skulle disse Papirer?"

„De skulle til min Herre og Konge, Carl Gustav af Sverrig," svarede Landshøfdingen.

„Men jeg siger," sagde Koefod, „de skulle til min Herre, Kong Frederik den Tredie af Dannark," og tilføiede nu, om Prindsenskjold vilde have Qvarteer.

Landshøfdingen, der greb efter sine Pistoler, men bemærkede, at de vare borte, blev bleg, men reiste sig hurtigt, støttende sin Ryg mod Væggen og Hænder og Fødder mod Bordet, og iagttog med spændt Opmærksomhed deres Miner og Bevægelser. Paa engang udstødte han et Skrig og væltede Steenbordet om for at knuse dem; men de sprang tilside, og Lyset slukkedes; de grebe nu Landsherren og førte ham uden Modstand ud paa Gaden. Nogle Borgere forenede sig her med dem, og de gik videre for at bringe ham hen paa Raadhuset. Pludseligt sprang han om Hjørnet og gjorde et Forsøg paa at flygte; men forgjæves! hans sidste Time var slaaet. Koefod afskød sin Sølvknap, og Prindsenskjold styrtede livløs til Jorden. Koefod befalede nu, at man skulde strax opsøge og fængsle

Landsherrens Betjent og bringe Liget hen paa Raadhuset. En tro Hund, som bestandig ledsagede sin Herre, hang sig tudende fast ved det døde Legeme og, fortælles der, opgav kort efter Aanden. Derpaa gik Koefod ned i Stalden for at sadle Prindsenskjolds Heste og med dem ride til Nykirke. Landsherrens Hest, som havde baaret ham i mangen Kamp, maa have bemærket sin Herres Drab; thi den havde sønderrevet Bidslet, slaaet Spiltouget ned og laa død i Stalden.

Idet de Sammensvorne vare gaaede frem med saa megen Bestemthed og Sikkerhed, stolede de paa, at den almindelige Forbittrelse mod den hensynsløse Landshøfding blot behøvede et Stød for at bryde løs, og heri toge de ikke feil. Ved den første Beretning om, hvad der var forefaldet, kom hele Borgerskabet i Rønne i Bevægelse. Fra Rønne udbredte Efterretningen om Prindsenskjolds Fald sig over Landet, og overalt reiste Almuen sig.

Nu skulle, som Folkevisen fortæller, omtrent 1000 Svenskere være blevne myrdede. En Beretning af Hovedmanden for Sammensværgelsen, Jens Koefod, erklærer imidlertid udtrykkelig, at ikke flere end Een blev dræbt under Opstanden selv. Pontoppidan siger: „Uret var det, om den gamle Snak om de Svenskes umenneskelige Slagtning længere skulde troes." Men Folkeviser og Sagn pleie sjeldent at være aldeles ugrundede; muligt er det derfor, men ikke beviisligt, at enkelte Bornholmere have tilfredsstillet privat Hævn og myrdet en eller anden svensk Soldat eller Embedsmand, som opholdt sig hist og her paa Landet. I et Haandskrift af den samtidige Rasmus Pedersen Ravn, hvori han skildrer de Trængsler, som Bornholmerne maatte lide, berettes der, at Prindsenskjold den samme Dag, som han forlod Hammershuus, sendte en Foureer med elleve Mand hen i Vesterherred for at inddrive Skat; men Bønderne satte sig til Modværge,

dræbte Foureren med de sex Mand og toge tre tilfange, saa at ikkun to undkom.

Saasnart Prindsenskjold var død, tog Koefod og Gummeløs hans Tjeneres tvende Heste og rede til Nykirke til Præsten, Hr. Jacob, for at melde ham det heldige Udfald. Herfra lode de Jilbud afgaae til alle Dens Havne og Fiskerleier, for at ingen Baad skulde sætte over til Sverrig og bringe Efterretning om det, som var skeet. Kirkeklokkerne ringede; Rygtet om Landsherrens Fald udbredtes fra Gaard til Gaard, og Bønderne begyndte at samle sig ved Kirken. Med 16 Mand i Følge rede Koefod og Gummeløs til Hasle, hvor Borgerskabet snart kom i Bevægelse. Da de kom til Ruthskirke, turde de ikke befale Klokkerne at ringe, eftersom de kunde høres paa Slottet, men rede om fra Gaard til Gaard og tilsagde Bønderne at møde ved Kirken. Hos Sandemanden Mads Høg fandt de en svensk Styklientenant, Niels Rud, som paa sin Reise til Hammershuus overnattede der. Han bad om Qvarteer og fik det.

Nu sporede de deres Heste og toge Veien til Allinge og Sandvig. Paa den sidste Byes venstre Side saae man det gamle Slot, som kastede sine brede Skygger hen over Lyngen; Alt derinde var tyst og stille, og Ingen anede, hvad der rundtom gjærede i Nattens Skjød. Da de rede ind i Sandvig, stødte de paa en svensk Qvarteermester og en Soldat, som havde sviret i Byen; disse bleve bundne og forvarede, og derefter alle Vaabendygtige opbudne. Saa hurtigt og stille som muligt førte Koefod sit Mandskab til Slottet og skjulte det i Krattet bag Veirmøllen. Hos Mølleren greb man en svensk Rytter, som ikke vilde have Qvarteer og derfor blev skudt; Mølleren, som havde gaaet Svensken tilhaande, bragtes i Forvaring, og Poster bleve udstillede

ved alle Tilgangene til Slottet, for at ikke Besætningen skulde faae Nys om Noget.

Nu begyndte Dagen at graane. Da Skildvagterne paa Slottet vendte deres Øine hen mod Ruthskirke, bleve de en usædvanlig Bevægelse vaer og saae paa Høiderne en stor Mængde Mennesker, hvis Antal bestandigt voxede. For at faae at vide, hvad dette Sammenløb betød, udsendtes der fra Slottet en Tambour med fire Mand, men de faldt i Koefods Hænder og vendte ikke tilbage med nogen Efterretning. Lidt efter saae de, at Mængden satte sig i Bevægelse, og at Skarer tilhest og tilfods droge ned over Slotslyngen: det var Ruthskers Sognemænd og Hasle Borgere med Hr. Povel og Landsdommeren, Peder Olsen i Spidsen. Snart saae de andre talrige Skarer komme ned af Høiene og Bankerne: det var Rønne Borgerskab og Vesterherreds Bønder. Nu blev man urolig paa Slottet; de udsendte Folk kom ikke tilbage. Landsherrens Frue sendte i sin Angst sin egen troe Tjener, Johan, ned for dog at bringe noget Lys i denne Gaade. Johan bemærkede Koefods Forposter og vendte om; men man affyrede en Kugle efter ham, hvilken traf ham i Laaret, og ikkun med Møie naaede han tilbage til Fæstningen.

Da Landfolket var samlet, vilde Nogle strax til at løbe Storm; men Koefods Forestillinger fik det forhindret. En Tambour blev skikket til Slottet, der bragte Besætningen Budskab om Prindsenskjolds Død og opfordrede den til at overgive sig. Alle bleve betagne af Skræk; Lieutenanten, som førte Commandoen, vidste ikke, hvad han skulde foretage sig, og Prindsenskjolds Hustru hengav sig til den heftigste Smerte. Endelig foreslog Lieutenanten, at fire Bornholmere kunde møde ham og tre af hans Folk i et lille Huus, som laa nede i Dalen, og der handle om Overgivelsen. Resul-

tatet blev, at Broen henimod Middag nedlodes, og at de Svenske, omtrent hundrede i Tallet, droge sørgmodige ud uden Vaaben og leverede Fæstningens Nøgler i de Danskes Hænder.

Jens Koefod blev eenstemmigen valgt til Commandant over Fæstningen og Øen, indtil Kongen beskikkede en anden Befalingsmand.

I Slutningen af December saae man fra Mantelstaarnet paa Hammershuus en Seiler, som førte svensk Flag, styre ind imod Land. Galeien løb lige ind under Slottet, og man saae deraf, at den troede Fæstningen endnu i de Svenskes Hænder. Koefod lod derfor det svenske Flag vaie fra Fæstningen og fyrede svensk Løsen. Paa Dækket af Galeien bemærkede man en stor Deel Landsoldater. Koefod lod strax en Baad roe ud, der bragte Befaling fra Oberst Prindsenskjold, at Cheferne for Skibet og for Tropperne strax skulde komme iland, og, hvis de havde Breve til ham, tage dem med sig. En Capitain og en Ritmester, Gustav Hort, stege iland; Breve havde de ikke, men de bragte hundrede Ryttere til Forstærkning fra Landshøfdingen. Ritmesteren maatte nu skrive en Ordre, som bød Tropperne uforsøvet at udskibe sig. Omtrent 30 Mand gik i Baadene; men en Lieutenant, som gik sidst fraborde, maa have fattet Mistanke; thi man hørte ham sige til de Corporaler, som bleve tilbage, at de ikke skulde forlade Skibet, førend de fik et vist Tegn. Da Lieutenanten var kommen iland, tvang Koefod ham med Kaarden for Brystet til at tilstaae Alt, og han overleverede nu en Kniv, som var det aftalte Tegn. Ved Foreviisningen deraf udskibede det øvrige Mandskab sig paa Strandbredden, og Koefod fik saaledes let Galeien i sin Vold*).

*) Efter flere historiske Skrifter, især F. J. W. Marckmanns Skildring af Bornholmernes Opstand 1658 i Riises Archiv for Historie og Geographi, 45de Bind.

Sagn om Bornholm.

1.

Paa Bornholm seer man undertiden, især naar det er taaget Veir, de Underjordiske, hvoraf der findes saa mange paa denne Klippeø, øve sig i Brugen af Vaaben paa Lyngsiderne. Deres Høvidsmand, som kaldes Ellestingeren, rider da ligesom alle de andre Ypperste i denne Hær paa en Hest, der kun har tre Been. Forsaavidt man kan skjelne, ere disse Tropper iførte lyseblaae og staalgraae Klæder, samt have paa Hovedet enten røde Huer eller og trekantede Hatte. Ofte hører man Lyden af deres Trommer, og smaa, runde Stene, som man ofte finder, skulle være deres Kugler. Truer nogen fjendtlig Magt Bornholm, da vise disse Underjordiske sig altid rede til at forsvare Landet, ved hvilket forfærdelige Syn Fjenden oftere har hurtigt forladt Den.

Saaledes skete det i Aaret 1645, den 6te Februar, da to svenske Orlogsskibe viste sig udenfor „Hammeren", for der at gjøre Landgang; thi det hele Fjeld saaes da bedækket med fremmylrende Tropper, og endskjøndt der paa Stedet kun var to Compagnier Soldater, maatte Fjenden dog antage, at Landet var saa stærkt beskyttet, at det vilde være forgjæves at forsøge paa at lande, hvorfor de ogsaa igjen bortseilede uden at betræde Landet*).

2.

Ligeledes er der paa Bornholm en Ellekonge, som boer under Jorden og lader sig stundom høre med Piber og Trommer, besynderligt imod Krig. Da sees han

*) Skougaard, Bornholms Beskrivelse. og Sammes Bornholms Sagn.

paa Fjeldene med sine Krigsfolk, rede til at forsvare Den. Han kan ikke lide, at nogen verdslig Konge opholder sig der paa Den mere end tre Nætter.

3.

En Dag vilde Eva, Menneskets Stammoder, vaske sine Børn ved en Kilde. Da kaldte Vorherre pludseligt paa hende, hvorover hun blev forskrækket og skjulte de Børn, som endnu ikke vare vaskede. Nu spurgte Vorherre hende, om alle hendes Børn vare tilstede. Dertil svarede hun Ja for at undgaae hans Vrede, dersom han saae, at de ikke vare vaskede. Men Vorherre sagde da, at hvad hun havde skjult for ham, skulde herefter ogsaa være skjult for Menneskene, — og i samme Stund forsvandt derfor de urene Børn og skjulte sig i Bjergene, og fra dem nedstamme alle de Underjordiske.

4.

I Persker Sogn paa Bornholm, nede ved Stranden, boede engang en Bonde ved Navn Bondevette. Samme Bonde sagdes at være født af en Havfrue. Hans Fader gik nemlig engang ved Stranden og saae der paa Strandbakken en Havfrue, med hvem han havde Omgang. Da de derefter skiltes ad, sagde hun til ham: „Om eet Aar skal Du komme igjen, da skal Du her finde en Søn, han skal fordrive Bjergpuslinger og Trolde.“ Det skete, som hun havde sagt; thi da Bonden Aarsdagen efter kom tilbage, fandt han et lidet Drengebarn liggende paa Havbredden, og han tog det hjem med sig, opfostrede det og kaldte det Bondevette, fordi dets Fader var en Bonde og dets Moder en Vette. Samme Barn blev, da det opvoxede, stort og stærkt og dertil synsk, saa det kunde see, hvad Andre ikke kunde

see. Da Faderen døde, fik Bondevette Gaarden og tog sig en Hustru.

Nærved denne Gaard ligger en Høi, Korshøi kaldet. Der forbi kom engang Bondevette, og hørte han da af Puslingerne inde i Høien, som huggede paa et Stykke Træ, de Ord: „Hug det, Snef! næst saa er Bondevettes Hustru!" Bondevettes Hustru var paa samme Tid i Barselseng, og Puslingerne havde gjort hendes Billede af Træ, som de vilde lægge istedet, naar de havde taget Barselqvinden bort. Dette skete ogsaa, thi medens Konen laa i Sengen, og Qvinderne sadde hos hende, bragte Troldene deres Træbillede ind i Stuen, toge Konen ud af Sengen og lagde Træbilledet istedet, som om det var den rette Qvinde. Nu vilde Troldene, der vare i Stuen, stikke Bondevettes Hustru ud igjennem Vinduet til de andre Trolde, som stode derude for at tage imod hende; men Bondevette, som havde givet Agt paa Alt, stillede sig udenfor Vinduet, tog imod sin Kone og gjemte hende i Huset, de andre Qvinder uafvidende. Derefter lod han sin Bagerovn varme stærkt, tog Billedet, som laa i Sengen, og stak det ind i Ovnen, hvor det knagede og bragede forfærdeligt, medens Qvinderne, der sadde i Stuen og saae, hvad han gjorde, ynkeligen klagede, eftersom de meente, at han brændte sin egen Hustru. Men siden gav han dem rigtig Besked, idet han viste dem, hvor han havde lagt sin Qvinde.

En anden Gang, da han kom forbi Korshøi, hørte han Troldene derinde sige: „Imorgen skal Bondevettes Hustru brygge; saa ville vi did og tage Ølket fra hende!" Da han havde hørt det, gik han hjem og lod Bryggerkjedlen fylde med Vand og Vandet koge, til det var sydende. Derpaa sagde han til sine Karle: „Hvor jeg slaaer med Vand, der skulle I slaae med store Træstænger!" Den Tid nu Troldene kom med deres Saa og

med en stor Jernstang at hente Ollet, slog Bondevette dem over med Vandet og skoldede dem, men Karlene sloge med Stænger uden at see, at de sloge Troldene. Og saaledes jog han dem saasnart afsted, at de ikke fik Tid til at medtage Saaen og Jernstangen. Denne Jernstang gav Bondevette siden til Kirken, og det er den, som Kirkedøren endnu hænger i.

Engang kom han ved Nattetid forbi samme Høi, og saae han da, hvorlunde Troldene dandsede omkring Høien. Da de bleve ham vaer, vilde de drikke ham til og rakte ham et Bæger. Men han slog Drikken ud over Axelen, hvorved noget faldt paa Hesten og afsved Hud og Haar. Men han skyndte sig afsted med Bægeret og gav det siden til Kirken, hvor der blev gjort Kalk og Disk deraf. Og siges det om ham, at han foer saaledes frem mod Bjergpuslingerne, at de tilsidst bleve kjede af at boe i Korshøien.

5.

En mægtig Ridder, som boede paa en af Borgene i Almindingen paa Bornholm, havde tre Sønner og tre Døttre. Sønnerne reiste, medens Døttrene endnu vare smaa, paa Tog, og efter mange Aar kom de tilbage for at besøge deres Forældre. Paa Lyngen mødte de tre Jomfruer, som skulde gaae til Østermarie Kirke, og da de ikke kunde faae deres Villie med disse Piger, dræbte de dem, men siden opdagedes det, at det var deres Søstre, de havde myrdet. Paa Lyngen, tæt ved Veien, som fører fra Østermarie til Bodils-Kirke, sees endnu en høi Bakke med en Steenhob, som kaldes Varperne. Der ere Jomfruerne begravede. Sønden for Varperne findes et Sted, som kaldes Riddervarperne, og der menes Brødrene at være begravede.

6.

Det skete den fjerde Søndag efter Trinitatis, om Morgenen efter Solens Opgang, at en Qvinde af Rønne, som gik ud at malke, først hørte lydeligt den Psalme: „Nu bede vi den Helligeaand", og strax derpaa, da hun saae sig om, blev vaer udi en smal Reen blandt Kornet et meget deiligt Barn, klædt i hvid Skjorte, og befalede det samme Barn hende, ikke at frygte, men sagde, at for Menneskenes Ondskabs Skyld skulde der først komme stor Død og Pestilentse, og siden forfærdelig Krig, Hunger og Dyrtid, hvilket hun skulde aabenbare Folket, at de itide maatte bevæges til Poenitentse. Derefter skete det, at den saakaldte sorte Død indfandt sig, og den kaldtes saa, fordi den først tilkjendegav sig ved, at Mennesket fik en liden, sort Plet inden i Haanden, hvorefter Døden strax paafulgte. Da denne Sot havde raset paa Bornholm, var der paa hele Øen kun saamange Mennesker tilbage, at da de samledes paa et Sted tilsammen i St. Clemens Sogn, kunde de alle ikke fortære en Lammekrop.

7.

Nærved Almindingen er der en Sø, som kaldes Borre- eller Borgsø. Den har en rund Form, og man siger, at den er bundløs. Her har tidligere staaet en prægtig Borg, hvis Beboere vare saare ugudelige, hvorfor ogsaa Præsten gjentagne Gange advarede dem. Omsider begav han sig op paa Borgen med Biblen i Haanden for atter at formane dem, men da de haanede ham, tilkjendegav han, at dersom de ei forbedrede sig, skulde Borgen synke dybt ned i Jorden. Dette agtede de ikke

paa, og da de nu atter fornærmede ham, sank Borgen pludseligt, og Stedet forvandledes til en Sø. Men den hellige Mand, samt Lænestolen, hvori han sad, og Bordet, hvorpaa Biblen laa, fløde ovenpaa Vandet og bleve reddede.

Tredie Afsnit.

Fyen, Langeland, Taasinge og Samsø.

Odense.

Odense antages med Vished at være den ældste By Danmark, og Sagnet fortæller endog, at den skylder Nordens største Guddom, Odin, sit Navn og sin Oprindelse.

Byens egentlige Navn i Oldtiden har været „Odins Ø (Odinsey)", af den formeentlige Grund, at den Landstrækning, hvorpaa Odense er bygget, i de ældre Tider har været en Ø, der dannedes af Odense Aa og Byens nuværende Bæk, der i Oldtiden var et stort Vandløb, som, efter at have begrændset Byens nordlige og østlige Side, faldt ud i Aaen. Det stadfæstes i Snorre Sturlesøns „Ynglinge Saga", hvor det hedder: „Odin valgte Odinsey i Fyen til sin Bolig."

Flere danske Byer, som i de ældre Tider have været anseelige, saaledes Leire, der nu er en ringe Bondeby, Søborg, hvoraf neppe Spor findes, Roeskilde, Viborg, Ribe og Slesvig ere gaaede meget tilbage, derimod er Odense den By, som af alle vore gamle Byer har holdt sig bedst. Den er ikke alene den ældste af alle danske Byer, men ogsaa den største By efter Kjøbenhavn. Dens Folketal var i Aaret 1860 14,257 Indvaanere.

Odense har ligesom de fleste andre danske Byer været underkastet Ødelæggelser. I Aaret 1157 blev den afbrændt af Venderne. I det paafølgende Aarhundrede afbrændtes den af Brodermorderen Abel (Abel af Navn,

men Kain i Gjerningen), og 1530 ødelagdes den ved en stor Ildebrand. Aaret 1534 under Grevens Feide blev Odense indtagen af Hertug Christians Krigsfolk, der anrettede et stort Blodbad paa Borgere og Bønder. I den paafølgende Maaned kom Axel Gøye, en af Christian den Andens trofaste Stridsmænd, og saa maatte Indvaanerne paany hylde den affatte Konge, der sad fængslet paa Sønderborg Slot, og da led Byen atter en Deel. Men herved blev det ikke; thi endnu samme Aar kom Johan Rantzaus Hær efter at have vundet Slaget ved Oxnebjerg til Odense, der nu blev udplyndret tredie Gang. Da Svenskehæren under Carl Gustav 1658 over Isen havde naaet Fyen, holdt Kongen sit Indtog paa en Slæde og lovede den Deputation, som mødte ham, en naadig Behandling. Ved denne Leilighed stødte han paa Adelsmanden Gunde Rosenkrands, der havde skrevet flere bittre Skrifter mod Svenskerne. Da han saae, at Rosenkrands havde bortlagt sin Kaarde, sagde han med Hensyn til hans Skriverier haanlig: „Tag Du kun din Kaarde igjen, med den vil Du dog ingen Skade kunne gjøre mig!"

Endelig hjemsøgtes Odense ogsaa af Pesten tre Gange i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede.

Af mærkelige Herredage eller Rigsdage, der holdtes i Odense, var den i Aaret 1527 Maria Himmelfartsdag, hvilken vedtog, at der skulde herske almindelig Troes- og Samvittighedsfrihed baade for Lutheranere og Papister; at begge Partier skulde nyde Kongens og Lovens Beskyttelse; at Munke og Præster frit kunde gifte sig, og at herefter skulde ingen valgt Biskop stadfæstes i sit Embede af Paven, men ene af Kongen, hvorved Lutherdømmet altsaa saa at sige havde vundet Seier over Katholicismen.

Ligeledes var Herredagen i Odense 1539 mærkelig, fordi Kirkeloven eller Kirkeordinantsen, som var for-

fattet af danske Geistlige og bifaldet af Luther, til hvis Prøvelse den havde været indsendt, fik Lovskraft paa den.

Odense har i en Deel Aar været Opholdsstedet for to af Danmarks Konger som Gouverneurer af Fyen, nemlig Christian den Ottende og Frederik den Syvende; den Første skylder den især mange Forbedringer og Indretninger.

Blandt mærkelige Personer i Odense omtaler Historien en sjeldent rig Borger, Olve (Oluf) Nielsøn Bagger. Hans Fader skal have været Bager, og han fødtes i Odense i Aaret 1521 eller saa omtrent. Han havde rige Forældre, fik formodentlig ogsaa en større Formue ved at ægte en adelig Jomfrue fra Bogense, men forøgede den vel især ved sin store Dygtighed som Kjøbmand. Under den svenske Krig laante han Kongen 3 af sine Skibe foruden rede Penge og borgede ham forskjellige kostbare Varer til Krigsfolkets Brug. Aaret 1569 skyldte Kongen, Frederik den Anden, ham 20,641 Daler, „foruden hvad han tilforn har Kongens Brev paa". Ogsaa var der indført en stor Mængde Herremænd i hans Bog, og med disse faldt det ham ofte vanskeligt at komme tilrette angaaende de laante Penges Tilbagebetaling. Saaledes skyldte en Herremand Jørgen Bryske ham Penge, og for at faae dem betalte afkjøbte han denne fire Herregaarde og solgte dem igjen til Kantsleren Johan Friis. Men det kom han slemt fra; thi han blev stævnet ind for Retterthinget, og Dommen faldt, at, „efterdi Recessen formelder, at ingen „ufri Mand" maa kjøbe eller pante noget frit Jordegods, da haver fornævnte Oluf Bagger dermed gjort Uret, og samme Kjøb ingen Magt at have". Saa kuet var Borgeren i den Tid af Adelen. At kjøbe Kjøbstadsgrunde kunde de derimod ikke formene Bagger, og af et saakaldet „Laasebrev" af 1584 seer man ogsaa, at han havde benyttet sig heraf, thi det

omtaler som hans ikke mindre end tolv Gaarde, sexten Huse, fjorten Haver og sex andre Grundstykker, som Byens rigeste Kloster, St. Knuds, i de papistiske Tider havde eiet. Da han lod bygge meget og dertil behøvede en stor Mængde Skillemønt til at betale de mange Haandværksfolk og Dagleiere, som hertil vare nødvendige, fortæller Sagnet, at Kongen gav ham Ret til at slaae Toskillinger med Odense Byes Lillie paa. I Aaret 1576 opbyggede han sin Fædrenegaard paa Overgade, som endnu bærer Spor af fordums Pragt. Under Lehnshyldingen 1580 skal han have beværtet Frederik den Anden i denne sin nye Gaard, og fortæller da Sagnet, at han gjorde Ild paa Kaminen med Kaneelbark. Da Kongen yttrede sin Forundring over dette kostbare Brændsel, svarede den rige Vært, at han kunde gjøre en endnu kostbarere Ild, hentede en Mængde kongelige Gjældsbreve og kastede dem paa Ilden. „Ole, Ole, see Dig dog for, hvad Enden vil blive!" skal Kongen have raabt ved denne Leilighed. Kongens Advarsel var maaskee ikke saa ubeføiet, dog mødte der ikke Bagger nogen Modgang i hans Tid. Han blev endog, efter at have været Raadmand i Odense siden 1559, i Slutningen af Kong Frederik den Andens Regjering gjort til Chef for Handelskollegiet, saa han fra den Tid forestod hele Rigets inden- og udenlandske Handel. Derved tilsidesatte han maaskee sine egne Handelsforretninger, maaskee har han overdrevet sin Byggelyst, saa hans Formue ikke kunde strække til de fornødne Udgifter, ogsaa formindskedes den betydeligt ved hans mange Børns Udstyr ligesom maaskee ved, at han efter sin Kones Død maatte skifte med dem, nok sagt, han blev 1589 under stærke Trudsler af den nye, ham ikke gunstige Regjering tvungen til øieblikkelig at betale Rentekammeret fire Tusinde Daler, han var det skyldig. Disse betalte han ogsaa strax, men saa fortæller Sagnet, at omtrent paa samme Tid

forgik der syv af hans Skibe, af hvilke de tre vare ladede med Stude til Holland. Det gik nu, hedder det, Aar for Aar tilbage med hans Rigdom, saa at Sagnet fortæller, at han døde i stor Fattigdom.

Efter Sagnet havde han tolv Børn, og da han var gammel, og hans Rigdom var betydeligt formindsket, viste disse sig utaknemmelige imod ham og vilde ikke tage sig af ham. Da kaldte han engang alle sine Børn for sig og viste dem et saare tungt Skrin med de Ord, at den, som vilde føde ham til hans Dødsdag, skulde have dette. Som en Følge heraf viste de sig nu alle føielige og kjærlige imod ham, men da han afgik ved Døden og de aabnede Skrinet, fandt de det fyldt med Kampesteen. Ligeledes skal han have efterladt en Stok i Skrinet med følgende Paaskrift:

Hvo, som giver, til han tigger,
Han skal slaaes, til han ligger.

Disse Sagn ere dog vist ikke begrundede paa Sandhed, thi Aaret før sin Død, 1602, formaaede han at betale Trykningen af et Skrift af J. Spangenberg: „Ægteskabsordenens Speil og Regel".

Han fik dog ikke Ro at hvile i Graven; thi et Par Aar efter hans Død lagde Regjeringen Sag an imod hans Arvinger, fordi han skulde have erhvervet sig et Brev paa Eiendommen Tolderlund ved Odense — som var given ham under Svenskekrigen i Erstatning for et forliist Skib, der var laant Kongen — ved vrange Beretninger, og at andre af Kongens Undersaatter havde lidt den Skade, som han havde beklaget sig over og erhvervet sig Eiendommen for. Da Dommen faldt, hævdede den dog hans Arvingers fuldkomne Eiendomsret til Tolderlund, saa den rige Mands Ære ikke blev krænket efter hans Død.

Af mærkelige Bygninger har Odense nu for Tiden tre Kirker, Sankt Knuds, Vor Frue og Sankt Hans's

Kirke, et Slot eller Palais, opbygget af Frederik den Fjerde, med en smuk og anseelig Have, et Raadhuus med en Sal, der rummer 700 Mennesker, to Theatre, et meget rigt Hospital, stiftet af Handskemager Lahn, et Frøkenkloster, en Latinskole og et betydeligt Bibliothek, foruden flere andre milde og lærde Stiftelser. Byens Vaaben er en Krigsmand i Harnisk, nemlig Byens Skytshelgen, Knud den Hellige.

Sankt Knuds Kirke.

Denne Kirke er grundlagt i det 11te Aarhundrede, i Aarene 1081 til 1093, af Knud den Hellige til Ære for den engelske Helgen, St. Alban, men senere opkaldt efter dens Opbygger, der skrinlagdes i den. Dette var en vigtig Begivenhed for Odense By og til dens store Gavn; thi der skete mange Jertegn paa Grund af hans Skrinlæggelse i Kirken, hvilket hiddrog en stor Mængde Mennesker, som ventede Helbredelse ved Martyrens Grav. Dette gav ogsaa Anledning til det endnu stedfindende St. Knuds Marked og, hvad der var endnu vigtigere, til Udviklingen af Rigets Borgerstand; thi St. Knuds Gilder vare de første og vigtigste, der fandt Sted her i Landet, og lagde Grunden til Stædernes indre Styrelse af deres Indvaanere.

Af de Jertegn, der skete, da Knud den Helliges Been nedlagdes i en Steenkiste og hensattes i St. Knuds Kirke, var det, at, ligesom Helligdommen var aabnet, ophørte en flere Dages øsende Regn, Skyerne skiltes ad, og det blev det deiligste Solskin. Da man med Ild vilde prøve, om det var de rette Been, saa slukkedes Ilden fire Gange, saa snart den blot berørte dem. Enhver, som af Hjertens Grund paakaldte Kong Knuds Navn, blev straxhjulpen. Paa Grund heraf optog Pave Paskal den Anden Knud den Hellige 1100 blandt Kirkens Helgener

og Martyrer. Aar 1101 optog man derfor paany Kongeliget og lagde det i et prægtigt Egeskriin, der var besat med Ædelstene. Det Mærkeligste var, at Knuds Legeme saae ligesaa friskt og smukt ud, som da han nylig var død.

Nogen Tid efter, at Reformationen var indført, 1582, flyttedes Helgenskrinet, der fandtes indsat i Alteteret, til et Kapel paa Kirkens sydlige Side. Liget var heelt og uskadt med alle dets Prydelser. I Kisten fandtes en Kobbertavle med en kort Fortælling om Kongens og hans Stridsmænds Død. Kisten blev derpaa indmuret i Kirkens østlige Gavlmuur, bag Alteret. Aar 1696 fik Biskop Kingo Tilladelse til at lade Reliquierne undersøge, og fandt han da samme to Kister ganske i samme Stilling, som da de atter kom for Lyset ved en i vore Dage foretagen Undersøgelse. Man fandt da begge Kisterne, berøvede deres Prydelse og uden Laag, med alle Benene i Uorden i den nederste Ende. Efter Undersøgelsen bleve de samme Dag atter indmurede paa samme Sted. Naar og af hvem Kisterne ere plyndrede, er ubekjendt, men det maa være skeet imellem Aarene 1582 og 1696. Derpaa stode Kisterne urørte indtil 1833, da man udtog dem fra Nichen i Muren, optog en Synsforretning over dem og hensatte dem derpaa i Ebbe Munks Begravelse. Indenfor et sortmalet Trægitter staae de to Kister paa en Forhøining. Helgenskrinet, der mangler enhver Prydelse, bestaaer af en firkantet Egekiste af en Længde af $2^{1}/_{4}$ Alen og en Brede af $^{3}/_{4}$ Alen. Skrinet indeholdt en Deel Menneskebeen, og fandtes de ved den sidste Undersøgelse indsvøbte i et temmelig stort, af Linned og Uld vævet Tæppe, desuden et changeant farvet Stykke Silketøi og en lang, smal Pude i et Bomuldstøis Overtræk med lyseblaae Fuglefigurer paa gul Bund. Helgenskrinet blev derpaa tillukket med et fast-

skruet Glaslaag, der beskyttedes med en Fletning af Staaltraad og bedækkedes derpaa af et sort Klædestæppe, betegnet med et K med Krone over.

I den anden Kiste, der er uden Indskrift, fandtes der foruden en Pude og et linned Klæde en Mængde Menneskebeen, tilhørende to Mænd, men hvoraf de, der ikke tilhørte Kistens egentlige Liig, aldeles passede til de i Helgenskrinet forefundne Been, saa det er udenfor al Tvivl, at de henhøre til disse i hiin Kiste og ved Skjødesløshed vare komne over i den anden. Hvis Liig det er, som ligger i denne Kiste, kan ikke siges med Bestemthed, men det er sandsynligviis Kongens trofaste Broder Benedicts.

Førend vi skride videre frem i Kirkens Beskrivelse, skulle vi give en Skildring af Mordet paa Hellig Knud og hans Broder samt forinden i Korthed omtale, hvad der gav Anledning hertil.

Anledningen var den overdrevne Strenghed, hvormed Kongen lod inddrive de Bøder, som Bønderne vare dømte til at give, fordi de havde svigtet Kongen, der havde samlet en uhyre Flaade for at tilbageerobre England. Kongen var nemlig udebleven i længere Tid, end Almuen vilde vente, thi hver Mand maatte selv sørge for sit Underhold, indtil Hæren betraadte fjendtlig Grund. Dette tjente til et Paaskud for de af engelsk Guld bestukne Høvdinger til at faae Folket til at gaae fra hverandre, saa at kun de norske Skibe vare samlede, da Kongen kom. Han idømte Bønderne svære Bøder, hvor han drog frem, i Fyen, Sønder- og Nørrejylland, hvor han holdt Thing i hvert Herred. Bøderne bleve imod Kongens Villie indkrævede med Strenghed af Kongens Fogder; de udsugede Almuen, veiede Sølvet paa falske Vægter og udpantede Qvæg og Bohave til Spotpriis.

Da Kongen kom til Kongsgaarden Sævarende, nu

Sjøring, ved Thisted, erfarede han, at Vendelboerne havde gjort Opstand under hans egne Sysselsmænd, Thord Skarre og Tolar Tønde. Hans Sendebud, der skulde tale dem tilrette, bleve tildeels dræbte, og Biskoppen af Børglum undslap med Nød og neppe de Spyd, der sendtes efter ham. Kongsgaardene Børglum, Aggersborg og Sjøring bleve plyndrede og ødelagde. Endnu seer man de udstrakte Volde af den sidstnævnte ældgamle Borg ved den sydøstlige Ende af Søen af samme Navn. Voldene have en Omkreds af omtrent 1000 Fod, og deres høieste Punkt er noget over 24 Fod høit. Kongen drog skyndsomt til Viborg, og da han fandt, at Folket her ogsaa var fjendsk imod ham, flygtede han igjennem hele Jylland til Slesvig og derfra til Fyen. Men en forbittret Bondehær fulgte hans Fjed. Hans egen Farbroder, Asbjørn Jarl, hvem Saxo kalder „Falske Blakke", en Benævnelse, der er gaaet over til Nutiden om et falsk Menneske, stillede sig i Spidsen for Mængden. Han kom til Kongen i Odense, stillede sig an som hans Ven, udskjældte Bønderne for deres Oprør, lovede at stille dem tilfreds og bad ham forblive her, for at Bøndernes Mod ikke skulde voxe, naar han flygtede videre. Knud agtede paa hans Raad, skjøndt hans Broder Benedict kaldte Jarlen en Løgner og Forræder imod sin Herre. Forgjæves raadede hans anden Broder Erik ham til at drage til Sjælland, hvor han som Jarl indestod for Folkets Stemning. Asbjørn vendte nu tilbage til Bondehæren. „Kjører til, mens I har Svøben!" raabte han til Bønderne, „og lader os skyde denne Ulykkesfugl i Flugten; thi det er aldrig Synd, hvad man gjør i en god Mening, og Last bliver til Dyd, naar det skeer for det almindelige Bedste."

Han førte nu Oprørerne til St. Albani Kirke, hvorhen Kongen havde begivet sig. Da Kongen underret-

tedes om, at de nærmede sig, spurgte han sine Brødre, hvad de raadede ham til. „Mit Raad er," svarede Erik, „at I bestiger en Hest; thi om Gud vil, kan I vel undkomme, og naar blot I er frelst, er Alt frelst!" „Det være langt fra mig," svarede Knud; „thi frelser jeg mit Liv, fare de ilde frem mod mine Folk, men faae de Lov til at tage mit Liv, ville de vel spare mit Følge." „Nei," raabte Benedict, „den Skam skal aldrig overgaae os! Ret nu skulle alle danske Piger spørge, atvi kunne røre vore Sværde og slaae for vor Konge, men ikke ville vi kjøbe vort Liv ved at forraade Dig! Heller aldrig har jeg hørt, at feige Uslinger behage Gud bedre end raske og tappre Helte. Vi ville derfor hellere dø for Dig end overleve Dig med Vanære."

Saa besluttede de Alle at blive: Kongen, Benedict og Erik, Svend og Astrad Thorgunneson, Dronningens Pleiebrødre Palmer og Blakmer samt nogle faa andre kjække Mænd, der opmuntrede hinanden til Kamp for Kongen. Knud knælede ned i Choret foran Alteret, gjorde sin Bøn med Taarer og gav Præsten sin Skarlagenskjortel, for at han skulde holde Sjælemesse for alle dem, der faldt i Striden, enten det var Venner eller Fjender; derpaa gjorde han sit Skriftemaal og nød den hellige Nadvere. Saa satte han sig ved Høialteret, uden Harnisk, kun iført en Silketrøie, med Skarlagenskappe om Skuldrene. Svend Thorgunneson gav han sit kostbare Bælte med Daggerten i, gav ogsaa Guld- og Sølvkar til Kirkens Brug, tog saa en Davids-Psalter og sang af den. Imidlertid stormede Bønderne frem. „Kommer hid!" raabte Benedict til dem, „hvis I ville tale med Kongen. I ere løbne fra Smørkjernen, men det vilde være bedre for Jer, hvis I endog tærskede Korn i Eders Hjem, end at ville skifte Hug med Kongens Karle." Men Oprørerne agtede ikke paa hans Op-

fordring, thi de Fleste vilde nødig angribe Helligdommen, indtil Eivind Bæver gjorde et Hug i Kirkedøren og saaledes blev deres Anfører til at begaae Kongemord. Men i Kirkedøren faldt der svære Hug af Kongens Brødre og deres Mænd, og der forløb en god Tid, inden Bønderne formaaede at fælde nogle af disse; derimod nedhuggedes der en Mængde af Bønderne. Da Ildgjerningsmændene ikke formaaede at trænge ind denne Vei, forsøgte de bag om Kirken at stikke Ild paa den, men en øsende Regn udslukkede Ilden. Nu kastede de da Stene og Spyd igjennem Kirkens Vinduer, og mange af Kongens Mænd bleve fældede og saarede. Benedict og Erik trak sig tilbage til Chordøren, og her opstod den heftigste Strid. Da kom der en Steen igjennem Vinduet og traf Kongen over Øiet, saa Blodet randt ned ad hans Kind. Han vedblev dog at synge Psalmer. Nu ophørte Kampen en kort Tid, thi man var paa begge Sider udmattet, men da fløi der et Kastespyd ind ad Vinduet, traf Kongen i Siden og saarede ham dødeligt. Han tog da sin Broder Benedict i Favn, kyssede ham, lagde sig med korslagte Arme foran Alteret og blev saaledes liggende ubevægelig, medens han paakaldte Frelserens Navn, indtil han opgav sin Aand, hele Tiden et Maal for Oprørernes Pile og Spyd. Hans Stilling i Døden, hvilken havde Lighed med Frelserens paa Korset, blev siden stærkt fremhævet i Munkeberetningerne om hans Martyrdød.

Da Kongen var falden, banede Erik Jarl og begge Thorgunnesønnerne sig en blodig Vei igjennem den søndre Kirkedør og undkom lykkeligt med en lille Helteflok. Erik raabte til sin Broder Benedict, at han skulde følge ham, men denne svarede: „Her følge Enhver sit eget Hoved: den frelse sig, som vil, og den kæmpe, som vil! Far da vel, min Broder! Vi samles igjen i Himmerig!“

Og nu kastede Benedict Skjoldet, greb Sværdet med begge Hænder, trængte frem til Kirkedøren, men overvældedes, idet han traadte ud i det Frie, af Mængden. Med ham faldt Palmer og Blakmer og hvem der havde sluttet sig til ham.

Men Eivind Bæver, der formodentlig var den, som havde fældet Kongen med Kastespydet, blev efter Knytlingesaga rammet i Ryggen af Palmer, idet han vilde krybe ud af Vinduet over Alteret. Saa kraftigt var Hugget, hedder det, at han, skjøndt brynjeklædt, blev skaaren over midt paa Livet, saa Overkroppen faldt ud af Vinduet, men Underkroppen ind i Kirken, og fik han saaledes sin fortjente Straf.

Da Kampen var endt, droge Bønderne hjem enhver til Sit; men Straffen for Kongemordet ubeblev ikke, fortælles der. Asbjørn blev saaledes levende opædt af Rotter, som forfulgte ham ud paa hans Skib. Bedre gik det ikke Thord Skarre og Tolar Tønde, skjøndt ingen af dem tog Deel i Kongemordet, thi den Første blev af sin Hest kastet af paa en Bro, der gik over en Aa, i hvilken han faldt og druknede. Tolar Tønde derimod blev fortæret af Kræft og Utøi.

Knud den Helliges Mord fandt Sted 1086, den 10de Juli, hvilken Dag siden fik Navn efter ham. De Geistlige nedgrove Ligene af begge Brødrene i Kirkens Vaabenhuus, hvor de hvilede, medens Kong Oluf Hunger regjerede, indtil 1095, da de, som vi allerede have omtalt, bleve hensatte i St. Knuds Kirke, Knuds paa Høialteret med en Indskrift, der berettede, at han var bleven ligesom Herren selv forraadt af sin egen Svend og skammelig myrdet for sin Retfærdigheds Skyld.

Skrinlæggelsen fandt Sted den 19de April 1101, og ifølge hans Broder, Erik Eiegods Befaling indfandt alle Landets Biskopper sig i Odense, foruden en stor Mængde

baade Geistlige og Verdslige. Den kongelige Martyrs Levninger bleve først under Lovsange baarne omkring og derefter ind i den nye Kirke.

Til Beretningen om Knud den Helliges Død føie vi, at hans Broder Oluf blev valgt til Konge. Der indtraf i hans Regjeringstid Misvæxt og Dyrtid over hele Europa, men maaskee meest i Danmark; thi der aad man Hunde og Heste; om Sommeren herskede der Tørke og om Høsten øsende Regn og styrtende Vande. Den Rige forarmedes, og den Fattige omkom i denne Hungersnøds Tid, der varede i ni Aar, saa længe Kong Oluf regjerede, hvorfor han fik Tilnavnet Hunger. Sot og Pest herskede, ja, Nøden var saa stor, hedder det, at den sidste Juleaften Oluf levede, „da havde han ei uden Leve*) tre", og han græd derfor sine modige Taarer af Skamfuldhed, fordi han ikke kunde byde sine Gjæster mere paa saa høihellig en Dag.

„Denne Hungersnød," yttrede derimod Geistligheden, „var en Straf af Himlen for Mordet paa den fromme Konge."

Den nye Kirke satte snart formedelst den kostbare Skat, den gjemte, alle Stiftes øvrige Kirker og Kapeller i Skygge. Der fandt idelig Jertegn og Helbredelser Sted ved den nye Helgens Kiste, og store Gaver strømmede ind til Kirken. Blandt de Offre, der bragtes, vare Efterlignelser i Guld og Sølv af de Lemmer, man troede helbredede ved Helgengraven. Fyen og især Odense By vandt derved en ny og betydelig Indtægtskilde, og Den valgte derfor ogsaa Kong Knud den Hellige til sin Skytspatron. Knuds Enke, Adele, der havde giftet sig paany med en normannisk Hertug, sendte ogsaa kostbare Gaver til Prydelse for sin faldne Gemals Grav. Den nye Kirke

*) Leve, en Simle.

blev derfor Aar for Aar mere beriget og forskjønnet, og i Aaret 1109 blev Gudstjenesten forrettet under Lyd af Orgeler, Fløiter og Harper.

I Midten af det 12te Aarhundrede afbrændte Kirken, men opbyggedes paany 1162 af Biskop Riculf. Midt i det 13de Aarhundrede var det Samme atter Tilfældet, og der forløb et halvt Aarhundrede, før den igjen blev gjenopbygget af Biskop Gisico ved milde Gaver og ved at give 40 Dages Aflad for begaaede Synder. Atter afbrændte Kirken nogle faa Aar efter, og atter opreistes den ved nye Aflad. Senere har Kirken været underkastet flere Hovedreperationer, og flere Tilbygninger have for en stor Deel udslettet dens oprindelige rene Stiil; især var dette Tilfældet i det 18de Aarhundrede.

Omtrent midt i Odense ligger den skjønne Kirke, vistnok paa det høieste Punkt i Byen. Fra dens Taarn, der har en Høide af 200 Fod, kan man skue vidt omkring over den frugtbare Ø, og med det blotte Øie kan man tælle 80 Herregaarde, Kirker og Byer, samt en Mængde andre Bygninger og Gaarde.

Kirkens Grundform er en 100 Alen lang og 40 Alen bred, aflang Firkant, som afbrydes ved tre Udbygninger; den midterste Hvælving er 31½ Alen høi, Hvælvingerne over Sidegangene imellem 15 og 16 Alen, og disse Hvælvinger hvile paa 20 svære Piller.

Paa Prospektet af Odense i Dansk Atlas seer man, at St. Knuds Kirke har havt 6 Spiir, et paa den østlige Ende paa Taarnet, et Hovedspiir og fire mindre i Hjørnerne, men i Aaret 1783, da Kirken blev repareret, og det nærværende enkelte Spiir blev bygget to Aar efter, bleve de andre, som vare meget brøstfældige, borttagne. Hvorlænge Spiret har staaet, efterat det første Gang var opsat, vides ikke; men 1694 nedfaldt det af Brøstfældighed og slog en Skolediscipel ihjel. Kirken var da i det

Hele meget forfalden, saa at Biskop Kingo foranstaltede en Hovedreparation. I den forgyldte Knap af det opsatte Spiir lagdes der nogle Vers af Kingo, hvis sidste otte Linier lyde saaledes:

„I stolte Vinde, som mig true vil og støde,
I fæle Tordenskral, som mig med Ild tør høde,
Guds eget Die skal nok vise eder af,
Saa jeg opkneisende skal holde mig saa brav,
At medens Herrens Røst i Kirken op skal stemme,
Jeg Kongens Navn udi min Kobberbug skal gjemme.
Men falder jeg engang, da reiser mig igjen,
For Kongens Skyld, som var Guds Huuses Ven."

Da nu dette Spiir og de fire Hjørnespiir paany vare meget forfaldne, bleve de nedbrudte; Hovedspiret blev, som alt fortalt, atter opsat 1685, og ligesom i Aaret 1794 blev der nu nedlagt i Kuglen et Vers, hvis Slutning lyder saaledes:

„Hvad Kingo ønskte Dig, da han til Æreminde
Om Din Forbedring skrev, det see vi nu at finde
Sin Fylde. Herved jeg, hans femte Eftermand,
Gjør lige Ønske og Formanings Ord, som han.

Odense, den 8de November 1785.

Jacob Ramus."

Sagn om St. Knuds Kirke.

1.

Da man havde opbygget Taarnet paa St. Knuds Kirke i Odense, da hændtes det — fortæller et Sagn, der i høi Grad ligner et andet, som er omtalt under Kjøbenhavn — at en Tømmersvend blev brøsig mod sin Mester og paastod, at han var ligesaa duelig som han. Da lagde Mesteren en Tverbjælke ud fra Taarnets Tinde, tog derpaa en Øxe og gik ud til Bjælkens Ende, hvor han med et Hug fæstede Øxen. Derpaa gik han ind og befalede Svenden at gaae ud og bringe Øxen tilbage. Da Svenden var traadt ud paa den yderste Ende af

Bjælken, saae han ud over Byen og blev derved saa ør i Hovedet, at han raabte: „Mester! nu kommer Bulbro nærmere!“ — Bulbro er en lille By udenfor Odense, og da derfor Mesteren hørte ham sige disse Ord, svarede han: „Gud være Din arme Sjæl naadig!“, og i samme Stund styrtede Svenden ned fra Bjælken.

2.

St. Knuds Kirkes Taarn skal, førend det kom til at staae, hvor det nu staaer, have staaet paa det Sted i Byen, hvor nu dens store Torv ligger. Der var i Taarnet nogle skjønne Klokker; men da man engang paa en meget høi Helligdag ringede meget stærkt med dem, fløi den største ud af Taarnet og faldt ned i Aaen paa et Sted, som derfor siden blev kaldet Klokkedybet. Om dette Sted fortælles der, at det er bundløst; ligeledes fortælles der, at, naar man vil søge efter med lange Stænger, kan man fornemme Klokken dernede. Ogsaa siges der, at, naar Nogen i Odense skal døe, da klemter det under Vandet, og lyder det da som Lyden af en Landsbyklokke i det Fjerne.

3.

I Kirken seer man et Gravmæle over en Jomfru Margrethe Skafgaard til Lunderupgaard, der døde i Aaret 1615. Dette Gravmæle skal tidligere have været forgyldt, men er nu overstrøget med en sort Farve.

Om denne Jomfru fortælles der, at hun ved et Gilde dandsede sig ihjel med tolv Riddere. Og da hun engang, da Landet var i Nød, havde nægtet Christian den Fjerde at laane ham en Sum Penge, lod han, da han engang kom der i Kirken, Monumentet overstryge.

4.

En Mand i Odense var engang nysgjerrig for at vide, hvordan det om Natten gik til i Kirken. Han gik derfor en Aften ind i St. Knuds Kirke og forblev der, indtil det blev aldeles mørk Nat. Da saae han ved Midnatstid en Dødning stige op af en af Gravene med en lang Voxkjerte i Haanden, med hvilken han gik omkring og tændte alle Lysene i Kirken. Kort efter kom den ene Dødning efter den anden skridende frem af Gravene, de satte sig ned i Stolestaderne, og Manden, som havde skjult sig i Kirken, gjenkjendte mangen god, gammel Ven iblandt dem. Endelig kom der en Dødning i Præstekjortel; han steg op paa Prædikestolen og holdt der, indtil det gryede ad Dag, en Prædiken i et fremmed Sprog.

Sagn om Knud den Hellige.

1.

Da denne Konge blev forfulgt til St. Albani Kirke i Odense, kastede han sig paa Knæ for Høialteret, bad til Gud om Syndernes Forladelse og beredte sig til at dø. Paa samme Tid tørstede han saare og bad derfor en Dyde, som kigede igjennem Vinduet, at være saa barmhjertig at give ham en ringe Drik Vand. Bonden løb ogsaa til en Bæk og hentede noget Vand i en Krukke. Men da han vilde række den til Kongen, slog en anden Dyde, som stod ham nær, med sit Spyd til Krukken, saa at alt Vandet spildtes paa Kirkegulvet. Da sagde Kongen til ham: „Under Du mig ikke en ringe Drik Vand?“ og da han havde sagt dette, blev han dræbt ved en Steen, som de kastede ind paa ham. Men den ubarmhjertige Dyde fik senere sin Straf, thi han blev afsindig og led bestandig af en brændende Tørst, og da han engang vilde

lægge sig ned ved en Brønd for at drage Vand op, gled han halvt ned i Brønden og blev saaledes hængende ved Benene med Hovedet ganske nær til Vandet, dog uden at kunne naae det, og omkom saaledes.

2.

Da de oprørske Bønder havde dræbt Knud den Hellige i St. Albani Kirke i Odense, blev han i samme Øieblik formedelst sin Fromhed optagen i Himmelen og sat imellem Englene. Dog skal det undertiden være Tilfældet, at han stiger ned i den Kirke, som er opkaldt efter ham, og vandrer op og ned igjennem den for at see til, om ogsaa Alt er, som det bør være.

3.

Paa Veien imellem Gribsvad og Visenberg skal der findes en stor Steen, paa hvilken Knud den Hellige satte sig for at hvile sig, da han blev forfulgt af de oprørske Jyder. Paa denne Steen findes der paa det Sted, hvor han har siddet, Spor af Sædet, og derfor seer man rundt om Stenen mange smaa Stene, henkastede af Folk, som kom til Odense Marked, for derved at skaffe sig god Lykke.

Vor Frue Kirke.

Denne Kirke er en Korskirke med Taarn og med smukke Gavle, der vende mod Nord og Syd, og har formodentlig været en Trækirke, da den er bleven ombygget i Aarene 1184 til 1189 til en Steenkirke. Sit nuværende ydre Udseende menes den at have erholdt ved en Hovedreparation i Aaret 1469, men skal have dengang havt et Spiir paa Kirketagets Kors, som senere er blevet nedtaget. Kirken har indvendig en Længde af over 80 Alen, en Brede i Choret af over 11 Alen og i Ski-

bet over 14 Alen, Høiden op til Hvælvingen næsten 16 Alen. I Aaret 1806 erhvervede Kirken den af den lybekske Kunstner Claus Berg fortrinligt udførte Altertavle, der havde tilhørt den nedlagte Graabrødre Kirke, skjænket denne af den gudsfrygtige Dronning Christine, Kong Hans's Gemalinde, og som nu er Vor Frue Kirkes største Prydelse. Denne Altertavle staaer paa en Sandsteen, der er 5 Alen lang og 3 Alen bred, og som i sin Tid udgjorde Alterbordet ved Graabrødrenes Høialter og nu er Alterbord i Frue Kirke. Altertavlen selv bestaaer af 4 Dele: Foden, begge Fløiene og Midtertavlen. Dens Høide er næsten 8 Alen og dens Brede 5 Alen. Paa Foden seer man forskjellige Personer af den kongelige Familie knælende til begge Sider af den gjenopstandne Frelser. Sidefløiene have opad hver 2 Colonner af Billeder, ialt 16 Billeder; disse fremstille i historisk Orden Christi Lidelseshistorie. Hovedtavlens Figurer ere deelte i 4 Hovedrækker. Jesusbarnets Fødsel er Hovedgjenstanden i den nederste Række, den Korsfæstede i de tvende næste og hans Forherligelse i Himmelen den fjerde og sidste. Dette mærkværdige og høist interessante Kunstværk indeholder ialt 300 Figurer.

I Aarene 1851 og 1852 undergik Kirken en Hovedreparation, hvorved dens Indre blev fuldstændigt omdannet overeensstemmende med den nyere Tids Smag og Fordringer.

Sankt Haus Kirke

var forhen Johanniternes Klosterkirke og er bygget i Korsform, med et smukt, kamgavlet Taarn og en Række Hvælvinger; de to Sidebygninger, som danne Korset, have tidligere, ligesom Sidebygningerne ved Vor Frue Kirke, været Kapeller. Først i Aarene 1749 og 1750

bleve disse Kapeller bragte under eet Tag, som i Nord og Syd ender i en uforholdsmæssigt lav og bred Gavl. Kirken har indvendigt en Længde af over 83 Alen, Brede af 12½ Alen og en Høide af næsten 21 Alen. Over en af Indgangene paa den nordre Side, som man nu har tilmuret, sees Gyldenstjernernes Vaaben; formodentlig har denne Slægt her havt en Familiebegravelse. Over den nordre Sidebygnings Indgang findes Johanniternes eget Symbol, et i Enderne tvekløftet Kors. Paa Kirkens østlige Gavl sees mod Norden en rund Steen med en deri udhugget Figur, der ligner et Hjul; længere imod Sønden en ottekantet mørkegrøn Steen uden Billede og Inscription, formodentlig et Slags Reliquie, saasom en Steen fra Christi Grav, Oliebjerget eller andet helligt Sted, og tæt ved Siden af den en anden lille Steen med en Figur, der antages at være en qvindelig Helgen. Flere adelige Slægter have Gravsteder her. I en Bygning imellem Taarnet og Slottet gjemmes i en Kiste Støvet af Prinds Christian af Hessen, der døde 1814, var Broder til Frederik den Sjettes Dronning Marie Sophie Frederikke og i sin Tid forlovet med nuværende Arveprindsesse Caroline. I 1823 og 1824 undergik Kirkens Indre en Hovedreparation, og i 1841 skjænkede Kong Christian den Ottende den et nyt Orgel. En Mærkelighed har Kirken erholdt i de senere Aar, nemlig den under Odense By tidligere omtalte Oluf Bagers „Mindetavle", hvorpaa han med Hustru og 12 Børn er afmalet.

Graabrødre Hospital.

Denne Stiftelse har tidligere været Odense Kongsgaard, dog neppe i nogen længere Tid, thi allerede i Aaret 1279 skjænkede Kong Erik Glipping den med de til den hørende Pladser og Bygninger til et Kloster for

Franciscaner- eller Graabrødre-Munke. Kong Christian den Tredie skjænkede efter Reformationens Indførelse i Danmark 1539 Graabrødre Kloster til et „menigt Hospital og Sygehuus i Vort Land Fyen, der at indlægge fattige, syge og skrøbelige Mennisker, som Guds Almisse werde og vedtørfftige ere". Hertil føiede Kong Christian senere meget betydelige Gaver, saasom Sortebrødre Kloster med alle dets Eiendomme, Faaborg Kloster og Blangstedgaard m. M.

Sagn om Odense By.

1.

I en Gade i Odense, der kaldes Overgade, skal der være en Stue, der endnu har samme Udseende, som den havde for nogle hundrede Aar siden. Paa Væggene hænger der gamle Malerier, og under Loftet hænger der endnu, efter den Tids Smag, Granatæbler. Her boede den svenske Kong Carl Gustav under Krigen med Danmark, da han reiste igjennem Fyen, og fortælles der da, at som han en Dag sad der i Stuen, faldt et af Granatæblerne ham ned i Hovedet, hvorover alle vise Mænd, som hørte det, spaaede ham kun ilde. Til Erindring herom skal dette Æble fremfor alle de andre være forgyldt.

2.

Dengang Svenskerne vare i Odense, forfulgte nogle af disse en agtbar Jomfru, saa at hun vidste ikke paa anden Maade at undslippe dem, end ved at flygte op i St. Knuds Kirketaarn. Men da de ogsaa efterstræbte hende her, sprang hun ud af et af Lydhullerne paa Taarnet og faldt ned paa en Steen med saadan Styrke, at Stenen gav efter, saa man kunde see Mærket af begge

hendes Fødder. Og skal denne Steen med sine Fodspor sees endnu paa Pladsen Klingenberg, lige udenfor Porten af det forrige St. Knuds Kloster.

3.

I Odense findes der en Gade, der kaldes Skræppestrædet, som skal have sit Navn efter en vis Peter Skræp fra Svendborg, der stod i Spidsen for en Skare af denne Byes Borgere og drog om i Landet med dem under Grevens Feide. Efterat han havde plyndret og afbrændt en Mængde Herregaarde og Klostre trindtom i Fyen, kom han til Odense, hvor han leirede sig med sine Mænd i den østlige Kant af Odense; men da han greb og derpaa myrdede en adelig Jomfru, fik den Gade, hvor dette skete, Navn efter ham.

4.

Ved Nattetid skal der være Mange, som, naar de ere komne udenfor Møllebro-Port ved Odense, have der seet to Smaabørn løbe omkring med underlige Fagter. Engang gave de sig til at følge med nogle Mænd, som gik fra Byen, og fulgte dem, indtil de kom til et Sted, hvor de skulde gaae over en Fjæl, som var lagt over en Grøft. Dette vovede de ikke, thi over rindende Vand tør en Gjenganger ikke gaae; men da Mændene vendte sig, saae de dem at bides ret ligesom to Katte.

5.

Paa det Sted ved Odense Bæk, hvor tidligere St. Jørgens Kloster har staaet, er en Præst engang i fordums Tid bleven levende begraven til Straf fordi han havde besvangret en Pige og dræbt Barnet. Formedelst denne Misgjerning er han nu fordømt til at gaae igjen der, hvor Odense Bæk falder i Pientedam. Søndags-

børn fortælle, at de have seet ham vanke der omkring med sit Hoved under Armen.

6.

Odense Aa skal hvert Aar have et Lig; derfor høres det aarligt, at Nogen er druknet i den. Men skulde det skee, at et Aar gaaer hen, uden at Aaen har faaet dette Offer, da vil den stige over sine Bredder og afstedkomme megen Ødelæggelse.

7.

De gamle Eiere af Glorup ligge begravne i St. Knuds Kirke i Odense, hvor de have en kostelig Begravelse. Men saasom mange af dem have været haarde Herrer imod deres Undergivne og ofte jaget deres Bønder fra Huus og Gaard, have de nu ingen Ro i Graven. Hver Julenat seer man dem derfor kjøre fra St. Knuds Kirke til Glorup i en prægtig Kareth med sex hvide Heste, hvilke ere gruelige at see, saasom de have lange, gloende Tunger. Naar Karethen er kommen til Toldbodporten, aabnes denne af sig selv, medens „Glorups Herrer" kjøre der igjennem. Det er ikke godt at see et et sligt Optog; derfor gjør man bedst i at skynde sig bort eller at skjule sit Ansigt, naar Vognen høres at komme, og er der sagt, at da engang en Mand passede paa en Julenat for at see „Glorup-Kareth", blev han blind alle sine Dage.

8.

Da Kong Christian den Fjerde engang var i Odense, og man talte om Alsingernes Flid i at holde Vagt ved Lysabild Kirke paa Als, var der en Junker Tapp, som var saa dristig, at han indgik Væddemaal med Kongen om, at han inden et Døgn vilde, Alsingernes Agtpaagivenhed uanseet, komme deriland med sin Tjener, uden

at de skulde mærke dertil. Men da han næste Morgen var kommen iland paa Øen og vilde snige sig fra Mummark op imod Kirken, blev han tilligemed Tjeneren ihjelslagne af Alsingerne, hvilket Kongen tilgav dem, eftersom det var et Beviis paa deres Aarvaagenhed.

Nyborg.

Denne By, til hvilken der knytter sig flere gamle Minder, ligger ved en Bugt af det store Belt.

I den sidste Halvdeel af det 12te Aarhundrede anlagdes her et stort og fast Slot, og paa samme Tid ogsaa Byen. Slottet var, som Pontoppidan beskriver det i sit danske Atlas, en massiv og ansеelig Bygning med stærke Mure og Taarne og omgivet med dybe Grave; men da Frederik den Fjerde fandt det overflødigt, blev det efter den nordiske Krigs Ophør for Størstedelen nedbrudt og Materialierne anvendte ved Opførelsen af det nye Slot i Odense, saaledes at kun en af Fløiene er bleven tilbage, der hidtil har været benyttet som Tøihuus, og et Taarn, der indtil den nyeste Tid er brugt til Krudttaarn. I det 13de Aarhundrede fik Byen Stadsret saavel af Valdemar Seier som af Erik Glipping.

Nyborg var tidligere en stor og ansеelig Stad, da her holdtes aarligen et Dannehof, hvor alle fire Stænder mødte, og dette fastsattes endnu som Regel i Kong Olufs Haandfæstning mod Slutningen af det 14de Aarhundrede. Men de ringere Stænder indfandt sig sjeldnere og sjeldnere paa disse Forsamlinger, fordi deres Stemme ingen Betydning havde ligeoverfor den mægtige Adel og Geistlighed. I den følgende Tid var der derfor ogsaa kun Tale om Herredage, saaledes kaldte, fordi blot Herrerne, det vil sige Adel og Prælater, her gave Møde. Kun ved overordentlige Leiligheder, som ved Kongevalg, eller naar usædvanlige Skatter skulde paalægges, bleve

alle fire Stænder sammenkaldte til en Rigsdag, hvor imidlertid Borger- og Bondestandens Stemmer betøde lidet eller intet og egentlig kun betragtedes som en Stadfæstelse af, hvad Rigsraad, Adel og Prælater havde besluttet.

Et Møde her i Aaret 1256 under Christopher den Første er især mærkværdigt. Kongen laa i Strid med Biskop Jacob Erlandsøn, der havde tilladt sig at forandre en Kirkeret, som var bleven given med kongelig Bekræftelse. Bønderne toge Parti i Sagen, Nogle for Kongen, Andre for Erkebispen, og Forvirringen steg til det Høieste. Paa samme Dag, den 5te Marts 1256, som Kongen vilde holde et Dannehof i Nyborg, havde Erkebispen sammenkaldt en Kirkeforsamling i Veile, skjøndt Kongen havde opfordret ham til at udsætte Kirkeforsamlingen nogle Dage. I Veile fastsattes den saakaldte Veileconstitution, hvorved Geistligheden fik en ubegrændset Magt over Kongen. Efterat have sat dette igjennem mødte Bisperne paa Dannehoffet i Nyborg, hvor Erkebispen naturligviis viste Ærbødighed mod Kongen, men blev hilset af den spydige Konge med en latinsk Verselinie, der paa Dansk lød: „Langt om længe kom dog Studedriverne*)!" Kongen indgav en Klage over Erkebispens Færd paa Dannehoffet, men vistnok uden nogen Nytte. De Stridigheder, der som Følge af Erkebispens Selvraadighed opstode efter dette Møde, høre ikke herhid og omtales derfor ikke.

Paa St. Olafsdag 1413 holdt Erik af Pommern med nordiske Bisper og nordtydske Hertuger samt Riddere, Borgermestere og Raadmænd et prægtigt Møde i Nyborg, hvor der udtaltes den Dom, at Sønderjylland

*) Med disse Ord sigtede Kongen formodentlig til den Studehandel, som de fleste Bisper dreve.

var hjemfaldet til Kronen, da dets Besidder, Grev Henrik af Holsteen, ikke var rettelig belehnet med det og desuden havde ført Avindskjold mod Riget.

Senere belehnede Erik af Pommern sin Fætter Bugislav med Nyborg samt Hagenskov og Hindsgavl, svor paa, at denne hans Fætter skulde arve Riget eller han lade sit Liv, og lod ham paa Sjællands Landsthing hylde af den menige Almue som Rigsforstander, hvorefter Pommerinke seilede, medtagende Rigets Kleinodier og Brevskaber samt sin Frille Cecilia, til Gulland, Aar 1438, hvorfra han drev Sørøveri.

Kong Hans opholdt sig meget i Nyborg, og paa det gamle Slot fødtes Christian den Anden paa Marie Besøgelsesdag, den 2den Juli 1481. Han kom her til Verden, fortæller Hvitfelt, med den ene Haand knyttet og fuld af Blod, hvilket tydede paa den Blodsudgydelse, der fandt Sted under hans Regjering.

I Grevens Feide blev Nyborg taget ved Overrumpling og en stor Deel af dens Besætning nedhugget, hvorpaa Slottet ligeledes maatte give sig til de Grevelige. Det var kun en kort Tid, at de besadde dette, thi Johan Rantzau overrumplede Nyborg; først da han var heelt inde i Byen, slog han Allarm, og hvad der derefter ikke godvilligt gav sig, blev uden videre nedhugget. I Slottet var Otto Stisøn Befalingsmand, men han overgav det mod at faae fri Bortgang til Kjøbenhavn.

Andre historiske Mærkeligheder ved Byen ere følgende:

Da den svenske Kong Carl Gustav foretog sit Seierstog over Isen, indtog hans Feltherre Wrangel Nyborg. Her laa en ægte dansk Sømand, Peter Bredahl, der fra Matros havde tjent sig op til Commandeur, med fire Skibe indefrosne i Havnen. Wrangel ansaae allerede disse Skibe som sit visse Bytte, men han kjendte ikke Søgutten. Bredahl agtede ikke paa, at Wrangel be-

skød ham, men isede uafladeligt om sine Skibe, som han tillige overøste med Vand, der strax frøs, saa det blev en Umulighed at entre dem. Da Isen endelig brød op, saae Wrangel med Harme, at den gjæve Søkriger lettede Anker og førte lykkeligt sine Skibe til Kjøbenhavn.

Et Par Aar efter foregik der endnu vigtigere Begivenheder ved Nyborg.

Her stod et blodigt Slag den 24de November 1659. To danske Hære, den ene under Feltmarskal Hans Schack og Hans Ahlefeld, den anden under den brandenborgske Feltmarskal Eberstein, gik i Forening mod de Svenske. Disse vare rigtignok ringere i Antal end de Danske, men derimod havde de Fæstningen i Ryggen og stærke Forskandsninger foran sig, vare dækkede i Flankerne af Skov og Vand, og bestode af lutter gamle Krigere, udsøgte Kjærnefolk. Eberstein gjorde det første Angreb, men blev dreven tilbage af Svenskerne fra Skandserne, som hans Folk vilde bestige. Da rykkede Schack og Ahlefeld frem med Jyderne. Rytteriet under den Sidste blev vel kastet tilbage, men Schack blev staaende med Fodfolket, saa Ahlefeld fik Tid til at ordne sine Ryttere. De tappre Jyder gik paa trods al Modstand og trængte frem over Moser, Grave og Skandser. Endeel Hollændere fulgte dem, og fra Søsiden lod Ruiter sine Stykker spille. Da Eberstein tillige fornyede sit Angreb, nødsagedes Svenskerne til at kaste sig ind i Fæstningen. Næste Dag overgav Henrik Horn baade denne, sig selv og samtlige sine Tropper, medens Gustav Otto Stenbock og Pfalzgreve Philip af Sallzbeck flygtede i en Baad til Korsør, hvor den svenske Konge fra et Kirketaarn havde betragtet Slagets Gang. Flygtningene bleve modtagne med den just ikke venlige Ytring: „Tog Fanden Faarene, kunde han gjerne have taget Bukken med!“ Men de Danske havde seiret, de svenske Soldater vare enten faldne eller tagne

til Fange, og Byttet var 80 Standarter, 28 Faner, samtlige Kanoner og hele Krigsforraadet; men det var betalt med 1,500 Døde og Saarede. Dette Nederlag ved Nyborg, hvor den seirrige svenske Konge mistede sine bedste Krigere, var Pinden til hans Liigkiste, thi Græmmelse over hans feilslagne Planer lagde ham ikke et Aar efter i Graven.

Om Tilstanden i Nyborg i de første Dage efter, at den igjen var kommen i de Danskes Hænder, faaer man et Begreb ved at læse Præsten Bircherods Beretning i hans Dagbøger. „I Nyborg", siger han, „var nu en mægtig Brimmel af Mennesker formedelst vore egne og de fremmede Krigstropper, saavelsom og de mange fangne Svenske, som og deres hele Tros og Selskab; og saasom det havde i denne Maaned ofte regnet, stode de der paa Gaden i Dynd til Knæerne. Med Plyndring og Qvindfolks Voldtægt begyndte det at gaae skjændelig til, hvortil Polakkerne og Tydskerne vare slemmest. Ja, de fangne Svenske maatte see for deres Øine, hvor skammeligen deres Koner bleve af hine medfarne og derpaa indtil deres blotte Særker afførte."

Den 9de August 1808 overrumpledes Nyborg af sydlandske Tropper, nemlig endeel spanske Hjælpetropper under General Romana, hørende til en fransk Hjælpehær under General Bernadotte, Prinds af Pontekorvo. Higende efter at komme tilbage til deres Fædreland, hvis Herskerslægt var fordreven, bemægtigede de sig Nyborg, for derfra at indskibe sig paa en dansk Brig og Kongejagt, som dog først maatte tages med Magt af en overlegen engelsk Flaade. Det lykkedes den dristige Romana at føre henved ni Tusinde Spanioler tilbage til deres Fædreland.

Efterat Spanierne havde indskibet sig, efterladende 1100 andalusiske Heste, begyndte disse, som de slap løs,

en Kamp af en egen Art; de angrebe og nedhuggede nemlig Nyborgernes Heste, der fredeligt græssede paa Marken udenfor Byen, og derefter begyndte de at anfalde og massacrere hverandre, indtil man endelig fik endeel af dem skudte; nogle skulle dog være blevne fangne og bleve senere benyttede til Forbedring af den indenlandske Hesterace, hvis særegne Præg paa denne Egn man endnu skal kunne bemærke.

Byens Kirke, der i den katholske Tid har været helliget Vor Frue, blev grundlagt 1388, men først 1429 fuldfærdig og indviet. Kong Christian den Tredie udvidede den med en Tilbygning (den nye Kirke, efterat Nyborgs ældre Kirke samt Hjulby Kirke vare nedlagte). Den har et Taarn med et høit Spir, der tjener til Sømærke, samt et mindre Spir paa den østre Endegavl, kamsløifede Gavle, talrige Epitaphier og Begravelser saavel i Kirken som i det saakaldte St. Gertruds Kapel, der som en Sidebygning støder til Kirken. Blandt de betydeligste Personligheder, som her hvile, ville vi nævne nogle, nemlig: Johan Friis til Orritslevgaard, Befalingsmand paa Trankjær Slot, død 1635; Borgermester Peder Nielsen (Stamfader til den adelige Familie Lerche), død 1636; Holger Rosenkrands til Glimminge, Befalingsmand paa Hammershuus, død 1647; Generalbygmester og Commandant David Elias Hauser, død 1745. Kirken, der er hvælvet, er for nogle Aar siden bleven restaureret og har en ny Altertavle. Af Kirkens 5 Klokker ere tvende fra den i Frederik den Andens Tid nedlagte Slotskirke.

En Fløi af det gamle Slot, paa 3 Sider omgivet med Vand, har været indrettet til Arsenal for den fra 1ste April d. A. nedlagte Nyborg Fæstning.

Til Sagn om Nyborg hører Hvitfeldts Fortælling, at en Abekat en Dag tog den nyfødte Prinds, den senere Christian den Anden, ud af Vuggen og bar ham op paa

Slotstaget, men steg igjen ned med ham, uden at han var kommen til Skade.

Følgende Sagn henhøre endvidere under Nyborg:

Der var i ældre Tider ved Nyborg et Tempel, i hvilket en frygtelig Drage opholdt sig og derfra udgik at ødelægge Landet trindtom. Hver Dag fordrede dette Uhyre et Menneskeoffer, saa at det ved Lodkastning blev afgjort, hvem der skulde offres, og herfor var Ingen fritagen uden Kongen og hans Slægt. Men i denne dybe Elendighed blev Folket misundeligt over, at Kongens Huus skulde være mere skaanet end Andres, og det kom da saavidt, at han maatte give efter, og Loddet faldt nu paa hans eneste Datter. Da udsatte han en Belønning af det halve Kongerige til den, som kunde overvinde Dragen og rydde den afveien. Nu fremstod Ridderen Hr. Jørgen som Prindsessens Redningsmand. Først forsøgte han at dræbe Dragen ved at lægge forgiftede Kager for den, men det nyttede intet. Da besluttede han at kæmpe med den, og dette gjorde han med saa stor Mandhaftighed, at Uhyret matte vige tilbage lige til Svendborg. Der, i en lille Lund, kom det til en vældig Kamp, i hvilken Ridderen dræbte Dragen, og paa dette Sted kjendes endnu Spor af Kampen, eftersom intet Græs vil gro paa de Steder, hvor Dragen har udgydt sit giftige Blod. Efter Kampens Ende afslog Ridderen den udsatte Belønning, kun betingede han sig, at der paa samme Sted skulde opbygges et Kloster, hvor der hver Morgen, Middag og Aften skulde ringes med Klokkerne og Bønner opsendes for Ridder Jørgen, der med Guds Bistand havde befriet Landet fra dette Uhyre.

Endnu sees paa en Klokke i Kirketaarnet en Afbildning af denne Kamp, og paa Herregaarden Lykkesholm var der tidligere et gammelt Maleri, forestillende Hr.

Jørgen, som i Kongens og Folkets Nærværelse rækker Dragen de forgiftede Kager.*)

Om et Sagn angaaende Sangeren Folker eller Folqvard Lovmandsøn, som i Folkevisen ogsaa kaldes Falk Lohman, og som efter Traditionen skulde have siddet paa Nyborg Slot i et Fængsel, der for endeel Aar siden vistes Folk under Navnet „Falk Lohmanns Kammer", henvises til Beskrivelsen af Gurres Slot, 1ste Deel Pag. 335 og 36.

Svendborg.

Svendborg er en gammel By, der menes at være anlagt af Knud Prislavsøn, Valdemar den Stores Søstersøn, henimod Slutningen af det 12te Aarhundrede. Kort efter skal en jydsk Flaade være bleven jaget af slaviske Sørøvere, og var Mandskabet paa Flaaden saa feigt, at det ikke tænkte paa at gjøre Modstand, men løb i Land her ved Svendborg og lod Skibene i Stikken.

Svendborg skal have været en Fæstning i det 13de Aarhundrede og er bleven ødelagt ved Tvisten mellem Valdemar Seiers Sønner Erik Plovpenning, Abel, Brodermorderen, og Christopher den Første. En af de to Sidstnævnte afbrændte Svendborg. En Tidlang tilhørte Byen Hertugerne Abel, der skulle ligge begravne i Klosterkirken. I det 15de Aarhundrede holdtes her offentlige Forsamlinger af Erik Menved og Erik af Pommern. Under Dronning Margarethe blev Svendborg stukket i Brand af de bekjendte, saakaldte „Fetalliebrødre", der kaldte sig „Guds Venner og hele Verdens Fjender" og vare de argeste Sørøvere.

Under Grevens Feide var Svendborg den meest ivrige

---

*) Efter Danske Atlas III og Rask's Morskabslæsning 1839, i hvilket sidste Skrift der fortælles, at ovennævnte Maleri da tilhørte Pastor Barfod i Jordløse.

af alle Fyens Byer paa den fangne Kong Christian den Andens Parti, thi Svendborgerne vare saa at sige Hovedmændene i de fyenske borgerlige Uroligheder. Da der nogle Dage efter, at Adelen egenmægtigt havde valgt Hertug Christian til Konge, ankom et Par af Grevens Høvidsmænd til Fyen, vare Svendborgerne de Første, der reiste sig, afbrændte Bispens Slot Ørkel ligesom Nakkebølle og flere Slotte. Derefter droge de til Odense, med hvis Beboere de stormede Bispegaarden og de omliggende Herregaarde, der bleve stukne i Brand hist og her. De øvrige Byer og hele Landet fulgte Svendborgs Exempel, blot Nyborg holdtes i Rolighed af Slottets Beboere. „Men til den danske Almues Ære", — siger Paludan Müller i sit Skrift „Grevens Feide", — „skal der siges, at ikke nogen Adelsmand er bragt af Dage, end ikke i Reisningens første Hede." Men otte til ti Dage efter ankom der flere Ryttere og Landsknægte under Johan Rantzau til Fyen. Efterat de havde indtaget Odense og slaaet en Bondehær ved Asfens, drog Rantzau til Svendborg, som han forlangte skulde hylde Christian den Tredie; men Svendborgerne vare ingen Vendekaaber og nægtede det. Følgen var, at Rantzau tillod sine Landsknægte at plyndre Staden. I Slutningen af Juli Maaned forlod Rantzau igjen Fyen, og neppe havde han forladt Øen, førend Svendborg igjen erklærede sig for den fangne Konge, og da senere en Høvidsmand, Axel Gøye, blev sendt med endeel Ryttere til Fyen, hyldede Svendborg og den hele Ø atter Christian den Anden. Efter Slaget ved Øxnebjerget, hvor Rantzau seirede over de Grevelige, blev Svendborg stormet af de kongelige Landsknægte og atter plyndret. Lybekkerne havde valgt Svendborgs Havn til et Leiested for en Deel af deres Flaade. De Ivrigste af Byens Beboere vare sandsynligviis flygtede strax efter Øxnebjergslaget, og derfor for-

maaede Prioren Hans Gaas at fremkalde en gunstigere Stemning for Christian den Tredie. Han fik Svendborgerne til at plante Kanoner paa et Taarn ved Stranden for at modtage de lybske Skibe, naar de kom igjen. Selv paatog han sig at bruge Skytset, og det gjorde han med en saadan Dygtighed, at da Lybekkerne kom igjen og vilde tiltvinge sig Adgang, formaaede de det ikke, men maatte vende tilbage, hvor de kom fra. Saaledes sluttede Svendborg sig paany til den nye Konge, der senere adlede den kjække Prior for hans Hengivenhed og Mandemod, skjænkede ham en Sølvkande, hvori hans adelige Vaaben var indgravet, og fjorten Aar efter udnævnte ham til Biskop i Trondhjem, hvor han døde 1578. Svendborg blev derimod uden Naade plyndret af Landsknægtene, for at deres Tørst efter Bytte kunde blive tilfredsstillet.

Byen led ogsaa meget i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede ved Pest og senere i Midten af samme Aarhundrede, da den svenske Kong Carl Gustav gik over Isen til Fyen, hvor han brandskattede.

Byen har en egen Beliggenhed paa Skraaningen af endeel Banker, der i en Halvkreds omgive den.

Af Kirker findes her:

St. Nicolai Kirke, der er den ældste og smukkeste af Byens to Kirker. Den angives at være bygget under Valdemar Seier, men er vistnok noget ældre. Kirkens Længde er 65½ Alen, og dens Taarn med et Spir har 63 Alens Høide.

Vor Frue Kirke skal være bygget i Valdemar Seiers Tid. Den har i de katholske Tider havt sex Altere. Prædikestolen er prydet med smukt Billedskærerarbeide. Kirken er i Aaret 1856 bleven restaureret efter Nutidens Smag med gule og blaae Farver. Da Kong Christian den Ottende som Prinds var Gouverneur i

Fyen, skjænkede han Kirken en ny Altertavle med et Maleri af Eckersberg. Kirken ligger paa en høi Banke, hvorfra man har Udsigt over Byen og Sundet, og dens Taarn tjener til Sømærke. Før 1828 laa her et gammelt Kloster af Graabrødreordenen, som skulde være stiftet Aar 1236. I ovennævnte Aar blev det nedbrudt. Ved Nedbrydningen bemærkede man, at der i ældre Tider havde været anbragt Malerier paa Muren, hvilke siden vare blevne overhvidtede.

Ganske nær Svendborg ligger Voldstedet af den i Valdemar den Stores Tid opbyggede og i Grevens Feide ødelagte Kongeborg Orkel, hvorved laa en By af samme Navn.

Sagn vedrørende Svendborg.*)

1.

Nærved Svendborg ligger St. Jørgensgaard, der bestaaer af Kirke, Kloster, Præstegaard, et Hospital og en Gaard. Dette Sted har Navnet St. Jørgens-Gaard efter en Kamp imellem en Ridder Jørgen og en Drage, som er fortalt under Sagnene ved Nyborg.

2.

Udenfor Svendborg, ved den saakaldte Trappebæk, har der fordum ligget en Borg eller et Slot, hvor Svend Tveskjæg og Palnatoke undertiden kom sammen og opholdt sig, saavel for at jage Dyr, som ogsaa for at plage og forfølge de fra Hedenskabet omvendte Christne.

Et andet Sagn fortæller, at Svend Tveskjæg blev i sin Barndom og Opvæxt opdragen i Svendborg af den gamle berømte Viking Palnatoke.

---

*) Tildeels efter Thieles Folkesagn.

3.

I Orkel Slotsbanke ved Svendborg er der nedgravet en stor Skat. Da man engang forsøgte at opgrave den, stødte man paa en stor Kobberport. Det var langt ud paa Aftenen, da det skete, og man opsatte derfor Arbeidet til næste Dag. Men da Arbeidet saa igjen skulde begynde, var Alt forsvundet. Paa samme Sted ligger der ogsaa en stor Kobberbro nedsjunken. Stundom er det skeet, at nogle Karle, som arbeidede der i Nærheden, saae Høien aabne sig, og en stor Mand til Hest med blanke Knapper i sin Kjortel ride ud af Høiens Port.

I Vedel Simonsens „Borgruiner" læser man: „Endnu staaer til Minde om denne Begivenhed i hiin Fordybning en lille Ask, som nu er det eneste Træ paa Banken."

4.

En Fjerdingvei fra Svendborg ligger Herregaarden Nielstrup. Paa denne Herregaard boede der engang en meget gudsfrygtig og ærbar Jomfru, som, da hun engang gik at spadsere med sine Piger i Nærheden af Svendborg, blev overfalden af endeel unge Mennesker, der øvede Vold mod hende, dræbte hende og nedgrove hendes Liig paa Marken. Kort efter Mordet saae man en klar og smuk Lue paa Stedet, hvor hun var bleven nedgraven, hvorfor man da ogsaa satte et Trækors der til Amindelse om hende. Den myrdede Jomfrues Slægtninge forlangte vel Sagen undersøgt, men da det opdagedes, at Voldsmændene vare af fornem Byrd, lagdes der Skjul derpaa, og hele Byen maatte paatage sig at udrede Sonepenge og afstaae til hendes Arvinger St. Jørgensgaard, Kogtved, Lunden og Høiebøge. Der siges ogsaa, at det blev vedtaget, at naar Korset faldt om, da skulde alle Eiendommene tilfalde den af Parterne, som

først fik et nyt opreist. Derfor opbevaredes der altid, saavel paa Gaarden Hvidkilde som i Svendborg, et færdigt Trækors.

Faaborg.

Denne lille Stad, hvis Navn tidligere skal have været Foburg, ligger paa Fyens søndre Kyst ved en Havbugt og ansees for en af de smukkeste af Danmarks mindre Stæder. Byen skal være anlagt i det 12te Aarhundrede, fik allerede 1251 Kjøbstadsret af Erik Plovpenning og har i ældre Tider været befæstet med Volde og Grave. Den har lidt meget til forskjellige Tider. Saaledes blev den baade plyndret og stukken i Brand under Grevens Feide, senere rasede Pesten i den, og i det 17de saavelsom i det 18de Aarhundrede ødelagdes den af Ildebrand. Dens Kirke har forhen tilhørt det i 1477 oprettede Helligaandskloster og blev opbygget kort før Reformationen; den har en prægtig katholsk Altertavle fra 1511. Klokketaarnet med 3 Klokker ligger midt i Byen og har tilhørt den i Reformationstiden nedlagte St. Nicolai Kirke. Byen er rundtom omgiven af Fyens skjønneste Herregaarde, som Holsteenshuus, Sophienlund, Hvedholm, Brahetrolleborg og Arreskov.

Sagn om Faaborg.

1.

Da Svenskerne havde nedbrudt Kirken i Faaborg, siges der, at Kongen gav Byfolket et Kloster, at det deraf skulde gjøre en Kirke. Men ligesaa hurtigt som man reiste Murene om Dagen, bleve de om Natten nedbrudte og Stenene flyttede hen til den anden Udkant af Byen, saa at man tilsidst maatte finde sig i at bygge Kirken der.

2.

I det Aar 1708 skal det have tildraget sig i Faaborg, at en Murerdreng ved Navn Anders, barnfødt nærhos i et Huus ved Aaby, blev saa fortvivlet over, at hans Mester ikke vilde gjøre ham til Svend, at han først svirede og sværmede i samfulde fjorten Dage og endelig om Søndagen, som var den 2den October, forsamlede endeel af Faaborgs Ungdom om sig paa Kirkegaarden, hvor han holdt en ugudelig Tale, sigende blandt Andet, at Fanden havde befalet ham at slaae to Børn ihjel. Næste Morgen gik han ud af Østerporten og mødte der den gamle Raadmand, Hr. Jørgen Bertelsen, som strengeligen satte ham irette. Men da han kom til Kattereg i Diernisse Sogn, traf han to Børn ved Ledet, og syntes han ved at see dem at vide, at han havde Befaling fra Fanden at myrde dem. Denne afskyelige Gjerning fuldbragte han ogsaa med sin Muurhammer, men blev greben i Misgjerningen og ført bunden til Finstrup. Da han nu var dømt, og de to agtbare Præstemænd, Hr. Rasmus Winther fra Faaborg og Hr. Jeronimus Sparre fra Aaby, skulde berede ham til Døden, gjorde Fanden ham stum, hvorfor man nødtes til, endnu at tilkalde tvende Præster, nemlig Hr. Peder Rauberg, Hr. Jacob Lauritzen Kullerup og Hr. Mathias Hoff fra Svanninge, og læste da alle fem Præster over Drengen, indtil Fanden begyndte at tale ud af hans Mund og at udstøde gruelige Forbandelser. Men omsider dreve de det dog dertil, at Drengen udsagde disse Ord: „De have fordømt mit Legeme; de ville ogsaa fordømme min Sjæl! Det straffe dem Gud for!"

Paa den Dag, da han skulde rettes, blev han udført til Galgebakken, ledsaget af de fem Præster, som bestandigen læste for hans Sjæls Frelse. Og da han nu var bunden til Pælen, og Mestermanden drog Svær-

det ud af Balgen, blev han pludseligen saa sagtmodig, at Præsterne maatte træde til for at holde Mestermanden tilbage, medens de endnu prøvede at jage den Onde ud af ham, hvorpaa han med høi Stemme raabte: „Nu behøve I ikke Reeb om en Stang til at holde mit Hoved oprct; thi gjennem Døden gaaer jeg nu ind til Livet!" Og blev han da henrettet. Dette skete netop Dagen før Juledag.

Samme Dags Aften sad Hr. Mathias Hoff i Svanninge ved Juleaftens Nadver med sin Hustru, og da der kom dem et Ord imellem, var han sig selv saa lidet mægtig, at han greb hende i Haarlokken og kastede hende paa Gulvet, saa at Folkene, der kom til paa hendes Skrig, maatte udfrie hende af hans Hænder. Og som disse Folk baade før og siden altid levede i kjærligt og christeligt Ægteskab, saa har denne Dags Begivenhed givet Anledning til et Ordsprog, som hyppigt falder der i Egnen: „Fanden foer af Fangen i Præsten*)!"

Asfens.

Asfens, oprindelig Asnæs, er en meget gammel By, der i ældre Tider har været befæstet med Ringmure og Taarne. I Aaret 1396 holdt Danmarks store Dronning Margarethe og Erik af Pommern et Møde i Asfens, hvor Holsteens Grever skulde aflægge Kong Erik Lehnsed som Slesvigs Hertuger.

I Grevens Feide var Asfens ligesom de fleste øvrige af Fyens Kjøbstæder paa Christian den Andens Parti. Feltherren Johan Rantzau havde i Juni 1535 opslaaet en Leir udenfor denne By. Da han havde vundet Slaget ved Oxnebjerg over Grevens Krigsfolk, blev Byen tagen med Storm, skjøndt dens Besætning tilligemed de

*) Efter Thiele.

fleste af Borgerne havde, efterladende Koner og Børn, begivet sig paa Flugten. Den blev plyndret af de altid umættelige Landsknægte, og dens Ringmure og Taarne sløifede. I 1628 blev den paany befæstet med Volde og Grave, som senere ere forfaldne. Da den 68 Aar gamle Kong Christian endelig løslodes af sit Fængsel i Sønderborg for derfra at forflyttes til Kallundborg, modtoges han i Assens af Kong Christian den Tredie og Hertug Hans. Før Reformationen var her et stort Franciskanerkloster.

Byens Kirke, som fordum kaldtes „Vor Frue Kirke", udmærker sig ved at være den største i Fyen efter St. Knuds Kirke i Odense. Den er bygget 1486 i gothisk Stiil og har et ottekantet Taarn, som er 141 Fod høit. I Beleiringen 1535 blev der skudt en Kugle ind i Kirketaarnet, og den findes der indmuret.

I Assens er Søhelten Peder Willemoes født den 11te Mai 1783, Præsten og Digteren Nicolai Bierfreund Søtoft 1790, Registrator Hans Knudsen 1801 og Billedhugger Jens Adolf Jerichau 1816.

Sagn henhørende til Assens*).

1.

Der var engang en Mand, som hed Essing. Han skulde støbe tre Klokker til Assens Kirke, og dertil blev der givet ham endeel Sølv og Messing til Smeltning, for at Klokkerne kunde blive velklingende. Men saasom han var gjerrig og vilde drage altfor stor Fordeel af dette Arbeide, beholdt han de gode Metaller og gav Kobber og Bly istedet. Derfor, da nu Klokkerne, som bleve døbte Anna, Johanna og Susanna, vare ophængte i Taarnet, begyndte sidstnævnte saaledes at lyde:

*) Efter Thiele, Dansk Atlas og Suhms Samlinger.

„Sølv og Messing
Det glemte Hr. Essing!
Kobber og Bly
Han satte heri.
Anna og Johanna!
Vil I med? Nu flyer Susanna!"

Og dermed fore alle tre Klokker ud af Taarnet, den ene ud over Byens østre Port og de to andre i Stranden, hvor man endnu stundom kan høre dem ringe.

2.

Paa Asfens Bymark ligger en stor Steen, som kaldes Gallesteen; den skal være slynget af en Kæmpe mod Gamtofte Kirke.

3.

Paa Vedtofte Mark ved Asfens er der en Mose, som kaldes Troldemose, over hvilken man forlængst har iagttaget, at naar Vandet stiger i Mosen, saa stiger Kornet i Priis, og naar der kun er lidet Vand, da bliver der kun lave Kornpriser.

4.

Ikke langt fra Asfens, ved Gamtofte, er der en Høi paa Marken, i hvilken en Trold skal holde Huus. Om ham fortæller man, at han skal være saare tjenstfærdig, naar Godtfolk trænge til Noget. Da behøve de ikkun at gaae til Høien og banke tre Gange paa den nordre Side og dertil nævne, det være sig Gryde, Pande eller andet Huusgeraad, saa faae de strax, hvad de forlange, men bringe de ikke det Laante tilbage i rette Tid, saa ere de dødsens.

Middelfart

er en lille, men saare gammel By, da den nævnes i

Historien allerede 1086. Af en norsk Flaade, som tilligemed Marsk Stigs Parti kæmpede mod Kong Erik Menved, blev Byen stukken i Brand i Aaret 1290. I Aaret 1359 forefaldt her et mærkeligt Drab. Fra et Møde i Slagelse for at slutte et Forlig med Kong Valdemar Atterdag kom Niels Bugge til Hald, tilligemed Ove Stigsøn og Peder Andersøn, paa Hjemveien til Jylland kort efter Nytaar 1359 til Middelfart. Det hedder derom i Folkevisen:

„Til Middelfart Mænd sendte Kongen Bud,
Hr. Bugge skulde de træde imod.
Hr. Bugge rider ad Middelfart Gade,
Der mødte de Borgere, klædte i Plade;
De Middelfart Mænd, Christ give dem Træde,
De vog Hr. Bugge i fredeligt Leide;
De Middelfart Mænd, Gud give dem Skam,
De vog uden Skjel den velbyrdige Mand!"

Og med ham voge de de to andre ovennævnte Riddere. Det var Vesten for Byen, fortæller Sagnet, i en Løkke ved Stranden, at de tre navnkundige Riddersmænd bleve myrdede af tre Fiskere, der ihjelsloge dem med de samme Møggrebe, hvormed de ellers opgrove deres Orme. Ordet gik da, at denne Misgjerning var skeet paa Kongens Anstiftelse, eftersom han vilde være Hr. Bugge qvit; men Kongen fralagde sig denne Beskyldning ved tolv Mænds Eed, og blev det da paalagt de tre Huse ved Stranden, i hvilke Morderne havde boet, at betale 49 Skilling aarlig i Buggepenge (Buggeskat, Blodskat), men Stedet, hvor Mordet skete, blev strax betegnet ved en Steensætning. Denne er nu nedreven for Anlæget af en Landevei, men paa Diget langs med Veien groer der endnu en utrolig Mængde røde Skræpper, som ikke lade sig udrydde. I den allertidligste Vaar, fortæller fremdeles Sagnet, skyder „Bugges Blod" eller „Kong Bugges Rose", endnu

inden den har sat Stængel eller Blad, sin blodrøde Blomsterknop op af Jorden.

Da Kongen havde aflagt den ovenomtalte Ed, forligedes vel Bugges Søn med ham, men ikke saaledes Ove Stigsøns Fader og Peder Andersøns Broder, Ridder Stig Andersøn den Yngre. Han stillede sig i Spidsen for Jyderne, der blev kæmpet alvorligt, dog blev Striden bilagt Pintsedag 1360, paa Dannehoffet i Kallundborg.

I Christian den Fjerdes Tid blev Middelfart befæstet. I Aaret 1603 rasede Pesten i denne lille Stad og skal have bortrevet 500 Mennesker, maaskee Halvdelen af dens Indvaanere; i Slutningen af samme Aarhundrede, 1691, led den meget af Ildsvaade.

Byens Kirke, i den katholske Tid helliget St. Nicolaus, er meget gammel og af en betydelig Størrelse, bygget i Korsform.

I „Adlers Efterretninger om Ribe By, 6te Samling" hedder det:

„Da General Wrangel i den svenske Krig kom til Middelfart, havde han besluttet, at Byen skulde stikkes i Brand. Da samlede Borgermester Claus Madsens Enke, Ane Claus-Datter, som var en bemidlet Kone, alt sit Guld, Sølv og rede Penge, bar det i sit Forklæde ud af Byen og formildede den grumme Feltherre, saa at Byen blev skaanet for denne Ødelæggelse."

Bogense.

Denne lille By, der ligger paa Fyens nordlige Kyst, forekommer første Gang i Historien 1327, da Interimskongen Valdemar Eriksøn af Sønder-Jylland stadfæstede denne Byes ældre Privilegier. Dens Kirke ligger ved Stranden paa en høi Brink og skal være opbygget Aar 1406 og i den katholske Tid have været helliget St. Nico-

laus. Raadstuen, en antik Bygning med Spiir, er en Levning af et Kloster, der var helliget St. Anna.

At Byen har i ældre Tider havt en større Udstrækning end i den senere Tid, synes efter nogle skriftlige Antegnelser af den lærde Vedel-Simonsen, som han overlod Udgiveren af danske Folkesagn, J. M. Thiele, at være sandsynligt. Det hedder saaledes:

Der er fra Bogense en Strækning ud i den flade Strand, som kaldes Taagegade, hvor der paa Bunden skal kunne fornemmes som en brolagt Gade, der synes at være Levninger af ødelagte Huse og Mure og en Blanding af Muur- og Tagsteen. Den har strakt sig ud fra en Mark, der kaldes Gammelmarken; omtrent tre Fjerdingvei ud fra denne Mark kommer man til de Levninger af Grunde til Bygninger, som kaldes Taagegade, og den strækker sig da ud i Stranden forbi Store Steiø imod Æbelø omtrent 1/2 Miil fra Gammelmark. Omfanget af Taagegadegrund anslaaes til 200 Tdr. Land, og dens Skikkelse er omtrent som et Æg eller en langagtig Figur, som er bred imod Byen og i Længden strækker sig ud i Stranden. Desuden er og ved den nye Veis Anlæggelse udfra Byen fundet ude imod Veirmøllen tydeligt Spor af, at der har staaet en Kjælder, og Brønde ere ogsaa fundne paa denne Strækning.

Hertil knytter sig følgende Sagn:

Den Grund øster ude i Stranden ved Bogense, som kaldes Taagegade, var tilforn en Ø, hvor der boede en Konge, som havde en saare deilig Datter. For vel at tage vare paa hende indesluttede han hende i et Bur, hvilket han lod en Drage bevogte. Saaledes havde Kongedatteren hensukket adskillige sørgelige Aar, da engang en Havmand steg op, gav sig i Kamp med Dragen og overvandt den, hvorpaa han bortførte Prindsessen og tog hende med sig ned i Havets Dyb. Der blev hun, Aar

for Aar, Moder til de deiligste Børn. Siden sank Den i Havet; men af Borgen kan endnu ved lavt Vande dens røde Teglsteen sees. Paa denne Grund have Havmandens og Prindsessens Børn og Børnebørn deres Legeplads, og stundom opholde de sig der i flere Dage.

Sagn henhørende under Bogense.

Under Svenskernes Ophold i Bogense kom en fjendtlig Underofficeer til en velhavende Bondekone i den nærliggende Kjærby og tvang hende med Trudsler til at vise ham, hvor hun havde gjemt sine Penge. Konen nødtes da til at føre ham ind i Storstuen, hvor hun viste ham en stor Egekiste, sigende, at hvad hun eiede, kunde han finde der paa Bunden. Men da nu Røveren havde aabnet Kisten og bukkede sig dybt ned i den for at tage Pengene, lod Konen det tunge Kistelaag falde til paa ham, greb hans Kaarde og skaffede sig saaledes denne Fjende fra Halsen.*)

2.

Ved Bogense er der en Gaard, som endnu kaldes Trappen. Der boede i sin Tid en gammel, adelig Dame, som var særsindet og ikke havde Omgang med Andre end med en gammel Pige og med en stor sort Hund. Hun havde altid sine Døre vellukkede, gik aldrig i Kirke og gav ikke en Hvid til de Fattige. Man sagde om hende, at hun havde sluttet en Pagt med den Onde, og at det var ham, der var hos hende i den sorte Hunds Skikkelse; thi hver Nat kunde de Omkringstaaende høre en stærk Larm og Rumsteren i Gaarden og paa Losterne. Da hun blev syg og omsider skulde til at dø, skyndte den gamle Pige sig til Præsten, bedende ham snarligst at

*) Rask's Mordskabslæsning.

komme for at udfrie hendes Frues syndige Sjæl af Satans Kløer. Præsten fulgte hende da og blev hemmeligen indladt i Stuen; men ved hans Ankomst tog den sorte Hund forfærdeligt paa at tude. Dette agtede Præsten ikke stort, men gik hen til Vinduet, pikkede et lille Hul i en Rude og begyndte derpaa at læse, saa at Fanden omsider maatte ud derigjennem, og hørtes der da en underlig Piben i Vinduet og i hele Stuen. Først da kunde Præsten komme til at tale med den Syge, som kort efter roligt sov hen, og siden den Nat hørtes ingen Ufærd der paa Gaarden.*)

Kjerteminde.

Denne By er kun liden og ligger ved en fra det store Belt indgaaende Fjord. Den har i ældre Tider været større og mere velhavende; 1413 fik den Kjøbstadrettighed af Erik af Pommern. I denne By landede under Grevens Feide Axel Gøye, en af Grevens Høvdinger, med sit Rytteri, og herfra drog han om i Fyen, hvis Kjøbstæder nu for anden Gang maatte hylde Greven.

I Aaret 1659 vare de Svenske i Besiddelse af Kjerteminde, som blev bombarderet af den hollandske Flaade, hvorved næsten 50 af de bedste Gaarde i Byen nedskjødes eller lagdes i Aske. Denne Flaade, der stod under den hollandske Admiral Ruyter, havde Feltmarskal Hans Schack ombord med 1800 danske Ryttere under Hans Ahlefeld samt 3100 danske, engelske og hollandske Fodfolk, der skulde gjøre Landgang i Kjerteminde. Svenskerne beskød de landende Tropper, og de stærkt bemandede Baade gik paa Grund i det flakke Vand; men Schack sprang fra sin Baad i Vandet og raabte til sine Folk, at de skulde følge ham. De fulgte ham ogsaa modigen,

*) Thieles Folkesagn.

skjøndt Vandet naaede dem høit op paa Livet, en hidsig Kamp opstod paa Strandbredden, og da Svenskerne vare slaaede, fik de landede Tropper nok at bestille med at slukke Byens brændende Huse, som Fjenden havde antændt. De forenede sig siden ved Odense med en Hær, der bestod af 600 polske og 600 danske Dragoner, 1000 danske Ryttere samt fire østerrigske og fire brandenborgske Regimenter Fodfolk, under den brandenborgske Feltmarskal Eberstein, som tre Dage tidligere var landet ved Hindsgavl. De videre Begivenheder med disse to Hære ere omtalte under Nyborg.

Kjerteminde har tidligere været Odenses Havn og Ladeplads. Byens Kirke, indviet 1476 St. Laurentius til Ære, er temmelig stor. Kirkens Indre er restaureret i Aarene 1855—1856.

I 1868 er der af Valgmenigheden i Kjerteminde og Omegn bygget en ny Kirke, Emaus-Kirken, der er en fuldstændig lille Korskirke, 31 Alen lang og 14 Alen bred og af en Høide af 11 Alen fra Gulvet til Hvælvingen. Muren er 6 Alen høi, Taarnet 17 Alen og Spiret 10 Alen. Den indviedes iaar (1869) den 24de Januar.

I Kjerteminde fødtes Brødrene Frederik Paludan-Müller og Kasper Peter Paludan-Müller, den Første en af Danmarks ypperligste Digtere, den Anden en skarpsindig Historiker.

Sagn henhørende til Kjerteminde.

1.

Da Odin havde bygget sin gode By Odense og givet den sit Navn, fordi han havde den besynderlig kjær, begyndte de omliggende Byer at misunde den nye By, at den skulde have saa fortrinlig Anseelse. Blandt disse

Byer var især den, som nu kaldes Kjerteminde, og dens Indvaanere bragte denne Klage for Odin, at han skulde dømme derimellem. Men Odin tog dem det saare ilde op, at hans egen By saaledes skulde agtes ringe, og i sin Vrede sagde han da til den By, som forebragte Klagen: „Vær Du mindre!“ hvoraf den først fik Navnet: „Værdemindre“, hvilket siden blev til Kjerteminde*).

2.

Der var engang tre Røvere, som en Aften toge sig for at overfalde en Kone, der boede i et eenligt Huus ved Kjerteminde. De havde derfor aftalt, at de, en efter anden, skulde komme til Huset, paa det at de ikke, ved at komme tilsammen, skulde blive forraadte. Som nu den første henad Natten kom til Huset og kigede ind igjennem Ruden, sad just Konen derinde ved sit Arbeide og begyndte at mærke Søvnen. I samme Stund Røveren kigede ind til hende, kom hun til at gabe og sagde, menende, at det vel nu var Sengetid: „Det var den Første!“ Strax derpaa kom den anden Røver til, og som han kigede ind igjennem Ruden, gabede Konen anden Gang, sigende: „See! det var den Anden.“ Men der den tredie Røver kom og kigede ind, og Konen gabede tredie Gang, sigende: „Det var den Tredie! Nu vil jeg gaae!“, mente Røverne, at de vare forraadte, og toge skyndeligst Flugten**).

Birkindeby.

„Det var hiin lille Plovdreng fra Birkinde By,
Hans Navn fløi over Danmark med folkligt Ry.
En dansk Morten Luther, han stred med Ordets Sværd,
Og seired med Aanden i Hjertefolkets Hær.“

B. S. Ingemann.

---

*) Suhms Samlinger.
**) Thieles Folkesagn.

Mester Hans Tausen blev født i Birkinde, en Landsby i Fyen, i et Bondehuus paa en Eng, der kaldtes Tageholm, hvor Smeden Tage, hans Fader, boede.

Tausen er at ansee som Hovedmanden for det danske Reformationsværk. Faderen lod ham først gaae i Odense, derpaa i Aarhuus Skole, og herfra kom han som Korsbroder i Antvorskov Kloster, hvorfra han i 1521 begav sig til Kjøbenhavns Universitet. Hans gode Hoved havde vundet ham Priorens Gunst, og denne lod ham reise udenlands paa Klosterets Bekostning, for at han ved fremmede Universiteter kunde gjøre sig skikket til Kirkens Tjeneste. Han studerede en lang Tid i Köln og Löwen, hvor den katholske Lære foredroges i al sin Strenghed, og her antages det, at Luthers Skrifter, skjøndt det var strengeligt forbudt at udbrede dem, ere faldne ham i Hænderne. Begjærlig efter at høre denne Reformator selv foredrage sin Lære, begav han sig til Wittenberg, og her blev han aldeles slaaet af de Sandheder, som Luther foredrog. Da han havde studeret lidt over eet Aar, hjemkaldte Prioren, Eskil Thomsen, ham pludselig fra Wittenberg. Da han en Skjærtorsdag eller en Langfredag 1524 holdt en Prædiken, fandt Prioren ham saa smittet af den lutherske Kjætterlære, at han nedsatte ham i Klosterets Fangetaarn. I det paafølgende Aar blev han sendt til Johanniterklosteret i Viborg, som stod under Prioren i Antvorskov, for at dette Klosters Prior, den lærde og veltalende Peder Jensen, skulde overbevise ham om hans Vildfarelse eller med Magt bringe ham til Tavshed. Prioren satte ham i Klosterets Fængsel, men da han holdt Prædikener ud af dettes Lydhuller, antog han, at han maaskee med Mildhed kunde vinde ham, og tillod ham nu at prædike offentlig i Klosterkirken. Denne fyldtes saaledes af Byens Borgere, der vare begjærlige efter at

høre den nye Lære, at Prioren angrede at have givet ham denne Tilladelse og lod sig mærke med, at han paany vilde sætte ham i Fængsel. Tausen tilkjendegav derfor en Dag mod Slutningen af Prædikenen for Tilhørerne den Fare, han svævede i, og bad dem om Beskyttelse imod den. Mange af de tilstedeværende Borgere tilbøde ham strax et sikkert Tilflugtssted i deres Huus, trodsende enhver Fare, og nu forlod Tausen da Kirken for at begive sig til en af Byens anseeligste Borgere, der var Broder til Borgermesteren i Viborg. Rektoren ved Byens latinske Skole indrømmede ham samt en anden ivrig født Viborger, Jørgen Sadolin, der tilligemed Tausen havde været Luthers Tilhører i Wittenberg, St. Hans Kirke (forskjellig fra Klosterkirken af samme Navn) til at prædike i. Da den lille Kirke ikke kunde rumme Tilhørerne, prædikede Tausen paa den aabne Kirkegaard, staaende paa Trappen til Kirketaarnet. Dette var imidlertid ikke bequemt for Tausen eller hans Tilhørere, og da Borgernes Anmodning om, at Tausen maatte benytte den rummelige Graabrødrekirke, afsloges, og Tausen derfor nogle Gange prædikede fra Beenhuset udenfor Kirken, bleve Borgerne forbittrede, sprængte Døren til Kirken med Vold og satte sig i Besiddelse af den. Bispen i Viborg, Jørgen Friis, tabte endelig Taalmodigheden og sendte væbnede Svende til Kirken, som skulde gribe Tausen midt under hans Prædiken. Da Anføreren for Svendene befalede ham at holde inde med sin Prædiken og strax begive sig til hans Herre, Bispen, svarede han uforfærdet: „Jeg staaer her i en større Herres Tjeneste; saasnart jeg har forrettet den, skal jeg møde hos Bispen.“ Da Anføreren for de Bevæbnede truede med at ville gribe ham, stimlede hans Tilhørere om ham for at beskytte ham, Andre løb hen i Nærheden for at hente Vaaben,

selv Konerne bragte saadanne til deres Mænd. Bispens Svende bleve forskrækkede, trak sig tilbage og lode Tausen i Fred. Saaledes beskyttede af Borgerne vedbleve han og Sadolin at arbeide for den forbedrede Kirkelære i Viborg.

Det hjalp Intet, at man klagede til Frederik den Første, thi han tog Tausen i sin Beskyttelse, udstedte et Beskyttelsesbrev for ham og udnævnte ham endog til sin egen Kapellan, dog saaledes at han fremdeles maatte forblive i Viborg for at prædike det rene Evangelium for Byens Borgere. Da efter 3 Aars Forløb Reformationen var saa vidt fremmet i Viborg, at Tausens Nærværelse ikke længere syntes nødvendig, kaldte Kongen ham til Kjøbenhavn. Han optraadte her i Nicolai Kirke, og Borgerskabet hængte sig ved ham, thi største Delen af det hyldede Reformationen. Papisterne fordrede endelig et Kirkemøde, hvor de vilde godtgjøre, at Protestanterne vare Kjættere, og nu mødte da begge Parterne paa en Herredag i Kjøbenhavn 1530. Hans Tausen og hans Parti fremlagde deres Troesbekjendelse i 43 Artikler, hvis Hovedsætning var, „at den hellige Skrift uden alle menneskelige Tilsætninger og Paafund var den eneste Regel og Lov for et christent Menneske at leve og regjere sig efter". Heftige Disputatser fandt Sted mellem Protestanterne og Katholikerne; de kunde naturligviis ikke enes, da de Første ikke vilde give efter for de Sidste. Borgerne vare opsatte mod Prælaterne, og disse fandt tilsidst, at det var bedst, at de fjernede sig i Stilhed, da de intet Medhold fik af Kongen og tillige haanedes og truedes hvor de viste sig. Reformationen vedblev derefter at gaae fremad.

Skjærtorsdag, den 10de April 1533, døde Frederik den Første, og nu reiste Katholikerne Hovederne igjen. Paa Herredagen efter Kongens Død blev man ikke enig om, hvem man skulde vælge til Konge, derimod vandt

Katholikerne en lille Seir, nemlig at Messen, der var afskaffet, skulde gjeninndføres, og at Klostrene, der vare ophævede, skulde bestaae. I deres Overmod indstævnede Bisperne den dem forhadte Tausen paa Kjøbenhavns Raadhuus. Af særdeles Naade dømte de ham til at nedlægge sit Præsteembede i Kjøbenhavn samt forlade Sjællands Stift inden een Maaned; heller ikke andetsteds i Riget maatte han prædike uden Bispens Minde, lade Noget trykke eller paa nogen Maade befatte sig med Troessager. Men de forsamlede Prælater havde gjort Regning uden Vært, thi medens Tausen var inde i Raadhuset, forsamlede Kjøbenhavns Borgere sig væbnede udenfor paa Gammel Torv og beredte sig til at forsvare deres Præst, hvis man vilde begaae Vold mod ham. En ildespaaende Tummel opstod, da Biskop Rønnov traadte ud paa Torvet. Han ansaaes med Rette for Tausens bittreste Modstander. Det ophidsede Folk truede med at lægge voldsom Haand paa ham; men neppe bemærkede Tausen dette, førend han tog Bispen ved Haanden, tiltalte Mængden og reddede hans Liv ved at ledsage ham til Bispegaarden. Desuagtet maatte Tausen ifølge den fældede Dom forlade Kjøbenhavn; men der viste sig nu en saa farlig Gjæring, at Rønnov ikke turde Andet end tillade ham at vende tilbage, mod at Rigsforstanderen Mogens Gøye, Katholikernes bittreste Fjende, indestod for, at han herefter opførte sig mere maadeholdent.

Nu kom den onde Tid for Katholicismen og dens Dyrkere. Den 13de August 1536 bleve paa een Dag alle Bisperne grebne og fængslede, kun Sjællands Biskop Rønnov fik man først den næste Dag fat, da han havde skjult sig paa en Hanebjælke i Bispegaarden. Af de katholske Bisper gik to over til den protestantiske Kirke. Kongen udnævnte nu første Gang selv Bisperne, men forbigik paafaldende nok den fortjente Hans Tausen. Man mener,

at denne var ham for folkeligsindet; maaskee forbigik Kongen ham ogsaa for ikke at støde Adelen for Hovedet, thi Tausen tordnede ligesaa meget fra Prædikestolen mod Adelen eller Herremændene, naar de vilde plyndre Kirker og Skoler for deres tilliggende Gods, som i sin Tid mod de katholske Præster. Han lod sig ikke skræmme, fordi de vrede Herrer, ærgerlige over, at de ikke maatte beholde deres Rov i Fred, indklagede ham for Rigsraadet, ligesaa lidt fordi en Adelsmand, høiligen fornærmet, fordi Tausen vægrede sig ved at udlevere et Gods, som Adelsmandens Forfædre for længe siden havde skjænket til Ribe Kirke, overfaldt ham med blottet Klinge midt under Prædikenen.

Først 1542 udnævnte Kongen Tausen til Bisp i Ribe. Han var en dansk Luther, ogsaa ham liig i Heftighed, og i en stor Mængde Skrifter finde vi Udbyttet af hans Flid og Lærdom. Han udgav en fuldstændig Prædikensamling og en Kirkepsalmebog, oversatte de fem Mosebøger samt udlagde og forklarede Davids Psalmer og Prædikerens Bog. Han døde den 21de November 1561.

Vi slutte hans Levnet med følgende Vers:

„Mere end alle Bisper i Dannemarks Land
Hiin Bondeson han førged' for Qvinde og Mand;
Ret aldrig hans Navn skal i danske Hjerter dø,
Saalænge der ringer en Klokke over Ø."

Brændekilde.

Vi omtale Landsbyen Brændekilde, der ligger i Nærheden af Odense, fordi her fødtes en Huusmandsson, som var en af Verdens største, ja maaskee dens største Sprogforsker og Sprogkyndige, Rasmus Christian Rask, den 22de November 1787.

I sex Aar gjennemgik han Odense Skole fra neden af og havde dog samtidigt fundet Leilighed til at fordybe

sig i en Mængde Sprog, hvori han liden eller ingen Veiledning kunde erholde: Islandsk, Færøisk, Angelsachsisk osv., ja baade Grønlandsk, Kreolsk og Mösogothisk. Uden Sproglære og Ordbog gjennempløiede han sin Heimskringla saaledes, at han selv kunde danne sig et grammatisk System, der i sine Hovedstrog var det samme, som endnu findes i hans ældste Veiledning til det islandske Sprog, og selv udarbeide sig en Ordbog, hvori de enkelte Ords Oprindelse, Betydning osv. var udførlig paaviist ved Jævnførelse med Angelsachsisk, Mösogothisk, Svensk, Engelsk, Hollandsk, Tydsk og flere andre Sprog. Saaledes udrustet kom han til Kjøbenhavns Universitet, netop som Englænderne havde lagt Byen i Aske. Han fandt en Ven og Velynder i Professor Nyerup, der allerede næste Aar antog ham som Volontair ved Universitetsbibliotheket, ved hvilket han i Løbet af sex Aar rykkede op til Underbibliothekar. Her fortsatte han sine sproglige Studier under Armodens stadige Tryk og under daglige trælsomme Underviisningstimer, men fandt dog Tid baade til at oversætte Edda (1808), udgive den nys antydede Veiledning til Islandsken (1811), forklare Runestene, levere Bladartikler osv. — I 1812 gik han med Nyerup til Stockholm, og det var den første af hans Reiser. Forinden havde han „svømmet i Svensk og Lappisk", nu tog han Finsk med, men allerede samme Aar vendte han hjem over Christiania. Næste Aar gik han med kongelig Understøttelse til Island. Da han kom derop, forklædte han sig som islandsk Bondedreng og fremstillede sig som saadan for sin Ven, den lærde Provst Helgason, der ikke mærkede til Svigen, men antog trøstigt, at han havde en virkelig Brevdrager fra Nordlandet for sig. Og ligefuldt skrev han til Hjemmet, at det var godt, at han var kommen herop: „Jeg havde ellers aldrig lært Islandsk tilgavns, hvad jeg saa gjør endnu." Han

omreiste næsten hele Den, og 1815 vendte han hjem over Skotland. Imidlertid var hans Udgave af Bjørn Haldorssøns Lexicon fuldendt (1814), og nu vandt han Videnskabsselskabets Guldmedaille for sit Priisskrift om det gamle nordiske Sprogs Oprindelse. — Et Aar var han hjemme; den ældste Kilde til vor gamle Tunge havde han med Sagkundskab paaviist i det fjerne Østen, men selv at komme til Kildespringet var det daglige Maal for hans Ønsker. Da traadte Bülow paa Sanderumgaard til med sin Understøttelse (senere traadte Regjeringen i Bülows Fodspor, især paa P. E. Müllers Anbefaling og Opfordring), og samme Aar, i hvilket han (30te Marts) havde stiftet det islandske literaire Selskab, tiltraadte han den 25de October 1816 sin stille Pillegrimsvandring. Først gik han til Stockholm, hvor han opholdt sig i fem Fjerdingaar, studerede Islandsk og Finsk, udgav sin angelsachsiske Sproglære, omarbeidede sin islandske og udgav Snorres Edda samt (i Forening med Afzelius) Sæmunds Edda osv. Der blev tilbudt ham fast Ansættelse i Sverrig, og herhjemme frygtede man, han skulde modtage Tilbudet, men han blev fast, og over Finland gik han til Petersborg. Ogsaa her opholdt han sig fem Fjerdingaar og studerede navnlig Russisk samt det russiske Jætteriges mange øvrige Tungemaal. I Sommeren 1819 gik han over Moskau, Riesan, Sarepta og Astrachan til Tiflis. Underveis havde han taget ethvert Sprog med sig, han kunde række; om det saa var Tartarer, Armenier, Tscherkesser, Osser osv, talte han med dem i deres eget Modersmaal. I Astrachan og Tiflis opholdt han sig i nogle Maaneder og lagde sig her fornemmelig efter Persisk, Tyrkisk og Georgisk. Over Erivan, Tauris, Teheran, Kashan, Isphahan, Persepolis, Shira og Abushær gjennemreiste han saa Persien i

Marts til August 1820, og i Slutningen af September ankom han tilsøes til Bombay.

To Dage før sin Ankomst til Teheran fik han et slemt Slag af en Hest. Om dette havde Skylden, eller den anstrengende Reise i den uvante Hede, eller det endnu mere anstrengende, uafbrudte Studium, eller, hvad der vel er mest rimeligt, Grunden er at søge i samtlige disse Aarsager tilsammen — nok er det, han ankom syg til Bombay og var næsten stadigt syg i de næste halvandet Aar. Han havde vel allerede fundet den Helsot, som tolv Aar senere lagde ham i Graven. I Indien opholdt han sig i fulde to Aar, navnlig i Bombay, Gvaliur, Serampore, Kalkutta og Trankebar, fornemmelig dog paa Ceilon, hvor han først tilbragte fire Maaneder og dernæst ved Skibbrud nødtes til at tilbringe fire andre. Her samlede han sig desuden en sjelden Skat af originale Haandskrifter paa Palmeblade i Pali og Singalesisk samt ældgamle kostelige Haandskrifter i Zend, Pehloi, Hindostansk og vel et Dusin andre asiatiske Tungemaal, Skatte, som nu tilhøre de to store kjøbenhavnske Bibliotheker, og til hvilke man vanskelig andetsteds i Europa skal finde Mage. I Indien studerede han fortrinsviis Hindostansk, Sanskrit, Zend, Pehloi, Marotisk, Telungisk, Kanaraisk, Bengalsk, Talmulisk, Burmansk, Singalesisk samt Elu og Pali, Arabisk og Chinesisk ikke at forglemme; afskrev Haandskrifter, udarbeidede en Sproglære i Sanskrit og en i Singalesisk, en Oversigt over hele den trykte Sanskritliteratur samt (paa Engelsk) den berømte Afhandling om Zendsprogets Ælde og Zendavestas Ægthed m. M. Men „til Tidsfordriv" studerede han tillige Græsk, Latin, Spansk, Portugisisk, Italiensk, Fransk, Hollandsk, Engelsk osv.; og ligesom han i Petersborg havde udfundet det nynordiske Selvlydssystem, saaledes adspredte han sig her med at

udarbeide en dansk-græsk Ordsamling. „Neppe har nogen Videnskabsmand havt en mere levende Kjærlighed til sine Studier end Rask, eller af Naturen været bedre oplagt til dem. Hans Skarpsindighed var ligesaa stor, som hans Hukommelse var fast; derfor havde han ikke blot et utroligt rigt Stof til sproglige Undersøgelser altid paa rede Haand, men var ogsaa Mester i at ordne Stoffet, bringe det i systematisk Sammenhæng og fremstille Alt med Klarhed og Bestemthed." Med den største Lethed kunde han gaae fra den ene Sprogkreds til den anden uden i mindste Maade at forstyrres, og den omhyggeligste Nøiagtighed var ikke mindre hans Særkjende end den overordentligste Arbeidsomhed.

Endelig forlod han Madras tilsøes den 1ste December 1822, var underveis inde paa Mauritius og hjemkom til Kjøbenhavn den 5te Mai 1823. „Resten af hans Liv var Lidelsesaar." Ved kongelig Resolution fik han vel 400 Rdl. aarlig i tre Aar af Finantskassen, men det var Alt. Saa modtog han 1825 et fordeelagtigt Tilbud fra Edinburgh, hvor man ønskede ham som Professor. Det var et fristende Tilbud, der gav ham Udsigt til Fordele, som han aldrig kunde vente i Fædrelandet; men „Fædrelandet skylder man Alt, hvad man kan udrette", svarede han og blev. Da gjorde man ham herhjemme til overordentlig Professor i Literairhistorie, med særligt Hensyn til den asiatiske Literatur; men det var kun Forelæsninger, man paalagde ham, hans Kaar forbedrede man ikke. Næste Aar døde den ordentlige Professor, men hans Embede maatte staae ledigt i flere Aar, og Rask fik det endnu ikke, men maatte selv smaalig sammensamle den Skrift, med hvilken han engang skulde lade sine asiatiske Arbeider trykke. I 1829 blev han vel Nyerups Eftermand som Universitetsbibliothekar, og 1839 Medlem af den arnemagnæanske Commission;

men først i Slutningen af 1831 fik han Professoratet i de østerlandske Sprog. „Jeg frygter, det er for silde," udbrød han ved Efterretningen, og det var for silde. Den mangeaarige Brystsyge gik over til Svindsot, og efter to Dages Sygeleie døde han den 14de November 1832 uden at have kunnet modtage Bevidnelsen om den kongelige Tilfredshed med hans Bestræbelser, som samme Dag var tilsendt ham. Den Dag, han skulde fylde de femogfyrgetyve Aar, begrove vi den Mand, paa hvem Europas Øine allerede havde hvilet i en halv Menneskealder. Sit Livslys havde han udbrændt under stadig Forsken, og selv var han nu gaaet op i Alterflammen. Han var ikke blot sin egen Tids og sit eget Folks, men han var mange Tiders og mange Folks største Sproggrandsker og mægtigste „Runemester". Man har udfundet, at han arbeidede i femoghalvtredsindstyve Sprog, og han beherskede dem alle. Han havde udgivet Sproglærer i Islandsk (dansk og svensk), Angelsachsisk, Singalesisk, Spansk, Frisisk, Italiensk, Akraisk og Akvambuisk, Dansk (engelsk), Lappisk og Engelsk. Desuden havde han behandlet Partier af en Mængde andre Sprog og givet Anviisning til endnu mange fleres Behandling. Ethvert Sprog, de døde med de levende, havde aabnet ham sine Lønkamre, saa han var hjemme i dem alle og bevægede sig i fremmede Sprog i sneseviis med større Lethed og Sikkerhed end selve de Indfødte. „Han kunde tale Sanskrit med Hinduer og Littanisk med Lettre; klarlig kunde han derfor vise, at begge disse Sprog af alle asiatiske og europæiske laae hinanden nærmest. Han havde besøgt Islands Isøkler og Persiens Dale og var derfor istand til at opfatte den paafaldende Overensstemmelse imellem deres fjerne Tungemaal. Til Studiet af det græske Sprog havde han anvendt nogle af de kraftigste Aar af sit Liv, til Studiet af det oldnordiske

næsten hele sit Liv; han kunde derfor give en i grammatikalsk Henseende uovergaaelig Fremstilling af den hele Sammenhæng imellem Sprogene fra Dorernes haarde Sprog til Trøndernes Fjeldsprog, fra Attikernes bløde Tunge til Svenskernes klangfulde Maal." Det syntes næsten, som var hans Aand trængt paa hiin Side af den babelske Sprogforvirring, havde atter fundet Rede i al Sprogenes Vilderede, atter fundet Enhed i den uhyre og brogede Mangfoldighed. — „Han brød Vei, hvor han kom hen," og han kastede Lys paa det, som Ingen før havde havt Anelse om; men den stille og fordringsløse Mand med den elskelige Blyhed og ophøiede Beskedenhed var og blev dog dansk i sit hele Væsen, og Nordens Tungemaal laa altid hans Hjerte nærmest. For dettes Skyld foretog han samtlige sine vidtløftige Reiser, for dets Skyld bearbeidede han ogsaa den gamle ægyptiske Tidsregning efter Kilderne samt den ældste hebraiske Tidsregning; thi i Alt gik han til Bunden, og overalt gik han ud fra Roden: „fra Islandsk eller Oldnordisk til de tre nordiske Sprog, fra Angelsachsisk til Engelsk, fra Møsogothisk til de gammeltydske Sprogarter og fra disse til de nyere, fra Latin til Italiensk og Spansk o. s. fr. Kun paa denne Maade er der Grundighed at vinde. Derfor er Sprogvidenskaben efter ham noget heelt Andet end før ham, men derfor vil ogsaa hans Virksomhed fremkalde en heel Omvæltning i det grammatikalske Studium. Naar man først ret er bleven opmærksom paa Sammenhængen i det af ham opstillede System fra de indiske Sprog af indtil Islandsk og Spansk, vil der ogsaa med Latin og Græsk foregaae en heel Forandring." Det nytter kun lidet at staae imod; „de Kæmpeskridt, han gjorde fremad, ville Tidens Dværge sagtens grue for at gjøre ham efter; men derfor vil Strøm-

men ikke standses, den vil kun skylle dem bort og fuldende sit Løb."

Og dog var det ikke Sprogene alene, han belyste, men ved Hjælp af dem klarede han op i hele Oldtiden. Med overordentlig Flid og sjelden Skarpsindighed undersøgte han den mærkværdige forhistoriske Udbredelse af den skytiske Folkeæt fra Mellem- og Nordasien til Sydspidsen af Hindostan og over Nordeuropa til Grønland. Med samme speidende Blik og endnu større Deeltagelse fulgte han den japetiske Æt, som fortrængte Skyterne, og som Europa, ja hele Verden, skylder sin nærværende Udvikling. Ved Hjælp af Sprogene fulgte han dens forskjellige Grene og disses Forhold, ordnede dem efter deres Ælde, deres større eller mindre Nærhed ved de første Udspring, forklarede deres Vandringer og gav utallige Bidrag til at oplyse Dunkelhederne i deres ældste Historie. Han gav Historieforskningen en ny Kilde, som seent skal vorde udøst, men her som allevegne var det især den gothiske Stamme, han som Nordbo havde sin Opmærksomhed henvendt paa, og næsten ethvert Blad af hans Skrifter indeholder Oplysninger til dens Sprog og Historie. — Hans Leiested er paa Assistentskirkegaarden ved Kjøbenhavn. Paa det Gravmæle, som Venner og Beundrere reiste ham, satte de en islandsk Indskrift: „Vil Du være fuldkommen i Kundskab, da lær alle Tungemaal, men glem dog ikke Dit eget"; en arabisk: „Sandheden er klar, men det Falske er dunkelt"; en i Sanskrit: „Der gives ingen Ven, som kan lignes ved Virksomhed; hvo der arbeider, synker ikke hen"; og en dansk: „Sit Fædreland skylder man Alt, hvad man kan udrette". Man vilde derved udtrykke hans Begeistring for Sprogvidenskaben, hans lyse Blik og klare Fremstilling, hans rastløse Flid og hans altopoffrende Kjærlighed til Fædrelandet.

Hans Navn rakte fra Solens Opgang til Isfjeldenes evige Nat; han var en Sprogforsker, som mere end virkeliggjorde, hvad Oldsagnene fortælle om Mithridat, og som derfor ikke har nogen nærmere Aneherre end ham; og derfor sang man ogsaa om ham:

„Dette skal hans Gravskrift være:
Vei han brød, hvor hau kom hen,
Som det kaldes skal en Ære
At betræde ret igjen;
Og han kom fra Renens Veie
Ned til Elephantens Leie.“*)

Dalumkloster.

Dette Kloster blev egentlig først anlagt i Odense og var „Vor Frue“ indviet. Biskop Simon af Odense skal have stiftet det omtrent 1183 og dertil henlagt Hjalløse Kirke paa Vilkaar, at Klosteret der skulde lade holde Gudstjeneste. Det var af Augustinerordenen og siges at have været indrettet baade for Munke og Nonner, hvilket dog neppe kan forstaaes anderledes end, at her forsaavidt ogsaa have boet Munke, som disse vare fornødne til at besørge Gudstjenesten; thi ellers er det vist nok, at det har været Nonnekloster af Augustinerordenen.

Længe stod Klosteret ikke i Odense; men naar det blev forflyttet til Dalum, vides ikke. Paa dette Sted, som ligger en halv Miil fra Odense, blomstrede Stiftelsen senere op, da den fik rigere Indkomster og snart blev det rigeste af Landets bedste Klostre. De Efterninger, der haves om dets Tilvæxt, ere kun faa; hyppigen tales der om Fjendtligheder, som En og Anden øvede mod Nonnerne for at tilvende sig deres Godser. Saaledes paalagde Paven 1249 Kannik Rudolphi i

*) Efter Frederik Barfod.

Ribe at bilægge Stridigheder ne imellem Dalum Kloster og nogle Adelsmænd, som forurettede det, og ved Banlysning tvinge disse til Rolighed. Aar 1279 opstod der en Strid om nogle Godser, som en Adelsmands Moder havde skjænket Klosteret, og Nonnerne vandt Processen. I 1346 skjænkede to Sønner af Grev Geert (den kullede Greve), Henrik Ferrens og Nicolaus, Nybølle Sogn til Klostret for deres dræbte Faders Sjæl. I 1377 nævnes Dalum Kirke blandt flere andre, til hvis Opbygning Biskop Valdemar af Odense formanede paa Rigsdagen i Nyborg imod Løfte om Aflad; formodentlig ere disse Kirker blevne ødelagte i et stærkt Jordskjælv, som havde fundet Sted 2 Aar iforveien.

Klosteret synes efter saa mange forskjellige Omstændigheder at have været temmelig rigt og anseeligt.

Sædeligheden i Dalum Kloster omtales ikke paa det Bedste. Doctor Baden gaaer endog saa vidt i sine „historiske Afhandlinger", at han anseer Dalum Kloster for et Bordel, ikke blot for Munkene af St. Knuds Kloster, men ogsaa for de mange Herresæder, hvorpaa Fyen er saa rigt.

Dalum Kloster bestyredes ved en Priorinde og en Prior. Navnene paa tvende af de Førstnævnte veed man af en Inscription i Dalum Kirke, som lyder saaledes:

„To Jomfruer, Søstre og Priorisser,
Gudsfrygtige, Velbiurdige af de Friser,
Alhed og Anna, deres Lægemer her roer,
Deres Sjæle hos Gud i Himmelen boer,
Fra Barndoms Aar til Dødsens Tid
De levede her og tjente Gud med Flid."

Alhed kom ind i Klosteret i sit 7de Aar og døde i sit 80de, 1572, og Anna kom ind i sit 11te Aar og døde ogsaa i sit 80de Aar, 1580. — At Klosteret har været meget fornemt, sees af en stor Mængde adelige Jomfruers Vaaben og Navne, der ere malede paa begge Sider af Kirken. Af Priorerne

har der været en ved Navn Johan, som 1267 blev lyst i Ban, fordi han holdt med Kong Erik Glipping. Da Kong Christian den Anden i Begyndelsen af Aaret 1523 var i stor Pengeforlegenhed, behandlede han Klosteret som sin Eiendom og pantsatte det til Albrecht von Gocken for 1000 Mark danske Penge. Men strax efter Reformationen er Klosteret vistnok blevet inddraget under Kronen og bortforlehnet til Adelige. Da der paa Kirkens Kalk og Disk staaer Johan Oxe 1544, har han sandsynligviis da været forlehnet med det. Efter at have været, indtil Souveraineteten, Bopæl for flere kongelige Befalingsmænd kom det i Privates Eie, og hedder nu Gaarden Christiansdal, tilhørende Kammerherre Benzon, men Kirken hedder endnu Dalum Kirke.

Følgende Sagn hører til Dalumkloster:

I Ubberød Sogn i Fyen boede engang en Herremand, hvis Navn var Themme, i en Skov, kaldet Hesselbjerg. Denne Herremands Frue, Fru Mette, bolede med Hyrden Niels og havde med ham tolv Børn. Engang hørte Hr. Themme Hyrden synge en Vise derom og lod ham strax ophænge. Da han fortalte sin Frue dette, blev hun saa vred, at hun sagde:

„Haver Du hængt vor Hyrde idag
Og givet mig Angst og Møde,
Da har Du ikke hængt hans Sønner tolv,
Som ride hos Din Side."

Da drog Hr. Themme sit Sværd og stak hende ihjel, og begav sig i Dalum Kloster, som han skjænkede alt sit Gods.

Holme Kloster,

paa Latin kaldet insula Dei, var et Munkekloster af Cistercienserordenen, der laa, hvor nu Brahetrolleborg ligger, og var fra først af anlagt paa et fiskerigt Sted,

kaldet Svends Kjær. Det antages med nogenlunde Vished, at Klosteret er stiftet 1172. Om en af de sidste Abbeder efter 1500 fortælles der, at Munkene gave ham det Øgenavn „Velling", fordi han ikke kogte dem Grøden tyk og fast nok, hvilket Fyenboerne især skulle sætte stor Priis paa. Abbeden beklagede sig for den bekjendte Biskop Jens Beldenak (Skaldenakke), som ikke gav ham anden Trøst, end at han var villig til at bytte Øgenavn med ham.

I 1243 afbrændte Klosteret, men 1247 var det atter opført ikke langt fra det gamle Sted. 1538 synes Klosteret at være inddraget og forladt af sine Munke; thi da pantsattes det til en Adelsmand for 1000 Mark lybsk, som han havde laant Kongen. Siden blev det administreret som et kongeligt Lehn. 1507 kjøbte Henrik Rantzau til Breitenborg Abbediet af Frederik den Anden for 55,000 Rd. Han lod det opbygge og kalde Rantzausholm, hvilket Navn det førte, til Fru Birgitte Trolle fik det ved Mageskifte. (See det Videre om Klosteret under Brahetrolleborg.)

Horne Kirke

ansees for den største af alle Fyens Landsbykirker og ligger paa den store bakkede og næsten skovløse Halvø, der kaldes Horneland, fordi den har Lighed med et Horn, der løber ud i Østersøen paa den vestlige Side af Bugten ved Faaborg. Den midterste og ældste Deel af Kirken er en Rundbygning med Blytag, som gaaer op i en Spids, og Sagnet fortæller, at den fra Begyndelsen var en Søroverborg. I Kirkens vestre Ende er Taarnet med takkede Gavle og Spiir, og paa dets Muur Aarstallet 1421. I den østre Ende er Choret med et lille Spiir. Under Choret i en tilmuret Begravelse hviler den bekjendte Rigsraad Jørgen Brahe og hans Frue Anna Gyldenstjerne.

Kongeborgen Gamborg.

Omtrent tre Fjerdingvei fra Middelfart ligger paa Byen Gamborgs vestlige Side Voldstedet af den gamle Kongeborg Gamborg. I Aarene 1286 og 1296 nævner Hvitfeld „Gamleborrig" som pantsat til Hertugerne af Sønder-Jylland. Aar 1357 blev Gamborg beleiret af Holstenerne, men undsat af Kong Valdemar Atterdag, som selv kom derover Mortensdag (11te Novbr.); i det Slag, som da fandt Sted, var den holsteenske Grev Claus nær bleven tagen til Fange og mistede sit ene Øie; hans Broder Grev Johan faldt. Slottet skal da være blevet ødelagt, men om det var af Kongen eller af Fjenden, vides ikke.

Kongsgaarden Næsbyhoved.

Denne i Middelalderen saa berømte Kongsgaard har ligget paa en høi Banke, der endnu kaldes Slotsbanken, ved Næsbyhoved Sø, omgiven af Skov, midt imellem Odense og Landsbyen Næsby. I ældre Tider, inden Søen blev inddæmmet, har den staaet i Forbindelse med Odense-Fjord, og Kongsgaarden havde en saavel skjøn som sikker Beliggenhed. Næsbyhoved nævnes først udtrykkeligt 1337, men dens Alder gaaer vistnok meget længere tilbage i Tiden, og den synes fra Begyndelsen af at være anlagt for at beskytte Odense mod de vendiske Sørøveres Angreb. I den første Halvdeel af det 14de Aarhundrede besadde de holsteenske Grever dette Slot, og til andre forskjellige Tider findes det at have været pantsat til Adelsmænd. Dronning Margarethe indløste det saaledes 1389 fra Benedict v. Ahlefeld. I den paafølgende Tid boede en kongelig Lehnsmand eller Høvidsmand paa Næsbyhoved, og flere saadanne nævnes i det 15de Aarhundrede, ligesom Kongerne opholdt sig af og til paa dette Slot, især Kong Hans, som fortrinlig

yndede Stedet, og hans Dronning Christine, som efter Kongens Død tog sit stadige Ophold her, indtil hun kort før sin Død flyttede ind i Odense selv, hvor hun stiftede St. Claræ Kloster. I Begyndelsen af Grevens Feide, 1534, ødelagdes den gamle Kongeborg af de vilde Skarer, som droge omkring i Fyen, og der findes nu for Tiden intet Spor af den. Søen er nu tilvoxet med Siv og vil vistnok om ikke lang Tid være ganske udtørret.

Svanninge Kirke.

Svanninge Kirke er en Korskirke med hvælvede Buer og et Taarn, der har et høit, smukt Spiir. Fra Begyndelsen har den været opbygget af Kampesteen, men er senere ved en Ombygning tildeels opført af Muursteen. I Aaret 1837 har den ved sin daværende Eier erholdt en Hovedreparation eller heel Ombygning, hvorved denne Kirke, som før var simpel, nu er bleven en af de smukkeste Landsbykirker i Danmark. I Vaabenhuset er der anbragt et smukt Basrelief af Thorvaldsen, forestillende Præsten Hans Madsen, der kommer for at underrette Feltherren Johan Rantzau om Fjendens Planer.

Præsten Hans Madsen var paa Grevefeidens Tid Præst i Svanninge. Herremanden Jacob Hardenberg paa Sandholt havde betroet ham alt sit Guld og Sølv, inden han selv blev bortslæbt af Lybekkerne, og det havde han indmuret paa et hemmeligt Sted. Da Fjenderne havde seet efter paa Sandholt, og ikke fandt de Kostbarheder, som der sagdes, at han besad, tænkte de, at muligen kunde Hr. Hans vide, hvor de vare gjemte. De gjæstede altsaa Præstegaarden, og det ikke paa den venskabeligste Maade, og da Hr. Hans ikke vilde forraade dem, hvor Hr. Jacobs Liggendefæ var gjemt, slæbte de ham med sig til Odense, hvor de indsatte ham i et stort

Skab paa Provstegaarden. Desuagtet vilde han Intet bekjende, og de toge ham derfor, hængte ham op under Loftet ved begge Tommelfingrene og lagde ham koghede Æg under Armhulerne. Men han forraadte Intet, og da hans Bødler derpaa begave sig bort, viste en Pige den Barmhjertighed imod ham, at hun satte en Tønde under hans Fødder og borttog de glohede Æg, men hans Fingre vare fra den Tid bestandig krogede. Da Lybekkerne droge videre frem paa deres Røvertog i Fyen, hvorom det hedder i Landsknægtenes tydske Vise:

„Frem og tilbage saa droge de nu,
For kun til Forraskning stod al deres Hu,"

toge de Hr. Hans med sig og lod ham bunden ved en Grime barbenet følge Hestene. Da de endelig kom til Faaborg, bandt de ham med Bastliner og kastede ham atter i et Skab, men det var til Landets Lykke. Thi Natten før Lybekkernes Hær skulde bryde op, mødtes Greven af Hoja, Erkebisp Gustav Trolle og maaskee flere af Anførerne i det samme Værelse, hvor Hr. Hans laa indelukket. De vidste formodentlig ikke af, at han laa der, og aftalte derfor en Angrebsplan paa Johan Rantzaus Hær ved Asfens. Men han hørte Alt, hvad der blev sagt, og da Værelset igjen var tomt, lykkedes det ham at slide sine Bastbaand istykker. Nu løb han ad Stranden til, fandt en Baad uden Aarer, men stagede sig dog med en Humlestang over til Horneland. Saa hurtigt han formaaede, og ikke uden Livsfare, naaede han halvnøgen og barbenet Rantzaus Leir foran Asfens. Da han fortalte, hvorledes Lybekkerne havde behandlet ham, fik han Adgang til Rantzau, hvor han nu fortalte, hvad han, da han laa bunden i Skabet, havde hørt. De Tilstedeværende hørte med Glæde, hvad Præsten saaledes fortalte til deres store Gavn, dog fandtes der nogle blandt dem, der sagde mis-

troiſk: „Mon vi kunne ſætte Lid til denne Beretning?“ Da ſagde Hr. Hans, at han vilde hengive ſin Hals til Strikken, hvis han ikke talte Sandhed. Saa var der ogſaa Nogle, ſom kjendte ham og indeſtode for hans Paalidelighed. Man gav ham derpaa Klæder og Sko ſamt en Heſt, for at han kunde ride blandt Krigsfolket. Da det varede noget længe, inden man opdagede Fjenden, ſagde Rantzau til Præſten: „Jeg varer Eder for Eders Hals, Hr. Hans!“, men neppe havde han ſagt disſe Ord, før man ſaae Fjendens Skarer paa ſamme Sted og Tid, ſom den ærlige Præſt havde opgivet Rantzau. — Slagets Gang vil blive fortalt under Oxnebjerget i det Følgende.

Hans Svanninge, bekjendt af ſine Skrifter om Kongerne Hans og Chriſtian den Anden, er født i Svanninge og har ſit Navn af ſin Fødeby. Han blev født i Aaret 1503 og gjennemgik, fattig ſom han var, baade Skolen og Univerſitetet. Efterat han med mange Opoffrelſer havde ſamlet ſig ſaa mange Skillinger ſammen, at han kunde kjøbe ſig en gammel Kjole paa Axeltorvet, ſprættede han den ſelv op og vilde vende den, men da fandt han i den nederſte Søm, der efter Tidens Mode var ſaa tyk ſom en Pølſe, endeel Guldmønter. Samvittighedsfuld ſom han var, bragte han dem til Byfogden; men da Eiermanden ikke var at oplyſe, tilfaldt Skatten ham. Han anvendte den nu med ſtor Flid baade hjemme og udenlands, og blev ved ſin Hjemkomſt i Aaret 1540 Kong Frederik den Andens Lærer. Efterat have været dette i tretten Aar blev han Kannik og Erkedegn i Ribe ſamt kongelig Hiſtoriograph, og gjorde ſig ſaare fortjent ved ſine Arbeider i den danſke Hiſtorie. Han døde i Aaret 1584. Hans Datterſøn var den bekjendte Biſp Svane i Frederik den Tredies Tid.

Borge og Herregaarde.

Arreskov.

Denne pragtfulde Hovedgaard ligger ved den nordøstlige Bred af den store Arreskov-Sø, nogle hundrede Skridt fra Voldstedet af en gammel Borg af samme Navn.

Arreskov er den ældste danske Herregaard og omtales første Gang i Historien blandt Abels Fædrenegods i Aaret 1248, da Kong Erik indtog Broderen Abels Gods og Slotte og deriblandt „Arnæschogh". Da Kong Abel havde begaaet Brodermordet paa Kong Erik, tilfaldt formodentlig Arreskov tilligemed Svendborg og hans øvrige fyenske Godser hans yngste Søn af samme Navn, der døde 1287 uden Sønner, men forinden sin Død havde solgt sit Gods til Kong Erik Menved. Arreskov var imidlertid ved en af disse Abeler, formodentlig den Sidstes Fader, blevet overdraget til en Familie, der med Troskab hang ved den fra Thronen fortrængte Kongeslægt, og af hvilken Marsken Peder Findsen ved sin forræderiske Flugt gav Anledning til, at den unge Kong Erik 1261 tabte Slaget paa Lohede ved Slesvig med Kong Abels Søn, Hertug Erik, og de med ham forbundne Grever af Holsteen. Formodentlig begik han dette Forræderi af Hengivenhed for den abelske Slægt, men derved røvede han Kongen og hans Moder, Dronning Margrethe, Friheden og Marsken selv Livet, thi han blev i Aaret 1262 af en Herredag i Nyborg dømt fra Liv og Gods og hængt udenfor Nyborg Slot, hvorefter Kong Erik, saasnart han var kommen løs af sit Fangenskab, Aaret 1264, lod Arreskov storme og nedbryde til Grunden.

I næsten tohundrede Aar hører man i Historien Intet om Arreskov, men henimod Midten af det sextende Aarhundrede finder man, at Arreskov tilhører Rigsraad

Jacob Hardenberg til Hvedholm og Sandholt. Denne Adelsmand er meest bekjendt formedelst den under Svanninge Kirke omtalte Hans Madsens Opoffrelse, for at Fjenden ikke skulde røve Herremandens Penge og Kostbarheder. Ved Jacob Hardenbergs Død 1542 blev Arreskov med Tilliggende udlagt til hans yngste Datter, Helvig Hardenberg, gift med den rige Rigsraad Erik Rosenkrands, der eiede Valsø i Skaane, Kjerstrup (Valdemars Slot) paa Taasinge, Arreskov i Fyen og mangfoldige Herregaarde i Norge. Han skal have besiddet $^1/_{24}$ Deel af hele dette Kongerige, fordi han nedstammede fra den norske Kong Hakon den Femte Magnussen. Som Lehnsmand i Bergen fra 1559 til 1568 udmærkede han sig meget, fordi han med Kraft og Klogskab forstod at forsvare Landet imod de baade fra Syd- og Nordgrændsen indtrængende Svenske, der i Aaret 1564 indtoge Throndhjem samt Slottet Steenvigsholm med en Styrke af flere Tusinde Mand, men kort efter igjen bleve uddrevne med stort Tab ved den af Erik Rosenkrands under Erik Munk tilsøes opsendte norske Hær.

Erik Rosenkrands opbyggede fra 1558 til 1573 den anseelige toetages Hovedbygning i fire sammenbyggede Fløie, som indeslutte en stor Borggaard med et Taarn paa den søndre Side, ligesom han ogsaa har omgivet den med Grave, af hvilke der endnu findes Spor. Til Erindring lod han opsætte i Porten en Steen med Buesirater og en Afbildning af den hellige Trefoldighed, nemlig Gud Fader med den korsfæstede Frelser i Armene og Aanden svævende som en Due over deres Hoveder. Dertil føiede han en Indskrift, som lyder saaledes:

„Help the helligh Trefoldhighed
War teg for Styld*) Løghe løst Lefnet Perloment**) och Kief***)
Eller tv bortkaster thin Erre Helbred oc maske Lif.

*) Tyveri. **) Strid. ***) Kiv.

Arreſkov ſvnderit ſom den nv ſtahr ar 1558. Erich Roſenkrans lod ſete thete Porthvs och ſtentafle Anno 1573. Thet ſtenhvs meſt ud aen ær bigt Anno 1568. Fru Helvig Hardenbierch".

Erik Roſenkrands døde paa Arreſkov 1575 og ligger tilligemed ſin ſenere afdøde Frue begraven i Øſter-Hæſinge Kirke. Den følgende Eier var de Nysnævntes Søn, Jacob Roſenkrands, der var gift med Pernille Gyldenſtjerne. Disſe efterlode en Søn, Henrik Roſenkrands, ſom arvede Arreſkov, men døde i Frankrig ugift 1633, hvoreſter hans Søſter, Chriſtenſe Roſenkrands, gift med Mogens Høg til Kjergaardsholm, fik Arreſkov med tilliggende Gods. Mogens Høg var Landsdommer i Jylland, Befalingsmand over Lund paa Mors, over Silkeborg og tilſidſt over St. Knuds Kloſter i Odenſe ſamt Rigets Raad. I Aaret 1658 blev han tilligemed Rigsraad Chriſten Skeel ſendt Carl Guſtav imøde til Ringſted for at ſtandſe hans Marſch ved Fredstilbud, men uden Nytte; 1661 døde han i Odenſe. Hans Frue overlevede ſin Mand og ſine to Børn og døde 1679, hvoreſter Arreſkov kom til hendes Søſters, Sophie Roſenkrands's Datter Eliſabeth Bille, der var gift med Etatsraad Jørgen Skeel til Broholm, hvem ſaaledes Arreſkov tilfaldt. Deres Søn, Etatsraad Erik Skeel til Bjørnemoſe og Faareveile, arvede derpaa Arreſkov. Da han døde barnløs 1729, gik Gaarden i Arv til Søſteren Ide Skeel, Enke efter Major Wulf Siegfried von Holſteen, og tilfaldt ved hendes Død 1749 Sønnen, Conferentsraad Erik Skeel von Holſteen til Gjelſkov, Landsdommer i Fyen, der døde barnløs 1772, efterladende ſin Enke, Fru Birthe Kirſtine Juel Reeds, Godſerne. Hendes Nabo var Albrecht Chriſtopher Schaffalitzky de Muckadell til Brobygaard, Kammerherre, Oberſt og hvid Ridder, ſenere Geheimeraad, der 1769 havde taget ſin Afſked fra Militairet og ſamme

Aar paa en aldeles romantisk Maade fik sig en Kone. Han havde nemlig været Enkemand i 19 Aar og var allerede 49 Aar gammel, da han fik den Idee at frie til Enken paa Brobygaard, Christiane Sophie Ernst, der allerede havde havt to Mænd — seneſt Generalmajor Vintz — og rigtignok var noget gammel, men meget rig. For nu at gjøre hendes Bekjendtskab, eller i alt Fald at see hende, forklædte han sig som Bissekræmmer og gik op til Fruen med sine Varer, men hun lagde Mærke til hans usædvanligt smukke, hvide Hænder og fattede strax Mistanke om, at der maatte stikke Noget under; det kom da til en Forklaring, Oberſten sagde sit Navn og Ærinde, fik Ja og holdt Bryllup kort efter. Fruen døde imidlertid allerede 1771, og den rige Enke paa Arreskov blev nu 1773 hans tredie Kone. Han var iøvrigt en særdeles dygtig og driftig Landmand, udskiftede sine Byer af Fællesskabet, udflyttede tildeels Gaardene, opbyggede mange faldefærdige Gaarde og Huse af nyt og indførte en bedre Drift paa sine fire Hovedgaarde, — han havde nemlig tilkjøbt Olstedgaard. Paa tre af sine Herregaarde opførte han Hospitaler, og fem Kirker paa hans Godser lod han reparere, saa at de vare næsten som nye. For at kunne conservere de af ham selv erhvervede og saa meget forbedrede Godser for sin Familie ansøgte han 1781 Kongen om Tilladelse til deraf at oprette et Grevskab, hvilket ogsaa blev ham bevilget, saa at han 1783 optoges i Grevestanden, og der 1784 af hans fire Godser Arreskov, Brobygaard, Gjelskov og Olstedgaard oprettedes et Grevskab, som fik Navnet Muckadell til Erindring om Familien Schaffalitzky's eller rettere Pschovolizky's Stamslot Muckadell i Mähren, der blev ødelagt i Husiterkrigen af Johannes Ziska. Greven døde 1797, hvorefter hans eneste Søn, Kammerherre Grev Erik Skeel Schaffalitzky de Muckadell, arvede

Grevskabet og boede paa Arreskov til sin Død 1833. Efter ham fulgte hans ældste Søn, Grev Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadel. Han døde den 16de April 1858. Hvor yndet han ved mange Velgjerninger mod sine Bønder havde gjort sig af disse, viste sig efter hans Død, da Grevskabets Bønder bleve enige om at sætte ham ved hans Herresæde Brobygaard en Mindestøtte, paa hvis Forside læses følgende Inscription:

„Kammerherre, Lehnsgreve Albrecht Christopher de Muckadell, født paa Arreskov den 24de Marts 1800, død paa Brobygaard den 16de April 1858, sattes dette Minde af Grevskabet Muckadells Fæstere og Andre, som med Høiagtelse og Taknemlighed mindes den Afdøde."

Paa Bagsiden staaer:

„Ei blot paa dette Sted vi reiste ham et Minde,
I Hjertets Kjærlighed et større er at finde."

Hans Søn, Kammerherre, Grev E. E. Schaffalitzky de Muckadell, er Grevskabets nuværende Besidder*).

Boltinggaard.

Denne Hovedgaard omtale vi kun med Hensyn til den ansete og gamle adelige Familie Thott, der har eiet den i det 16de og 17de Aarhundrede. Christian Thott, der døde 1617, og som ogsaa eiede Rynkebygaard, nedbrød sammes Borggaard og opførte af Stenene en Hovedbygning paa Boltinggaard; han var gift med Sophie Below. Deres Datter var Birgitte Thott, den berømteste blandt de mange lærde adelige Damer i det 17de Aarhundrede. Hun var gift med Otto Gjøe til

*) Tildeels efter Danske Herregaarde.

Turebyggaard, var født paa Boltinggaard 1610 og døde 1662 i Sorø, i hvis Kirke hun ogsaa ligger. Hun har oversat flere græske og latinske Forfattere, og vandt især et Navn ved sin smagfulde Oversættelse af Seneca. Hendes Broder Henrik Thott solgte Boltinggaard til Henrik Gyldenstjerne, og fra hans Enke Anna Vind von der Kula gik den over til hendes Broderdatter, Anna Vind von der Kula, som bragte Gaarden til sin Mand, General Henrik Bjelke Kaas. I Slutningen af forrige Aarhundrede var den i Overkammerherre Eichstedts Besiddelse. I dette Aarhundrede hørte den i nogle Aar til det Gersdorffske Fideicommis, hvorfra den solgtes i Aaret 1853. Den tilhører nu Familien Langkilde. En ny Bygning er opført i 1854.

Brahesborg.

Et Sagn fortæller, at denne Herregaard har ligget paa et andet Sted, end den nu ligger. Den Mark, hvorpaa Gaarden fordum laa, bliver af Almuen kaldet „Bispen", og paa denne Mark, fortælles der, skeer der uhyggelige Ting om Nattetid, da den Veifarende seer omsvævende Ild og anden Ufærd.

Den gamle Herregaard, der laa paa denne Mark, kaldtes „Bisbo", hvilket Navn af Sagnet er blevet fordreiet til „Bispen". — I den største Deel af det 16de Aarhundrede tilhørte denne Gaard Slægten Svale. Saaledes nævnes 1555 Berner Svale til Bisbo, Landsdommer i Fyen.

I Aaret 1638 begyndtes der paa Opførelsen af Brahesborg, hvis hele Opbygning medtog 16 Aar, og som blev færdig 1656. Netop hundrede Aar efter paasattes der Bygningen en Qvistetage. Og findes der saaledes paa Hovedbygningen foroven anbragt Aarstallet

1756 samt Bogstaverne G. C. R. og E. H. P., der betyde Grev Christian Rantzau og Eleonore Hedevig Plessen. Nedenunder staaer Aarstallet 1656 og Navnene Jørgen Brahe og Anna Gyldenstjerne. Bygherren var den navnkundige og rige Jørgen Brahe til Hvedholm, Fjellebro, Skovsgaard, Østrupgaard og flere Gaarde, Lehnsmand paa Hagenskov Slot.

I en Steen ved Hoveddøren lod han følgende Vers indhugge:

„Herr Jørgen Brahe mig af Grunden lod bygge,
Saaledis som jeg nu staar under Herrens Schygge
Med sin kiere, ædle Frue, Fru Anna Gyldenstjerne;
Jeg derfor Brahesborg altid kaldis saa gierne.
Dend Herre Zebaoth velsigne og længe spare
Dem sambt ald deris Æt og naadelig bevare
Mig fra Ulycke og Vaade, at uden Twist og Sorrig
Jeg, medens Verden staar, maa blive en Brahesborg."

Efter Traditionen skal Jørgen Brahe have sagt til Arbeiderne under Gaardens Opførelse: „Vi ville bygge saa, at Gaarden skal staae for Eder og Eders Børnebørn," og tilføiede endda: „I maae bygge saa, at den kan staae til Verdens Ende!"

Gaarden staaer vel endnu og vil staae endnu i mange Tider, men derimod vilde Skjæbnens Ironi, at den af ham opførte Lade allerede faldt ned 1717, som et Vers paa Kornladen ommelder:

Mig Jørgen Brahe havde sat,
Mens vi i Danmark boede trygge,
Da jeg faldt ned en Julenat,
Lod mig i Krigens Tid opbygge

Anno 1718. Baron Christian Rantzau.

See Fuglen under Himlen an,
Hvor Føden ham beskjæres,
Han ikke saaer, ei høste kan,
Dog ved Guds Forsyn næres.

Hr. Jørgen Brahe døde paa Hvedholm den 12te Februar 1661. Han var en mægtig og myndig Mand, som af sin Samtid blev kaldet „den lille Konge i Fyen". — Efter hans Død eiede hans Enke, Fru Anna Gyldenstjerne Brahesborg, indtil hun ogsaa afgik ved Døden 1677. Nu tiltraadte da deres ældste Søns, Sten Brahes to Døttre, Fru Sophie Brahe, gift med Knud Thott til Gaunø, og Fru Anna Brahe, gift med Holger Rosenkrands til Brunsgaard, Gaarden. Da Sophie Brahes Datter Jytte Dorothea Thott ægtede 1686 Marcus Gjøe, Hovmester for Sorø Academi og Befalingsmand for Børglum Kloster, kom denne som Statsmand navnkundige Mand i Besiddelse af Brahesborg. Han afkjøbte sin Svigerinde og sin Kones Moster deres Part af Brahesborg med to dertil hørende mindre Hovedgaarde, Barløsegaard og Drelund.

Hr. Marcus Goye nedstammede fra den bekjendte Henrik Goye, Kjøbenhavns tappre Forsvarer, og var født 1635 paa Hvidkilde. Han var en stor Ynder og Dyrker af Videnskaberne og havde derfor reist meget i over 5 Aar, besøgt de fleste af Europas Hovedstæder og kom tilbage til Kjøbenhavn i Aaret 1660. Det samme Aar udnævnte Frederik den Tredie ham til Kammerherre og sendte ham i det paafølgende Aar som Marskal med Hr. Hannibal Sehested, der i et diplomatisk Ærinde afgik til Frankrig. Da Sehested vendte hjem, blev Marcus Goye tilbage som Gesandt ved det franske Hof. Senere udnævntes han til Gesandt i Holland, og 1672 blev han Minister ved det engelske Hof. Nu blev han af Christian den Femte udnævnt til Etats- og Justitsraad, og ægtede en engelsk Dame, Elisabeth Thomson. Et Par Aar efter gik han som Minister til Spanien. Efterat han i 21 Aar havde tjent sit Fædreland med Hæder og til Gavn og Nytte, kaldtes han hjem og udnævntes til

Geheimeraad, Medlem af Statsraadet, Assessor i høieste Ret og Ridder og blev senere, 1685, tillige Stiftamtmand over Lolland og Falster. Fem Aar efter faldt han i Unaade ved Hoffet, fordi han, uden først at have Kongens Tilladelse dertil, havde tilladt sig at foreslaae sine Colleger i Høiesteret, strax at løslade en forhenværende Gouverneur i Vestindien, Axel Juel, der sad fængslet paa Slotsvagten, men af Retten var bleven frikjendt. Det var i Souverainetetens første Tid, og Kong Christian den Femte holdt derfor nidkjært paa sin Enevoldsmagt. Marcus Goye blev sendt til Lolland, men da man ikke godt kunde undvære denne dygtige Statsmand, blev han allerede inden to Maaneders Forløb kaldet tilbage. Aar 1695 blev han Overhovmester ved det kun kort bestaaende Ridderacademi i Kjøbenhavn, men allerede den 28de April 1698 døde han. Han var den sidste Mand af denne gamle berømmelige Slægt og ligger begraven i et Kapel ved Herlufsholm med begge sine Fruer. Der opreistes ham et prægtigt Gravminde af hvidt Marmor med en rimet Gravskrift af Thomas Kingo.

Han efterlod Brahesborg til sin eneste Datter, Charlotte Amalie Goye, der 1708 ægtede Manderup Due, Oberst ved Dragonerne og Eier af Hovedgaardene Krastrup, Gundested og Kjeldgaard. Allerede eet og et halvt Aar efter blev hun Enke, da hendes Mand faldt 1710 i det ulykkelige Slag ved Helsingborg, kun 42 Aar Aar gammel. Sex Aar efter indgik hun et nyt Ægteskab med Grev Christian Rantzau til Rosenvold, Asdal og Hammelmose. Han var Geheimeraad, Kammerherre, Ridder af Elefanten samt i Aarene 1731 til 1739 Vicestatholder i Norge. Den 31te Juli 1724 døde Charlotte Goye og efterlod sig en Søn, Grev Otto Manderup Rantzau, der forlod Verden 1768 uden mandlig Arving. Grev Christian Rantzau ægtede 1726 Eleonore

Hedevig Plessen fra Fusinge og blev i dette Ægteskab Fader til 4 Sønner og 3 Døttre. Ved hans Død 1771 kom den ældste af hans Sønner, Grev Carl Adolf Rantzau i Besiddelse saavel af det grevelige Forlods Rosenvold som af Brahesborg. Han ægtede en Baronesse Christiane Wedell-Jarlsberg, der døde 1810. Da han døde fire Aar efter barnløs, havde han ved Testamente overdraget Brahesborg til sin Broders, General Rantzaus, tredie Søn, Carl Adolf Rantzau. De uheldige Conjuncturer efter Krigen 1807 til 1814 nødte denne til at fratræde Gaarden, hvorpaa den blev overtagen af Statskassen.

I 1828 kjøbtes Brahesborg for 228,000 Rdl. af Høiesteretsadvocat, senere Geheimeconferentsraad F. V. de Treschow i Forening med den senere afdøde Proprietair C. F. Berg til Skjoldemose, men den Første blev kort efter ene Eier af Gaarden, hvilken han i Aaret 1854 overdrog til dens nuværende Eier, hans ældste Søn, Kammerherre Frederik Vilhelm de Treschow.

Den gamle Bygning staaer endnu som den stod, da den nylig var opbygget, og vil vist endnu staae saaledes i flere Aarhundreder. Gaarden er omgiven af en smuk og stor Have.

Brahetrolleborg.

Anna Lykke.*)

Non cuivis homini contingit adire Corinthum („Det falder ikke i Enhvers Lod at komme til Korinth"), synger Horats; men hvor megen Sandhed der end ellers

*) Denne livlige Beskrivelse af Brahetrolleborg af nylig afdøde F. Algreen Ussing have vi tilladt os at aftrykke af „Illustreret Tidende", 5te Bind, 1864.

kan ligge i den gamle Sangers Ord, saa rammer den dog ikke rigtigt i Danmark. Ved Landeveien imellem Nyborg og Faaborg ligger der en stor Kro, som ved Skjæbnens underlige Luner eller en tidligere Eiers bizarre Smag har faaet Navnet Korinth. En passant henlede vi en eller anden videnskabelig Touristś Opmærksomhed paa vore eiendommelige Kronavne; det vilde være morsomt at have en Afhandling om deres Oprindelse og en klassificeret Udsigt over alle de sære Benævnelser ligefra „Stodderklemmen" ved Sorø til — Korinth i Fyen.

Korinth ligger, som enhver fornuftig og nærsom Kro, lige ved den brede, støvede Landevei, og det er et fortræffeligt Sted at drage ind, hvad enten man kommer med den tunge Diligence, eller man let tilbeens tourer Landet igjennem. Men den er bedst for den løse og ledige Vandrer, der ikke har noget bestemt Maal, som tvinger ham til at gaae med Uhret i Haanden; thi Korinth ligger midt i Sydfyens yppigste Skjønhed. Nord for Nyborg Landevei er der i Fyen ikke Stort at see, sydfor den rækker den ene skjønne Plet, den ene vidtudstrakte Udsigt den anden Haanden. Og alt dette har man i sin umiddelbare Nærhed, naar man hører til Gjæsterne i Kroen: paa den ene Sider ligger Arreskov, paa den anden Brahetrolleborg, paa den tredie Skovene imellem Skjoldemose og Holsteenhuus; der er Nok til alle Sider. Men det Nærmeste og Bedste er dog Brahetrolleborg, der ligger neppe ti Minuters Gang fra Kroen.

Brahetrolleborg er en af vore smukkeste og mest storartede Herregaarde; den fiirfløiede Bygning med de mange architektoniske Forsiringer, de smaa Taarne og de gamle Indskrifter gjøre et dybt Indtryk, medens det udmærket smukke, vidtstrakte Haveanlæg fortryller Sindet paa en

ganske anden Maade. Indkjørselen til Gaarden igjennem den store Allee er smagfuld, og Bygningen selv er det ikke mindre, men smukkest er dog Udsigten til Stedet fra de forskjellige Punkter i Haven. Denne er anlagt paa et rigt afvexlende, bakket Terrain, der gjennemstrømmes af en speilklar Aa; den Hovedbygningen nærmeste Deel af Haven holdes aaben som Plainer, medens hele den øvrige Deel er beplantet med Træer, der danne en lille Park. To Broer føre over et kunstigt Vandløb, der har sin Oprindelse fra Brænde- og Nørre-Søen, der er opdæmmet, og hvis Vand føres igjennem en Kloak midt i Haven, hvor det udmunder i en høitliggende Grotte; lidt længere danner det et stort, rundt Bassin, i hvis Midte der staaer en smuk Zinkfontaine med uafbrudt springende Vand, der ledes til denne fra Nørreaaen. Den ene af ovennævnte Broer er en Hængebro, der er 55 Alen i Længden og 4 i Breden. Den er, med Undtagelse af Portalerne, der ere støbte med megen Elegance, udelukkende af Smedejern. Det er den nuværende Eier, der har ladet den udføre.

I gamle Dage var Herregaarden et Munkekloster for Brødre af Cistercienserordenen; det kaldtes Insula dei eller Holmekloster og udmærkede sig ved sine store Rigdomme, men det var ogsaa det Hele. Ved Reformationens Indførelse blev det Krongods og gik, snart som Pant, snart som Lehn, igjennem forskjellige Hænder, indtil Frederik den Anden 1568 solgte det til den lærde Henrik Rantzau til Breitenburg, Statholder i Hertugdømmerne, en af Danmarks bedste Adelsmænd og utvivlsomt den rigeste, thi han var Herre over 21 Godser. Med fuld Føie kunde Churfyrsten af Sachsens Minister derfor svare sin Herre, at ingen Adelsmand i det store tydske Rige kunde maale sig med Rantzau, hvor det gjaldt Rigdom paa Penge, Bøger og Børn. Han

havde i sin første Ungdom levet i Luthers Huus og der lagt Grunden ikke blot til Gudsfrygt, men ogsaa til omfattende Studier, navnlig i Historien og Poesien, som fulgte ham Livet igjennem, og det uagtet han ikke hørte til de ledige Adelsmænd. Baade i Krig og Fred var han paafærde for at tjene sin Konge, og hans mægtige Djærvhed bragte ham undertiden til endogsaa at feide paa egen Haand, saaledes som med Greven af Hoya, hvem han førte med sig som Fange til Segeberg. I Fredens Ro samlede han et betydeligt Bibliothek, skrev ogsaa selv endeel Bøger og studerede Astrologi, understøttede de Lærde, hvoriblandt vi skulle nævne Tycho Brahe, og sørgede for de Fattige paa sine Godser. Kort, hans Virksomhed i alle Retninger var omfattende; han har selv givet et kort Omrids af den paa det Epitaphium, som han 1591 lod reise over sit udvalgte Gravsted i Itzeho, i en Gravskrift, som rigtignok smager for meget af Selvtilfredshed og af en solid Bevidsthed, til at kunne indtage for Manden. Han var den første af Godsets — Rantzausholm, som han kaldte det, da han oprettede det til et Stamhuus for sin Slægt — navnkundige Eiere, han skulde ikke blive den Sidste. Vi forbigaae de to næste Besiddere og møde da den unge Frands Rantzau, Rigens Hovmester og Statholder paa Kjøbenhavns Slot, en af Christian den Fjerdes lykkelige Yndlinge. Han var trolovet med Kongens Datter, Frøken Anna Catharine, og skulde netop feire sit Bryllup med hende, da han en November Aften i Aaret 1632 styrtede i Graven ved Rosenborg og druknede. Fru Hegermann-Lindencrone har i en af sine Danske Fortællinger („Faster Dorothea") skildret denne Begivenhed og lader ham døe som Offer for en Tjeners Hævngjerrighed; saavidt os bekjendt, er der imidlertid ingen historisk Grund til at søge et saadant Motiv.

Frands's Søsterdatter Sophie Rantzau, gift med Corfitz Ulfelds Broder, arvede nu Stamhuset, men døde kort efter uden Børn, saa at hendes fyenske Godser tilfaldt hendes Moder, den berygtede Fru Anna Lykke, Enke efter en af Stamhusets tidligere Besiddere Kai Rantzau. Hun var tidligt bleven Enke og havde da kastet al sin Kjærlighed paa Christian den Fjerdes Søn, den til Thronfølger udvalgte Prinds Christian. Hun havde saa fuldstændigt hævet sig over de almindelige Begreber om Ærbarhed, at hun til almindelig Forargelse drog Landet rundt i Prindsens Følge, og hun indvirkede saa uheldigt paa hans Moralitet, at Kongen omsider lod hende sætte i Fængsel og først gav hende fri et Aar efter, da hun havde forpligtet sig til ikke at forlade sin Gaard. Senere giftede hun sig igjen med en Broder til sin Svigersøn, Knud Ulfeld. 1655 faldt Godset i Arv til hendes Brodersøn, den rige Kai Lykke, der var saa smuk og indtagende,

„At hver en skjøn Jomfru hun ønsker jo ved sig,
Gud give, Kai Lykke vilde beile til mig."

Men den smukke Kai Lykke havde ikke stort andre Fortrin end netop sin Skjønhed og sin Rigdom. Han var feig og udsvævende, og det blev Anledningen til hans Ulykke, hvortil hans Rigdomme maaskee var den egentlige Grund, thi Frederik den Tredie var ikke nøieregnende i Valget af Midler til at kue og knække den overmodige gamle danske Adel. Hvor nu end Aarsagen laa, blev det besluttet, at han skulde styrtes, og man fandt et passende Paaskud hertil i et Brev fra ham til en adelig Dame, hvori han bad hende om en Gunst, som — tilføiede han — den fornemste Dame i Landet ikke havde negtet ham. Paa disse Ytringer byggede man en Anklage for Majestætsforbrydelse, han blev dømt

fra Livet og, da han var bortrømt, in effigie henrettet paa Slotspladsen i Overværelse af hele Kongehuset. Hans adelige Skjold blev sønderbrudt af Bøddelen, og en lang latinsk Indskrift i et svulstigt og skruet Sprog — hvori der forekom en ynkelig Vittighed, et Ordspil paa hans Navn og dets latinske Oversættelse, sinistra fortuna (keitet, tynd Lykke) — skildrede hans frygtelige fredløse Tilstand. Christian den Femte gav ham vel 1679 Tilladelse til igjen at opholde sig i Danmark, hvor han døde 1697, men alle hans Godser, deriblandt ogsaa Rantzausholm, bleve confiskerede.

Rantzausholms nye Eier hørte til et andet Parti end den forrige, men var ingenlunde bedre: det var Frederik den Tredies Yndling, den lavttænkende, udanske Christopher Gabel, til hvem Kongen skjænkede den deilige Eiendom. Vi have ingen Grund til at dvæle ved hans Besiddelsestid, der for Danmark var en tung og sørgelig Periode; vi kunne saa meget bedre forbigaae den, som Kongen snart igjen afkjøbte ham Godset og solgte det til Fru Birgithe Trolle, der 1672 oprettede det til et Baroni under Navnet Brahetrolleborg; men heller ikke hendes Slægt blev længe ved Godset, thi 1721 hjemfaldt dette som et Lehn uden arveberettigede Successorer til Kronen.

Ogsaa Frederik den Fjerde havde en Yndling, som syntes godt om Brahetrolleborg, det var hans Svoger, Grev Christian Ditlev Reventlow, Lehnsgreve til Reventlow-Sandberg og Christiansæde, Stamherre til Krenkerup og Frisenvold. Siden 1722 havde Brahetrolleborg været hos hans Slægt, snart samlet med eet eller flere af de andre Godser, snart alene. Ved hans anden Søns Død 1775 spredtes Eiendommene saaledes, at Grevskabet Christiansæde tilfaldt den berømte Christian Ditlev Frederik Reventlow, den store Reformator i vort

hele Landbovæsen, Sandberg tilfaldt Broderen Conrad Georg, og Brahetrolleborg den yngste, Johan Ludvig Reventlow.

Brødrene Reventlow vare opdragne i sunde Principer og havde det rette Blik for, hvorledes en Godsherre kunde virke; gik end den ældste, Statsministeren, forrest i denne Retning, saa fulgte Brødrene ham troligt, og navnlig Brahetrolleborgs Besidder i sin Virksomhed som Jorddrot ved en Række heldbringende Forandringer. Han afskaffede al den Strenghed og hele det Slaveregimente, som tidligere havde charakteriseret Forholdet imellem Jorddrotten og hans Bønder; han udskiftede Jorderne paa Baroniet, udflyttede Gaardene, indførte Arvefæste og fredede med en kjærlig Haand om Skovene, som han forøgede med et betydeligt Areal. Fra hans Tid hersker der paa Baroniet en Velstand, som selv den mest overfladiske Reisende maatte bemærke, og hans Navn mindes endnu med Taknemmelighed af en Generation, der, Tak være ham, er født og opvoxet i Frihed. Ligesaa meget som han lod sig det være magtpaaliggende at sørge for Bøndernes materielle Udvikling, ligesaa varmt interesserede han sig for deres aandelige Liv, og til dets Fremme indførte han et udmærket Skolevæsen, oprettede paa Brahetrolleborg et Seminarium (der senere er flyttet til Skaarup) og paa den nærliggende Gaard Bernstorffsminde en Opdragelsesanstalt efter Pestalozzis Methode. Han hørte selv til de begavede Adelsmænd, og det var hos ham og hans elskværdige Hustru — Anna Sybille von Schubarth — at Baggesen henlevede mange af sine lykkelige Timer.

Han døde, efter at have gjennemført sine vigtigste Forbedringer, i Aaret 1801, og Brahetrolleborg tilfaldt hans Søn, Grev Ditlev Christian Ernst, der med Faderens Interesse, om end ikke med hans udmærkede

Dygtighed, fortsatte og afsluttede det saa godt begyndte Værk. Ved hans Død i 1854 faldt Lehnet til hans Fætters Søn, Grev Ferdinand Carl Otto Reventlow, der allerede efter sin Fader havde modtaget Slægtens to Grevskaber, og som saaledes atter har forenet den største Deel af Stamfaderens Besiddelser paa sin Haand.

Den ene Fløi af Gaarden danner Kirken, oprindelig den gamle Klosterkirke, senere Sognekirke. Det giver Gaarden et eiendommeligt alvorligt Anstrøg, naar man en smilende Søndagmorgen fra Haven træder ind paa den skyggefulde Gaardsplads og da hører Orgelklang og Psalmetoner lyde ud fra Herregaarden; men Indtrykket er smukt og giver det hele Billede noget Stort, noget Afsluttet, som imponerer. Umiddelbart fra Borggaarden træder man igjennem en lille Dør ud paa --- Kirkegaarden, der støder lige op til Landeveien, medens Kirkefløien med sine alvorlige, buede Vinduer danner den anden Side. Her er Reventlowernes Begravelse, maaskee det smukkeste Gravsted i hele Danmark. Det er ingen muret Begravelse, intet Mausoleum med Marmorvægge og Dødens isnende Kulde præget i hver Steen; det er en Hvileplads under Guds frie Himmel, rolig og smilende og, fremfor Alt, naturlig. En Gruppe af kæmpestore Kastanier, der have seet dette Aarhundrede fødes, beskygge en stor indhegnet Gravplet, hvor simple Mindestene og Kors betegne de hedengangne Reventlowers sidste Hvilested, uden anden Prydelse end de Afdødes Navne, ikke en eneste pralende Indskrift, intet verdsligt rosende Ord. Enhver maa henrykkes ved den Hygge og Ynde, som er udbredt over denne simple Plet, hvor Bøndernes Fader, Grev Johan Ludvig og hans dydige Hustru hvile midt imellem dem, hvis Lykke de skabte.

Bramstrup.

Frands Brockenhuus.

Hovedgaarden Bramstrup ligger i Odense Amt, Aasum Herred. I ældre Skrifter kaldes den Brangstrup og tilhørte under dette Navn den gamle berømte danske Æt Brockenhuus igjennem flere Slægtled. Gaarden skal først være opbygget af Mikkel Brockenhuus, der var en Søn af Peder Brockenhuns til Lerbek og Fru Gese Reventlow. Han levede under Grevens Feide og var en af de nitten fyenske Adelsmænd, der den 9de Juli 1534 i Hjallese lovede at vælge Hertug Christian, Kong Frederik den Førstes Søn, til Konge, hvis han vilde stadfæste Danmarks Riges Friheder. Om Mikkel Brockenhuus fortælles der, at han i Kong Hans's Tid foretog sig en Pilegrimsreise til Rom. Da han paa Tilbageveien var kommen til Holsteen, mødte han nogle andre Pilegrimme, der nylig havde begyndt Vandringen og opfordrede ham til at drage med igjen. Han gjorde det, som han sagde, for Selskabs Skyld, og hans Fødder maatte endnu engang bære ham til Rom. Det blev nu til et Mundheld i hans Tid, naar En gjorde et unødvendigt Skridt: „Han er gaaet til Rom for Selskabs Skyld, ligesom Mikkel Brockenhuus". Medens Peder Skram, Danmarks Bovehals, laa syg af et Saar, var han en Tid Admiral. Han døde i Aaret 1555, og Brangstrup gik nu i Arv til hans berømte Søn Franks Brockenhuus, Rigsmarsk og Herre til Egeskov. Han faldt næsten samtidigt med den store Feltherre Daniel Rantzau under Varbergs Beleiring 1569. I Slaget ved Svarteraa 1565 anførte han Fodfolket og stormede frem med et mageløst Mod. To Aar efter førte han atter Fodfolket paa det mindevær-

dige Tog til Østergotland, et Tilbagetog, der hører til de kjækkeste og mærkeligste i Norden. Atter to Aar senere 1569 stod han med Rantzau for Varberg. Den 10de November saarede en Kugle ham i det ene Been, der slog Koldbrand til, og den berømmelige Helt opgav Aanden den 24de November i Halmstad, tre Dage efter sin Vaabenbroder Daniel Rantzaus Død. Han blev, antager man, 60 Aar gammel. Hans Søn Laurits Brockenhuus arvede Brangstrup tilligemed Egeskov; med hans Død i Aaret 1604 uddøde hans Linie. Hans Enke, Fru Karen Skram døde 1625. En af hendes Døttre, Fru Ane Brockenhuus, var gift med Henning Henningsen Valkendorf, der siden 1615 havde været Eier af Brangstrup.

Adskillige Aar efter tilhørte Brangstrup Henning Valkendorf, der tillige senere blev Eier af Glorup efter sin Fader.

Efter ham tilhørte Brangstrup den rige Holger Rosenkrands til Glimminge og Vemmetofte, der døde 1647. Gaarden tilfaldt nu hans Søn, Ebbe Rosenkrands, og efter hans Død hans Enke, Fru Kirstine Rosenkrands. Henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede tilhørte Gaarden Frederik Gersdorf, Øverste over Marineregimentet og i nogen Tid Overbefalingsmand over de danske Leietropper i Ungarn. Disse Tropper havde under Felttoget lidt overordentlig efter en Beretning af Gersdorf. To Rytterregimenter paa 2000 Mand vare reducerede til 843 Mand, og af 4 Regimenter Fodfolk tilsammen paa 6000 Mand var der kun 2212 Mand til Rest. Senere blev han udnævnt til Generallieutenant af Infanteriet og ansat ved de danske Tropper i engelsk og hollandsk Tjeneste, med hvilke han deeltog i Beleiringen og Indtagelsen af Fæstningen Quesnay 1712. Efter hans Død 1714 kom Gaarden for

en Tid under sin gamle Slægt, da Oberst Johan Frederik Brockenhuus, en Søn af Kaspar Christopher Brockenhuus til Sebber-Kloster, kom til at eie den. Han døde 1756 som Generallieutenant og hvid Ridder. I hans Tid opholdt Dronning Anna Sophie sig fra October til December 1730 paa Brangstrup, indtil Kongens Liig var ført bort fra Odense, da hun begav sig til sit Fædrenegods Clausholm i Jylland. Hans eneste Søn, Kammerherre og Oberstlieutenant Kasper Christopher Brockenhuus døde barnløs 1762. Da hans Enke, Fru Vibeke Juel i Aaret 1770 ægtede Kammerherre H. A. v. Ahlefeld, Oberst i Cavalleriet og senere Generallieutenant, blev denne Eier af Brangstrup. Gaarden var senere flere Gange i Familien Hillerups Besiddelse, indtil den 1848 solgtes til den nuværende Eier, Justitsraad N. Langkilde.

Brangstrups nuværende Hovedbygning er opført i Aaret 1689 af Frederik Gersdorf. Baade den og Udhusene ere af Bindingsværk.

Over den ene Koladedør er der indskaaret i en Egefjæl:

Den stald som her før denne stoed
En weldig storm kuldkaste,
Thi nødgwar (?) jeg bygge lod
Her en igjen med haste.
Bramstrup ERK — EKRK 1670.

Over den anden Koladedør er ligeledes indskaaret i en Egefjæl:

Ebbe Rosenkrands lod mig tilberede
Dyne i mig at lade fore oc fede,
Gud lade dem trives udi Herrens Navn,
Baade for den der selger og Kjøbmanden til Gavn.
Aar 1670.

Brobygaard.

Efter Pontoppidans danske Atlas vare de første Eiere af denne Hovedgaard Henning Venstermand og Jørgen Venstermand, den Sidste af denne Slægt. Efter dem fulgte Jørgen Urne og derefter Jomfru Anna Rosenkrands, der døde 1645. Efter hende blev Børge Trolle Eier af Godset og byggede Gaarden 1662. Hans Frues Fader, Rigsmarsken Anders Bilde lod i Nærheden af Gaarden anlægge en Geværfabrik under Navnet Brobyværk af samme Beskaffenhed som Hammermøllen ved Helsingør, men som kort efter i Aaret 1658 ved de Svenskes Indfald i Riget blev ødelagt. Børge Trolles Søn, Kammerjunker Niels Trolle, blev 1697 skudt ved Christian den Femtes Side under en Mønstring ved Flensborg. Fra Familien Trolle kom Brobygaard 1700 ved Salg til Kammerraad og Amtsforvalter Christen Fogh. Dennes Søn, Cancelliraad Marcus Fogh, døde 1762, og hans Enke, Fru Christiane Sophie Ernst bragte ved sit andet Ægteskab Gaarden til Generalmajor Hans Frederik Windtz, der døde 1765. Ved hendes tredie Ægteskab med Kammerherre Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell, hvis romantiske Frieri er omtalt under Arreskov, blev denne Eier af Gaarden. Ved sit andet Ægteskab med Fru Birthe Kirstine Juel Reeds 1773 kom han i Besiddelse af Arreskov og Gjelskov, og, efter at have kjøbt Ølstedgaard, oprettede han, som ogsaa fortalt under Arreskov, 1784 sine samlede Godser til Grevskabet Muckadell. Fra 1833 til 1860 var Brobygaard, istedetfor tidligere Arreskov, Hovedsædet i Grevskabet Muckadell.

Paa Brobygaard boede Forfatteren af dansk Atlas, Erik Pontoppidans Stamfader og Oldefader, Knud Eriksen Broby, der efter hans Formodning var Forvalter ved den ovenfor omtalte Geværfabrik. Han havde tre Sønner,

der alle vare Geistlige, en af dem, Erik Pontoppidan, endog Biskop i Throndhjem. De oversatte efter den Tids studeerte Folks Vane deres Navn Broby paa Latin Pontoppidan. Deres Morfader Laurids Jespersen havde med to Koner 18 Børn. Han oplevede at see 64 Børnebørn og 119 Børnebørnsbørn.

Gaardens nuværende Eier er Besidderen af Grevskabet Muckadell, Kammerherre, Greve E. E. Schaffalitzky de Muckadell.*)

Sagn om Brobygaard.

Paa Brobygaard tjente engang en Ladefoged, som var saarfast, det vil sige, at han ikke kunde saares. Dette kom ham saa meget desto bedre tilpas, som Fjenden dengang var i Landet, og han havde derfor let ved at slaae en Mængde af dem ihjel. En Dag, siges der, gik han fra Gaarden hjem til sit Huus og traf der to fjendtlige Soldater, som vare ifærd med at plyndre. Den ene af disse slog han strax død, men den anden var saa rap tilbeens, at han slap ud af Huset, men fik dog sit Banesaar paa den Banke ikke langt fra Gaarden, som kaldes Odense Banke. I det Samme hændte det sig, at en af Fjendens Officerer kom kjørende der forbi med sin Kone og et Barn, og da Ladefogden nu var kommen i Hede, greb han ogsaa dem an, dræbte begge Forældrene og tog Barnet ved Benene og knuste dets Hoved mod en stor Steen. Derfor er der paa Stedet uhyggeligt, og stundom høres der et Barneskrig, hvorfor man ikke gjerne gaaer der forbi, naar Mørket falder paa.

Den nævnte Banke kaldes Odense Banke, fordi man tilforn har kunnet see Odense derfra. Nu er denne Udsigt hindret ved Skoven.**)

---

*) Efter Pontoppidans danske Atlas og Traps Beskr. af Danmark.
**) Thieles Folkesagn.

Brolykke.

Denne Hovedgaard ligger omtrent 1/2 Miil fra Kjerteminde paa en Halvø. Den forekommer første Gang i Kong Christophers Forskrivning til Marsken Ludvig Albertsen, og nævnes der to Eiere, Niels Jensen Brolykke og Jens Jensen Brolykke. Derpaa eiedes den af Jørgen Urne, som døde 1480, og som eiede 9 Herregaarde og havde 23 Børn. Siden tilhørte Gaarden Familien Wiffert, af hvilken Jacob Wiffert, der døde fjorten Dage efter sit Bryllup med Anne Rønnow, var Slægtens sidste Mand, saa hans Vaaben fulgte med ham i Graven. Efter hans Død var Frederik v. Wittinghof, kaldet Scheel Eier af Gaarden. Da hans Ægteskab var uden Sønner, arvede hans Datter Sophie Charlotte v. Wittinghof den, og ved hendes Giftermaal med Generallieutenant Schack v. Brockdorff, der i Aaret 1691 blev Baron, blev denne Eier af Brolykke. Hans Søn Frederik v. Brockdorff voldte ham megen Ærgrelse paa Grund af hans letsindige Adfærd. Han holdt nemlig saa meget af at gjøre Gjæld og at henvise sine Creditorer til Faderen, at denne tilsidst (1726) saae sig nødt til at skaffe sig kongelig Bevilling til at lade bekjendtgjøre, at hverken de, der allerede havde givet, eller de, der i Fremtiden gave hans Søn Credit, kunde vente Betaling hos ham. Gjælden havde den unge Baron paadraget sig baade paa sine Udenlandsreiser og i Hjemmet. Baron Schack v. Brockdorff døde 1730, og nu tilfaldt Brolykke saavelsom Baroniet Scheelenborg Sønnen, der nu maatte tænke paa at tilfredsstille sine mange Creditorer. Han solgte da Brolykke, og hans Baroni kom under Administration. Senere kom Brolykke i forskjellige Eieres Besiddelse. Gaardens nuværende Besidder er Kammerjunker Niels Juel.

Egeskov.

Herregaarden Egeskov ligger 2½ Miil fra Svendborg, tæt ved Landeveien mellem Faaborg og Nyborg. Dens store, antike Hovedbygning med sine Taarne, takkede Gavle og anseelige Grave er opført 1554 af Rigets Marsk, den berømte Frants Brockenhuus. Til Byggeplads for sin Borg valgte han et Morads, hvori han lod nedramme Pæle; herover lagdes der krydsviis et dobbelt Bjælkelag, og ovenpaa dette opførtes derpaa de solide Mure; det Hele blev naturligviis omgivet med Grave, over hvilke en Vindebro førte til Porttaarnet. Naar Vandet i Graven staaer lavt, kan man endnu i vore Dage see Bjælkerne og maa beundre deres Tykkelse og Varighed, thi de have allerede i henved 300 Aar baaret deres uhyre Byrde og ville vist ikke saasnart forgaae. Egeskov skal, siger Sagnet, have ligesaa mange Vinduer, som der er Dage i Aaret, ligesaa mange Døre, som der gives Uger, og ligesaa mange Skorstene, som der findes Maaneder. — Den ældre Bygning skal have staaet Vest for den nuværende og har næppe været befæstet, men var vistnok kun en sædvanlig Bondegaard.

Gaarden omtales første Gang i Aaret 1405, da den tilhørte Lydeke Schinkel af den gamle sydslesvigske Slægt, der førte tre Søblade i Vaabnet og uden Tvivl kun var en Green af Sehestederne, skjøndt den under sit eget Navn i det 14de og 15de Aarhundrede næsten var baade talrigere og mægtigere end Hovedstammen. Denne Lydeke Schinkel er ganske sikkert den samme Mand, som forekommer blandt de mægtige Sørøvere, der i saa mange Aar havde foruroliget Hansestædernes Søfart og kun med stor Vanskelighed lod sig bevæge til at slutte en fire Aars Stilstand med Dronning Margrethe og Hansestæderne i Aaret 1386; næsten alle de Vikinger, som ved denne

Leilighed nævnes, vare Adelsmænd fra Fyen og alle Tydskere, der formodentlig i de holsteenske Grevers Tid havde faaet Gods paa denne Ø. Egeskov gik nu i Arv fra den ene og den anden af den schinkelske Slægt indtil Aaret 1518, da Gaarden blev solgt til Laurids Schinkel, senere ogsaa kaldet Tinhuus, paa Juelskov, som i sit Vaaben førte en Hjort og var af en gauske anden Familie, om end beslægtet med den foregaaende. Han blev 1523 Rigsraad og døde 1533. Hans Enke, Fru Hilleborg Bille til Egeskov, døde 1536, hvorefter Døttrene, Anna, Hilleborg og Rigborg Tinhuus, eiede Gaarden i Fællesskab. I disse Damers Tid rasede den frygtelige Grevens Feide, ved hvilken Egeskov, ligesom Fyens andre Herregaarde, vistnok har lidt meget; dog skal Hovedgaarden ikke være bleven afbrændt.

Af de tre Søstre ægtede den ene, Anna Schinkel eller Tinhuus, den berømte Rigsraad og Marsk Frantz Brockenhuus til Brangstrup, som efterhaanden blev forlehnet med Nyborg, Taasinge, Tranekjær med Langeland, Holmekloster, Kjøbenhavn, Krogen, Abrahamstrup samt Vor Frue Kloster i Roeskilde. Han er omtalt tidligere under Herregaarden Bramstrup.

Med sin Frue fik Frantz Brockenhuus Egeskov, men hun døde allerede den 2den Juli 1565 paa Egeskov, og begge ligge begravne i Qværndrup Kirke.

Deres eneste Søn, Laurids Brockenhuus til Egeskov, Brangstrup og Kjerstrup paa Lolland, var i 22 Aar Lehusmand i Nyborg, en kort Tid ogsaa paa Tranekjær. Kun 19 Aar gammel ægtede han en Datter af den berømte Helt, Admiral og Rigsraad Peder Skram, Danmarks Vovehals, Karen Skram, der var otte Aar ældre end han. Laurids Brockenhuus har i sit hele Væsen været en haard, brutal og hævngjerrig Mand. I Aaret 1571 myrdede han saaledes i Kjøbenhavn „uden al skjel-

lig og billig Aarsag" et Fruentimmer, hvilken Sag endnu 1582 ikke var afgjort; med en anden Adelsmand, Iver Raas, var han i alvorlig Strid og „Slagsmaal", hvorom dog nu kun saare Lidet vides; fremfor Alt, i Anledning af hans Datter Rigborgs Forseelse viste han en saa grusom — næsten forfærdelig — Strenghed, at hans Billede staaer for Eftertiden med mørke Træk. Sagen med hans Datter bliver det nødvendigt at omtale lidt udførligere, da den griber saa meget ind i Egeskovs Historie. Rigborg Brockenhuus var Hofdame hos Christian den Fjerdes Dronning, Anna Catharina, og fødte den 24de Juli 1599 en Søn, til hvilken Kongens Kammerjunker, Frederik Rosenkrands til Rosenvold, udlagdes som Fader, hvilket han ogsaa vedgik, men almindeligen antoges Kongen for idetmindste at have deelt Damens Gunst med ham, og hendes Fader var fuldkomment overtydet herom. Rasende over den hans Familie overgaaede Skam nægtede han paa det Bestemteste sit Samtykke til en Forbindelse mellem de unge Folk — endskjøndt Rosenkrands erklærede sig beredt til at ægte den forførte Jomfru — og paakaldte de da gjældende barbariske Love imod de Skyldige; Loven fastsatte nemlig, at Forføreren skulde miste sin Ære og sine to Fingre, og Pigen indespærres sin Levetid. En saadan Dom blev ogsaa afsagt, efterat Laurids Brockenhuus med grusom Haan havde ladet Rosenkrands — som var flygtet til Hamborg, men af Magistraten var bleven udleveret — adspørge, om han hellere vilde miste Livet end Æren, da han i saa Fald vilde være fornøiet hermed. Kongen formildede Dommen derhen, at den Skyldige skulde drage til Udlandet og stride imod Tyrken, paa hvilket Vilkaar endog undertiden Livsstraffen blev eftergiven, og Rosenkrands døde i Aaret 1602 i Mæhren ved et ulykkeligt Tilfælde uden at have faaet

Æresopreisning. Pigen blev derimod indespærret paa Egeskov i et Værelse i anden Etage, som endnu paavises, hvor Maden blev rakt hende gjennem et Hul paa Døren, og hvor hun tilbragte 5 lange Aar indtil Faderens Død, blot med en Pige til sin Opvartning. En saadan Indespærring kaldte man dengang Indmuring, fordi den var en Levning af den catholske Straf for Nonnerne, og den var temmelig almindelig i Frederik den Andens Tid. Laurids Brockenhuus skal endnu til Spot have ladet sin Datters Billede sætte paa Døren til Gaardens Locum, og rimeligviis er dette endnu at see i første Etage i Gangen, hvor en Dame i Gyldenstykkes Klæder er afbildet paa Døren af et Slags Skab, som uden Tvivl i sin Tid har været et ganske andet Meubel. — Ved Faderens Død i Aaret 1604 lod Moderen straxt sin Datter komme løs, og denne boede siden paa Nybølle-gaard i Svendborg Amt under Navnet Fru Rigborg og nød indtil sin Død i Aaret 1641 Alles Agtelse; den haarde Revselse havde baaret gode Frugter.

Efter Mandens Død beholdt Fru Karen Skram Egeskov som Enkesæde indtil 1618, da hun overdrog Gaarden til sin Svigersøn, Jacob Ulfeld til Urup og Ulfeldsholm, Rigsraad og Rigets Cantsler samt Lehnsmand paa Nyborg Slot, der var gift med hendes Datter, Birgithe Brockenhuus, og i Aaret 1616 for 40,000 Rdl. havde kjøbt Gaarden af sine Medarvinger, Jacob og Frands Ulfeld samt Frands Pogvisk til Damsbo, i hvis Lod den var falden ved et Skifte i Aaret 1615. — Jacob Ulfeld solgte den ældgamle Familiegaard Ulfeldsholm, nu Holkenhavn, og flyttede derfor alle sine Forfædres Kister fra Vindinge til Qværndrup Kirke, hvor han i Aaret 1616, altsaa forinden Svigermoderen havde aftraadt ham Gaarden, oprettede et smukt Epitaphium over dem af poleret graa Sandsteen, hvilket endnu er til.

Han døde 1630, og af hans mangfoldige Børn synes fem Sønner at have deelt Hovedgaarden imellem sig, indtil en af dem, Laurids, efterhaanden udkjøbte de Andre. Han eiede iøvrigt Urup og Harridslevgaard, skal aldrig have staaet sig godt med sin Broder, Grev Corfitz, og derfor ikke kunnet gjøre sin Lykke under Christian den Fjerde, men var maaskee af samme Grund yndet af Frederik den Tredie, der besøgte ham paa Harridslevgaard. 1648 solgte han Egeskov til sin Svigerfader, Oluf Parsberg til Palstrup, Ridder og Rigsraad. Qværndrup Kirke og endeel Gaarde og Huse solgte han til Rigsraad Otto Krag til Valdbjerg, Flintholm, Løitved, Skjoldemose og Vibygaard. Efter Krags Død i Aaret 1666 tilfaldt Egeskov hans Enke, Fru Anna Rosenkrands, som levede indtil 1688. Hendes Søn, Geheimeraad Niels Krag fik Egeskov, Skjoldemose og Flintholm. Han eiede desuden Løitved, blev foruden Geheimeraad Deputeret i Rentekammeret og hvid Ridder og døde 1713. Hans Frue, Sophie Juel, var en Datter af den store Admiral Niels Juel; hun døde 1722.

Sønnen, Etatsraad Niels Krag, arvede ovennævnte Godser. Han anlagde Haven ved Egeskov, der i sin Tid ansaaes for den smukkeste i Fyen. Etatsraad Krag døde 1740, hvorefter hans Enke, Fru Sophie Juel, Admiral Just Juels Datter, overtog Bestyrelsen af de fire Godser, da deres eneste Søn, Frederik Christian Krag, kun var 14 Aar gammel. Denne, som med Rette kaldtes: den forlorne Søn, fandt tidligt Smag i hiin Tids yppige Hofliv, blev Kammerjunker hos Dronning Juliane Marie og gik siden til Paris, hvor han syntes saa godt om Ludvig den Femtendes Hof, at det kostede ham Livet; han døde 1763, „fordi han havde levet for meget", og med ham uddøde den ældgamle danske Familie Krag. Moderen solgte tre af Eiendommene;

Skjoldemose tilfaldt ved hendes Død Fætteren, Conferentsraad von Obelitz.

Geheimeraad Henrik Bille kjøbte Egeskov til Stamhuset Hvedholm med Hovedgaardene Hvedholm, Østrup, Stensgaard og Damsbo, hvilken sidste Gaard han arvede 1787 efter sin Søn Axel, hvem den var bleven testamenteret af Oberstlieutenant Preben Brahe og Søster, Fru Susanna Brahe. Ifølge Testamentets Bestemmelse antog Geheimeraaden Navnet Bille-Brahe og forenede begge Familiers Vaaben. Han var Geheime-Conferentsraad, hvid Ridder, Stiftamtmand og døde 1789, hvorefter Sønnen, Preben Bille-Brahe, arvede Godserne og af Stamhuset Hvedholm oprettede Grevskabet Brahesminde, og den 20de November 1811 for sin næstældste Søn, Baron Sigfred Bille-Brahe og dennes Afkom af Egeskov et Stamhuus. Grev Bille-Brahe døde den 21de September 1857. Han var Kammerherre, Geheime-Conferentsraad, Storkors af Dannebroge osv. Hans ældste Søn var Grev Henrik Bille-Brahe, Geheime-Conferentsraad, Kammerherre, hvid Ridder, Dannebrogsmand og decoreret med en Mængde fremmede Ordener.*)

Sagn om Egeskov.

Paa den gamle Gaard Egeskov i Fyen boede Hr. Laurids Brockenhuus. Om ham fortælles der, at han var en kæmpestærk Mand, og at han i Gaardens Port lod ophænge i en stærk Kjæde et Jagthorn. Naar han kom hjem og vilde kalde Gaardens Folk sammen, da pleiede han at ride ind i denne Port og at gribe fat om Hornet, idet han løftede sig tilligemed Hesten saa høit iveiret, at han kunde blæse i Hornet. Dette Horn gjem-

*) Tildeels efter danske Herregaarde.

mes endnu paa Gaarden, og findes der paa samme den Indskrift LBH og KS 1615, hvilket betyder Laurids Brockenhuus og hans Fruc Karen Skram.

Elvedgaard.

Denne gamle Herregaard ligger i Veflinge Sogn, Skovby Herred, omtrent halvtredie Mile Nordvest for Odense og halvanden Miil Sydost for Bogense.

Elvedgaard, hvis tidligere Beliggenhed antages at have været forskjellig fra den nuværende, forekommer første Gang under Navn af Olwedæ i Aaret 1436, da den holsteenske Adelsmand Hartvig Heesten skrev sig dertil. Enten har han eller hans Fader Tideken Heesten anlagt Borgen, og det maa være skeet før 1396, da Opførelsen af faste Borge blev forbudt. Blandt denne Gaards senere Eiere er især at mærke Familien Brahe, og af den Brødrene Jørgen og Otto Brahe (den berømte Tyge Brahes Fader), samt den Sidstes Søn, Axel Brahe, der ligesom sin Farbroder Jørgen Brahe var kongelig Lehnsmand paa Rugaard og skal have ombygget Elvedgaard 1590. Jørgen Brahe var gift med Inger Oxe, Søster til den siden saa berømte Rigshofmester Peder Oxe, og havde i Huset hos sig sin Brodersøn, Tyge Brahe, der var sex Aar gammel. 1564 var han Viceadmiral under Herluf Trolle, men blev syg og maatte forlade Flaaden. 1565 døde han af en Sygdom, som han paadrog sig, fordi han drog Kongen op af Vandet ved Amagerbro eller — eftersom der ogsaa siges — ved i Drukkenskab at falde overbord fra Skibet, han commanderede. Hans Enke var Overhofmesterinde hos Enkedronning Sophie og meget rig, i Særdeleshed efter at hun havde arvet sin Broder Rigshofmesteren; han havde ingen Børn.

Otto Brahe til Knudstrup, Jørgens Broder og den berømte Astronom, Tyge Brahes Fader, blev 1555

Befalingsmand paa Aalborghuus og 1562 eller 63 Rigsraad. Da hans Broder Otto døde 1565, tilfaldt formodentlig dennes Andeel i Elvedgaard ham, da han ingen Børn havde. Han døde 1571. Hans Enke, Fru Beate Bille, boede paa Billesgaard i Lund indtil 1585, da hun blev Overhofmesterinde hos Enkedronning Sophie, hvilket hun var i otte Aar; hun døde 1605.

Af deres ti Børn arvede den ældste Søn, Axel Brahe, Elvedgaard. 1579 blev han forlenet med Rugaard, 1585 tillige med Odensegaard, 1590 ombyggede han Elvedgaard, 1591 oprettede han, som det var Skik den Tid, en Ligsteen i Veflinge Kirke over sig og sine tvende Fruer, hvorpaa de alle tre forestilles som Beenrade og i Liglagen, til stadig Erindring om Døden. 1596 blev han Rigsraad og Lehnsmand paa Helsingborg Slot. 1602 til 1603 var han paa en Gesandtskabsreise i Rusland, 1606 Statholder i Fyen under Kongens Reise til England; 1611 faldt hans Søn Otto Brahe i Kalmarkrigen og blev begraven i Veflinge Kirke. 1612—13 var Axel Brahe Medlem af Fredscongressen med Sverrig, 1614 i Kongens Fraværelse Regjeringsraad, og 1616 døde han.

Han efterlod mange Børn, af hvilke Anna Brahe arvede Elvedgaard, hvortil hendes Mand Eiler Qvitzov strax skrev sig; han døde 1640. Hun solgte samme Aar Lykkesholm og formodentlig 1649 ligeledes Elvedgaard til Henrik Gyldenstjerne til Skovsbo, som samme Aar forærede en Altertavle, der kostede 1000 Rdl., til St. Knuds Kirke i Odense. Han var Land- og Krigscommissair i Fyen. 1655 har han formodentlig overladt Gaarden til sin Svigerson, Niels Lykke til Harrested, og døde 1669; hans Frue var Lisbeth Podebusk, som overlevede ham og først døde 1680.

Ritmester Niels Lykke blev 1647 eller lidt før gift tredie Gang med Malene, Henrik Gyldenstjernes Datter,

og har formodentlig 1655 faaet Elvedgaard. 1657 var han Oberst ved det gamle jydske Regiment og blev af de Svenske tagen til Fange i Vendsyssel; hans Frue skal være flygtet til Fyen og der have skjult sig Øst for Elvedgaard i en Ellemose, som kaldtes Mørkemose, formodentlig formedelst det tætte Krat. Her bragte Pigerne hende om Natten Mad, og de Svenske huserede imidlertid paa Gaarden, hvor de plyndrede og ødelagde, som de selv syntes; endnu skal der i den søndre Fløi, som dengang var Hovedbygningen, være at see endeel Sabelhug i Loftsbjælkerne, hvormed de have moret sig. De Svenskes Opførsel, da de besatte Fyen, var ledsaget af al den Tids Raahed, og Plyndring, Mordbrand, Mord af Voxne saavelsom af spæde Børn, samt Voldtægt og Pinsler for at afpresse Tilstaaelse om skjulte Penge hørte til Dagens Orden, saavel strax, da Landet blev besat, som dengang de marscherede bort. Beboerne flygtede derfor til Skove og Moser, hvor de hellere led af en streng Vinterkulde — det var i Februar Maaned — og for at udholde den nedgrov sig i Sneen, overladte til en martrende Hunger, end underkastede sig en ubarmhjertig, raa Fjende. Mange hundrede Mænd, Qvinder og Børn frøs og sultede derfor ihjel, Tusinder bortreves af Sygdomme, som Elendigheden fremkaldte, og det antages, at i denne Egn døde hvert ottende Menneske i dette Aar; det skal imidlertid, som næsten synes utroligt, være gaaet langt værre til andre Steder, saaledes ved Veile, Kolding og Frederits.

Krigen endte og efterlod et aldeles ødelagt Land med faa Mennesker, kun nogle faa Heste samt Qvæg og mange tusinde øde Gaarde og Huse. For at kunne holde sig ved Elvedgaard nødsagedes Oberst Niels Lykke til at sælge først Harrested, siden Vibygaard og Gundestrup. 1665 maatte Niels Lykke opgive sit Bo, men Gaarden blev ikke solgt, derimod solgtes og pantsattes Godset, og

han flyttede til Skovsbo, som hans Frue 1680 havde arvet ved sin Moders Død. Han døde her 1682 eller 1683, efterladende sig to Børn, af hvilke Sønnen Erik Lykke arvede Skovsbo, Datteren Helle Margrethe Lykke Elvedgaard.

Hun var gift med Jens Clausen Dyre, der var Eier af Elvedgaard 1688, da den saakaldte nye Matrikel blev indrettet. Jens Dyre døde 1697, og Enken besad Gaarden efter ham indtil sin Død 1711, da Elvedgaard tilfaldt hendes Datter Edele Rodsteen Dyre, der var gift med Oberstlieutenant Henrik Juel, som faldt i Slaget ved Gadebusch 1712, af fem Brødre den fjerde, som var falden i Kongens Tjeneste; den femte faldt 1715. Henrik Juel efterlod ingen Børn. Enken giftede sig to Aar efter med Kammerjunker Henrik Leopold von Schindel, som strax begyndte med at pantsætte 17 Gaarde til Oberst Pultz paa Rugaard. 1716 blev Schindel Amtmand over Antvorskov og Korsør Amter istedetfor en Generalmajor Bülow, der blev forviist tilligemed Schindels Søster, Frederik den Fjerdes Maitresse, og for hvis Skyld hun mistede Grevskabet Antvorskov og faldt i Unaade. Da Broderen blev brugt til at undersøge hendes Forhold og ligesom til Belønning blev Amtmand, har han vistnok mere varetaget Kongens end sin Søsters Interesse. I Aaret 1719 solgte han Gaard og Gods til Oberst Ulrich Frederik von Bryggemann, det saakaldte norske Herskab.

Bryggemann var født i Holsteen, men stod ved den norske Armee og giftede sig i Norge med Anna Stockfleth. 1716 var han Oberstlieutenant og laa i Høland og nærmeste Gaarde med 150 Mand, da Kong Carl den Tolvte i egen Person kom til Stedet om Natten, jog Oberstlieutenanten i bar Skjorte og Tøfler ud af Sengen, tog ham til Fange og med ham hans halve

Mandskab. Da Fangerne bleve førte frem for Kongen, spurgte han Oberstlieutenanten om hans Navn og sagde smilende, da han svarede „Bryggemann“: „Du burde hellere hedde Tryggemand, thi Du er forbandet tryg i Din Rede.“ Senere casserede en Krigsret Bryggemann, der dog ved Kongens Naade fik Afsked med Obersts Charakteer, hvorefter han Aar 1719 kjøbte Elvedgaard, hvis Bygninger imidlertid vare saa forfaldne, at han maatte rive dem ned og igjen opføre nye fra Grunden af. I Løbet af et Par Aar opførte han flere nye Bygninger. Paa en af sine Gaarde opsatte han den berygtede Træhest, som var et uundværligt Reqvisit ved Datidens Herregaarde. 1721 blev han tiltalt for at have jaget paa Bogense Byes Marker, som formeentes at være Kongens Vildtbane, skjøndt de ikke vare indpælede. Han beviste rigtignok, at Elvedgaard fra gammel Tid af havde besiddet denne Jagt og udøvet den upaaklaget i de sidste 60 Aar, men Dommen blev, at han vel skulde være angerløs for sin Forseelse, da han kun havde fulgt sine Formænds Exempel, men maatte derimod for Fremtiden ikke udøve denne Jagtret, da Herligheden paa Kjøbstadjorden tilhørte Kongen.

Med Eieren af Langesø, Oberst Godske Ditlev von Holsteen, kom Bryggemann i vidtløftige Processer om to Gaarde og et Huus. Ved Høiesteret fik Langesø Ret til de to Gaarde, men midt under Processen døde Bryggemann 1735. Hans Enke beholdt Gaard og Gods, men solgte 1745 disse til Claus Wedel, Provst i Bjerge Herred. Ved Salget af Elvedgaard medfulgte 120 Kreaturer, men da en forfærdelig Qvægsyge udbrød der paa Egnen, skulle kun 13 have overlevet Sygdommen. Ved Provstens Død 1748 flyttede hans Enke, Anne Elisabeth Amalia Berg til Elvedgaard og giftede sig Aaret efter sin Mands Død med Landsdommer og Bor-

germester, siden Justitsraad i Odense, Bonde Simonsen til Torpegaard og Ringstedgaard. Han var en Huusmandsson fra Haarslev Sogn, havde faaet en god Opdragelse og var nu en dygtig Embedsmand, god Jurist og heldig Pengenegociant, men en meget streng Godseier. Efter Souverainetetens Indførelse saae man Sønner af Borger- og Bondestanden kjøbe Herregaarde, hvorved de trængte Adelen ud af de fleste Godser i Landet; men disse Herremænd vare langt strengere imod deres Bønder end den gamle danske Adel, hvorved Bondestandens Vilkaar forværredes overordentlig. Hoveriet var under dem saa strengt, som det aldrig tidligere havde været, og Fogdens Stok, Træhesten, spansk Kappe bleve hver Dag flittigt brugte. Bønderne toge til Modværge mod saadan Overlast og dræbte deres Tyranner. Flere Godseiere og en Mængde Ladefogeder bleve slagne ihjel af Hovfolkene, som „kredsede dem ind" med deres Høleer, og det fandt Sted overalt i Landet, medens Sligt før Souverainetetens Indførelse 1660 ikke mindes at have fundet Sted. Paa Elvedgaard fandt tre Gange saadan Selvtægt Sted. Den første Gang sloge Bønderne en Ladefoged ihjel med deres Høleer, anførte af de Eilby Mænd: Engen tæt ved Gaarden, hvorpaa dette skete, kaldes endnu Eilby Mænds Mae. Den anden Gang var i Justitsraad Bonde-Simonsens Tid, men Sagen havde ikke en saa tragisk Ende. Hovfolkene havde forenet sig om at ihjelslaae Ladefogden og indkredsede ham paa Marken. For at Ingen skulde unddrage sig, havde de lagt Vide (Mulkt) paa hver Slaakarl, hvis Lee, og hvert Strøbud, hvis Rive ikke var blodig; Ladefogden stod imidlertid og støttede sig til sin store Hesselstok, paa hvilken han lagde sine Hænder med de hvide Dyreskindshandsker krydsviis over hinanden, og saae forventningsfuld til, hvorledes dette vilde gaae. Idet nu For-

manden vilde hugge Leen i Ladefogden, tabte denne Stokken og Handskerne, hvilke sidste faldt over Stokken i et Kors. Da Formanden saae dette, bleve han og de andre Hovfolk betagne af en pludselig Rædsel, da de ansaae det for et Jertegn; de løb strax fra hverandre, og inden en kort Tid vare Alle ved deres Arbeide, som om Intet var passeret. Den tredie Revolte paa Elvedgaard havde nær kostet Justitsraaden selv Livet. Han var nemlig en Dag reden ud paa Marken for at see til Høstfolkene, da disse stimlede sammen med deres Leer og vilde hugge ham ned. Justitsraaden red hjem, men Hovfolkene myldrede efter ham og forfulgte ham op i Borggaarden. Forvalteren og Skytten kom til ved Larmen og vilde trække Vindebroen op, men Justitsraaden bød dem bie, indtil et Par af de hidsigste Karle vare komne ind paa Broen, da de med forenede Kræfter heisede denne op, fængslede dem, der tumlede ned af Broen, og med Geværet i Anlæg over Brandmuren snart adsplittede den raadvilde Mængde. De Fangne bleve stukne i Hullet, forfulgte og dømte for Retten som Ophavsmænd, og dermed havde denne Sag Ende.

Justitsraaden døde 1765 og efterlod sig en eneste Søn, Claus Vedel-Simonsen, der i samme Time blev baaren som død op til Moderen fra Laden, hvor et Læssetræ var styrtet ned paa ham; imidlertid kom han sig snart igjen. Justitsraadens Enkefrue tiltraadte ved Mandens Død Gaarden, som hun siden beholdt og selv bestyrede. Da hun døde 1780, efterlod hun Gaard og Gods til sin eneste Søn, ovennævnte Claus Vedel-Simonsen, der var Cancelliraad. Han afgik ved Døden 1832 efter at have holdt Jubilæum baade som Ægtemand og som Gaardeier. Hans Søn, Professor Lauritz Schebye Vedel-Simonsen, Dr. med. og Ridder af Dannebroge, siden Conferentsraad, Commandeur af Dannebroge og Dr. phil., tiltraadte nu

Gaarden. Hans Formuesomstændigheder vare af den Beskaffenhed, at han kunde leve ene for Videnskaben, navnlig Fædrelandets Historie. Hans „Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Periode" røber megen Lærdom; men især har hans Samlerflid ydet vigtige Bidrag til hans Fødeøes Historie i en Mængde Monographier over enkelte Borge, Byer og Personer, og af en saadan om Elvedgaard samt af danske Herregaarde have vi for en stor Deel uddraget det Foranførte. Han døde 12te Juli 1858.

Gaarden tilhører nu Kammerherre v. Wedel-Heinen, Hofchef hos Hendes Majestæt Enkedronningen, Commandeur af Dannebroge og Dannebrogsmand samt decoreret med en Mængde fremmede Ordener.

Einsidelsborg.

Denne Hovedgaard benævnedes i ældre Tider Egebjerg eller Engbjerg og ligger i en Skov paa den allernordligste Kant af Fyen tæt ved Kattegattet. Dens Hovedbygning, 2 Etager med Kjælder, er for noget over 30 Aar siden opført i italiensk Stiil af den nuværende Besidders Fader, da det ældre Stuehuus efterhaanden var blevet brøstfældigt. Den var tidligere en Bondegaard og tilhørte tilligemed den nærliggende Hovedgaard Kjørup den fra Rygen indvandrede Familie Putbus eller Podebusk, der nedstammede fra de gamle vendiske Fyrster. I Midten af det 17de Aarhundrede giftede Henrik Podebusk sig med en Frøken v. Einsidel fra Sachsen og kaldte da Herregaarden efter hende Einsidelsborg. Deres Søn Mavrids Podebusk blev 1672 dansk Baron, og oprettedes der af hvert af disse Godser et Baroni. Begge Baronier bleve forenede under hans Søn Molte Podebusk, der døde 1750. Begge Baronierne forbleve hos Podebuskerne, indtil det bevilgedes

dem 1781 at afhænde dem til Grev Joachim Godske Moltke, en Søn af Kong Frederik den Femtes Yndling Adam Gottlob Moltke og Eier af Grevskabet Bregentved. Han lod udføre storartede Arbeider. Ved kostbare Inddæmninger indvandt han Land fra Stranden. Ved en Sluse af hugne Steen med dobbelte Pæle og en hollandsk Veirmølle hindrede han Havet fra at opsluge det. Ved 5 Inddæmninger, der forbandt flere smaa Holme med det faste Land, indvandtes efterhaanden den hele Vig, der gik ind imellem Kjørup og Einsidelsborg.

I Aaret 1792 overtog Grev Joachim Godske Moltke efter sin Faders Død 1792 Grevskabet Bregentved og med det en betydelig Gjæld og solgte derfor kort efter de to fyenske Godser, som kjøbtes af forhenværende Generalgouverneur over de danske Besiddelser i Vestindien, Ulrich Vilhelm v. Roepstorff. Denne blev 1810 ophøiet til Greve og oprettede Grevskabet Roepstorff, som kom til at bestaae af Einsidelsborg og Kjørup Godser samt et Sukkerhuus i Odense og 200,000 Rdl. i Bankfonds. Han oprettede dette Grevskab for sin Søstersøn, men vedblev at boe paa Einsidelsborg indtil sin Død i Aaret 1821.

Grev Roepstorffs Søstersøn var Christian Alexander v. Petersdorff, en Søn af Major Ulrik Christian v. Petersdorff og Hedevig Sophie Christiane v. Roepstorff. Han blev samme Dag som hans Morbroder ophøiet til Greve og var gift med Birthe Kathrine Juel, Datter af Geheimeraad Gregers Christian Juel til Hverringe og Amalie Christiane v. Raben. Han døde 1813 efter at have besiddet Grevskabet i tre Aar. Ved hans Død blev Sønnen Gregers Christian Frederik Petersdorff Besidder af Grevskabet. Han var 22 Aar gammel, da han giftede sig 1822 med Louise Schouboe, en Datter af Cancelliraad Frederik Christian Schouboe. Greven døde i Aaret

1839 som Hofjægermester. Efter ham arvede hans ældste Søn, Grev Ulrik Vilhelm Petersdorff, Grevskabet, og da han allerede døde 1846, blev hans yngre Broder, den nuværende Besidder, Kammerherre, Grev Christian Alexander Petersdorff, hans Efterfølger.

Grevskabet indbefatter nu for Tiden Godserne Einsidelsborg og Kjørup samt Pugholmgaard og Æbelø.

Den fædrelandssindede Grev Adam Wilhelm Moltke er født den 25de August 1785 paa Einsidelsborg.*)

Sagn om Einsidelsborg.

I Gammelherre Skov ved Einsidelsborg i Fyen var der en Røverbande, som en Nat ved Juletid kom til den saakaldte Skovgaard og drak al Bondens Juleøl. Men imidlertid listede Konen sig bort, løb til Kjørup, hvor dengang Hr. Drost Peder Hoseøl boede, og fortalte, at Røverne vare paa Skovgaard. Da lod Hr. Peder sine Folk kalde sammen og red med dem ned til Gaarden, hvor de toge Røverne tilfange og dræbte dem alle, endskjøndt en af Røverne lovede Drosten otte Tønder Guld og otte Tønder Sølv, hvis han vilde skaane hans Liv. Den fornemste af denne Røverbande siges at have været en Kongesøn, den ringeste en Præstesøn, og synges der endnu der i Egnen en Vise om dem.**)

Fraugdegaard.

Denne Hovedgaard, der ligger een Miil Sydost for Odense, omtale vi især, fordi Danmarks store Psalmedigter har været Eier af den.

Fraugdegaard er efter dansk Atlas opbygget af Oluf Daa 1588 og gik i Arv til hans Søn Claus Daa, som

*) Efter danske Herregaarde og Traps Beskrivelse af Danmark.

**) Efter Thiele.

begge ere omtalte under Herregaarden Raunstrup. I ſildigere Tider tilhørte den Dr. med., Cancelliasſesſor Chriſtopher Balsløv. Det var ved hans Datter, ſom Kingo ægtede, at denne blev Eier af Gaarden.

Den udmærkede aandelige Digter blev født den 15de December 1634 i Slangerup i Sjælland. Hans Fader var en fattig Linnedvæver, der ſtammede fra Skotland, men hans Moder var danſk. Efter først at have gaaet i Slangerups Borgerſkole, kom han til at gaae i denne Byes Latinſkole, men maatte forlade den 1610, formodentlig for nogle begaaede Drengeſtreger, og knap var det maaſkee, at Frederiksborg Skole optog ham. I 1654 dimitteredes han fra den latinſke Skole til Univerſitetet, og i Krigsaaret 1658, i den korte Vaabenhvile mellem Roeskildefreden og den fornyede Krig, tog han ſin Embedseramen. I fire Aar var han Huuslærer og ſkrev i det Tidsrum et burleſk-comiſk Heltedigt „Sæbygaards Koklager". Siden blev han perſonel Capellan hos den gamle Provſt Peder Worm i Kirkehelſinge ved Slagelſe, hvem han ſnart ſuccederede i Embedet, og efter den Tids Skik ægtede han tillige Formandens Enke. 1668 blev han forflyttet til ſin Fødeby, hvor han i 8 Aar var Sognepræſt, og her ſkrev han første Part af ſit „Aandelige Siunge-Chor". 1677 blev han Biſkop i Fyen, 1682 Doctor i Theologi og det følgende Aar ophøiet i Adelsſtanden med den vingede Pegaſus over Halvmaanen og trende Stjerner i ſit Vaaben.

Aar 1689 udkom anden Part af Sjungechoret. Høiſkolen havde ikke cenſureret den, og flere af de kjøbenhavnſke Theologer vare misfornøiede med den, hvorfor den tildeels blev forandret, men lagdes dog til Grund for den nye Kirke-Pſalmebog, ſom det theologiſke Facultet i Kjøbenhavn fik Befaling til at udarbeide. Disſe Pſalmer udmærke ſig i Almindelighed ved ſtor Hjertelighed, klare

Billeder og rene Toner og have i over halvandet Aarhundrede været Kirkens Eiendom.

Kingo var tre Gange gift, og med sin tredie Hustru, Birgitte Balslov, blev han, som ovenfor er sagt, Eier af Fraugdegaard. Han døde efter langvarige Lidelser af Steensmerter i Odense, Søndag Morgen den 14de October 1703, medens Kirkeklokkerne kaldte Menigheden til Høimesse. Aftenen forinden var han opvaagnet af en Slummer med det Udraab: „Herre Gud! imorgen faaer jeg en deilig Musik at høre!"

Han ligger begraven i St. Laurents's Kirke, der hører til Byen Fraugde, hvor et Epitaphium er opreist over den berømte Sanger, om hvem Ingemann synger:

„Marmormindet staaer ved Graven
Under Landsbykirkens Tag!
Englen hist med Bispestaven
Bonden seer hver Helligdag,
Og foroven staaer fremstillet
Med sit Aasyns Kraft og Ro
Gubben i sit djærve Billed
Som en Christi Kæmpe tro.
Stille ved sin Hustrus Side
Seer af Marmoret han ud.
Englene i Klæder hvide
Bede for hans Sjæl hos Gud."

Kingo efterlod sig ingen Børn, og hans Enke giftede sig med en Commerceraad Bircherod, hvem hun tilbragte Gaarden. I Slutningen af forrige Aar tilhørte Fraugdegaard Admiral F. C. Kaas, der commanderede det uheldige Tog til Algier i Christian den Syvendes Tid. Han ligger begraven i aaben Begravelse i Fraugde Kirke.

Gaarden har forhen været befæstet og er endnu omgiven af tildeels brede Grave; den tilhører nu Proprietair W. T. Borchsenius.

Frederiksgave.

En Miil Sydvest for Asfens ligger Herregaarden Frederiksgave. Den var oprindelig den gamle berømte Kongeborg Hagenskov, men laa dog ikke paa samme Sted som den nuværende Hovedbygning, men derimod sydøstlig paa en af Grave omgiven Høi, i en Afstand af omtrent 900 Alen, nærved en Aa, der maaskee i ældre Tider har været seilbar, thi for adskillige Aar siden opgrov man i en af de omliggende Enge et Jernanker. Slottet laa paa en Banke, der var omgiven af Enge, Moser og Skove, og blev allerede i Aaret 1259 betragtet som en af de stærkeste Fæstninger i Landet. Oprindelsen til Slottets Navn er uvis. Det forekommer første Gang i Historien Aar 1251, da et Kongebrev blev udstedt herfra af Kong Abel, og otte Aar efter blev Borgen benyttet af Kong Christopher den Første til Statsfængsel. Den oprørske Erkebiskop Jacob Erlandsen blev paa en høist vanærende Maade ført hid og sat i Bolt og Jern. Man havde iført ham en verdslig Dragt, sat en Hat med nedhængende Rævehale, en saakaldet Narrehætte, paa hans Hoved og sammenbundet hans Fødder under Hestens Bug. Men 6 Maaneder efter hans Fængsling blev der lyst Forbud mod al Gudstjeneste over hele Riget. Nogle Aar efter sees Slottet at være pantsat til Hertug Albert af Brunsvig, Kong Erik Glippings Formynder, i Anledning af de Udgifter, han som saadan havde havt for Riget, og i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede var det i den holsteenske Grev Geerts Hænder, som 1336 solgte det til en holsteensk Adelsmand, Ditlev von der Wensinen. Siden efter i 1360 blev det skjødet til Benedikt v. Ahlefeld, der var de holsteenske Grevers Lehnsmand paa Hindsgavl. Senere traadte han over i Kongens Tjeneste og nævnes 1364 som Ridder og Medlem af

Kongens Raad; 1368 sluttede han tilligemed flere misfornøiede Adelsmænd Forbund med Greverne mod Kongen, men beholdt desuagtet Hagenskov. Hans Søn, Benedikt v. Ahlefeld, solgte 1386 Slottet til Dronning Margrethe og tilskjødede hende tillige alt sit Gods i Danmark med Undtagelse af nogle jydske Eiendomme. Nu blev Hagenskov Bolig for en kongelig Høvidsmand eller Lehnsmand, saa længe det var kongelig Eiendom, nemlig — med Undtagelse af det ene Aar i Grevens Feide 1534—35, da det ved en Bondes Forræderi var kommet i Lybekkernes Hænder, — til 1667. De meest bekjendte af disse kongelige Lehnsmænd vare Eske Bilde til Svanholm, fra 1514—19, senere Frands Breckenhuus til Brangstrup og Egeskov, der havde det paa en uvis Tid til 1553, Rigshofmester Eiler Rønnow til Hvidkilde, den sidste Mand af sin Slægt fra 1553 til 1563, hans Svigerson Erik Hardenberg til Mattrup fra 1572 til 1604, den allerede under Egeskov omtalte Rigskantsler Jacob Ulfeld, fra 1605 til 1616, derpaa hans Søn, Corfitz Ulfeld, samt den under Brahesborg omtalte Jørgen Steensen Brahe til Hvedholm i 44 Aar, fra 1617 til 1661. Da ved Regjeringsformens Forandring Lehnene bleve forvandlede til Amter, skjænkede Kong Frederik den Tredie 1667 Hagenskovs Gaard og Gods til den hidtilværende Amtmand i Hammer, senere Asfens Amt, Geheimeraad Niels Rumor, som ogsaa fik Tilladelse til herefter at kalde Gaarden til Erindring om den kongelige Naade Frederiksgave. I Begyndelsen af det forrige Aarhundrede tilhørte den Hindsgavls Eier, Geheimeraad, Generallieutenant og Elefantridder Frants Jochum v. Dewitz, der anførte det danske Cavalleri i Slaget ved Gadebusch. Han døde 1719, og hans Slægt beholdt Frederiksgave til Aaret 1764, da den blev solgt for 170,000 Rdl. til Cancellirad Frederik Otto

i Egernsjord, som kort efter overdrog Gaarden til sin Svigersøn, Hofagent, senere Conferentsraad Niels Ryberg. Han var født 1725 i Ryberg i Salling af Bondeforældre. Han og hans Broder flygtede fra Hjemmet for at undgaae at blive udskrevne til Krigstjeneste. De gik til Aalborg, hvor deres Morbroder, en velhavende Kjøbmand tog sig af dem og tilsidst udvirkede dem et Fripas fra Herremanden mod Betaling til denne. De lærte derpaa Handelen hos Morbroderen, den ene Broder forblev i Aalborg, den anden, Niels Ryberg drog 1750 til Kjøbenhavn. Her indtraadte han 1756 i Fællesskab med det store Thygesenske Handelshuus. 1759 blev han Bestyrer af den islandske Handel, senere en af Hoveddeeltagerne i det islandsk-grønlandske og finmarkske Handelsselskab. 1771 blev han Deputeret i Commercedeputationen, Aaret efter Directeur ved det asiatisk-ostindiske Handelsselskab og fik 1780 Titel af Conferentsraad. Han byggede det nuværende Stuehuus i italiensk Smag noget længere borte fra Veien end en Bindingsværks Bygning, som Major Dewitz havde opbygget, da den gamle Gaard afbrændte 1741. Der var blandt Værelserne et, hvori alt Bohave var forskrevet fra China. Haven blev anlagt i fransk Smag med store Hække og Alleer, men nu forandret til et Parkanlæg. Han ophævede omtrent 1798 Fællesskabet og udskiftede Jorderne i Sønderby og Halnæs Sogne. Ryberg døde 1804. Hans Handelshuus havde i mere end 40 Aar havt den meest ubegrændsede Agtelse over hele Europa, hans Skibe havde gjennemseilet de fleste Verdenshave, hans Industrianstalter havde sat mangfoldige Hænder i Arbeide, og hans Landvæsensindretninger geraadede saavel hans Hjerte til Ære som hans Bønder til Gavn.

Efter hans Død fik hans Søn, Etatsraad Johan Christian Ryberg Frederiksgave, men da hans Formues-

omstændigheder ødelagdes ved Krigen med England, overtog Statskassen 1824 Gaarden, som vedblev at være Statseiendom indtil Aaret 1854. I Aarene 1841—47 var den Sommerresidents for Kong Frederik den Syvende som Kronprinds. Godset blev solgt til Bønderne. Ved en Auction i 1854 kjøbtes Hovedgaarden med tilliggende Jorder af den nuværende Besidder af Grevskabet Wedellsborg, Kammerherre Carl Vilhelm Adam Sigismund, Lehnsgreve Wedell-Wedellsborg, Ridder af Dannebroge og Nordstjerne-Ordenen samt Dannebrogsmand.

Sagn om Frederiksgave.

Den sidste Banners Frue paa Frederiksgave, Fru Mette, var en ringe Bondepige fra Stubberup, som tjente der paa Gaarden og saaledes behagede Hr. Christian Banner, at han tog hende til sin Ægtehustru. Men for aldrig at glemme sin Herkomst havde hun indtil sin Dødsdag sin Malkebøtte, sin Malkestol og sine Træsko staaende paa sit Natbord. Nu ligger hun begraven i Dalum Kirke.*)

Glorup.

Denne Hovedgaard skal i meget gamle Dage have tilhørt Familien Gøye, men i Slutningen af det 14de Aarhundrede var den i Valkendorfernes Besiddelse; thi da nævnes en Henning Valkendorf som Eier. Den mærkeligste af Glorups Eiere i denne Familie var Rigshofmester Christopher Valkendorf. Han var en Mand af store Fortjenester. Det var i Særdeleshed ham, der som Lehnsmand i Bergen brød Lybekkernes, de saakaldte

*) Af Vedel-Simonsens Samlinger til Hagenskovs Historie, hvor der tilføies, at hun var „af god gammel Adel"; hendes Familienavn var Mette von der Kuhla. I Sagnet tilskrives der hende Iver for Meieriet.

„Contorskes", Overmod, og som en dygtig Rentemester bragte han Rigets Finantser i Orden og Velstand. Han var en Elsker af Videnskaben, understøttede mange fattige Studenter, gav dem Penge til de Bøger, de skulde bruge, og lod ogsaa flere reise udenlands paa sin egen Bekostning. Han er Stifter af det Collegium for Studerende i Kjøbenhavn, som er opkaldt efter ham. Han var en af de uretfærdige Dommere, som under Formyndерregjeringen i Christian den Fjerdes Mindreaarighed dømte den falskelig anklagede Magnus Heinesen til Døden. Ham skyldte man ogsaa, at Tyge Brahe forlod sit Fødeland. Han havde engang hørt nogle ubehagelige Ord af den berømte Astronom, fordi han sparkede til en Dogge, som Brahe havde faaet foræret af Kong Jacob af Skotland, og fra den Tid brændte han af Hævngjerrighed mod Brahe. Han tilligemed Cantsleren Christian Friis til Borreby bevægede, som allerede fortalt under Uranienborg, den unge Konge til at lade undersøge hans Instrumenter, hvilket havde til Følge, at Rigsraadet unddrog ham den Understøttelse, han hidtil havde nydt, og tilsidst foranledigede, at han forlod Daumark.

Christopher Valkendorf byggede baade Herregaarden og Svindinge Kirke af ny, hvorom en i Kirken indmuret Mindetavle bærer Vidne med følgende Indskrift:

„Jeg haver opbygt Glorup og Kirken af ny. Jeg haver bekommet al Svinning Sogn under Glorups Herskab. Jeg haver ladet opsætte alle Steengjærder om Glorups Fang. Af alt dette roser jeg mig intet; men takker Gud. Men jeg glæder mig i Gud, at jeg haver regjeret mine Tjenere i Fred med Sagtmodighed og Kjærlighed. Gud skee Lov. Christopher Valkendorf D. R. H. (Danmarks Riges Hofmester)."

Fra Rigshofmesteren gik Glorup i Arv til hans Broderson Henning Valkendorf, og derefter til dennes

Søn af samme Navn, som var Lehnsmand paa Odensegaard og byggede et Kapel ved St. Knuds Kirke i Odense, hvor han ligger begraven. Ikke længe efter gik Glorup fra Familien Valkendorf over til Generallieutenant Hans Ahlefeldt, der udmærkede sig under Kjøbenhavns Belejring; han eiede tillige den nær ved Glorup liggende Gaard Anhof og Hovedgaarden Kathrinebjerg i Sjælland. Han døde i 1694 og ligger begraven i det ahlefeldske eller glorupske Kapel ved St. Knuds Kirke i Odense tilligemed sin Søn og sine to Hustruer, af hvilke den Sidste, Fru Anna Rumohr, som overlevede sin Mand i fytten Aar, indrettede den prægtige Begravelse, som skal have kostet 70,000 Rdl. — ikke saa lidet mere end Værdien af en stor Herregaard paa hendes Tid. Til hende beilede Geheimeraad C. S. von Plessen, men hun gav ham ikke sin Haand; derimod testamenterede hun ham Glorup, efterat hendes eneste Søn, Christian Ahlefeldt, var død i 1695, Aaret efter Faderen. Arvingerne efter Geheimeraad Plessens Søn, Geheimeraad og Elefantridder Christian Ludvig von Plessen, solgte Glorup til Grev Chr. Fred. Otto Bedel-Jarlsbjerg, som dog kun eiede den en kort Tid.

I Aaret 1762 blev Glorup kjøbt af Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved, der lod en smuk ny Hovedbygning opføre. Hans Enke af andet Ægteskab, Sophie Hedevig von Raben, oprettede i Aaret 1793 af Glorup, Anhof og Nygaard Stamhuset Moltkenborg for sin ældste Søn, senere Geheime-Conferentsraad og Elefantridder Grev Gebhard Moltke, der ifølge kongelig Bevilling af 1843 antog Navnet Moltke-Hvitfeldt; han døde i 1851 paa Glorup. Dennes Søn, Geheime-Conferentsraad, Kammerherre Grev A. G. Moltke-Hvitfeldt, Storkors og Dannebrogsmand med flere Ordener, der er Stamhusets nuværende Besidder, har an-

vendt store Summer paa at gjøre dette Herresæde til et af de smukkeste i Landet og har omdannet og udvidet Haven i en storartet og ædel Stiil. Blandt dens mangfoldige skjønne Partier maa især nævnes Springvandet, som i 1867 er anlagt paa en Ø i den lille Sø tæt ved Gaarden. Vandet ledes derhen fra en meget righoldig Kilde i Svindinge By, omtrent en Fjerdingvei fra Gaarden; det forsyner denne med Vand og tjener samtidigt til Vanding af en Deel af Haven.

I den forrige Eiers Tid indeholdt Haven kun foran Hovedbygningen det store Vandbassin med Øen og høie Kastanietræer, samt de uendelig lange, prægtige Lindealleer. Alt udenom var et tilgroet Morads, hvor en overvældende Mængde Skræpper bredte sig. Indtrykket heraf har H. C. Andersen bevaret i sit Eventyr: „Den lykkelige Familie", ligesom flere af hans Eventyr og Digte ere blevne til i denne Have*).

Broholm.

Denne Hovedgaard ligger paa to ved en muret Bro forbundne Holme og bestaaer af en toetages grundmuret Bygning med takkede Gavle og tre Taarne, hvoraf det ene er 40 Alen høit. Efter Fundamenterne i Grunden er den nuværende Hovedbygning den tredie eller fjerde, men de tidligere have alle ikke været byggede saa solide som den.

Paa dette Sted har der i over 500 Aar ligget først en Brydiegaard, senere en Herregaard, som altsaa hører til de ældste i Landet. Broholm omtales allerede 1345. Omtrent et Hundrede Aar efter, 1435, nævnes Peder Nielsen Ulfeld. Han gav engang en af sine Svende, der, da Herremanden var paa Fiskeri i Gudme Sø, ikke vilde

*) For en stor Deel efter „Illustreret Tidende" 1867.

hjælpe til at drage de Fisk i Land, som han selv skulde spise af, men endog var studs, et Slag over Nakken med et Stykke Træ. Svenden gav ham nu, for at hævne sig, Øgenavnet Stegefisk, hvilket blev saa almindeligt og ærgrede ham i den Grad, at han ved Gudme Herredsthing tog et Stokkenævn af 12 Mand, som vidnede, at han altid havde levet som en god, retviis christen Dannemand.

I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede eiedes Gaarden af Fru Ellen Ulfeld, som i tredie Ægteskab var gift med Hans von Mehlen, Befalingsmand paa Nyborg Slot, hvis Søn og Sønnesøn derefter besadde Gaarden. Med den Sidste, Hans von Mehlen til Landsgaard og Broholm, døde den sidste Mand af denne Slægt 1609, og Vaabnet blev derfor efter hiin Tids Skik lagt i Graven hos ham. Han havde en Søster, Ellen von Mehlen, der var i Dronning Sophies Jomfrukammer og døde pludselig den 26de November 1587 om Aftenen Kl. 9 paa Koldinghuus Slot i en Dands. Tre Aar efter dandsede en Jomfru Gjertrud Kaas sig ihjel. Saa voldsomt dandsede man dengang, skjøndt der ved en Forordning var forbudt al Dands under Maaltidet, „fordi de Qvindfolk, som sad bag Bordet, sprang over samme mellem Retterne for at være de første paa Gulvet".

Gaard og Gods blev 1641 solgt til den rige Otto Skeel til Katholm, Hesel, Odder, Birkelse og Valbygaard — nu Juellinge —, som formodes at have opført den nuværende Hovedbygning, da denne Familie var stærk i at bygge, hvilket altid skete meget grundigt, saa at deres Bygninger endnu trodse Aarhundreder; den fuldførtes derpaa af hans Enke, Fru Ide Lunge, og hun beholdt Gaarden til sin Død. Deres Efterkommere eiede derpaa Gaarden i lang Tid. Efter sin Farbroder, Major Mogens Skeel til Bjørnemose og Turø, der døde ugift 1729, arvede Elisabeth Skeel Gaarden. Hun

var først gift med Oberstlieutenant Niels Sehested til Tim og Karsholm, som døde paa Broholm 1748, og derefter med den berømte Tordenskjolds Broder, Vice-Admiral Caspar Wessel, der 1726 var bleven optagen i den danske Adelstand. Disse tvende Ægtefolk oprettede i Aaret 1750 Broholm til Stamhuus, hvilket Admiralen derpaa strax afstod til sin Stedsøn, Anders Sehested, der eiede Brudagergaard, som han oprettede til Hovedgaard, Sellebjerg, Broholm samt Korsholm i Skaane. Han døde 1799, og hans Enke overlevede ham i tolv Aar. Derefter tilfaldt 1811 Broholm deres Sønnesøn, Lieutenant Andreas Sehested, ved hvis Død i 1819 hans Enke Edele Kjær tiltraadte Bestyrelsen, som nu blev dreven med en i lang Tid ukjendt Kraft og Virksomhed indtil hendes Død i Aaret 1839, i hvilket Tidsrum hun udskiftede alt Stamhusets Gods i flere Byer. I den Anledning lod hun opbygge 17 Gaarde og 16 Huse. Hovedgaardens Jorder bleve dyrkede og forbedrede saaledes, som man kunde vente sig det i Fyen i en Periode, da Landbruget fik et saa betydeligt Opsving, og hun kunde ved sin Død overlade sin eneste Søn en Eiendom, som i Forhold til sin Størrelse kunde taale Sammenligning med enhver i Landet.

I hendes Besiddelsestid gjordes i den yderste Ende af den af Broholms Marker, som bærer Navn af „Enemærket", næsten $^1/_2$ Miil fra Gaarden og 1000 Alen fra Stranden, det største Guldfund her i Norden; thi vel vare Guldhornene i Henseende til Kunstværd betydeligere, men de fandtes ikke paa engang, men med Mellemrum af et heelt Aarhundrede, og det største af dem veiede kun 7 Pd. 11 Lod, medens det broholmske Guldfund veiede 8 Pd. 19 Lod, altsaa 1 Pd. og 8 Lod mere. Efter velvilligt meddeelte Oplysninger af Hr. Hofjægermester de Sehested give vi nedenfor en Skildring af Fundets

Opdagelse, der er korrektere end tidligere Beretninger derom.

I den yderste Deel af den af Broholms Marker, som bærer Navn af „Enemærket", næsten 1/2 Miil fra Gaarden og 1000 Alen fra Stranden, befinder sig det Sted, hvor det store Guldfund laae.

Den 18de April 1833 blev der pløiet og saaet Havre. Gaarden dreves dengang ved Hoveri. Under Pløiningen blev en af Plovene uklar, og Karlen maatte standse og tage den op. Hindringen var en guul Ring, der havde sat sig om Skjæret. Den blev senere befunden at veie 55 9/16 Lod. Da Hindringen var bortryddet, pløiede Karlen videre. Men da han ved næste Omgang kom til samme Sted, bemærkede han nok et Metalstykke. Han holdt stille og gav sig, tilligemed Drengen, der drev Hestene, til at søge efter, medens flere af de der i Nærheden arbeidende Folk kom og hjalp til.

De fundne Sager bleve overgivne til Ladefogden at bringe hjem til Gaarden, hvor Enkefrue Seheſted modtog 6 større og mindre Stykker og lagde dem hen som almindelige Oldsager.

Strax efter, at Ladefogden var sendt hjem, kom hendes Søn, den nuværende Besidder, tilfældigviis ud i Marken og hørte, at der var fundet „saadan nogle sære gule Ringe". Han ilede hjem og fandt, at det var puurt Guld, hvorpaa han skyndsomst begav sig ud til Findestedet og iværksatte, med Forvalteren og en Mand til med en Spade, en lystig Guldgravning, som bragte 23 Stykker for Dagen.

Nogle Dage efter mærkedes Uraad. Der blev stærk Formodning om, at der maatte være fundet mere Guld end de 6 afleverede Stykker. Om Aftenen hørte man en mistænkelig Klirren i Vognporten og fandt der Halvdelen af en Ring (som heel veiede 36 5/8 Lod). Vedkom-

mende kastede den i Befippelse derind, for at den ikke skulde findes i hans Gjemme. En undersøgt Kiste gav 2—3 Smaastykker.

Et Forhør foranstaltedes optaget paa Gaarden. Af de Indstævnte afleverede en Mand i sin Vaande før Forhøret den anden Halvdeel af ovennævnte Ring tilligemed 2 andre mindre Stykker.

Samme Dag afleverede Proprietair Dons en Portion paa $9^1/_2$ Lod (hvilke antages at have bestaaet af 13 Smaastykker), som Drengen, der drev Hestene, havde bjerget, men ikke turde beholde og havde overleveret ham til videre Besørgelse.

Der var saaledes bragt 48 Stykker frem, som — i Forening med et Stykke paa et Par Lod, der nogle Aar tidligere var fundet ved Harvning af Jorden i samme Egn af Marken, og som indtil da havde henligget uændset — blev afleveret til det kgl. Rentekammer og veiede 275 Lod til en Værdi af 3500 Rdl. 3 Mk. Ved en nøiagtigere Eftergravning en 8 Dages Tid senere fandtes 3 Stykker, til en Værdi af 76 Rdl. 3 Mk, som ligeledes bleve indsendte.

Paa et mindre Stykke nær, som var blandet med Sølv, bestod det Hele af meget fiint Guld. Kun eet Stykke var hult, alt det Andet var massivt. Den største Ring veiede $93^7/_{16}$ Lod. Samtlige 52 Stykker havde en Værdi af 3577 Rdl.

Der ymtes endnu om, at endeel skal være stukket tilside, og en af dem, der var med, og som nu er død, skal i Drukkenskab have betroet en Slægtning, „at han var en riig Mand, der havde det, der var bedre end Penge, han havde Guld". En Anden skal have stukket en 5—6 Lod tilside, osv.

Fundet antages at være nedlagt i det 5te Aarhundrede. Det forefindes i det oldnordiske Museum og

er nærmere beskrevet i „Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed", andet Binds første Hefte 1833.

Egnen har været guldrig — 4 forskjellige Guldfund have fundet Sted indenfor 1/2 Miils Afstand.

Efter det ovennævnte Tidsskrift meddele vi Følgende angaaende de fundne Oldsager.

Disse menes, som ovenfor bemærket, at kunne henføres til det 5te Aarhundrede efter Christi Fødsel. At disse Sager eihenhøre til den sidste Periode af Hedenskabet i Norden, bekræftes derved, at der i det hele Fund ikke fandtes et eneste Stykke af Sølv og eiheller noget, som var udarbeidet i Fletninge, hvilket mange Erfaringer have viist var almindelig Brug i den ovenomtalte sidste hedenske Periode og i Christendommens første Tider i Norden.

Fundet indeholdt ikke alene meget kostbare Stykker i fuldkommen Stand, men ogsaa mange enkelte Fragmenter af omtrent samme Art, der have været ituhuggede i Oldtiden og tildeels sammenbøiede; det bliver deraf klart, at disse Sager maae betragtes ikke alene som en rig Mands Prydelse, men som hans Forraad af ædelt Metal, som hans Kostbarheder og hans Penge. Den Tid, hvortil man med Grund kan henregne disse Sager, gaaer forud for nordiske prægede Mynters Brug, i Mangel af hvilke man, naar Bytningerne ikke kunde udjevnes, som bekjendt betjente sig af Metaller efter Vægt. Hvad der end mere bestyrker dette, er, at man blandt Sagerne selv fandt en Barre. Naar man tager Hensyn til den forandrede Værdi af Metallerne efter Amerikas Opdagelse, da vil man først rigtigt skjønne, hvor betydelig en Rigdom disse Sager udgjorde i Oldtiden. Fundet bestod for en Deel af Bracteater, Efterligninger af Mynter fra Midten af det 4de Aarhundrede, almindeligen af tyndt udhamret Sølv, sjeldent af Guld, som her var

Tilfældet*), flere store og massive Ringe, der have været Halssmykker, Fragmenter af store Stykker, afhuggede i Oldtiden, Spiralringe, en fuldstændig Fibula m. M.

Efter Moderens Død tiltraadte den eneste Søn, Stamhusets nuværende Besidder, Hofjægermester, Ridder Niels Frederik Bernhard de Seheſted denne skjønne Hovedgaard. Hovedbygningen er bleven restaureret i gammel Stiil efter Tegning af Professor Hetsch og to nye Taarne tilbyggede samt alle Udbygninger og Ladebygninger opførte aldeles af Nyt. Hoveriet blev afskaffet i Aaret 1840, i hvilken Anledning 100 Tdr. Land bleve indtagne under Hovedgaarden.

Broholms nuværende Besidder har ikke alene ved den Dygtighed, hvormed Godset er blevet bestyret i hans Tid, men ogsaa ved flere velskrevne Artikler af landoeconomisk Indhold i offentlige Tidender og i Tidsskrifter for Landmænd viist, at han hører til Landets dygtigste og mest intelligente Godseiere.

Gyldensteen.

Bortførelsen.

En halv Miil Øst for Bogense ligger Hovedgaarden Gyldensteen, den gamle Enggaard, nu Hovedsædet for Grevskabet Gyldensteen, som med sit betydelige Gods omgiver Bogense og indtager en stor Strækning af Fyens Nordkyst.

Hovedbygningen bestaaer af en Hovedfløi paa to Etager med Kjælder og fremspringende Karnapper, opført 1640 af Gregers Krabbe af røde Steen og solid gam-

*) Danmark skal være det eneste Land, hvori man hidtil har fundet Guldbracteater.

mel Grundmuur, med rundtakkede Endegavle og mørkerøde Tagsteen; dertil to grundmurede Sidefløie paa een Etage, opbyggede 1737.

Den gamle Enggaard forekommer første Gang i Aaret 1443 og havde dengang allerede i lang Tid været i den rige holsteenske Familie Skinckels Besiddelse, af hvilken Ridderen Bernike Skinckel under Dronning Margrethe havde en stor Deel af det vestlige og nordlige Fyen deels til Eie, deels til Pantelehn og i fuldeste Maal benyttede Landets gunstige Beliggenhed til Kaperier og Sørøverier efter Datidens Skik. Hans Søn, Ridder Otto Skinckel, efterlod sig kun en Datter, Helleborg, der 1446 var forlovet med Ridder Knud Henriksen Gyldenstjerne til Restrup, i hvem Kong Christophers Enkedronning, Dorothea, var bleven indtagen, saa at hun af al Magt arbeidede paa at sætte ham ved sin Side paa Danmarks Throne. Helleborg vilde da have mistet sin Forlovede, thi det var maaskee lykkedes Enkedronningen, dersom ikke Hertug Adolph af Slesvig havde sat sig imod det af alle Kræfter og bragt det til, at det blev hans Søsterson, Grev Christian af Oldenborg, som kom til at bestige Thronen istedetfor Gyldenstjerne. Den Sidstnævnte ægtede nu sin Forlovede, som foruden adskillige rige Pantelehn medbragte ham baade Enggaard og Iversnæs eller det nuværende Wedellsborg; han blev Rigsraad og døde 1467, hvorefter Enggaard tilfaldt hans Datter, Karen Gyldenstjerne, der var gift med Jørgen Daa og saaledes bragte Gaarden over i denne nye Slægt. Jørgen Daa døde 1503 og hans Frue 1527, hvorefter deres ældste Søn Jesper Daa arvede den og beholdt den indtil sin Død 1562. Da han ingen Børn efterlod, uagtet han var to Gange gift, faldt Enggaard med endeel af Godset til hans Søster, Fru Sophie Daa, Enke efter Otto Hvide, som var meget svag, ja næsten gik Barn-

dom, hvilken Omstændighed satte hendes Svigerinde, Fru Anna Stis Datter Pors, istand til at mishandle hende paa en oprørende Maade. Fru Anna Pors havde nemlig været tidligere gift med Fru Sophies Broder, Jørgen Daa til Hestholm, og fik allerede 1565 Fru Sophie ved gode Løfter til at skjøde til denne sin Svigerinde og hendes Børn Enggaard, dog at hun selv beholdt den i sin Levetid. Da Fru Sophie Daa imidlertid begyndte at gaae i Barndom, udgav Svigerinden hende for aandsvag, spærrede hende inde i et Kammer, som hed Spegelsborg, mishandlede hende paa mange Maader, især ved at lade hende lide Sult og bestandig være i Mørke, saa at hendes Øine bleve saa daarlige, at hun senere ikke kunde læse, tillod Ingen at komme til hende, — ja lod Vindebroen trække op for at være sikker for uvelkomne Besøg ligesaa vel som for at forhindre den Fangne i at undflye. Ved saadanne Midler, som hendes egen Søn endog tilstod, at Moderen havde brugt, lykkedes det Fru Anna at erholde den Ulykkeliges Underskrift under et Følgebrev af 1571, hvorved hun strax afstraadte det omtalte Gods, men da hun nu blev løsladt og fik Tilladelse til at tage til sin egen Gaard Hynderop eller Hønnerop, klagede hun sin Nød for sine Naboer, af hvilke Rigsraaden Erik Rud tog hende med sig for at sikkre hende imod videre Voldsomheder, hvorefter hun til ham skjødede 8 Bøndergaarde, der endnu hørte til Enggaard, men hverken denne eller en Mølle, der hørte til Gaarden. Der opstod nu en langvarig Proces imod hendes barbariske Slægtninge, i hvilken en Mængde Vidnesbyrd imod dem bleve afgivne. Ved Herredagsdom blev Fru Sophies Salg til Fru Anna Stis Datter, som ved Vold afstunget, kjendt ugyldigt, derimod de 8 Gaarde tildømte Erik Rud, som formodentlig strax har kjøbt Hovedgaarden med Mølle.

Erik Rud døde 2 Aar efter, 1577, og af hans Børn fik Corfitz Rud saavel Enggaard som Fuglsang paa Lolland. Da han døde 1630, tilfaldt Enggaard hans Datter Helvig Rud, som samme Aar blev gift med Ridder Gregers Krabbe til Torstedlund, der blev Rigsraad, Admiral og Statholder i Norge; han opførte 1640 den midterste Fløi af Hovedbygningen. Da han døde 1655, tilfaldt Enggaard hans Datter af første Ægteskab, Birthe Krabbe, som blev gift med den saavel for sin Lærdom som for sin ulykkelige Skjæbne saa bekjendte Oluf Rosenkrands til Egholm og Enggaard, der var Baron, Etats- og Justitsraad, samt hvid Ridder, og som formedelst sit Skrift: „apologia nobilitatis Danicæ", der var rettet mod en Tydskers Paastand, at Danmark altid havde været et Arverige, og at Adelsmændene ved Souverainetetens Indførelse velfortjent vare blevne gjorte fra Herrer til Trælle, blev af Høiesteret 1682 dømt til at have sine Værdigheder og sin Formue forbrudt. — Den nye Kongemagt maatte sikkre sig imod Angreb.

Enggaard blev nu solgt til Geheimeraad Conrad Biermann von Ehrenschildt til Buskerud, Storkors af Dannebrog og Minister for det udenlandske Departement, der 1681 var bleven adlet. Han lod Gaardens Værelser smagfuldt decorere og anlagde Haven med tre store Alleer. Han døde 1698, hans Enke beholdt Gaarden endnu i nogle Aar, hvorpaa hun solgte den til en Franskmand, som gav den sin egentlige Herlighed og Anseelse.

Denne Franskmand var Johan Henrik Huguetan, Rigsfriherre af Odyck, Greve af Gyldensteen, Geheimeraad, Kammerherre, hvid Ridder, en fransk Flygtning, som kom her til Danmark med betydelige Rigdomme, 12 Millioner Francs, fortælles der, men hvis tidligere Liv er noget indhyllet i Taage, og hvis Adkomst til en

ſtor Deel af disſe Penge uden Tvivl var mindre hæderlig; dog kunne vi derom kun berette et af Sagnene.

Huguetan var i Ludvig den Fjortendes Tid en rig og anſeet Banquier i Paris, ſom af Regjeringen blev meget brugt for at ſkaffe Laan tilveie og dertil benyttede ſin Credit iblandt de andre Kjøbmænd. Da imidlertid i den ſpanſke Succesſionskrig Landets Finantſer vare ødelagte, betænkte Regjeringen ſig ikke paa at udſkrive tvungne Laan iblandt Kjøbmændene, ved hvilken Leilighed den rige Huguetan var iblandt dem, ſom maatte yde betydelige Tilſkud. Da han kunde indſee, at dette vilde ende med hans Ødelæggelſe eller med frit Quarteer i Baſtillen, beſluttede han at flygte, benyttede Leiligheden, da Regjeringen hos ham havde deponeret flere Millioner, ſom ſkulde anvendes til Armeerne, ſendte denne hele Sum til Amſterdam, hvor han etablerede ſig, førte et ſtort Huus og lod ſig gjøre til Baron af Odyck, hvilket Gods han havde kjøbt.

Ludvig den Fjortende var imidlertid yderſt forbittret over den ſkammelige Maade, hvorpaa han var bleven tagen ved Næſen og havde miſtet ikke blot ſin gode Malkeko, men ogſaa ſine egne Penge, og ſvoer hans Undergang ſamt befalede ſit Politi at ſkaffe ham til Frankrig, det koſte hvad det vilde. Det franſke Politi havde dengang ſine Spioner og Agenter over hele Europa, og efter nogen Tids Forløb, netop ſom Baronen en ſkjøn Dag ſad i ſin Silkeſlobrok i god Ro og Mag paa ſit Landgods, trængte der pludſelig Folk ind i hans Værelſe, bandt og kneblede ham ſamt transporterede ham ud i en Kareth, og det ſaa hurtigt og med en ſaa fuldkommen Beregning af Omſtændighederne, at Ingen mærkede det, og der aldeles ikke opſtod nogen Larm paa Gaarden, førend den overraſkede Baron var flere Mile

borte og ikke mere til at indhente, saameget mere som Ingen vidste, hvor han var bleven af.

Den ulykkelige Huguetan laa imidlertid i Bunden af Karethen, i fuldkommen Erkjendelse af, hvad der ventede ham, nemlig et vist snevert og trangt Hampehalsbaand eller i det heldigste Tilfælde et evigt Fængsel i Bastillen, som han i saa Fald kun kunde kjøbe med Opoffrelsen af sin hele Formue, thi at Kongens Vrede ikke lod sig formilde med Mindre, vidste han altfor vel. Under disse behagelige Betragtninger gik det i fuldeste Fart igjennem hele Holland og en stor Deel af Belgien, som dengang kaldtes de spanske Nederlande og netop var Skuepladsen for en langvarig og ødelæggende Krig. Paa den sidste Station, forinden de Reisende naaede fransk Grund, det vil sige Land, som var besat af franske Tropper, holdt Vognen, og vedkommende Politiagent gik ind i Vagten for at forevise sine Papirer og derefter drage over Grændsen. Skildvagten var en dansk Soldat af de Hjælpetropper, hvormed Danmark i denne Krig understøttede de Allierede imod Frankrig; han stod med Geværet i Armen og kjedede sig af Hjertens Grund, da denne Kareth holdt stille og en Herre steg ud; Soldaten kastede et Blik ind igjennem Vognduren, der hurtigt blev igjen lukket i, fik Øie paa en Silkekjole og tænkte: „Der er altsaa et Fruentimmer i Vognen, hvordan monstro hun seer ud? Det var dog Umagen værdt at see efter, det bryder Lieutenanten sig ikke om," lukkede derfor roligt Døren op — og saae en bunden og kneblet Mand i en Silkeflobrok ligge paa Bunden af Vognen! Inden faa Minuter var Sagen meldt, Huguetan fri og den franske Politiagent i Vagten; men den Følelse, hvormed Huguetan havde seet den røde danske Uniform i dette Frelsens yderste Øieblik, glemte han aldrig; Soldaten forekom ham som en Engel fra Himlen, der tillige skulde

antyde ham den eneste Maade, hvorpaa han kunde sikkre sin Fremtid, og han drog derfor ogsaa strax med sin hele Formue til Danmark, hvor en saa rig Mand var velkommen. — Enggaard var netop tilsals, og han reiste hen for at besee den; een af Folkene viste ham om og bemærkede, at Gaarden vilde nok blive dyr; „lad den det", svarede Baronen, „jeg har Penge nok til at forgylde hver Steen i den." Han kjøbte da Enggaard, Oregaard og Uggerslevgaard, alle tre her i Egnen, blev 1717 Greve af Gyldensteen til Erindring om hans Yttring, der havde gjort Opsigt, og fik af sine Godser 1720 oprettet et Grevskab, hvilket han ligesaavel som Enggaard gav dette Navn.

Her i Danmark nød han stor Ære, saa at endog en ægte Søn af ham blev gift med en af Landets rigeste og fornemste Arvinger, en Grevinde Frijs fra Frijsenborg, men som rigtignok var 37 Aar gammel og ikke glædede sig ved det bedste Rygte, ja blev Geheimeraad og Ridder af Elefanten; men trods Grev Gyldensteens Herlighed og Rigdom maatte han dog i lang Tid stedse vogte sig og var endog lige ved at blive bortført fra Kjøbenhavn, idet en fransk Kaper, som laa paa Rheden, havde indbudet en stor Deel af Byens fornemme Verden til et Bal ombord paa Skibet og deriblandt Greven, som ikke ahnede Svig og netop var ifærd med at træde i Baaden, da hans Tjener bagfra greb ham i Armen og standsede ham; den troe Svend havde mærket Uraad. Greven blev tilbage, og siden kom det rigtigt for Dagen, at det Hele var en List for at faae den Mand ombord, paa hvis Paagribelse den franske Regjering satte saa stor Priis. Grev Gyldensteen døde 1749 i den høie Alder af 96 Aar, og Grevskabet tilfaldt hans Datterdatter, Margrethe Maurice Francisca Isidora Casada Marquise de Monteleone, som døde 1752 og var gift med

Grev Eggert Christopher Knuth til Knuthenborg, Stamherre til Lerchenfeld, Ridder af Elefanten og l'Union, Geheimeraad; deres Søn var Grev Johan Henrik Knuth-Gyldensteen til Knuthenborg, Stamherre til Lerchenfeld, Geheimeraad, hvid Ridder, Kammerherre, Stiftamtmand, som døde 1802 uden Sønner, hvorefter hans Datter Grevinde Constance Henriette Frederikke Knuth-Gyldensteen arvede Grevskabet og beholdt det til sin Død i Aaret 1828. Hun var gift fire Gange, og med sin første Mand, Kammerherre Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff, Stamherre til Wotersen og Laucken i Hertugdømmet Lauenborg, havde hun en Søn, Grev Andreas Erik Henrik Ernst Bernstorff-Gyldensteen, Stamherre til Wotersen og Laucken, Kammerherre, Ridder af Dannebrog, som døde 1837, hvorefter den nuværende Besidder, Kammerherre, Hofjægermester Grev Hartvig Ernst Bernstorff, Ridder, Stamherre til Wotersen og Laucken, arvede Grevskabet og de øvrige Godser.

Grevskabet omfatter Godserne Gyldensteen, Sandager, Oregaard, Hugget, Harritslevgaard, Uggerslev og Jerstrup*).

I det franske Blad „Journal de Commerce" for 1840 læses en Fortælling om Besidderen af Gyldensteen, der noget afviger fra den ovenfor givne Fremstilling og tildeels er iklædt en romantisk Form, men dog vistnok indeholder endeel sande Momenter.

General-Kontrollenren for Finantserne, Hr. Pontchartrain, var — hedder det — i stor Forlegenhed, thi Statens Pengemidler vare udtømte og Fjenden i Landet. Han sendte derfor Bud efter Hr. Huguetan. Denne Mand var en Reformeert og var, uagtet alle de Forfølgelser, som de

*) For Størstedelen efter „Danske Herregaarde".

Reformeerte under Ludvig den Fjortendes Regjering vare udsatte for, stedse forbleven dem troe. Han var Boghandler, havde været udsat for alle de Omvexlinger, et bevæget Liv medfører, havde flere end een Gang seet sin Lykke tilintetgjort, men havde stedse gjenopbygget det, som Skjæbnens Storme havde kuldkastet for ham. Nu for Tiden var hans Stilling meget lykkelig, thi han nød Lønnen for sin Anstrengelse.

„Min Herre," sagde Ministeren til ham, „jeg vil gjøre Dem bekjendt med vor Stilling, thi jeg gjør Regning paa Deres Hjælp til at forbedre den. Vore Kasser ere tomme, selv om vi ville give 400 Procent, kunne vi ingen Penge faae tillaans; de forenede Magter trænge frem i Frankrig; vi kunne ikke betale Tropperne; hele Kompagnier desertere med flyvende Faner for at leve af Plyndring; ja, hvad synes De, Fru Maintenon har maattet spise Rugbrød. De seer altsaa, i hvilken Fare Staten er. Men i denne Statens Ulykke tye vi til Dem, De skal have den Ære at hjælpe os."

Huguetan følte Ængstelighed ved den ham tiltænkte Ære, men han lod sig dog nøie med at bukke for Ministeren og tie.

„For at hjælpe os ud af denne Forlegenhed," vedblev Ministeren, „behøve vi tre Millioner."

Huguetan reiste sig uden at yttre mindste Forundring, thi han var belavet paa denne ublue Fordring. „Min Herre," svarede han, „om jeg solgte min sidste Kjole og tog den sidste Daler ud af min Skuffe, saa kunde jeg dog ikke skaffe en saadan Sum tilveie."

„Vi behøve tre Millioner, og De finder Dem nok."

„Men, Hr. Minister," svarede Huguetan, „hvor kan De ansee en saa lidet betydende Boghandler som mig for rig nok til at eie en saadan Sum, naar selve Kongen af Frankrig ikke har saa mange Penge, som be-

høves til at forjage hans Fjender, og naar De ikke har den Sum? Thi havde De den, saa vilde De vist anſee det som Pligt, dermed at hjælpe Hans Majeſtæt; ikke ſandt?"

„Derpaa kan vist Ingen tvivle", svarede Miniſteren.

„Jeg har", ſagde Huguetan fremdeles, „i Lyon ved en lille Boghandel erhvervet mig Livets Ophold, men jeg blev forjaget fra min Fødeby ved Ophævelſen af det nantiſke Edikt. Jeg ſkulde forandre min Religion eller blive landflygtig, og jeg drog derfor til Holland, hvor jeg blev godt modtagen."

„Og vandt tillige, Hr. Huguetan," afbrød Miniſteren ham, „en umaadelig Formue, ſom De ønſkede at nyde i Frankrig. De ſynes at have glemt, at man, med Henſyn til Dem, ſlog en Streg over Ediktet af 1655. De er utaknemmelig."

„Ja, jeg er utaknemmelig, derom kan ingen Tvivl være," ſvarede Huguetan ironiſk. „Man forjog mig, traadte mig under Fødder, da jeg var fattig, og nu, da mit Arbeide har hos et høihjertet Folk gjort mig rig, ſaa troer man at beviſe den rige Boghandler en Ære ved at plyndre hans Børn og ved at berøve ham den Formue, ſom man nægtede ham at erhverve ſig i Frankrig! Men hvorfor tillader man mig at leve i Paris? — for mine Penges Skyld. Naar man taaler mig i Frankrigs Hovedſtad, ſaa er det blot for at kunne gribe i min Lomme, naar man er i Bekneb. Jeg har alt offret en Deel af min Formue og har nylig indbetalt 50,000 Daler i Deres Kaſſe?"

„Jeg har hverken Tid eller Leilighed til længere at høre paa Dem. Vi behøve tre Millioner; her ere Vexlerne; behag at underſkrive dem. Gjør De ikke dette, ſaa bliver De ſat i Baſtillen. De har nu Valget mellem et Offer, der ikke ødelægger Dem, eller et evigt Fængſel."

Huguetan indsaae, at naar han nægtede sin Underskrift, vilde Ministeren holde Ord, tog Pennen og underskrev uden at sige et Ord.

Saasnart Ministeren var gaaet, sendte han i største Hast Stafetter til sine Correspondenter for at underrette dem om, at de ikke maatte betale de Vexler, som man med Vold havde tvunget ham til at underskrive. Derpaa flygtede han i al Stilhed til Holland.

Her optraadte han ikke som Boghandler, men som en fornem Herre, omgiven af Luxus og al den Glands, som Magt og Rigdom formaaer at sprede om sig.

En Aften, tre Maaneder efter sin Flugt fra Frankrig, sad han i sin Bolig ved en Seng, i hvilken en ung, syg Dame, hans Hustru, henlaa. Hun var Prindsen af Nassaus naturlige Datter og var bleven gift med Huguetan for en Maaned siden. Han stod fuld af Kummer over den Elskedes Lidelse, da Døren aabnedes, og der traadte tre Mænd ind. Huguetan saae strax, at det var Franskmænd, og en bange Anelse fyldte hans Indre.

„Hvad ville De, mine Herrer?“ spurgte han med dæmpet Stemme, for ikke at vække sin Hustru.

„Jeg har ingen Tid at spilde,“ svarede den ene Franskmand, idet han traadte nærmere, „jeg er Capitain Gauthier, afsendt af Hans Majestæt Kongen af Frankrig, for med det Gode eller med Magt at bringe Dem til Frankrig.“

„Det er en Handling, der strider mod Folkeretten!“ raabte Huguetan, „og jeg protesterer derimod.“

Gauthier gav de to andre Franskmænd et Nik, hvorpaa de kastede sig over Huguetan og kneblede ham. De vare trængte ind i Værelset ved hans forræderiske Kammertjeners Hjælp og frygtede for, at han skulde raabe om Hjælp, skjøndt Kammertjeneren havde vidst at fjerne det øvrige Tjenerskab.

Den Syge vaagnede ved Støien. Af Angst formaaede hun ikke at skrige, men styrtede ud af Sengen for at staae sin Ægtefælle bi. Hun omslyngede ham med sine Arme, og da hun fik Mælet igjen, raabte hun om Hjælp, skjøndt forgjæves. Huguetan var rasende af Forbittrelse, fordi hans Kone i sin Natdragt var udsat for Soldaternes ublue Blikke. Hendes Kræfter udtømtes imidlertid snart, og hun styrtede afmægtig til Jorden. Den mægtige Despots Haandlangere brøde op og slæbte deres Offer med sig. Huguetans unge Ægtefælle døde Dagen derpaa i Vanvid.

To Dage efter dette Optrin passerede en, med 3 Heste forspændt Vogn gjennem den sidste hollandske By. Den støvede Vogn, den Hurtighed, hvormed den kjørte, den Omhyggelighed, hvormed den var tillukket, saa intet Blik kunde trænge ind i den, alt dette vakte Indvaanernes Nysgjerrighed, og da det hemmelighedsfulde Kjøretøi holdt stille foran den endnu ikke aabnede Barriere, fæstede Tusinders Blikke sig paa det, haabende at kunne udforske, hvad Vognen indsluttede. Endelig aabnedes Karethdøren, dog kun saaledes, at en Mand kunde trænge sig ud af den. Denne Mand var Gauthier, og Døren lukkedes strax efter ham. Men en Soldat havde seet et stribet Klædningsstykke, og i den Mening, at det kunde være et Fruentimmer, som man bortførte og skjulte saa omhyggeligt, gik han hen og aabnede Vogndøren, medens Gauthier var gaaet hen for at faae Barrieren aabnet. Da Soldaten saae Huguetan sidde i Vognen, kneblet og med bundne Hænder, raabte han: „Det er en Mand, som man bortfører!“ Nu trængte Alle sig omkring Vognen, og snart hørtes det eenstemmige Udraab: „Det er Hr. Huguetan, som man vil bortføre“. Huguetan blev i et Øieblik befriet, og Kongen af Frankrigs Haandlangere

overleveredes til den hollandske Øvrighed. Deres Proces varede ikke længe, de bleve alle tre halshuggede.

I stedsevarende Frygt for flere saadanne Bortførelsesforsøg forlod Huguetan Holland og tog sin Tilflugt til Danmark. Lykken, der hidtil havde været ham tro, forlod ham heller ikke her, thi trods den store franske Konges Forfølgelse blev han i Kjøbenhavn snart lige saa anseet, som han havde været i Amsterdam. Han blev hundrede og nogle Aar gammel og fortalte gjerne, hvorledes han, efter i Lyon at have handlet med gamle Bøger, tre Gange mistede en stor Formue, men atter var bleven en anseet Mand saavel i Frankrig og Holland som i Danmarks Hovedstad.

Hindsgavl.

Lidt over $^1/_4$ Miil fra Middelfart paa en høi ved Strandbredden fremragende Banke, som endnu kaldes Slotsbanken, har den gamle Kongeborg Hindsgavl liget. Dens Navn skrives meget forskjellig, ogsaa „Hegnesgaffuel", og Oprindelsen til samme er uvis; med Hensyn til sin første Stavelse har det sikkert fælles Herkomst med Hindsholm, Navnet paa den nordøstlige Halvø af Fyen, og udledes enten efter den gjængse Tradition af „en gammel Sørøver Hindse, som paa disse Steder skal have drevet sit Væsen", eller vistnok rettere af „Hegn". „Hæghnæthscog", der i Valdemar den Andens Jordebog (1231) nævnes blandt de kongelige Domainer med Tilføielse af „juxta Mæthælfar" (Scr. rer. Dan. VII p. 530), maa vistnok forstaaes om Hindsgavls Skov. Borgen omtales først noget senere i samme Aarhundrede, nemlig 1287, da den tilligemed det nærliggende Middelfart blev afbrændt af Marsk Stigs Tilhængere, de fredløse Kongemordere, og i September 1295, da her fandt en Sammenkomst Sted mel-

lem Kong Erik Menved og den norske Konge Erik Præstehader, hvorved en Vaabenstilstand sluttedes imellem Rigerne. I den første Halvdeel af det 14de Aarhundrede var Hindsgavl tilligemed hele Fyen i de holsteenske Grevers Hænder; Valdemar Atterdag indløste efterhaanden Den, men Hindsgavl, som Kongen forgjæves havde beleiret 1358, kom først noget senere i hans Magt og var fra den Tid Sædet for en kongelig Lehnsmand. Som den første af disse nævnes den rige og mægtige holsteenske Adelsmand Berneke Skinckel til Frøbjerg og Iversnæs, Lehnsmand baade paa Hindsgavl og Rugaard. Den 21de September 1409 sluttede Kong Erik af Pommern paa Hindsgavl Forlig med Grev Henrik af Holsteen, og 1436 overlod samme Konge sin Fætter Hertug Bugislav af Pommern de fyenske Slotte Nyborg, Hagenskov og Hindsgavl, som dog igjen kom tilbage til Kronen 1439, da de pommerske Herrer forlode Riget. Ved samme Tid maa ogsaa den bekjendte Eggert Frille, som var med blandt de Adelsmænd, der opsagde Kong Erik Huldskab og Troskab, og senere blev Rigsraad og Ridder, være bleven Lehnsmand paa Hindsgavl. I den svenske Krig blev Hindsgavl ødelagt 1659, og Godset blev efter Souverainetetens Indførelse afhændet til Borgermester Hans Juul og Raadmand Hans Svendsen i Middelfart, som af Slottets gamle Mure i nogen Afstand fra samme mod Sydost opførte den nuværende Hovedgaard Hindsgavl. Af de efterfølgende Eiere bør især General Frants Joachim v. Dewitz nævnes. Han var en tapper tydsk Krigér, der efter Sagnet først skal have tjent som simpel Rytter. 1701 blev han Oberst og Chef for det holsteenske Regiment og gik med dette, der hørte til de danske Leietropper i engelsk og hollandsk Sold, til Holland. Her blev han 1706 Brigadeer og 1709 efter Marlboroughs Døde General-

major. Samme Aar blev han kaldt tilbage, deeltog Aaret efter i det ulykkelige skaanske Felttog og reddede ved sin kjække Adfærd Levningerne af den ved Helsingborg den 10de Marts 1710 slagne Hær. Da Feltmarskal Stenbock nemlig sendte Oberst Ducker til de danske Tropper med det Forlangende, at de skulde overgive sig, svarede Dewitz, som altsaa maa have paataget sig Overbefalingen i den saarede Generallieutenant Jørgen Rantzaus Sted, at han tvivlede om, at den svenske General havde Mod til at angribe dem. Herved vandt Hæren tre Dages Frist, som man benyttede til at ødelægge Kanoner og hvad iøvrigt der ikke kunde medføres, og til at indskibe Tropperne, som derpaa kom vel over til Sjælland. I Aaret 1711 blev Dewitz Generallieutenant og fulgte med Hæren til Tydskland. Den 20de December anførte han det danske Rytteri i det ulykkelige Slag ved Gadebusch. Rytteriet led her et saa ubetydeligt Tab, at han allerede Dagen efter viste sig med nogle og tyve Eskadroner paa Valpladsen, og kort efter ved Zythen indtog en Stilling for, om det blev nødvendigt, at forene sig med Saxerne og Russerne, hvilket fandt Sted i Begyndelsen af Januar 1713. I dette Aar blev Dewitz General af Cavalleriet og havde 1715 Overbefalingen over de danske Tropper i den ærefulde Kamp ved Stresau. Han blev ogsaa Geheime-Conferentsraad og døde 53 Aar gammel, 1719. I Sønderby Kirke ved Frederiksgave, hvilken Gaard han ogsaa eiede, blev han begraven. Hans Enke, Margrethe v. Lewetzau, døde først 1714; desuagtet blev ifølge hans sidste Villie Broderen, Oberst Joachim Didrich Dewitz, Herre til Hindsgavl og Frederiksgave. Efter ham kom hans Søn, Major Frands Joachim Dewitz i Besiddelse af Hindsgavl, og 1755 blev Godset kjøbt af Kammerraad Niels Basse. Hans Datterdatter

Karen Basse Fønss, gift med Kammerherre Chr. H. Adeler, blev derpaa Eier af det, og nu blev Stuehuset 1784 ombygget til dets nuværende Form, en Hovedfløi med to Etager og to Sidefløie med een Etage. Efter Testament af Kammerherreinde Adeler, der døde 1808, blev Hindsgavl 1815 oprettet til et Stamhuus for hendes Brodersøn, den nuværende Besidder af Stamhuset, Hofjægermester Niels Basse Fønss. Hindsgavls Beliggenhed ved det bugtede, skovomgivne Belt, med den smukke Ø Fænø ligeoverfor, hører til de skjønneste i Danmark.

Stamhuset Hindsgavl bestaaer af Hovedgaardene Hindsgavl og Fænøgaard*).

Et Folkesagn fortæller, at der lige overfor dette Slot skal have ligget et Kloster og en Kirke. Paa Slottet boede der en Ridder, der havde en meget skjøn Datter, til hvem en rig og en fattig Beiler meldte sig. Faderen foretrak den Første, Datteren den Sidste. Den haarde Fader lod sig ikke bevæge ved hendes Bønner og Taarer, hun besluttede derfor at blive en Himlens Brud. Allerede stod hun for Alteret for at iføres Nonnedragten, da den af hende forsmaaede Beiler trængte ind i Kirken for med Vold at bortføre hende. Hun flygtede til Klosteret, og Kirken tilligemed Ridderen og hans Følgesvende forsvandt aldeles.

Harritslevgaard.

Medens Kandidat Secher i danske Herregaarde mener, at Landsbyen Harritslevs Navn er det samme som Haraldslev og altsaa udtrykker den af Harald efterladte Eiendom, anfører Etatsraad Trap i sin Beskrivelse af Danmark Vedel Simonsens Mening, at Harritslev-

*) Efter Traps Beskrivelse af Danmark og Danske Herregaarde

gaard benævnes saaledes, fordi den har været den i Herredet ansatte Herredshøvdings Bolig. Efter Sagnet skal her i gamle Dage have ligget en Sørøverborg. Harritslevgaard nævnes 1327 „med sit Fang" blandt det Gods, som den svenske Prinds Erik Valdemarsen gjorde Fordring paa som sit Mødrenegods, og som ogsaa tildømtes ham. Han eller hans Arvinger have imidlertid ikke længe efter atter afstaaet Harritslevgaard, thi i Aarene imellem 1397 og 1408 fik Hr. Bernike Skinkel Rudgaard med Skovbyherred, Bogense By, Harritslev Birk og Visenbjerg Sogn i Panteforlehning af Dronning Margrethe og Kong Erik af Pommern for 2000 Mk. Gaarden vedblev nu at være et kongeligt Lehn indtil Aaret 1560. Under 1ste Januar dette Aar gjør Frederik den Anden vitterligt, at han sælger til Jørgen Svab „vor og Kronens Gaard" Harritslefgaard, og under 27de Januar næstefter gjør Kongen atter vitterligt, at Jørgen Svab har betalt og fornøiet ham de 5000 Daler, som han var ham pligtig for Harritslefgaard og Gods. Familien Svab eller Svave vedblev at have Gaarden i Besiddelse til 1592, da den overdroges til Breide Rantzau til Rantzausholm. Han opførte 1606 det høie Huns med Taarn paa Harritslevgaard, der endnu er en Pryd for den omgivende Egn. Breide Rantzaus Søn, Kai Rantzau, døde 1623. Hans Enke opnaaede en sørgelig Navnkundighed ved sit utilladelige Forhold til Christian den Fjerdes ældste Søn, den udvalgte Konge.

I nærmeste Forbindelse med den Retssag, som var en Følge af hendes ulovlige Fængsling efter Kongens Befaling, staaer en mærkelig Hexeproces, der fortjener nøiere at omtales paa dette Sted. Jens Boldmester, en Holstener, som søgte at indynde sig hos Kongen, fremkom i Januar 1627 med den Angivelse, at han, der var i

Fru Anne Lykkes Tjeneste, i dennes Ærinde havde været hos en gammel Qvinde i Süderstapel, ved hvis Hjælp Fru Anne havde i Sinde at tage Kongen af Dage og sikkre sig Prindsens Kjærlighed. Kort efter kom han i Kongens Tjeneste som Enspænder (Staffet), hvilket vistnok var hans Diemed med at opdigte denne Historie. Kongen, der ligesom de Fleste af sine Samtidige fuldt og fast troede paa Trolddom, lod Sagen paa det Skarpeste undersøge. I det første over Lamme Heine, den foregivne Troldqvinde, optagne Forhør fortalte denne, at Jens Boldmester paa Fruens Vegne havde givet hende 4 Rosennobler, og hun havde da sagt, at det til næste Paaske, men ikke før, vilde gaae godt med den Sag, der laa Fruen paa Hjertet. Med den Sum blev hun altsaa af Jens Boldmester forført til at fortælle disse Løgne. Senere havde en af Fruens Piger bragt hende et Stykke af en Lærredskrave og en Tot sorte Haar, der vare Prindsens, og dermed skulde den Gamle virke saa meget, at Prindsen fattede Kjærlighed til Frnen. En Kone fra Flensborg havde flyet hende et Stykke af en Skosaal og en anden Tot sorte Haar, hvorved Kongen, hvem dette tilhørte, skulde bringes af Dage, hvilket denne Kone udtrykkelig havde forsikkret. Gjentagne Gange var Lamme Heine i Forhør og indviklede sig da saaledes i Modsigelser, at Pinebænken blev anseet for nødvendig for at faae Sandheden frem. Efter at have været underkastet dens Rædsler tilstod hun, at hun havde løiet, og bad om Naade. Man henvendte sig endog til nogle tydske Lovkyndige, hvem alle Documenter i Sagen bleve tilsendte; de afgave den Kjendelse, at Lamme Heines Udsagn slet ikke kunde bruges imod Fru Anne, da hun tilstod, at hun aldeles ikke kjendte denne, og til Slutningen havde tilbagekaldt det Hele. Da Sagen imidlertid efter deres Mening ikke var bleven behandlet med tilbørlig

Flid, burde den begyndes forfra af Folk, der vare vante til piinligt Forhør; man kunde jo nok paa den Maade faae bragt ud af den Gamle, hvem der havde bragt hende de Haar, som virkelig fandtes hos hende. Til Held for de Paagjældendes Lemmer blev dog Sagen ikke overgiven til disse tydske Jurister, men kun behandlet efter dansk Ret. I Juni 1627 blev den ifølge Dom af Borgermester og Raad i Odense henviist til Kirkenævningenes Afgjørelse; Lehnsmanden paa Odense Gaard, den lærde Holger Rosenkrands's Ridefoged vilde og kunde ikke sværge hende Trolddom over, og da Lovens Forskrift i slige Tilfælde her ikke var bleven opfyldt, afviste Nævningene første Gang Sagen; men anden Gang turde de ikke afsige en Dom, der stred imod Kongens Ønsker, og de kjendte derfor for Ret, at hun som Troldqvinde skulde døe paa Baalet. Derpaa gik Sagen til Landsthinget og fik her et andet Udfald. Den samvittighedsfulde Landsdommer Torben Gabrielsen Akeleie frifandt hende som Troldqvinde, men dømte hende for hendes ulige Snak og forskjellige Bekjendelser, paa hvilke hun endog havde annammet Sakramentet, fra Livet, naar Sagen paa rette Steder tilbørligt var bleven behandlet. I sin Forbittrelse derover gav Kongen, hvem det laa meget paa Hjerte at faae hende dømt som Troldqvinde, Landsdommeren strax Afsked. Senere lod Kongen ham endog tiltale for Herredagen for denne Doms Skyld, men blev da opfordret til at afstaae fra Stævningen over den forrige Landsdommer. Enden paa Sagen blev, at Lamme Heine af Kjøbenhavns Borgermester og Raad i September 1630 blev dømt til at miste Livet ved Sværdet.

Kai Rantzaus og Fru Anne Lykkes eneste Datter, Jomfru Sophie Rantzau ægtede 1631 den rige Laurids Ulfeld til Urup og Egeskov, som ved dette Gistermaal tillige blev Eier af Harritslevgaard. Fru Sophie døde

i Aaret 1635; deres Ægteskab var barnløst. Han beholdt Gaarden til sin Død 1659. Efter hans Død tilfaldt Gaarden Fru Anne Lykkes Broderbørn. Kai Lykke fik de to Trediedele, og hans Søster Fru Christence Lykke en Trediedeel. Efter at Kongen og Dronningen havde faaet Kai Lykke dømt og saaledes opnaaet en Slags Ret til at plyndre hans store Eiendomme, tillode de hans Hustru, Fru Ollegaard Gyldenstjerne at boe paa Harritslevgaard, hvilket naturligviis skulde betragtes som en stor Naade. Fru Christence Lykke var først gift med Frants Brockenhuus til Sebberkloster og ægtede kort efter hans Død, 1660, General Frederik v. Arenstorff, som derved blev Eier af en Trediedeel af Harritslevgaard. Fru Christence Lykke døde i Aaret 1667, hvorved hendes Datter af første Ægteskab, Jomfru Sophie Amalie Brockenhuus arvede Moderens oprindelige Trediedeel af Harritslevgaard. Efter hendes Død 1680 arvede hendes Farbroder, Sivert Brockenhuus, Gaarden. Hans Formuestilstand var meget slet. Noget af Gaarden blev taget fra ham for Skatter til Kronen, og Noget overladt til Landsdommer Jens Lassen til Dalum Kloster som brugeligt Pant. Frederik v. Arenstorff døde 1689, og hans Deel af Harritslevgaard tilfaldt hans Enke, Fru Augusta Elisabeth v. Rumohr. Megen Strid imellem de forskjellige Eiere af Gaarden og flere Processer fandt Sted desangaaende, men tilsidst blev dog Jens Lassen Eneeier af Gaarden. Efter ham fulgte hans Søn, Commandeur Hans Lassen, der døde 1718. Hans anden Kone, Christiane, født Hoppe, overlevede ham og giftede sig kort efter med Oberstlieutenant Hagedorn. Hans Enke eiede i flere Aar Gaarden, hvis Hovedbygning hun 1753 lod restaurere, og efterlod den til Datteren af sit første Ægteskab, Anne Elisabeth Lassen,

der var gift med Oberst J. F. Bardenfleth, i hvilken Familie den forblev i omtrent 60 Aar.

I Aaret 1829 kjøbtes Harritslevgaard for 82,000 Rdl. af den daværende Besidder af Grevskabet Gyldensteen og incorporeredes i dette Grevskab*).

Holckenhavn.

En Fjerdingvei syd for Nyborg, ved Orbækkens og Vindingaaens brede Udløb i Nyborg Bugt, ligger Ulfeldernes gamle Sædegaard, nu Holckenhavn.

Mod Slutningen af det fjortende Aarhundrede forekommer den første Gang i Historien som Kogsbølle i en Ulfelds Eie; et Par Aarhundreder senere findes den oftere omtalt, idet den daværende Eier, Jakob Ulfeld, sad i Rigets Raad og tog virksom Deel i Statens Styrelse. Han har selv paa Latin beskrevet en vigtig Regjeringshandling, nemlig det store Gesandtskab til Russernes Czar 1578, foranlediget ved dennes Hærgen i Lifland, hvorved Prinds Magnus af Danmark blev tvungen til at forlade sine Besiddelser i hiint Land og maatte søge Tilflugtssted i Kurland. Jakob Ulfeld var Sendebudenes Formand og havde Befaling til at slutte Fred med Czaren; men denne vilde kun indlade sig paa en Stilstand, der blev indgaaet af Sendebudene, da de troede sig i Livsfare. Da Kongen ved deres Tilbagekomst erfarede Udfaldet, blev han meget misfornøiet dermed; Jakob Ulfeld faldt i Unaade og blev udelukket af Rigets Raad. Den mægtige Mand søgte at hævne sig derover, da Kongen var død. Efterat Liget var bisat, traadte han frem midt paa Kirkegulvet og beklagede sig med høi Røst over den slette Løn, som den afdøde Konge havde ydet ham for lang og tro Tjeneste.

---

*) Efter „Danske Herregaarde."

Jakob Ulfeld lod Kogsbølle nedbryde og i dets Sted opføre en Bygning, som udgjør den østre og nordre Fløi af den nuværende; sin nye Gaard gav han Navn af Ulfeldsholm. Hans Søn, af samme Navn, bekjendt af sine Reiser og sin paa Latin affattede Danske Krønnike, var ligesom Faderen en fremragende Personlighed og blev Rigets Kantsler 1609. Han synes at have lagt sidste Haand paa Værket, da hans og hans Hustrues Navne, I. W. B. B. (Birgithe Brockenhuus), findes anbragte paa den østre Fløi ind mod Gaarden; men uagtet han saaledes paatrykte Ulfeldsholm sit Stempel, solgte han den dog 1616 til Fru Ellen Marsviin.

Denne rige Adelsfrue forandrede Navnet Ulfeldsholm til Ellensborg og efterlod der, ligesom paa sine mange andre Eiendomme, talrige Spor af sin omfattende Virksomhed. Hun tilbyggede tvende Fløie, nemlig i 1631 den vestre og i 1634 den søndre, en lavere Bygning, med Gjennemkjørsel til den anden Gaardsplads. I den vestre Fløi lod hun indrette et Kapel, som blev indviet 1637, og udstyrede det rigeligt med Billedskjærerarbeide, hvilket den nuværende Eier har ladet restaurere. Alle Stolestaderne, Prædikestolen og Alteret ere prydede dermed; foruden en Mængde Snitværk findes paa Stolene i ophøiet Arbeide Marie Bebudelse, Jesu Fødsel, Flugt til Ægypten og Omskjærelse; Prædikestolen fremstiller Begivenheder af Jesu Liv, og Alteret, som hun tog fra Kapellet paa Thurø, hvilken Ø hun ligeledes eiede, forestiller Jesu Korsfæstelse og har paa Fløiene Billeder af de tolv Apostler. Paa Kapellets ene Væg ere tre Malerier ophængte: Corfits Ulfeld, Eleonore Kirstine og „Frv Ellen Marsvin i hindis 77 Aar", hvilken Indskrift, med hendes Vaaben, er anbragt i det ene Hjørne. Overalt hvor hun byggede, anbragte hun sit Navn i rigelig Mængde, saaledes ogsaa

paa Ellensborg; E. M. S. findes saavel udenpaa Muren, som paa Prædikestolen, i Billedskjærerarbeidet og i Kapeldørens Laas. De fire smukke Spiir, hvormed hun prydede Gaarden, ere nu forsvundne, det sidste og største af dem skal være nedbrudt for omtrent 30 Aar siden. Fru Ellen døde der 1649, og hendes Datter, den bekjendte Kirstine Munk, arvede Gaarden. Ifølge Skiftet efter den Sidstnævntes Død i 1658 skulde hendes og Christian den Fjerdes Datter, Frøken Eleonore Kirstine, have Ellensborg; den kom saaledes atter i Ulfeldernes Eie og blev anviist Corfits Ulfeld til Opholdssted, efterat han og hans Frue vare blevne løsladte af deres Fængsel paa Hammershuus. De begave sig fra Kjøbenhavn til Ellensborg i de sidste Dage af 1661, men Corfits forlod allerede Gaarden og Riget det paafølgende Aar, hvorefter han ved Høiesteretsdom blev erklæret for Majestætsforbryder og alle hans Eiendomme inddroges under Kronen. Kongen solgte derpaa Gaarden til en Holstener, Buchwald, som gav den Navnet Nygaard, men han beholdt den ikke længe; thi Stiftamtmanden i Fyen, Geheimeraad og Generalmajor Eiler Holck, kjøbte den 1671. Aaret derefter blev den med det underliggende Gods ophøiet til et Baroni, som blev kaldet Holckenhavn og fra den Tid er gaaet i Arv i Holckernes Slægt.

Gaarden bestaaer af en Mængde svære, grundmurede Bygninger, som gjøre et storartet Indtryk paa Beskuerne; de stærke Mure have tilsyneladende ikke lidt af Tidens Tand og ville vistnok gjennem mange Slægtled bære de ærværdige Minder om mægtige Eiere i Fortiden. Riddersalen i den østre Fløi vedligeholdes ikke; Indgangen til den er i et Taarn, der er opført ind imod Gaarden. Under Ridderſalen skal Borgfængslet have ligget. De grundmurede Ladebygninger med takkede

Gavle ere ifølge Indskrifterne I. W. 1611 og E. M. S. 1636 deels opførte af Jakob Ulfeld, deels af Ellen Marsviin. Hovedbygningens Mure ere gule, den nordre Fløi med hvide Prydelser; Ladebygningerne ere røde.

Holckenhavn ligger i en smuk Egn med mange rige Afvexlinger, hvortil den nære Bugt yder sit betydelige Bidrag. Fra en Bakke i Vest nyder man en vid Udsigt over Egnen*).

Sagn om Holckenhavn.

En Nat kom Kong Christian den Fjerde til Marsviinsborg i Fyen for at besøge Fru Kirstine Munk, men fandt Porten lukket. Han lod sig derfor sætte over Graven, krøb dernæst sagtelig ind i Borgen og søgte til Fru Kirstens Kammer, hvor han uden Ordvexling lagde sig i hendes Seng. Da det nu dagedes, saae han, at det ikke var Fru Kirsten, men en af hendes Terner, hos hvem han havde sovet, efterdi Fruen var flyttet ind i et andet Værelse. Og da den Tid kom, at Pigen blev med Barn, skjænkede han hende saameget Sølv, som det nyfødte Barn veiede, og giftede hende med Ladefogden paa Gaarden**).

Holstenhuus.

Hovedgaarden Holstenhuus er et gammelt Herresæde, vistnok et af de ældste i Danmark, og ligger i det sydlige Fyen i Svendborg Amt. Der har i de ældste Tider ligget et Gods, der kaldtes Findstrup, hvilket omtales som tilhørende i Aaret 1314 Adelsmanden Gotskalk Little, der i dette Aar formedelst Fjendskab med Erik

*) Efter „Illustreret Tidende“ 1864.
**) Efter Thieles Folkesagn.

Menved blev erklæret fredløs. Godset tilfaldt Kongen og gik derfra over til Familien Wenstermand. Det var en Jørgen Wenstermand, der døde 1551, som fik Gaarden i Arv efter sin Moder Anna Passow. Hans Søn Knud opførte 1579 den ene af Gaardens tre Fløie, hvis Mure indtil for nogle Aar siden bare hans og Hustru Kirsten Lunges Navnetræk. Han lod til at være en trættekjær Mand, thi han havde adskillige Retssager.

I Ægteskab med Knud Wenstermands Broderdatter fik Jørgen Grubbe Gaarden. Da han døde, gik Gaarden over til Hans Grabau, der ægtede hans Enke. Om hende fortælles der, at da hun kom fra Kjøbenhavn og vilde springe ud af sin Vogn ved sit Huus i Kjøge, sprang hun i en Kaarde og døde.

Efter hendes Død kom Godset til at eies af Frederik Rantzau, derpaa af Mogens Gyldenstjerne og saa af den berømte Feltherre Johan Rantzaus Søn, Henrik Rantzau med Tilnavnet den Lærde. Han prydede sin Gaard med kostbare Malerier og Billedstøtter, og var berømt over hele Europa for sin Lærdom. Han eiede et Bibliothek, der bestod af et, efter de Tider, saare stort Antal Bøger, nemlig 7000 Bind.

Som Prinds ønskede den senere Kong Frederik den Tredie at blive Erkebisp af Bremen, men for at blive det maatte han først være Kannik. Han fik da en Kannik Jørgen Schult til at overlade ham sit Canonicat imod et Gods i Norge, ved hvilken Leilighed Schult kom herind i Landet fra Bremen. Aar 1636 kjøbte Schult Findstrup, og nu forblev det i hans Familie indtil 1707. Geheimeraad Jørgen Schult havde fundet Bygningen altfor ringe og opførte derfor 1643 to Fløie til Wenstermandsene. Men kun den nye nordre Fløi var grundmuret, to Etager høi, bygget i massiv Stiil uden syn-

derlig Prydelse; de tvende andre Fløie vare derimod Bindingsværk.

I Aaret 1707 blev Findstrup solgt til den Slægt, der gav den sit nuværende Navn, og som nu eier den. Det var Oberstlieutenant Christopher Adolph Holsten af en indvandret, gammel frankisk Familie, der kjøbte Godset. Men allerede tre Aar efter, 1716, faldt han i Slaget ved Helsingborg. Hans Broder, Oberst Godske Ditlev Holsten, Eier af Langensø, et Gods i det nordlige Fyen, arvede Findstrup efter ham. Aar 1723 oprettede han med kongelig Stadfæstelse Findstrup og Langensø til Stamhuset Holstenhuus. Nogle Vers, som han lod indhugge i en Steen og opsætte over Hovedindgangen, bevidnede dette. De endte med følgende Linier:

„Lad Holstener med Ære mig altid beboe
Saalænge Græs og Korn ved Holstenhuus kan groe.
Gud alene Æren."

Hans ældste Søn, Geheimeraad Adam Christopher Holsten, fik 1770 Stamhuset oprettet til Baroni. Ved hans Død 1825 arvede hans yngre Broder, Admiral Baron Holsten, Godset. Aar 1849 døde han som den ældste danske Officeer, der havde havt Commando paa Danmarks Hædersdag, den 2den April 1801, i Søslaget paa Kjøbenhavns Rhed, hvor han førte Commandoen over Signalskibet „Elven" paa 10 Kanoner og viste sig værdig til at omtales hæderligt i den Høistcommanderendes Rapport for sin tappre og dygtige Førelse af det Skib, der var betroet ham. Han elskede sit Fædreland høit, og derfor følte han, eftersom hans Stands Hæder gik ham over Alt, et dybt Mismod over vort ulykkelige Tab i Eckernførdefjord 1849. Det blev en Pind til hans Ligkiste, thi endnu samme Aar døde den dybt nedbøiede, tappre Søhelt.

Baroniet arvedes af hans Søn, den nuværende Eier, Geheime-Conferentsraad, Baron Adam Christopher Holsten-Carisius. Med ham uddøer den mandlige Stamme, og hans ældste Datter, gift med Kammerherre Sehestedt Juel, vil arve Baroniet efter ham.

Baronen har i Aarene 1864 og 1865 ladet opføre en ny Bygning, med en ringe Benyttelse af den ældre, af Architekt Haugsted fra Odense. Den tidligere nordre Fløi er gjort til Midtparti i den nye Bygning og har for Størstedelen beholdt den gamles Charakteer. Tre Gavle paa Bygningens Sydside oplive dens ellers tunge Udseende. En herlig Have omgiver den og støder mod Nord op til Holstenshuus's Dyrehave. Fra Gaardens eller rettere sagt Slottets Nordside haves der en skjøn Udsigt over det frugtbare Fyen, endog saa vidt, at St. Knuds Kirkespiir i Odense kan sines i klart Veir. Mod Syd har man en Udsigt over Diernisse Kirke med Familiebegravelserne, over Kjøbstaden Faaborg og flere smaa Øer indtil Den Als og for et skarpt Blik Slesvigs Kyst, — Alt værdigt en Malers Pensel, der dog ikke formaaer at gjengive det pragtfulde Skue*).

Hvedholm.

Denne Herregaard, Hovedsædet i Grevskabet Brahesminde, har i 400 Aar kun tilhørt 3 Familier: Hardenberg, Bille og Brahe, og er gaaet i Arv fra den ene til den anden uden at have været solgt i saa langt et Tidsrum. Den skal oprindelig have hedt Thule og skal have faaet sit senere Navn af Hvede, som man maaskee først begyndte at dyrke paa dette Sted. Den var i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede en Brydie- eller Forpagtergaard, det vil sige en almindelig Bondegaard,

*) Efter „Illustreret Tidende".

der blev kjøbt af Chavo eller Claus v. Hardenberg, en af de tydske Adelsmænd, der med Christopher af Bayern vare indvandrede i Danmark. Hvedholm gik derpaa i Arv fra Fader til Søn igjennem følgende Slægtled: Jochum Hardenberg, som omkom paa Ditmarskertoget 1500, og Jakob Hardenberg, som ogsaa eiede Arreskov og ved Giftermaal med Edel Bille kom i Besiddelse af Sandholt, saa at han blev meget rig. Under Grevens Feide betroede han en stor Mængde Guld og Kostbarheder til Præsten Hans Madsen i Svanninge, hvorom der er fortalt under denne By. Jakob Hardenberg kjøbte af Kong Christian den Tredie det anseelige Holmekloster, nu Brahetrolleborg, hvilket ogsaa er fortalt under denne Herregaard, og havde saaledes en betydelig samlet Eiendom i Egnen Nord og Vest for Faaborg. Han blev ogsaa kongelig Lehnsmand paa St. Hans Kloster i Odense, men døde kort efter 1512. Hans anden Hustru, som overlevede ham, Sophie Lykke, var en Søster til den bekjendte Rigsraad Jørgen Lykke til Overgaard. Hun havde en ganske eiendommelig Handelslyst, hvormed hun forbandt en stor Hensynsløshed mod sine Medmennesker, saavelsom mod Lov og Ret, og saaledes foraarsagede hun sig selv og sine Børn store Pengetab og mangfoldige Ærgrelser. Holmekloster blev igjen indløst af Kongen for den Sum, som hendes Mand havde betalt derfor. De havde 3 Døttre, som hver fik en af de 3 Herregaarde; Helvig Hardenberg, gift med Erik Rosenkrands, fik Arreskov, Anna Hardenberg, gift med Erik Rud, fik Sandholt, og Edel Hardenberg, gift med Frantz Bille til Søholm, fik Hvedholm, som paa denne Maade kom til Familien Bille. Sønnen, Erik Bille, har uden Tvivl opført den nuværende Hovedbygning paa Hvedholm 1590; den bestaaer af 4 sammenbyggede Fløie paa to Etager, med et rundt Taarn og en fremspringende Kar-

nap, og er endnu paa de to Sider omgiven af Grave. I Begyndelsen af det næste Aarhundrede kom Hvedholm atter ved Arv til Familien Brahe, af hvilken dens mærkeligste Eier var den rige, mægtige og myndige Rigsraad Jørgen Steensen Brahe, som allerede er omtalt under Brahesborg. Han døde paa Hvedholm den 12te Februar 1661 og hviler i Familiebegravelsen i Horne Kirke.

Medens Jørgen Brahes Søn, Preben Brahe, der døde 1708, eiede Gaarden, afbrændte den for en Deel 1683, men blev gjenopført i de følgende Aar. Den sidste Mand af Brahernes berømte Slægt var dennes Sønnesøn, Oberstlieutenant Preben Brahe, som tilligemed sin Søster Susanne Brahe, Enke efter Etatsraad Hein, af deres Godser Hvedholm, Steensgaard og Østrupgaard oprettede Stamhuset Hvedholm 1756, hvori Damsbo indlemmedes 1758. Preben Brahe døde ugift 1786, hvorpaa Stamhuset ifølge Erectionsbestemmelserne tilfaldt Opretterens Morbroders Sønnesøn Axel Frederik Bille, som derpaa kaldte sig Bille-Brahe, men døde i en ung Alder allerede næste Aar. Hans Broder, Geheimeconferentsraad, Kammerherre, Storkors af Dannebrog, Grev Preben Bille Brahe fik den 9de Mai 1798 Stamhuset Hvedholm ophøiet til et Grevskab under Navn af Brahesminde; han eiede desuden i Fyen Stamhuset Egeskov og i Sjælland Godset Svanholm, hvorhos han var Patron for Odense adelige Jomfrukloster paa Grund af sit Slægtskab med Frøken Karen Brahe, der er Klosterets Stifterinde. Han har gjort sig fortjent af dets Bestyrelse. Han var meget stolt af sine gamle Ahner, men ved Siden heraf slog hans Hjerte varmt for Fædrelandet og dets historiske Minder; han var en dygtig og kraftig, men ogsaa en mild og ædel, høihjertet Personlighed. Uden ham havde

vist ikke Odense adelige Jomfrukloster kunnet bestaae; men i den Grad støttede han det ved sin egen Formue, at han gjerne kan kaldes dets anden Stifter. Om den Aand, der gik igjennem hans dygtige Godsbestyrelse, vidne saavel hans Kirker, iblandt andre Svanninge Kirke, hvortil han lod Thorvaldsen udføre Præsten Hans Madsens Billede i Basrelief, som den Kjærlighed, hans Bønder nærede for ham, og som gjorde, at disse kort før hans Død, den 21de September 1857, bekostede hans colossale Buste udført i Marmor af Bissen og senere, den 10de August 1858, reiste paa Hvedholm en Støtte, der skulde bære denne Buste.

Paa denne Støtte findes følgende Inscription:

For
Preben
Greve af Bille Brahe
til Grevskabet Brahesminde,
den ædle Olding,
Bondens trofaste Velgjører og Ven,
reistes dette Minde
af
Grevskabets
taknemmelige og hengivne
Beboere.

Paa venstre Side:

Han bøiede sit Øre til den Fattige,
han svarede ham venligen og med Blidhed.

Paa høire Side:

At vore Efterkommere ikke skulle glemme,
Hvo der har lagt Grunden til deres Fædres Huse.

Paa Bagsiden:

9de Mai 1798 — 9de Mai 1858.

Grevskabets nuværende Besidder er hans ældste Søn, Geheimeconferentsraad, Kammerherre H. Greve Bille

Brahe, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmand, samt dekoreret med en Mængde fremmede Orden.

Grevskabet indbefatter for Tiden Godserne Hvedholm, Damsbo, Steensgaard og Østrupgaard samt Øerne Avernakø og Dreiø*).

Herringe.

Fru Ane.

Denne Herregaard har tilhørt mange gamle adelige Slægter, der nu er uddøde, som den bekjendte Slægt Limbek, Familierne Basse, Godov og Ulfeld. Den eiedes saaledes vistnok Aar 1500 af Palle Andersen Ulfeld, gift med Regisse Godov Basse. Omtrent Aar 1530 tilhørte Gaarden Hr. Peder Lykke. Han var en Søn af Hans Lykke til Havnø og Fru Ellen Munk, der 1514 kom til at besidde Lyø og Bjørnø med al kongelig Rettighed undtagen Vrag, hvorfor han skulde gjøre Regnskab. Han blev senere iblandt Andet forlehnet med Nyborg Slot. Han var en af de fire jydske verdslige Rigsraader, der tilbøde Frederik den Første den danske Throne efter at have opsagt Christian den Anden Huldskab og Troskab. Peder Lykke var Høvidsmand paa Aalborghuus, da Skipper Clements i Grevens Feides Tid huserede i Jylland. Slottet faldt imidlertid snart i Hænderne paa Clement, der havde reist Vendelboerne, thi Høvidsmanden var allerede flygtet, da han nærmede sig Slottet. Han hørte vel til det katholske, meest af Geistligheden bestaaende Parti, men sluttede sig desuagtet til Hertug Christian, meest vel fordi hans Parti ikke formaaede at sætte hans yngre Broder, Prinds Hans,

*) Efter „Illustreret Tidende" og Traps Danmarks Beskrivelse osv.

paa Thronen, for i ham at finde en Beskytter af Katholicismen. Da Hertug Christian derpaa var valgt til Konge, fik han tilligemed Biskoppen Ove Bilde, Rigshofmester Mogens Gøye og Erik Banner Befaling til at udruste saa mange Krigsfolk i Jylland, som han kunde, og strax komme over med disse til Fyen, hvor de kæmpede under den berømte Johan Rantzau mod Grevens Krigsmagt.

Peder Lykke var to Gange gift. Hans første Hustru var Fru Anne Knudsdatter Reventlow. Efter hendes Død ægtede han Enken efter Lave Esgesen Brok til Gammel-Estrup og Vennetoste, Fru Kirsten Pedersdatter Høg. Foruden Hverringe eiede han ogsaa Demstrup og Norlund Hovedgaarde, hvilke han havde kjøbt, og hvilke som Kjøbegods bleve deelte imellem Arvingerne efter det første Skifte 1547. Ogsaa havde han, da han skiftede med sine Stedbørn 1509, faaet Bregenholm, nu Breinholm, som dengang var en Hovedgaard, men nu er en Bondegaard. Han døde formodentlig 1537, og hans Enke, Fru Kirsten, overlevede ham til 1542. Han blev bisat i Mariager Kirke, hvor hans Ligsteen endnu findes. Efter Hr. Peder Lykkes Død blev hans og Fru Kirstens Søn, den bekjendte Jørgen Lykke, Eier af Hverringe. Han skrev sig endnu 1545 til denne Gaard, men har neppe beholdt den længere end til 1547. Da tilfaldt Gaarden ved Skifte efter Faderen hans Heelsøster, Fru Anne Lykke, der var gift med Anders Bille til Søholm. Han var Rigsraad, havde i mange Aar været Høvidsmand paa Stege Slot og i nogen Tid været Grev Christopher af Oldenborgs fornemste Raad. Efter hans Død 1555 skjødede hans Enke, Fru Anne Lykke, atter Hverringe til sin ovennævnte Broder, dog skulde hun beholde Gaard og Gods i sin Livstid og have det i Laan og Leie af sin Broder; naar

hun døde, skulde Alt tilfalde ham eller hans Arvinger. Aar 1557 ægtede hun den fra Kong Hans's og Christian den Andens Tid saa berømte Krigsmand, Rigsraad og Marsk Otto Krumpen, hvis første Hustru, Fru Drude Krummedige, var død 1555. Under Christian den Tredie i den syvaarige Krig med Kong Erik den Fjortende var han en kort Tid Feltherre. Men han var for gammel og svag til en saadan Post, og Kongen fandt sig derfor beføiet til at tilskrive Rigsraadet, der formodentlig tog Deel i Udnævnelsen af Feltherren, at han „fandt det meget besværligt, at de, der havde saa høie Bestillinger, alene vilde føre Titlen og nyde Fordelen og Intet gjøre af hvad deres Embede udkrævede, uden hvad de selv vilde". Otto Krumpen blev derfor snart nødt til at tage sin Afsked, thi endnu samme Aar nævnes den berømte Frants Brockenhuus som Marsk. Krumpen vedblev dog at være Medlem af Rigsraadet, indtil han døde i Aaret 1569 i sit 96de Aar.

Fru Anne Lykke skal have været meget gjerrig og just ikke handlet efter Loven. I en Sag, hun anlagde 1568 imod en Skriver, som hun beskyldte deels for, ikke at have aflagt tilbørligt Regnskab, og deels for at have imod sin haandskrevne Forpligtelse forladt hendes afdøde Ægtefælles Tjeneste, anførte hun tillige, at Skriveren havde sigtet hende for, at hun, da hun i sin Mands Fraværelse styrede Halds Lehn, havde besveget Kongen og imod Betaling ladet Bønder, der vare udskrevne til Kongens Tjeneste, slippe fri derfor. Denne Skriver, der hed Hans Lauridsen, havde nemlig en Aften mødt Fru Annes Vogn, som var tildækket med Lærred og førte 3 Tønder Smør til Mariager. Skriveren paastod, at hun havde taget dette Smør fra Slottet, og at han derfor ikke kunde bringe sit Regnskab i Orden, og flere Mænd vidnede, at de havde hørt denne Yttring af ham. Og-

saa sagde han, at hun en Gang, da Slotsskriveren paa Kjøbenhavns Slot havde udstedt en Anviisning paa Korn, hun kunde sælge paa Hald imod andet Korn, hvilket hendes Husbonde havde overladt Slotsskriveren af sin Landgilde i Sjælland, da havde solgt 6 Læster for meget. Fru Anne svarede hertil, at det kunde han ikke bevise hende, og bad ham være en Tyv og en Løgner, indtil han kunde godtgjøre, at hun havde besveget Kongen for saa meget som en Skjeppe Korn. Der maa dog have været Noget ved disse Beskyldninger, thi i Retten fremlagde man et Brev, i hvilket hun opfordrede to Mænd til at gjøre deres Flid for at indkræve til hende de Øxne og Dalere, hun skulde have for Bondesønner, hun havde flyet Hjemlov, og et andet Brev om, at det var hendes Villie, at der istedetfor tre gamle Mænd skulde udskrives tre andre, hvis hine vilde give hende en Øxe. Denne kildne Sag blev den Gang ikke paadømt af Kongens Retterthing, men opsat, indtil Kongen selv vilde afgjøre den; Sagens endelige Udfald er ubekjendt. Ligeledes kom Fru Anne i Uleilighed 1574, efterdi hun imod det udstedte Forbud lod fiske med Pulsvaad (et Slags Aalegarn) i Liimfjorden. Hun blev derfor paa Kongens Vegne tiltalt for Landsthinget; men Landsdommeren henviste Sagen til Rigsraadet. Og hun blev da dømt som den, der havde trodset Kongens alvorlige Forbud, saa at hun burde bøde og stande til Rette og derfor være i Kongens Minde. Dog har hun neppe faaet denne Unaade at føle, da Kongen var i hendes Gjæld. Hun havde nemlig erholdt Bevilling paa at beholde et af Kronens Lehn samt to Herreder, imod at overlade Kongen nogle Gjældsbreve paa 4000 Daler, hvilke denne havde udstedt til hende og hendes afdøde Mand, ligesom og hendes Arvinger skulde beholde dem, indtil Indløsning fandt Sted.

Jørgen Lykke kom nu atter i Besiddelse af Hverringe.

Han fik strax en Proces med Jakob Rostrup til Leergrav og Jakob Høgh til Vang. Sagen blev paadømt af Rigsraadet paa Kjøbenhavns Slot, men vunden af Jørgen Lykke. Ved hans Død i Aaret 1583 tilfaldt Hverringe Sønnen Henrik Lykke til Overgaard, der var gift med Karen Banner. Han var Rigsraad og Lehnsmand paa Vordingborg, da han døde 1611. Hans Datter, Anne Lykke, omtalt under Hvedholm, arvede nu Hverringe. Sin anden Mand, Knud Ulfeld til Hellerup, Broder til Korfitz Ulfeld, og som blev dræbt paa Skibet „Trefoldigheden" i Slaget paa Kolberger Heide i Juli 1644, gav hun Livsbrev paa Hverringe, og efter hans Død gik denne Gaard over til Fru Annes Broder, Franz Lykke til Overgaard, som døde 1655. Hans mange Godser bleve deelte imellem Sønnen Kai Lykke og Datteren Fru Christence Lykke, men efter 1660, da Førstnævnte begik Majestætsforbrydelse og blev henrettet in effigie, blev Alt, hvad han eiede, altsaa ogsaa Hverringe, confiskeret.

Kort efter maa Gaarden være kjøbt af Fru Dorthe Daa, Enke efter den i Aaret 1655 afdøde Gregers Krabbe til Thorstedlund, efter et Skjøde, hun udstedte 1668. Efter hende arvede Sønnen Niels Krabbe Hverringe. Han tjente mange Aar som Officeer i Garden til Hest og opholdt sig for det Meste ved Hoffet, da han tillige var Kammerjunker hos Christian den Femte. Aar 1682 var han Oberstlieutenant og sendtes 1690 til Kongens Svoger, Carl den Ellevte, der en Deel af den Sommer opholdt sig i Skaane. Men han fik ingen Adgang til Kongen, paa Grund af, at han ikke havde saa høi en Rang som Oberst Niels Gyllenstjerna, der havde været i Kjøbenhavn for at melde den svenske Konges Ankomst til Skaane. Saa nøie saaes der i hiin Tid paa Etiketten. Senere blev Niels Krabbe Briga-

deer, Oberst for Garden til Hest og Ridder af Dannebrog. Han døde 1708 og blev begraven i Helliggeistes Kirke. Da hans Ægteskab med Overhofmesterinden hos Dronning Charlotte Amalie, Louise Charlotte von Schlaberndorff, der bekjendte sig til den reformeerte Troesbekjendelse, var barnløst, tilfaldt Hverringe ved hendes Død 1737 den Slægt, der for Tiden besidder Gaarden. En Sønnesøn af Niels Krabbes Søster, Fru Helvig Krabbe, Major Niels Juel arvede nemlig nu Hverringe ved Lodkastning, imod at udbetale sine Sødskende 18,000 Rdl., Alt overeensstemmende med Niels Krabbes Testamente. Han døde ugift allerede efter to Aars Forløb, og hans ældre Broder, Peder Juel til Aastrup, fik derefter paa samme Maade Hverringe. Han blev Geheimeraad, Ceremonimester og Ridder, var født 1708 og døde 1779. Han oprettede 1768 Hverringe til et Stamhuus for sin Slægt. Hans ældste Søn ved hans Hustru, Birthe Cathrine v. Levetzau, Geheimeraad Gregers Christian Juel til Juelsborg, døde forinden Faderen 1776, og derfor blev hans Søn, Hans Rudolph Juel efter Bedstemoderens Død 1784 Stamhusets Besidder. I hans Mindreaarighed indtil 1791 blev det styret af hans Farbroder og Værge, Kammerherre Niels Krabbe Juel til Billeshavn. Hans Rudolf Juel blev Oberst og Kammerherre og var iblandt de første af Danmarks Godseiere, der afskaffede Hoveriet, allerede 1801. Som en meget patriotisk Mand oprettede han i Krigsaarene 1808 til 1809 det fyenske frivillige Jægercorps, med hvilket han engang tog 100 Englændere til Fange paa Romsø. Ved hans Død tilfaldt Stamhuset dets nuværende Besidder, hans eneste Søn, Kammerherre, Major Hans Juel, der ligesom Faderen eier Stamhuset Juelsborg.

Hverringe er, formedelst en sumpet Grund, bygget

paa en massiv, 5 Alen høi Kampesteensmuur. Hovedbygningen udgjør tre Fløie af Bindingsværk og er opført af Kammerherre Hans Rudolph Juel i Slutningen af forrige Aarhundrede. Den er omgiven af brede Grave, som adskille Borgegaarden fra Udhusene, der ere byggede af den samme Besidder, med Undtagelse af en grundmuret Tærstelade, som skal være opført af Svenskerne, medens disse 1658 til 1659 vare i Fyen.

En anden til Stamhuset hørende Hovedgaard Bøgebjerg ligger en Miil fra Hverringe. En halv Miil fra Land ligger Den Romsø, hvor der tidligere har været en Avlsgaard. Af Øens Fladeindhold udgjøre de 80 Tønder Land en Skov, der bruges som Dyrehave. Den forrige store Skov blev omhuggen af Englænderne, da disse dermed forsynede deres Flaade samt Den Anholt med Brænde.

Fra Romsø udgaaer der over imod Fyen et Rev, som ender i en liden Sandbanke, hvorom Sagnet fortæller, at den er fremkommen ved, at Hexen paa Romsø vilde lægge en Vei over til Fyen og tog saa meget Sand med, som hun troede var fornødent dertil, idet hun lidt efter lidt strøede det ud foran sig; men da hun var kommen omtrent Halvveien, saae hun, at hun ikke havde nok til den øvrige Vei, og lod derfor, hvad hun endnu havde i Forklædet, falde ned paa eet Sted; derved fremstod den Banke, hvormed Revet ender. Til Sognets Mærkværdigheder hører ogsaa en Høi paa Viby Mark, hvor der sees Spor af en gammel Borg; den i Nærheden af Høien liggende Fæstegaard kaldes derfor Kastelsgaarden*).

*) Størstedelen efter „Danske Herregaarde".

Hvidkilde.

Biſpen og Herremanden.

Denne ſmukke Herregaard er Hovedſædet for Baroniet Lehn. Den ligger i den ſydligſte Deel af Fyen i en af Danmarks ſkjønneſte Egne, ved Landeveien imellem Svendborg og Faaborg. Paa den anden Side af Veien findes den fiſkerige Hvidkilde-Sø. Hvidkildes førſte Eier var den bekjendte Rigsmarſk, Ridder Claus Rønnov, ſom var en meget anſeet Mand under Chriſtopher af Bayern og Chriſtian den Førſte og døde 1486. Han var to Gange gift; hans førſte Huſtru var Kirſten Gyldenſtjerne, hans anden Birgithe Chriſtjerns Datter af en anſeet Slægt; hun var nemlig Faſter til Sverrigs ſenere Konge, Guſtav Baſa, og ſynes at have eiet Hvidkilde efter Mandens Død. Hendes Søn Marqvard Rønnov arvede Hvidkilde. Han var Rigsraad og Ridder og laa i Stridigheder med Fyens Biſkop, den ligeſaa ſtridbare og ſnue Jens Anderſen Beldenak, ſom udſkjældte Ridderen for en Kjetter, fordi han var for nær beſlægtet med ſin Huſtru Mette Hardenberg; thi ved Kjetteri forſtodes dengang almindelig Blodſkam. En Dag hændte det ſig, at Marqvard Rønnov red med et temmeligt talrigt Følge, da han pludſelig mødte Biſkoppen, næſten uden nogen Ledſagelſe. Ridderen beſluttede nu at bemægtige ſig Biſpen, men ſtudſede, da han bemærkede, at Biſpen holdt ganſke roligt ſtille, trak en Bog frem og begyndte med ſtor Alvor at læſe. Der ſagdes om Biſpen, at han forſtod den ſorte Kunſt, og Haarene reiſte ſig derfor paa den mandhaftige Ridders og hans Følges Hoved ved dette mistænkelige Syn; de troede fuldt og faſt, at han manede onde Aander frem til at hjælpe ſig, og kun kort vovede de at betragte det, før-

end de gave deres Heste Sporerne og joge afsted saa hurtigt Hestene kunde rende, frygtende for at blive forfulgte af onde Aander og Dæmoner. Men den snilde Bisp lo i Skjægget, stak Bogen til sig og gik uantastet hjem. Da denne Familie 1563 uddøde med Sidstnævntes Søn Eiler Rønnov, en Broder til den sidste katholske Biskop i Roeskilde, Joachim Rønnov, kom Hvidkilde ved hans Datters Giftermaal med Jens Bille til den Billeske Familie, fra hvilken den atter ved Ægteskab kom til Familien Goye eller Gjøe, nemlig Falk Gjøe og hans Søn, den for sin Lærdom og sjeldne diplomatiske Dygtighed bekjendte Marcus Gøye, der ogsaa eiede Brahesborg, hvorunder han er omtalt.

Da Marcus Gøye døde som den sidste Mand af sin Slægt 1698, kom Hvidkilde ved Salg til Geheimeraad Valdemar Christopher Gabel, som dermed forenede den i samme Sogn beliggende Hovedgaard Lindskov, nu kaldet Lehnsskov, der i det 16de og 17de Aarhundrede havde tilhørt Familierne Norby, Kaas og Rosenkrands. Geheimeraad Gabel døde ugift 1725, hvorpaa begge Gaardene for resterende Skatter bleve inddragne af Statskassen og solgte til Johan Lehn, en Broder til Abraham Lehn, der er Læseren bekjendt fra Herregaardene Berritsgaard og Durebygaard paa Lolland. Johan Lehn blev tilligemed sin Broder adlet 1731. Denne nye Eier nedrev 1742 hele den gamle Bygning paa Hvidkilde og opførte den nuværende prægtige, to Etager høie Hovedbygning paa tre Fløie i moderne Stiil. Ved sit Giftermaal med Edle Margrethe Løvenhjelm (en Dattersønsdatter af den bekjendte Generallieutenant Hans Løvenhjelm og Enke efter Ernst v. Hohe til Nielstrup) forenede han denne Herregaard med Hvidkilde; og da han døde barnløs 1760, tilfaldt hans Eiendomme hans Brodersøn, Conferentsraad Poul Abraham Lehn,

som et Par Aar tidligere havde arvet betydelige Godser i Lolland efter sin Fader, og som er bekjendt for den udmærkede Dueligheд, hvormed han bestyrede sine store Eiendomme. Disse udgjøre nu tre Baronier, idet han for sine tre Døttre og deres Efterkommere oprettede 1781 af de fyenske Godser Hvidkilde, Lehnskov og Nielstrup Baroniet Lehn, og af sine lollandske Besiddelser 1781 Baroniet Guldborgland samt 1803 Stamhuset Høibygaard, nu Baroniet Sønderkarle. Fra Stifteren, Kammerherre, Conferentsraad, Baron P. A. Lehn, der døde 1804, er Baroniet senere gaaet i Arv til hans Datterdatter, Baronesse Rantzau-Lehn, gift med Kammerherre Fr. Chr. Holsten-Lehn. Baroniets nuværende Besidder er Kammerherre, Ridder og Dannebrogsmand Otto Ditlev Baron Rosenørn Lehn til Baroniet Guldborgland*).

Kjørup.

Claus Podebusk og Fanden.

Denne Herregaard ligger i Odense Amt og har i flere Aarhundreder tilhørt den bekjendte gamle Slægt Putbus, Podebusk, af hvilken især den trofaste Henning Podebusk, der levede under Kong Valdemar Atterdag og Dronning Margrethe, er den mærkeligste.

I den sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede eiedes Kjørup af Predbjørn Podebusk til Bistrup og Vosborg. Han synes at have været en stridig og trættekjær Herre. Han havde med Vold frataget Rigsraaden Bent Bille en Mølle, afbrændt den og hævet Landgildet. To Aar efter blev der fældet Dom i Sagen paa Kongens Retterthing; men Predbjørn vilde ikke give efter, og der blev derfor 1492 gjort Indførsel i hans Gods. Aar 1494 døde Bent Bille, men Podebusk fortsatte Striden med Søn-

*) Tildeels efter „Danske Herregaarde".

nen Hans Bille. Han optrak Stigbordene fra Møllen og lod Dæmningen overskjære. Derpaa lod han Mølleren vide, at det skulde gaae ham ilde, hvis han besværede sig med Møllen, og saa indsatte Predbjørn en anden Møller, der malede fra Mortensdag indtil Pintsen næste Aar. Nu har han dog vel syntes, at han var gaaet vidt nok, thi han gav da efter og underrettede sine Bønder i Næraa om, at de skulde være Hans Bille lydige og give ham Landgilde til god Rede, hvis de ei vilde lide Skade derfor. Denne Predbjørn er nok ogsaa den Samme, som var en af Christian den Andens ivrigste Modstandere, saavel da han skulde bestige Thronen som senere, da de jydske Adelsmænd sammensvore sig mod Kongen. Han døde 1541. Syv Aar efter blev der sluttet Overeenskomst imellem hans Arvinger, men om Herregaardens Bygninger blev der Intet bestemt. Flere Aar før sin Død havde Predbjørn Podebusk overladt Kjørup til sin Søn Klaus Podebusk til Krapperup i Skaane, thi under Grevens Feide var han Eier af Kjørup og byggede 1534 Kjørup Kirke, som senere blev fuldført af hans Søn, Hr. Maurids Podebusk 1576.

Klaus Podebusk døde tidligt 1540, og nu blev ovennævnte hans Søn Maurids Podebusk Herre til Kjørup. I Slaget ved Svarteraa var han Anfører for den fyenske Fane. Han laante 1563 Kong Frederik den Anden 600 Jokimsdalere imod Pant i flere Gaarde. Aar 1565 udstedte Kongen et Gjældsbrev til ham paa 10,000 Jokimsdaler og pantsatte ham for denne Sum Tranekjær Slot med Bønder, Tjenere og al Rente som et brugeligt Pant; deraf skulde han tjene selv sjette med 6 Stridsheste.

Ved hans Død 1562 arvede Sønnen Claus Podebusk til Krapperup Kjørup. Han var i et Tidsrum af

7 Aar Page (som dengang kaldtes Dreng) hos Kong Frederik den Anden, var to Aar i Udlandet og tjente efter sin Hjemkomst i fire Aar ved Hove som Hofsinde og Mundskjænk. Han var gift med Sophie Ulfstand, var en af de rigeste Mænd i sin Tid og eiede de skaanske Herregaarde Krapperup, Markie, Karsholm og Barsebæk, samt havde desuden Deel i Vemmetofte. Fru Sophie Ulfstand overlevede ham, der døde 1616. Hans ældste Søn Henrik Podebusk arvede Kjørup; han er nærmere omtalt under Einsidelsborg. Kjørup gik fra ham i Arv til hans ældste Søn, Rudolph Abraham Podebusk, som 1672 blev dansk Baron, og 1676 blev Kjørup ophøiet til et Baroni. Han var gift med Anne Kathrine Krog, Datter af Niels Krog til Trudsholm, der døde 1687. Da deres Ægteskab var barnløst, arvede hans Brodersøn, Baron Malthe Putbus til Einsidelsborg efter nogle Aars Forløb ogsaa Baroniet Kjørup, og fra Slutningen af det 17de eller Begyndelsen af det 18de Aarhundrede have disse to Godser igjen været forenede.

Kjørups Hovedbygning er to Etager høi og fra første Halvdeel af det 17de Aarhundrede; hertil støder et andet Huns paa to Etager fra den nyere Tid. Hovedbygningen er omgiven af Udhusene, og Gaarden er for en Deel omflydt af Grave*).

I Thieles Folkesagn fortælles følgende Sagn om Kjørup.

Da Baronen til Kjørup i Krogsbølle Sagn byggede Kjørup Kirke, kunde hans Penge ikke slaae til, saa at Kirken kunde blive fuldendt. Han indgik derfor en Kontrakt med Fanden, som skulde skaffe Penge, imod at Baronen da skulde høre ham til.

Paa den Dag, da Kirken var færdig og skulde ind-

*) Tildeels uddraget af „Danske Herregaarde".

vies, paakom der Baronen en stor Angst, at Fanden nu skulde komme og hente ham. Han lukkede sig derfor inde i sit Kammer, men beholdt dog sin Tjener hos sig. Op ad Dagen befalede han sin Tjener at gaae ud for at see, hvordan Veiret var. Denne kom strax tilbage med den Besked, at Veiret var godt, kun var der en lille, sort Sky paa Himlen. Da tænkte Baronen nok, at det maatte være den Onde, og befoel derfor Tjeneren at gaae ud og ikke at komme ind, hvad han saa hørte. Strax efter formærkede Tjeneren en Tummel inde i Kammeret, som om det kunde være Slagsmaal, og da han saae ind igjennem Nøglehullet, blev hans Øie i samme Stund slaaet ud, men med det andet Øie saae han grangiveligt Fanden fare ud af Vinduet med Baronen.

Kjærsgaard.

Anne Trolle og hendes Hund.

Næsten to Miil fra Bogense ligger Herregaarden Kjærsgaard, der i et Par Aarhundreder har tilhørt den gamle, berømte og i sin Tid saa mægtige Slægt Bille, der har besiddet den fra Aaret 1499, da den blev skjødet til Peder Bille til Svanholm. Dengang var Kjærsgaard endnu ikke nogen Hovedgaard, da den i Skjødet ikke omtales som saadan.

Efter Peder Billes Død 1508 fik hans næstældste Søn Knud Bille den i Eie, eller maaskee senere ved hans Moders Død 1521. Gaarden blev nu en virkelig Herregaard. Knud Bille var i mange Aar Lehnsmand paa Gladsaxe i Skaane og blev 1523 udnævnt af Frederik den Første til Rigsraad; ved Kongens Kroning blev han Ridder. Med fem andre Medlemmer af Rigsraadet gik han 1536 i Borgen for Anders Bille, Hans Bille, Otto

Krumpen og Johan Urne, hvilke Christian den Tredie paa en temmelig uretfærdig Maade holdt fængslede i Hadersleb paa Grund af den Tjeneste, de havde ydet Grev Christopher af Oldenborg under Grevefeiden, men uden at de havde svoret ham selv Troskab; ellers vilde Kongen ikke skjænke dem deres Frihed. I Efteraaret 1548 var Herluf Trolle bleven hans Eftermand som Lehnsmand paa Godset. Knud Bille døde 1555. Han var to Gange gift, første Gang med Dorthe Daa og anden Gang med Birgithe Rønnov. En Søn af andet Ægteskab, Steen Bille, arvede Kjærsgaard. Han var gift med Helvig Ulfeld og døde 1590. Den ældre Søn, Knud Bille til Høibygaard skrev sig efter Forældrenes Død som Eier til Kjærsgaard, ligesom den yngre Erik Steen Bille, hvilken Sidste blev den egentlige Eier. Han var to Gange gift, først med Magdalene Emeriks Datter og siden efter med Mette Bek. Han naaede en Alder af 80 Aar og døde 1641. Han var 1630 anden Gang bleven Enkemand.

Den Sidste af denne Slægt, der fik denne Gaard i Arv efter sin Fader, var Sten Eriksen Bille. Han var i Aaret 1634 Eier af Olstrupgaard i Sjælland og yttrede da i Sagen angaaende Vornedskabets Ophævelse, at hvis de andre gode Mænd af Adelen vilde give deres Bønder Frihed, vilde han gjøre ligesaa. Samme Aar blev han Befalingsmand paa Rugaard, og Værgemaalet for Christian den Fjerdes uægte Søn, Ulrik Christian Gyldenløve, blev da overdraget ham efter Anders Bille. Aar 1643 ledsagede han samme Konges Søn, Valdemar Christian til Rusland, hvorfra de kom hjem igjen midt i Aaret 1645. Ved Frederik den Tredies Kroning blev han Ridder. I Aaret 1653 blev han Befalingsmand paa Koldinghuus og tilbød den Gang at ville til Kongens og Fædrelandets Forsvar yde i frivillige Bidrag 100 Tdr.

Rug og 50 Tdr. Byg samt hverve 100 Musketerer eller og udrede 500 Rdl. istedet. Han havde lagt sig efter Krigsvæsenet, og da 1634 den franske Gesandt Ogier var her i Landet, havde Steen Bille, der hørte til de Adelsmænd, som vare til hans Tjeneste, aflagt Prøve paa sin Færdighed i ridderlige Øvelser; 1647 kaldtes han Oberst-Vagtmester, og ved Prinds Christians Hylding 1655 anførte han det fyenske nationale Rytteri. I 1657 var han som Oberst for et Regiment til Hest i Frederiksodde, nuværende Fredericia, under Beleiringen, og det følgende Aar stod han med 500 Ryttere ved Middelfart, da den svenske Konge landede ved Tybrind. Han trak sig efter Befaling itide tilbage til Odense, men blev strax efter her tagen tilfange. Da dette Tilbagetog var skeet uden nogen foregaaende Kamp, blev han af Almuen beskyldt for Landsforræderi uden mindste Grund. Aar 1660 havde han den Sorg at miste sin Søn Enevold Bille, der var Major ved et Rytterregiment og kun 22 Aar gammel. Det paafølgende Aar, eller ogsaa 1662 synes han at have mistet Kolding Lehn. Han boede derpaa i nogle Aar paa Kjærsgaard; men den ynkelige Tilstand i hele Landet trykkede ogsaa ham, og 1665 maatte han laane 1000 Rdl. af Hospitalet i Odense og sætte tre Bøndergaarde i Pant derfor. Endelig saae han sig 1666 nødt til at sælge sin Fædrenegaard til Niels Trolle. Han flyttede derpaa til Billesbølle, som ogsaa tilhørte ham, og som han 1652 havde oprettet til en Herregaard, og her døde han 1672. I Brenderup Kirke skal han have fundet sit sidste Hvilested. Ved hans Død vare hans Kaar saa slette, at hans Børn gik fra Arv og Gjæld efter ham. Deres Moder, Fru Birgithe Kruse, Datter af Rigsraad Enevold Kruse til Hjermidslevgaard og Fru Else Marsviin, var tidligere død.

Aaret efter, at Kjærsgaard var bleven solgt, døde Niels Trolle, og da hans Datter Anne Trolle siden 1663 havde været gift med Steen Billes Søn Erik Bille, kom Gaarden igjen i Billernes Eie ved Svigerfaderens Død. Erik Bille døde allerede 1674, og Gaarden tilhørte derpaa hans Enke i en lang Aarrække. Hun har efterladt sig et varigt Minde i Egnen ved at indføre Humleavlen her. Hun lod nemlig en Gang paa sin Bekostning fire Mænd fra Brenderup Sogn reise til Brunsvig for at lære Humledyrkningen og medbringe Humleplanter, og siden den Tid er Humlen i en vid Udstrækning bleven dyrket i Brenderup Sogn og Annexet Ore. Ethvert Huus med en nok saa liden Plet Jord har sin Humlehave, og denne Avl er en meget vigtig Indtægtskilde. Ligeledes har Fru Anne Trolle Fortjeneste af at have sørget for Sognets Skolevæsen ved at give en Sum af 400 Rdl. til Oprettelsen af en Skole i Brenderup. Men skjøndt hun saaledes har viist Bønderne Velgjerninger, lader Sagnet hende dog ikke have Ro i Graven. Aarsagen hertil er hendes altfor store Kjærlighed til en Hund. Da denne 1687 var død, anmodede hun nemlig Præsten om at unde den et Hvilested paa Kirkegaarden. Længe satte Præsten sig imod denne Vanhelligelse; men tilsidst kunde han ikke modstaae hendes Bønner, især da dertil, som Sagnet fortæller, kom Løftet om en Sølvkande fyldt med Kroner. Imidlertid blev denne Sag bekjendt, der blev foretaget Undersøgelse, og Hunden blev graven op igjen. Dette tog Fruen sig meget nær; men hun trøstede sig dog ved, at hun endnu eiede saa megen Jord, at Hunden alligevel kunde faae en ordentlig Begravelse. Hun lod den nedgrave i en Mark ligefor Gaarden og en stor Høi opkaste over den; paa Høien satte hun et Trækors. Dette staaer der rigtignok ikke længer; men Høien er

der endnu og bærer Navn af Korshøi. Den er bevoxet med Krat, og fra den har man en smuk og vid Udsigt. Fru Anne Trolle døde 1723. Hun havde havt to Døttre, der døde som Børn.

Efter Fru Anne Trolles Død blev Christian Frederik Gersdorf Eier af Kjærsgaard. Han var en Søn af Frederik Gersdorf og Fru Edel Margrethe Krag og født 1697. Han døde 1759 som Oberstlieutenant. Den næste Eier var Oberst Herluf Trolle, som døde 1770. Nu solgtes Kjærsgaard for 60,000 Rdl. til Krigsraad Jakob Wedel til Holsegaard, Søn af Provst Claus Wedel til Elvedgaard. Han beboede denne sin nye Eiendom indtil sin Død 1807. Hans Søn, Anders Claus Wedel, der efter sin Moders anden Mand, Kammerherre v. Heinen blev adlet 1826 under Navnet Wedel-Heinen, arvede derpaa Gaarden. Som en Følge af Krigen fra 1807 til 1814 gik det meer og meer tilbage med ham, og kun ved at hugge ned for Fode i de værdifulde Skove lykkedes det ham i nogen Tid at standse sin Ødelæggelse; men da ogsaa denne Indtægtskilde var borttørret, maatte han overlade Gaarden til Regjeringen. Denne solgte derpaa 1834 Kjærsgaard til dens daværende Forpagter Petersen for 128,000 Rdl. Han eiede Gaarden indtil 1851, da han ved et Mageskifte med Eieren af Løgismose, Proprietair C. Hansen fik sidstnævnte Gaard; Kjærsgaard var da sat til en Værdie af 170,000 Rdl.

Den ældre Hovedbygning, der laa tæt ved Udhusene, udgjorde to Huse af Grundmuur og to af Bindingsværk; de to første vare opførte af Hr. Steen Bille 1657, de to sidste af Steen Bille Knudsen 1569 og af Fru Anne Trolle 1714. Disse Bygninger bleve nedrevne af Anders Claus Wedel og det nuværende anseelige og kostbare Stuehuus opført istedet 1815 og 1816 i nogen Afstand

fra Udhuſene, af hvilke en ſtor Lade var bygget 1646. I 1854 afbrændte disſe Udhuſe, der vare af Bindingsværk og byggede meget uregelret. De bleve derefter igjen opførte af Grundmuur og ere ſmukke og bequemt indrettede*).

Langeſø.

Gaarden har ſit Navn efter den langſtrakte Sø, ved hvis ſydøſtlige Side den ligger, og ſom i en lille Krumning ſtrækker ſig fra Øſt til Veſt med en Længde af omtrent 4000 Fod og en Brede af omtrent 500 Fod, overalt omgiven af Skov og Have. Skovens Areal er over 1000 Tønder Land og Agerjordens omtrent 300 Tønder.

Gaarden var allerede til ſom Bondegaard i Dronning Margrethes Tid omtrent 1400 og tilhørte da den mægtige Ridder Berneke Skinckel. Den kom ikke længe efter ved Arv til Familien Bryſke. Rigscantsleren Antonius Bryſke under Chriſtian den Tredie gjorde førſt Langeſø til en Herregaard ved at lægge Gods dertil og ſelv tage Bolig der. Aar 1554 ombyggede Cantsleren den gamle Gaard, ſom laa lidt østligere ved Enden af Søen og var meget uanſeelig; han døde ugift 1566 og blev begraven i Vigerslev Kirke. Eiler Bryſke var den Sidſte af denne Slægt, der eiede Langeſø. Han ſkjødede den 1629 til Hans Markdanner, der atter 2 Aar efter ſolgte den til ſin Svoger Joachim von Buchwald. Den forblev nu hos Buchwalderne indtil 1684, da den blev kjøbt af Amtmand i Tønder Adolph Hans v. Holſten, hvis Efterkommere have eiet Gaarden ſiden. Han hørte til en gammel frankiſk Adelsſlægt, der i det 16de Aarhundrede var indvandret i Holſteen, og var gift med

*) Udtraget af „Danſke Herregaarde".

Ida Rathlau (død 1700), hvis Karrighed og store Forkjærlighed for Hunde endnu omtales af Godsets Bønder, som fortælle, at Fanden hver Nat henter hende igjennem et Vindue paa Gaarden og fører hende ned til en Ellemose tæt derved, hvor hun samler sine Hunde om sig og fodrer dem. Mosen bærer Navn efter hende og kaldes „Idasmose".

Sønnen, Oberst Godske Ditlev Holsten arvede, ved Forældrenes Død Gaarden, og efter sin Broder, Oberstlieutenant Christopher Adolph Holstens Død i Slaget ved Helsingborg, den 10de Marts 1710, tillige dennes Eiendom, Godset Finstrup, som han lagde sammen med Langesø og deraf i 1723 oprettede Stamhuset Holstenhuus. Hans Søn, Geheimeraad Adam Christopher Holsten, forøgede og forbedrede sine Godser betydeligt og opførte paa Langesø den nuværende anseelige toetages Hovedbygning med eenetages Fløi, som ere forenede ved et Jerngitter, der indeslutter Gaarden paa den fjerde Side. Den 15de September 1779 oprettede han af Stamhuset et Baroni. Gaarden har aldrig været befæstet. Geheimeraad Adam Christopher Holstens Søn, Admiral Hans Holsten, samt dennes ældste Søn, Geheimeconferentsraad, Kammerherre, Baron Adam Christopher Holsten-Carisius ere allerede omtalte under Herregaarden Holstenhuus. Den Sidste har taget Bolig med sin Familie paa det smukke, nybyggede Holstenhuus, men omfatter ikke destomindre Langesø med megen Omhu.

En gammel, ærværdig Lindeallee fører til Gaarden, som ligger to Mile nordvest for Odense i et af de smukkeste Landskaber i Fyen, hvorfor det ogsaa ofte er Maalet for Sommerudflugter fra Odense. Tilvenstre for Alleen ligger Frugt-, Kjøkken- og Driverihaven, i hvilken man især overraskes ved ualmindeligt store Drivhuse, som ere rigt forsynede med sjeldne Vækter fra de for-

skjelligste Zoner. Foran Hovedbygningens Nordside ligger den i engelsk Stiil smagfuldt anlagte og vel vedligeholdte Park, som mod Nord og Øst begrændses af Søen og mod Vest af Skoven. Den tiltaler baade ved sit couperede Terrain, der paa enkelte Steder udvider sig til maleriske Kløfter, og ved sin rige Afvexling af alle Træsorter. Det Meste er yngre Skov, men der findes dog flere Steder, navnlig nærmest omkring Gaarden, deels i Haven, deels i Skoven, sjeldne Exemplarer af gamle Bøgetræer.

Adam Christopher Holsten var en af de første Godseiere her i Landet, som drev regelmæssigt Skovbrug, og fra ham hidrøre de sjeldent smukke, henimod hundredaarige Bøgebevoxninger. Han dannede ogsaa den saakaldte Blæsberg Skov (Skovens sydligste Deel) ved at indtage Fæstejord til Skovbrug. Den nuværende Eier har ligeledes viist megen Omhu for Skovens forstmæssige Behandling, og den har navnlig i de seenere Aar faaet et betydeligt Opsving. — Rundt om og langs med Søen løber en Vei, paa hvilken det ene skjønne Parti afløser det andet; hvergang en ny Udsigt aabner sig, synes man, at denne er skjønnere end de andre, og dog ere de tildeels lige skjønne, lige herlige — kun forskjellige.

Adgangen til denne Herregaard er let, da Eieren tillader Besøgende at drage frit om paa Gaardens Enemærker*).

---

*) Efter Traps Beskrivelse af Danmark og „Illustreret Tidende" 8de Aargang.

Lykkesholm.

Hans Frost og Metteliile.

Hovedgaarden Lykkesholm ligger for Enden af en lille Indsø, tæt ved Udspringet af Ørbæk-Aa, i Ellested Sogn, Svendborg Amt, og har i ældre Tid været kaldt Magelund. Under dette Navn nævnes den allerede 1329 som tilhørende en Fru Kirstine, og kort efter tilhørte den Peder Brok, der hørte til en af Landets rigeste og mægtigste Slægter, og under Christopher den Andens Regjering tog Parti med den holsteenske Grev Geert imod denne Konge. En senere Eier, Hartvig Hummersbüttel, skjødede 1381 Magelund eller, som den i dette Document ogsaa kaldes, Lykkesholm Gaard og Gods, til Ridder Fikke Molteke, af hvem Dronning Margarethe kjøbte den 1391. Hun overlod den imidlertid strax til Ridder Henneke Olaffen (Bjørn) til Søholm i Sjælland. Dronning Margarethe antages at have nedbrudt den gamle Borg, hvoraf der endnu findes Ruiner — man kalder endnu Stedet Magelund-Slot — i Nærheden af den nuværende Herregaard Lykkesholm, hvis Bygninger hidrøre fra en langt senere Tid, de to Sidefløie endog først fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Efter Henneke Olaffens Død kom hans store Eiendomme, og deriblandt Lykkesholm, til hans Svigersøn Steen Basse til Tybjerg. Denne Ridder havde Uheld med sine Svende. Den ene, Fogeden paa Lykkesholm, anklagede han 1412 paa Fynbo Landsthing for urigtigt Regnskab, en anden, Hans Frost, blev endog dømt „som een ræt Forræther, der haver giort sodannæ Vgerningæ imod sit rætæ brødh, at hanum therforæ aff rætæ bør effter vor Lands Lough eyntenæ at henges eller ath stæygleff". Om denne Sag har man en bedrøvelig gammel

Vise, der er for lang til her at indføres. Hans Frost siges deri at være beskyldt for at have begaaet Utroskab mod den dydsirede Fru Illiane (som Visen kalder Fru Mettelille, hvilket næsten alle Fruer hedde i gamle Viser). I denne Vise klager den stakkels Svend saaledes:

„Ak var jeg aldrig til Hove kommet,
Men gaaet de Faar at rygte,
Fast bedre da var jeg bleven belønnet;
For Løgn torde jeg ei frygte.

Hvor En maa ikke med Andre gaa
Udi venlig Tale og Ynde,
Der er det bedre at flye end at staae,
Og sig ad Dørren skynde.

Fast bedre der er at bygge og boe
Udi de grønne Sige,
Og tage til Takke med Retter faa,
Og drikke med sine Jevnlige,

End leve med daglig Rædsel og Oval
Alt paa de høie Borge,
Hvor man maa vente Stød og Fald
Og altid sukke og sørge.

Hos Qvindegunst er Avind og Fare,
Det skal Du, Hofmand, mærke
Klafferi og Løgn, Hastighed og Vrede
Kommer Hjertet at bløde og værke,
Hun sørger mere, for unge Hans Frost i Bolten ligger spændt."

Det hedder fremdeles i Visen, at Steen Basse af Anger over sin Anklage blev:

„I Hjertet saa bange,
Han render ad Skove og Mose".

Han stiftede rigtignok 1427 et evigt Vicariat i vor Frue Kirke i Nyborg, Gud til Lov og alle Sjæle til Salighed, men dette foretog han dog vist ikke af Anger, men fordi hans eneste Søn, Jens Basse, døde paa denne

Tid. Dette Vicariat overdrog han 1441 til Antvorskov Kloſter. Aar 1446 overdrog han alt ſit Gods i Sjælland og Fyen til Torben Bille til Allindemagle, Ridder, der var gift med hans Søſterdatter, efter Sigende paa det Vilkaar, at deres ældſte Søn ſkulde opkaldes efter ham, hvilket ogſaa ſkete; kort efter maa han være død, da hans Frue nævnes ſom Enke 1448. Hun anſaae ſig imidlertid ikke forbunden ved Mandens Teſtament, men overdrog alt ſit Gods til ſin Værge, Oluf Axelſen Thott til Vallø, Ridder, en af de 9 mægtige Brødre (Axelſønnerne) i det 15de Aarhundrede. Herved opſtod der efterhaanden efter hendes Død i Aaret 1451 en Strid imellem begge Parter, der dog endte med et Forlig, ifølge hvilket Hr. Torben Bille ſkulde have en Trediedeel af Lykkesholm og alt det Gods, Hr. Oluf Axelſen modtog tilligemed Lykkesholm af Fru Ellen, ſom Hr. Steen Baſſes rette Part.

Oluf Axelſen til Vallø, med Tilnavnet „Den Uretfærdige", døde 1464, efterladende ſig Børn af to Ægteſkaber, af det førſte blot en Datter, Fru Birgithe til Hammerſtad, der var gift med en ſvenſk Ridder, Erngisſel Nielſen (Nat og Dag), og har faaet en ſørgelig Navnkundighed ved ſin Færdighed i at forfalſke Documenter. Aar 1452 blev hun paa Rigsdagen i Stockholm dømt til levende at brændes for at have givet ſin Fader og Chriſtian den Førſte Efterretninger om de oprørſke Svenſkes Planer, hvilken Dom paa Grund af hendes fornemme Byrd blev forandret til Fængſel paa Livstid i et Kloſter, hvorfra hun dog efter nogle Aars Forløb kom ud. Senere gav hun ſig meget af med at forfalſke Documenter og lod dertil efterſtikke Signeter, baade af Levende og Døde, da man dengang endnu ikke brugte at underſkrive Documenter, men Seglet var tilſtrækkeligt Beviis. En af hendes Skrivere

bekjendte i sin Dødsstund, at han havde været hende behjælpelig med mange saadanne Breve og kastet saamange falske Signeter, som man kunde holde i begge Hænder samlede, i Aaen ved Hammerstad; dette oplystes 1479 i en Retssag angaaende Vallø.

Torben Billes Søn, Bendt Bille til Søholm, Ridder og Rigsraad, Lehnsmand paa Tranekjær og Næsbyhoved, arvede Faderens Andeel og udkjøbte Oluf Axelsens Arvinger. Blandt de følgende Eiere mærkes Henning Quitzov, der døde 1569, til Sandager og Quitzovsholm (nu Hofmansgave) og hans Søn Eiler Quitzov, Lehnsmand paa Rugaard, hvis Enke, Anna Brahe, efter sin Mands Død 1640 solgte den til den berømte Cantsler Christian Thomesen Sehested, død 1657. Hans Søn, Erik Sehested, og Sønnesøn, Otte Sehested, eiede efter ham Gaarden indtil Udgangen af det syttende Aarhundrede. Aar 1730 blev Lykkesholm kjøbt af Geheimeraad Theodor Adeler, Amtmand over Nyborg og Tranekjær Amter, der i danske Atlas roses for sin sjeldne Indsigt i vort Fædrelands Historie, hvilken ogsaa kom bemeldte Værks Udgiver tilgode. Hans Arvinger solgte 1769 Gaard og Gods til Krigsraad Otto Lindegaard, hvis Sønnesøn, Etatsraad Lindegaard, er den nuværende Eier af Lykkesholm.

Hovedbygningen bestaaer af tre Fløie med 2 Etager af Grundmuur, hvoraf Hovedfløien formodentlig er opført af Henning Qvitzov i Midten af det 16de Aarhundrede og de to Sidefløie mod Slutningen af det forrige Aarhundrede*).

---

*) Efter Traps Beskrivelse af Danmark og „Danske Herregaarde".

Nakkebølle.

Fruen med de 15 Børn.

Hovedgaarden Nakkebølle ligger meget smukt tæt ved en Fjord af Østersøen. Den har sit Navn efter den Landtunge eller Nakke, hvorpaa den ligger, og Familien Bølle, den Første, i hvis Besiddelse den mindes at have været. Den Sidste af denne Familie var Eiler Eriksen Bølle, hvis Datter først var gift med Claus Eriksen Ravnsberg, den i Historien nok som bekjendte Claus Slippeslot. Han blev, da Svendborgerne reiste sig i 1534 og gik løs paa Herremændene i Omeguen, bragt ind til Svendborg, hvor han maatte forskrive sig til at forblive den fangne Konge Christjerns Mand. Da han var død, ægtede hans Enke Jakob Brockenhuus til Damsbo, hvorved Nakkebølle kom til denne Familie. Den nye Eier og hans Frue opførte 1559 og de følgende Aar den høie og anseelige, med Grave omgivne Hovedbygning i 3 Fløie. Deres Søn Eiler Brockenhuus var gift med Anna Bille, som skal have født sin Mand 15 dødfødte Børn, men ikke eet levende Barn, hvilket tilskreves Trolddomskunster af en adelig Jomfru Christenze Kruckow, som paa den Tid opholdt sig paa Nakkebølle, og hvem dette Ægteskab var meget imod. Hun stod i Ledtog med endeel andre Qvinder paa Gaarden, hvilke derfor bleve brændte, medens den adelige Dame den Gang slap fri. Hun flyttede nu bort fra Fyen og tog Ophold i Aalborg, hvor hun tilligemed sin Søster stiftede et Legat. Hun vedblev imidlertid sine Trolddomshandler indtil 1619, da hun blev tiltalt for en lignende Sag, dømt fra Livet af Herredagen i Aaret 1621 og henrettet, hvorefter hun blev begraven i Sønderholms Kirke ved Restrup i Nærheden af Aalborg.

Fra Familien Brockenhuus kom Nakkebølle ved Giftermaal til Marqvard Bille til Hvidkilde, død 1631, og da hans Søn Eiler Bille døde ugift 1619, tilfaldt den hans Svoger Falk Gøye, Hofmester paa Sorø Academi, efter hvis Død 1653 den blev solgt til Niels Krabbe til Skjellinge i Skaane. Han døde 1663, hvorpaa Nakkebølle blev deelt imellem hans to Døttre og deres Mænd, Etatsraaderne Herluf Trolle og Johan Mourad. Forstnævntes Søn, Etatsraad Børge Trolle, forenede igjen begge Parter. Han var som Admiral Herluf Trolles nærmeste Slægtning Patron for Herlufsholms Skole, men bestyrede den saa slet, at han ved Dom blev afsat fra denne Bestilling 1726; med hans egne Eiendomme gik det ligesaa slet, saa at det endte med, at Alt blev solgt, og han maatte forlade Landet. Nu kom Nakkebølle ved Kjøb igjennem flere forskjellige Eieres Hænder, saasom den rige Johan Lehn til Hvidkilde, Oberstlieutenant Johan Frederik v. Cicignon og hans Enkefrue og senere deres Datter, som var gift med Geheimeraad Frederik Christian Skeel til Mollerup. Geheimeraadinden beholdt Gaarden til 1815, da hun solgte den for 400,000 Rdl. I 1821 solgtes den atter, men kun for 75,000 Rdl., vistnok en Følge af, at dens Eier havde, for at redde sig, nedhugget største Delen af de til Gaarden hørende Skove. Den nye Kjøber kunde heller ikke bestaae, og nu blev da Nakkebølle endelig solgt for sidste Gang for 78,500 Rdl. til Baroniet Holstenhuus's daværende Besidder, Admiral Baron Hans Holsten, der endnu samme Aar indlemmede den i Baroniet. Den gamle Bygning staaer endnu.

Nislevgaard.

Gjengangeren.

Denne Hovedgaard omtales i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Fra Midten af det syttende Aarhundrede tilhørte den Familien Sehested. Enken efter Geheimeraad og Elephantridder Christian Sehested, bekjendt af sine Ambassader til Sverrig og Frankrig og i længere Tid dansk Udenrigsminister, Frn Charlotte Amalie Gersdorff, oprettede Nislevgaard saavelsom Hovedgaarden Ravnholt i 1752 til et Stamhuus. Hendes Mand og hun stiftede tillige 1722 et Hospital, der benævnedes efter Frelseren, og skjænkede dertil en Capital af 2500 Rdl.

Til denne Hovedgaard knytter sig følgende Sagn:

Der var engang en Herremand paa Nislevgaard i Fyen, som havde en stor Sum Penge at fordre hos en Smed; men da denne ikke saae sig istand til at betale, gav Herremanden ham den hele Skyld efter. Herover blev den fattige Smed saa glad, at han svor at ville følge Herremanden i Liv og Død. Der gik kun nogle Dage hen, saa døde Herremanden, og da han havde liget 3 Dage i Jorden, kom han om Aftenen i en Hunds Skikkelse og bankede paa hos Smeden. Da denne kom ud, begjærede Herremanden af ham, at han nu skulde gjøre, som han havde lovet og tilsagt, og følge bag efter. Smeden blev ved dette Budskab lidt trang om Hjertet og løb, som bedst han kunde, til Hr. Lars, der var en klog og forfaren Præst i Strøby. Af ham fik han Besked om, hvorlunde han vel skulde tee sig, og gav Præsten ham en Bog og dertil en Staaløxe, sigende, at naar Spøgelset vilde gaae over Dørtærskelen, skulde han kun driftigen slænge det Øxen for Fode; dertil forbød han

ham at see sig om og at gaae foran. Da kom Smeden tilbage til Spøgelset, som endnu stod og ventede, og da de nu skulde til at begynde deres Gang, begjærede Spøgelset, at Smeden skulde gaae foran. Men han svarede, at han kun havde lovet at ville følge ham, og føiede til: „Fa'er gik altid foran i Live, det skal han nu og i Døden". Saa gik de da ad Nislevgaard til, og da de kom derhen, sprang alle Porte op af sig selv. Men da Spøgelset var gaaet derind, kastede Smeden sin Øxe over Tærskelen, blev selv udenfor og slap saaledes ved Hr. Lars's kloge Anviisning lykkeligt ud af den Forlegenhed*).

Ravnholt.

Henrik Holck.

Denne Herregaard, der ligger i Svendborg Amt, nævnes som en af de ældste i Danmark, strax efter Midten af det 14de Aarhundrede, da Ravnholt eiedes af en Jens Madsen. Omtrent i Aar 1400 tilhørte muligen denne Gaard Niels Thuesen.

Fra den sidste Halvdeel af det femtende Aarhundrede tilhørte Gaarden den gamle danske adelige Slægt Bild, som ikke maa forvexles med Ætten Bilde eller Bille. I 1480 eiede Evert Bild Gaarden, derefter var hans Søn Niels Bild i flere Aar dens Eier. Han var en Tid Høvidsmand paa Bohuus, udnævntes 1533 af Frederik den Første til Rigsraad og var tilligemed nitten fynske Adelsmænd 1534 villig til at vælge Hertug Christian til Konge, hvis han vilde stadfæste Rigets Særrettigheder. Ved hans Død 1540 arvede hans Søn

*) „Danske Folkesagn" af Thiele.

Evert Bild, Rigsadmiral, Ravnholt i Aaret 1567 og døde samme Aar. Tvende Aar iforveien havde han deeltaget i Slaget ved Svarteraa 1565 under Maurids Podebusk's Fane og var bleven saaret. Efter Faderens Død blev Sønnen Niels Bild Eier af Ravnholt. Han var Høvidsmand paa Gulland og forlehnet med denne Ø. Han døde i Aaret 1622 som sidste Mand af den fyenske Linie af Slægten og ligger begraven i Herrested Kirke, hvor der findes et Epitaphium over ham og hans Hustru Margrethe Urne. Nu kom Ravnholt til at eies af Otte Brahe til Næsbyholm og Tersløsegaard, der tre Aar før Niels Bilds Død havde ægtet dennes Datter, Jomfru Ane Bild. Han solgte kort efter Gaarden til den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm, der atter efter faa Aars Forløb solgte den til den navnkundige Krigsmand Henrik Holck. Hans Fader var Ditlev Holck til Eskildstrup, Lehnsmand paa Kronborg. Han studerede i sin Ungdom, drog derpaa til Nederlandene, hvor han deeltog i nogle Felttog under de berømte Feltherrer Prindserne Morits og Henrik Frederik af Oranien. Som en erfaren Krigsmand gik han nu i sit Fædrelands Tjeneste og udnævntes af Christian den Fjerde til Oberst, fik Befalingen over sex Compagnier sønderjydsk Milits, men blev gjort til Fange af de keiserlige Tropper i Ny-Markbrandenborg. Han kom snart igjen paa fri Fod og blev derpaa sendt af Kongen for at undsætte Stralsund med 1000 Mand Tropper samt Munition og Proviant. Han blev nu øverste Befalingsmand i Staden og indlagde sig et stort Navn ved dens Forsvar mod den bekjendte General Wallenstein, der havde svoret, at han skulde indtage Byen, om den ogsaa var fæstet til Himlen med Kjæder. Wallenstein blev dog nødsaget til at opgive Stadens Beleiring. Derefter vendte den tappre Kriger tilbage til Kjøben-

havn, hvor han hvervede et Regiment Ryttere og et Regiment Fodfolk, som skulde gaae til Lolland og der forvente nye Ordrer. Aar 1629 sluttedes Freden i Lybeck, og nu gik den kjække Krigs under sin forrige Fjende, Wallensteins Commando i Keiserens Tjeneste og hvervede et Regiment paa 3000 Mand, med hvilke han laae i Quarteer i Bispedømmet Lybeck. Da Wallenstein blev afskediget, sægtede han kort efter under den østerrigske Feltherre Tilly, men blev 1631 overrumplet i Nærheden af Magdeburg og næsten hele hans Regiment nedsablet. Da Wallenstein atter fik Commandoen over den keiserlige Armee, deeltog Holck under ham 1632 i Prags Indtagelse. Han udnævntes nu til Feltmarskalk, indtog flere Byer og udplyndrede Grændsestæderne i Bøhmen og Sachsen. Paa dette Tog mistede han sit ene Øie ved en Musketkugle, men begav sig desuagtet kort efter til General Gallas og deeltog i hans Beleiring af Staden Freiburg. Derpaa gik han til Wallensteins Hær, bivaanede Leipzigs første Indtagelse og det store Slag ved Lützen 1632, hvor Gustav Adolph faldt. Aaret efter fik han Commandoen over en selvstændig Armee, gik paany ind i Sachsen og angreb atter Leipzig, der forsvarede sig i nogle Dage, men ved et forfærdeligt Bombardement med gloende Kugler tvang han snart Staden til at overgive sig, udrede en Brandskat paa 200,000 Rdl. og modtage en keiserlig Garnison. Keiseren ophøiede ham nu til Greve og skjænkede ham nogle Godser, men da han drog ind i Vogtland, blev han farligt syg, som der menes af den grasserende Pest. Da han laa paa det Yderste, angrede han formodentlig, at han havde kæmpet mod sin fædrene Tro, og forlangte en lutherſk Præst, der kunde berette ham, men der fandtes ingen saadan mere, da Krigen havde forjaget dem alle. Han døde den 30de August 1633 i Landsbyen

Tarschenreide i Vogtland. Hans Lig blev siden bragt til Kjøbenhavn, hvor det blev bisat med stor Pragt. Hans Enke ægtede Franz Pogvisch, som nu blev Eier af Ravnholt, og efter hans Død 1653 solgte hans Arvinger Gaarden til den rige Geheimeraad Christen Skeel Jørgensen til Gammel Estrup, der døde 1687. Forinden sin Død havde han afstaaet Ravnholt til sine Børn som en Erstatning for, hvad han havde solgt af deres Moders, Fru Birgithe Rosenkrands's Gods. Da hans store Eiendomme bleve deelte imellem hans Børn, tilfaldt Ravnholt hans Datter, Fru Elisabeth Sophie Skeel, der var gift med Frederik Gersdorf. Han var Ceremonimester ved Christian den Femtes Hof og var ogsaa i nogen Tid dansk Gesandt i England. Han døde et Aar efter sin Hustrues Død, 1691. Ravnholt gik nu i Arv til Datteren, Fru Charlotte Amalie Gersdorf, der var gift med Geheimeraad og Elephantridder Christian Sehested. Denne, der nu blev Gaardens Eier, var en dygtig Diplomat og brugtes i diplomatiske Ærinder saavel i Sverrig. som i Frankrig. Da Frederik den Fjerde besteg Thronen, blev han Udenrigsminister og beklædte denne Post i flere Aar, og vedblev senere at være Medlem af Statsraadet. Han skal have havt megen Indflydelse og styrede tilligemed Geheimeraad Otto Krabbe ofte de indre Sager, naar Kongen var fraværende. Aar 1722 udtraadte han af Statsraadet og blev da Stiftamtmand i Fyen. I 1728 var han Danmarks Gesandt ved Congressen i Soissons og døde 1740. Tre Aar før sin Død opførte han med kongelig Tilladelse et Kapel umiddelbart op til Borggaardens østre Fløi, saa at der fra Værelserne er Indgang til Herskabsstolen. Han indlagde sig ogsaa Fortjeneste af Almuen ved at opbygge og udstyre Herresteds Skole. Hans Enke stiftede et Hospital og et Legat paa 200 Rdl.

til Sognets Fattige. Hun oprettede 1752 Ravnholt til et Stamhuus og døde 1795. Hendes eneste Arving var Grevinde Sophie Hedevig Frijs, gift med Generallieutenant Ove Juul, som døde 1766 og hans Enke 1777. Deres Efterkommere, der kaldte sig Sehestedt-Juul, have derpaa indtil vore Dage besiddet Stamhuset. Sønnen, Geheimeraad Christian Sehestedt-Juul, gift med Lucie Charlotte Scheel, døde 1787, og Stamhuset tilfaldt da hans Søn, Ove Christian Sehestedt-Juul, der havde ægtet Sophie Hedevig Rantzau, og ved hans Død 1815 gik det over til den nuværende Besidders Fader, Kammerherre Christian Sehestedt-Juul, Major, Medlem af Rigsraadet, Ridder af Dannebrog, død paa Ravnholt den 2den September 1861 i sit 56de Aar. „Fyens Stiftstidende" gav ham ved hans Død det Vidnesbyrd, at Fyen tabte i ham en af sine indflydelsesrigeste Mænd, en Mand, hvis Tab Provindsen vilde føle og længe beklage.

Rugaard.

Kongsborgen Rugaard skreves i ældre Tider stedse Rudgaard. I et Document af 1573 kaldtes den Rugaard og i et Skrift af 1604 Ruggaard, vistnok en unøiagtig Orthographi. Formodentlig har den sit Navn af den Oprydning i Skoven, der fandt Sted, forinden Gaarden kunde anlægges eller rettere sagt erholde sit fornødne Agerland i samme. I Aarene imellem 1397 og 1408 var den en saa betydelig kongelig Forlehning, at Lehnsmanden paa Hindsgavl, Bernike Skinckel, fik den tilligemed et Herred, Bogense By, et Birk og et Sogn i Panteforlehning af Dronning Margrethe og Kong Erik af Pommern for 2000 Mark og kan derfor ansees som Gaardens første Lehnsmand.

I de ældste Tider holdtes Birkethinget ved Ru-

gaard under aaben Himmel, først ude i Skoven imellem Oregaard og Ørbæk i en Tykning af Bøgepurrer, som i et af Naturen dannet Lysthuus ved Veien, og siden udenfor Oregaards Port under fire Aske, indtil det endelig blev forenet med Gyldensteen og ved samme Leilighed forflyttet til Nordskov. Noget andet Lignende fandt ogsaa i gamle Dage Sted ved Rugaard; thi medens det kongelige Herskab paa sine Reiser igjennem Landet i Almindelighed tog Herberg paa Rugaard selv, maatte derimod de Andre, der before Landeveien, som det synes, istedetfor Kro eller Bedested tage til Takke med et Tornekrat ved Landeveien eller ved Indkjørselen til Rugaard, hvori der af Naturen havde dannet sig et Slags Lysthuus (den saakaldte Ventetorn), der kunde beskytte mod Veirliget, og hvor der var opslaaet Borde og Bænke og især ved Markedstider holdtes formeligt Marketenderi.

Efter Bernike Skinckels Død overgik naturligviis Panteforlehningen paa Rugaard til hans Søn, Otto Skinckel, der maa være bleven Ridder ved Christian den Førstes Kroning 1449, men endnu i samme Aar, eller i Begyndelsen af det næste, 1450, maa være død, da hans Enke, Cæcilie Ludvigsdatter Barsebæk, i et Document af dette Aar kalder sig hans Efterlevere.

Otto Skinckel efterlod en Datter Hilleborg, som ved sit Giftermaal med Knud Henriksen Gyldenstjerne, der allerede er omtalt under Herregaarden Gyldensteen, bragte ham denne Gaard og Iversnæs (Wedellsborg) samt Panteretten til Rugaard i Medgift.

Sidstnævnte, der døde 1497, efterlod formodentlig sin Søn Henrik Knudsen Gyldenstjerne Pantelehnet Rugaard. Han var en af de rigeste Riddere i sin Tid, gift med Karen Bendtsdatter af Søholm. Efter sin Fader arvede han Restrup og Iversnæs, ligesom han ogsaa ved hans Død blev Pantelehnsmand paa Byg-

holm. Henrik Gyldenstjerne førte tilligemed sin Svoger Peder Bille, der var gift med hans yngste Søster Karen, Sag mod Kongen i Anledning af det Pantebrev, Kong Erik af Pommern og Dronning Margarethe havde udstedt til Bernike Skinckel for 4000 Mark paa Hindsgavl og for 2000 Mark paa Rugaards Lehn, ved hvilken Leilighed Kongen da vel blev frifunden for de første, men ikke for de sidste, og Skinckelernes Panteret til Rugaard altsaa ved samme stadfæstet.

Aar 1495 var Thimme Grim Høvidsmand paa Rugaard, hvilket beviser, at Kongen allerede da havde udløst de Skinckelske Arvinger af deres Panteret til Rugaards Lehn.

Noget efter Sverrigs Tab 1501, eller rettere efter hendes Frigivelse af det svenske Fangenskab 1503, fik Kong Hans's Dronning Christine, til Erstatning for sit i Sverrig tabte Livgeding, Rugaards Lehn med Mere som Livgeding sig udlagt og beholdt det til 1514, og har formodentlig Thimme Grim maattet vige for hende, men allerede 1507 var han død.

I Dronning Christines Livgedings Periode var Ditlev Eriksen hendes Lehnsmand paa Rugaard. Aar 1517 fik Busk Skenke, Dronning Christines Hofsinde, Forlehningsbrev for sig og sin Fæstemø, Jomfru Marine Jespersdatter paa Rugaard med alt dens Tilliggende imod at svare i Afgift ligesaa Meget og at holde ligesaa mange Borgeleier, som der svaredes og holdtes i Kong Hans's Tid; derimod at holde Kongen i Gjæsteri, naar han derom tilsiges, samt derhos at tilsee, at Godset blev holdt ved Hævd og Magt, og at Skovene ei bleve forhuggede.

Aar 1525 fik Jørgen Henningsen Quitzov til Sandager Pantebrev af Kong Christian den Tredie paa Kronens Gaard Rugaard samt Lehn for 2500 Mark Dansk.

Foruden Sandager eiede han Jerstrup og Rørbek, var først Landsdommer i Fyen, siden Rigsraad og tilsidst Rigskantsler og var gift med Ellen Goye, som først af sin Stedmoder var bleven nødt til at gaae i Kloster, men siden fik Jørgen Quitzov til Mand. Aaret 1544 maa antages at være hans Dødsaar, thi samme Aar synes ogsaa Sandager at have faaet en ny Eier.

I 1532 fik Johan Urne Kongebrev, at han fra bemeldte Jørgen Qvitzov maatte indløse Kronens Gaard, Rugaard, og 1533 beholdt han denne Gaard som et frit Pant for 1200 Lod Sølv og 1200 Mark Dansk efter Jørgen Qvitzovs Pantebrevs Lydelse, „som han for bemeldte Sølv og Penge skal indløse".

I 1536 siges Rugaard med flere Lehn at henhøre til Kong Christian den Tredies Dronnings, Dorotheas, Livgeding. Hun blev først Enkedronning 1559 og døde først 1571, men afstod allerede forinden Kongens Død 1548 sit fyenske Livgeding, altsaa ogsaa Rugaard, og fik derimod sit Livgeding anviist i Jylland.

Aar 1540 blev Anders Johansen Lindenov til Rørbek belehnet med Rugaard. Han havde det nok ikke længere end til 1544 eller 1546, da Rugaards Lehn blev henlagt til Næsbyhoved Lehn.

Lehnet forterede nu under Eiler Rønnov paa Odensegaard eller i Næsbyhoved. Aar 1519 havde han tjent i Kongen af Frankrigs Garde; 1528 var han i Strid med den bekjendte Bisp Jens Beldenak. Aar 1529 blev han Rigsraad, og Aaret efter fik han Bisp Beldenak dømt paa sine tre Mark. Aar 1533 var han endnu kun Væbner, skjøndt han var Rigsraad. Aar 1536 var han blandt de Adelsmænd, Grev Christopher havde ført som Gidsler til Mecklenborg. Aar 1542 var han Lehnsmand paa Tranekjær, som han havde i 5 Aar, men fik det senere igjen paa tre Aar. Ved denne Tid antager

man, at han var Hofmester hos Frederik den Tredie i dennes Ungdom. I 1553 fik han Hagenskov i Forlehning og døde 1563 som sin Slægts sidste Mand. Saavel han som hans Frue ere begravne i Egense Kirke, hvor han paa Ligstenen kaldes „der Ehrnfeste und gestrenge Herr Eiler Rønnov, Hr. Marqvardes Sone".

Fra 1549 til 1552 havde Jørgen Brahe til Tostrup Rugaard tilligemed St. Hans Kloster og Næsbyhoved i Forlehning. I Slutningen af Aaret 1549 kom Kongens Marsk, Erik Podebusk fra Odense til Rugaard i Gjæsteri med 37 af Kongens og Dronningens Hofsinder og deres 153 Heste, og skulde ved denne Leilighed ligge en Nat (et Døgn eller Nat og Dag) paa Rugaard, hvor Jørgen Brahe i den Tid skulde underholde dem. Saadanne Gjæstereringer eller Natteholdvare ifølge deres Lehnsbreve Lehnsmændene forpligtede til; Gjæsterierne bestode ved slige Leiligheder fra Begyndelsen af og indtil 1572 af Kongens egne Hoffinder, men siden den Tid af simple Krigsfolk, ja paa Rugaard var det tilsidst blot de kongelige Staldkarle, som førte Heste igjennem Landet, der her, som en gammel Rettighed, havde Natteleie og Qvarteer. I de ældste Tider havde Kongerne selv benyttet denne Gjæsteret. Aar 1552 var han Lehnsmand paa Vordingborg, og samme Aar tog han ogsaa sin siden saa berømte Brodersøn, Tyge Brahe, til sig som et 6aarigt Barn og opdrog ham til 1559 samt lod ham 1562 reise udenlands. Aar 1564 var han med i en Søbataille under Herluf Trolle, hvor han blev syg og maatte forlade Flaaden, og Aaret efter døde han som en Følge af, at han reddede Kong Frederik den Anden, der var falden i Vandet under Amagerbro.

I 1552 fik Jørgen Skinkel til Lammehave, da Jørgen Brahe fratraadte, Forlehningen af Rugaard. Han

var gift med Margrethe Valkendorf af Glorup, døde 1560 og blev begraven i Ringe Kirke som den sidste Mand af Slægten Skinkel med Søbladet i deres Vaaben, og gik hans Gaard Lammehave over til Skinklerne med Lilien.

Allerede i 1557 maa ovennævnte Skinkel være afgaaet som Lehnsmand til Rugaard, thi dette Aar fik Peder Bild Følgebrev paa Odensegaard og Rugaard. Han havde tidligere været Lehnsmand paa Riberhuus.

Allerede 1559 aftraadte Peder Bild fra begge sine Lehn, og den kongelige Foged paa Rugaard, Palle Ulfeld, blev nu Lehnsmand paa Rugaard alene. Aar 1567 fik han Rugaard i Pant, hvilket han endnu havde 1569.

I 1571 maa Otto Enmikfen have indløst Palle Ulfeld eller hans Arvinger af Pantet i Rugaard; thi han skulde samme Aar have Rugaards Lehn i Pant for 4000 Jochumsdaler og havde det formodentlig lige til 1579.

Ovennævnte Aar fik Axel Brahe til Elvedgaard, en Søn af Otto Brahe til Knudstrup, Forlehningsbrev paa Rugaard. Han havde været en af Frederik den Andens Hofsinder. I 1571 arvede han Elvedgaard og flere Herregaarde efter Faderen og ægtede 1576 Mette Falksdatter Gøye fra Skiersø, som da var i Dronning Sophies Jomfrukammer. I Juni 1584 var Kong Frederik den Anden paa Reisen fra Hindsgavl til Prindsens Hylding i Odense paa Rugaard, hvor han overnattede. Axel Brahe, der allerede tidligere er omtalt under Elvedgaard, døde paa Dalum Kloster 66 Aar gammel den 14de August 1616.

I 1596 til 1597 fik Christen Munck til Giessinggaard Rugaard i Lehn, og efter ham Carl Bryske til Margaard. Aar 1602 var Axel Brahes Svigerson,

Eiler Qvitzov til Qvitzovsholm, Lehnsmand paa Rugaard. Han var gift med en Datter af Rigsraad Axel Brahe til Elvedgaard, Anne Brahe. Han havde kun Rugaard i Forlehning til 1604, men fik Forlehningen senere igjen, hvilket vil blive omtalt i det Følgende. Han afløstes af Knud Rud til Sandholt. Aar 1607 ægtede han Fru Ellen Marsviin, Enke efter Ludvig Munck til Nørlund. Kong Christian den Fjerde bivaanede selv deres Bryllup og forærede næste Dag Bruden en kostbar Ring. Han har formodentlig ikke været Lehnsmand paa Rugaard længere end til i Aaret 1607. I 1611 døde han paa St. Hans Kloster i Odense af Vattersot i sin Frues Fraværelse. Skjøndt hans Enke, Ellen Marsviin, er tidligere omtalt under Holckenhavn, ville vi dog her endnu tilføie noget Mere om hende som Bidrag til hendes Charakteristik. Otto Knudsen Seeblad, som 1613 var Raadmand, 1622 blev Borgermester og døde 1631, tjente i sine yngre Aar Fruens første Mand, hvem Bønderne kaldte en „meget from Mand", som Haandskriver; han var en „meget anseelig og smuk Mand", og stod sig særdeles godt hos Fru Ellen, medens Ludvig Munck endnu levede. Engang havde Munck ladet ham sætte i Raadhuuskjælderen i Odense (hvor han vel neppe kom for sin Dyds Skyld); men ved Fruens Godhed havde han Musik hver Aften og diverterede sig meget vel i sin underjordiske Bolig. En anden Gang traf Munck ham derimod hos Fruen i hendes Sovekammer; men ogsaa af denne Forlegenhed vidste hendes Snildhed at redde ham, idet hun foregav, at han var kommen ind til hende for at begjære en af hendes Piger til Ægte, hvilken han da ogsaa, da Ludvig Munck gav sit Samtykke dertil, ganske „imod sin Tanke" maatte ægte. Ellen Marsviins blomstrende Periode begyndte egentlig først som Enke efter hendes sidste Mand, og især da Christian den

Fjerde fattede Kjærlighed til hendes Datter, Kirstine Munk, til hvem han 1615 lod sig formæle, men med hvem han, som det synes, allerede forud havde levet i fortrolig Omgang. Fru Ellen indlod sig nu i store Speculationer; hun kjøbte Ulfeldsholm, nuværende Holckenhavn, for 100,000 Slettedalere og kaldte den Ellenborg. Hun overtog kongelige Leverancer af sine Godsers Produkter og gjorde Omsætning med store Capitaler. Aar 1628 var hun ogsaa forlenet med Dalumkloster, nuværende Christiansdal, hvor Kongens Datter og hendes Datterdatter, den elskelige Eleonore Ulfeld, blev opfødt hos hende fra 1621 til 1624. I 1623 tabte hun en Proces, hun førte med sin sidst afdøde Mands Arvinger, idet hun maatte betale Corfitz Rud, som skulde have Sandholt efter hende, 2000 Daler, fordi hun havde nedtaget 50 forgyldte Fløie paa de kobbertakte Taarnspiir af Gaardens fire Runddele, hvorved Corfitz Rud troede sin afdøde Broder, der havde ladet dem opsætte, fornærmet. 1628 til 1629 indtraf de fameuse Historier, der fandt Sted imellem Kirstine Munk og Rhingreve Otto Ludvig i hendes Bolig paa Dalum. Derover tabte hun Kongens Naade, maatte 1630 afstaae sine jydske Godser, Boller og Rosenvold, til sin Datter, og 1632 bleve saavel Moder som Datter formelig actionerede for Rigsraadet af Kongen, og nu synes hun at være bleven devot; idetmindste lod hun 1632 paa sin Bekostning og under sit Navn Davids Psalmer trykke, anskaffede sig mange Bøger og vilde ansees for en lærd Dame; ja 1633 blev endog en Bog hende dediceret. Aar 1636 havde hun en unaadig Audients hos Kongen, 1637 byggde hun Kapellet paa Ellensborg, og 1639 til 1640 Kirken paa Thurø. I 1645 skjænkede hun en Donation til samme Kirke. Aar 1648 var Kirstine Munk hos sin Moder paa Ellensborg, da hun fik Efterretning

om Kong Christian den Fjerdes Død, der havde en saa betydelig Indflydelse paa hendes og hendes Families Skjæbne. Endelig døde Fru Ellen Marsviin, som allerede omtalt, den 11te November 1649 paa Ellensborg. Som Enke skal hun have eiet Ellensborg, Lundegaard, Øster Vallø, Boller, Rosenvold, Veilegaard og Thurø; ogsaa skal hun en kort Tid have eiet Kjerstrup paa Taasinge.

I Aaret 1614 blev Jørgen Steensen Brahe til Hvedholm forlehnet med Rugaard og ægtede Aaret efter Anne Gyldenstjerne, fik 1616 Sæbygaard og 1617 Hagenskov. Han var kun Besidder af Lehnet til 1617, da Marqvard Bilde til Hvidkilde og Nakkebølle blev belehnet med Rugaard. I 1628 blev han afløst af Lehnets tidligere Besidder, Eiler Qvitzov, og døde 1631. Qvitzov besad kun Lehnet til 1630, da Anders Bilde til Damsbo, senere Rigsraad og Rigsmarsk, fik det i Forlehning. Som ungt Menneske skal Bilde have fulgt Christian den Fjerde paa adskillige Krigstog mod Keiseren i 1625 og følgende Aaringer. Da Kongen kom tilbage til Danmark, har han nok været Ritmester. I 1628, samme Aar han blev belehnet med Rugaard, ægtede han Sophie Rosenkrands, Datter af Jacob Rosenkrands til Arreskov, med hvem han fik Løgismose. I 1634 qvitterede han Rugaards Lehn og synes at være bleven Høvidsmand paa Øsel. I 1644 kæmpede han mod den svenske Feltherre Thorstenson, blev slagen, men seirede dog undertiden. I 1643 fik han Brobygaard og indrettede der Geværfabriken, og 1646 var han med at dømme Holger Rosenkrands fra Bornholm for hans Forhold under Krigen.

Aar 1647 blev han forlehnet med Vestervigkloster og benævnedes paa den Tid Rigsraad og Rigsmarsk. Tid efter anden kjøbte han Gaarden Kiøngtorn, byggede Vindum Overgaard, blev belehnet med Skanderborg,

anlagde derpaa Fredericia, blev samme Fæstnings første Commandant og kjøbte Flenstofte og Avnsberg.

Nogen duelig Marsk eller Feltherre var han ikke, thi først lod han sig, som Barfod siger, jage ud i Vesterhavet, saa han maatte seile Jylland rundt for at kunne kaste sig ind i Fredericia, og kort efter lod han, som Allen fortæller, den stærke Fæstning med en Besætning paa 6000 Mand indtage af 3000 Svenske under General Vrangel og aabnede derved Fjenden Veien til Nørrejylland; 2000 Danske skulle være faldne, selv blev han dødelig saaret og opgav Aanden den 24de October 1657. Først den 6te November 1660, 3 Aar efter hans Død, blev han begraven med stor Pragt i Odense. Det hedder derom i Vircherods Dagbog: „Den 6te (16de) November 1660 blev afgangne Hr. Anders Bildes Liig, som en Tid lang havde staaet paa Løismose, med Proces (Procession) indført i Odense og i hans Gaard sammesteds ad crastinas exeqvias indsat; megen Færd af adelige Karosser saaes den ganske Dag, ut et seqventi die, paa Gaden, saa at vor danske Noblesse syntes at have Rigens Bestillinger for, da Rigens Marsk skulde begraves; imidlertid lode mange Godtfolk, som eftertænkte deres Væsen, disse Ord falde: „Ja! I Herrer havde mange store og ubesindige Anslag paa Tapetet, der I for nogle Aar siden udi det ulykkalige Odense Møde besluttede en unyttig og for Eder selv allermeest skadelig Krig, hvis Antesignanus & Dux Hr. A. Bilde skulde være; hvor vel samme Krig ved hans Anførsel løb af for Eder, og hvorledes Bladet siden den Tid har vendt sig for Eders Stand, det have vi seet; derfor var det ikke ilde betænkt, at I opsatte hans Fordefærd, indtil den Tragoedie var spillet, paa det at I nu kan begrave tilligemed hannem ogsaa Eders forrige splendeur og pouvoir.““

Anders Bilde synes at have været meget riig, thi han efterlod ikke mindre end 8 Herregaarde.

I 1634 fik Steen Eriksen Bilde til Kiersgaard, som allerede er omtalt under denne Gaard, Rugaard i Forlehning; han havde Lehnet til 1653. Han døde 1672 i sit 67de Aar. Sagnet fortæller, at man vel flere forskjellige Gange forsøgte at bringe hans Kiste ind paa Kirkegaarden, men at det mislykkedes bestandig, hvorfor man nødsagedes til at begrave ham i en Dal et Sted paa Aalsbo Mark; men baade han og hans Hustru gik naturligviis igjen efter Døden, og man hørte Fruen ofte med en fiin Stemme raabe: „Hu! hu! jeg fryser, lad os gaae hjem!“ og han igjen med en grov Stemme svare: „Det kan vi ikke for de store Hunde!“

Den næste Lehnsmand paa Rugaard var Jørgen Kaas Mogensen til Gudumlund. De vigtigste Begivenheder i Rugaards Lehn i den lange Tid, han var først Lehnsmand og siden, fra 1662, Amtmand, nemlig i 40 Aar, falde under de Svenskes Ophold i Fyen fra Januar 1658 til November 1659. Om denne mindeværdige, sørgelige Tid findes der en Mængde Optegnelser i det Skrift, hvoraf vi for Størstedelen have uddraget denne Skildring af Rugaard*), og af hvilke vi her ville meddele Læserne det Mærkeligste. Voldtægt hørte til Dagens Orden, og især vare Malkepigerne, naar de gik i Marken, udsatte derfor, saa at de enten maatte malke Køerne om Natten eller ogsaa have danske Mænd og Karle med sig, naar de gik ud at malke. Men undertiden fandtes der Fruentimmer, som forstod at værge sig imod Fjenden. Der fortælles saaledes, at da en Svensker kom ind i en Gaard, saae Konen, som var ene hjemme, at Svenskeren havde aabnet en Kiste og bøiede sig ned i den for at undersøge, hvad der

*) Kongsgaarden Rugaard af Vedel-Simonsen I—III Deel.

var paa Bunden, hvorfor hun listede sig til at slaae Laaget i over hans Hoved og hans ene Arm. Ved Hjælp af en Sæk med Meel, som just hang over Kisten, og som hun fik reven ned paa Laaget, holdt hun ham saa fast, at han ikke kunde slide sig løs, tog derpaa hans egen Kaarde og afskar med den hans Hoved, men saae i det Samme to andre Svenske komme anstigende i Gaarden, hvorpaa hun løb til Bryggerset og tilspærrede Døren for sig; dog saae de Svenske hende smutte ud, idet de selv traadte ind i Stuen, og da de der fandt deres Kammerat liggende død, hørte hun dem sige: „Det har da ret været en Bandsens Qvind" (Jydernes Bann eller Bannis), og dette Skjældsord (den eneste Hævn, de toge for deres Kammerat) gav Anledning til, at alle senere Beboere af Gaarden fik Tilnavnet Bann, som vedligeholdt sig heelt ind i det nuværende Aarhundrede.

Mange Steder skjulte Beboerne, især Koner og Børn, sig ved Fjendens Ankomst i Moser og Skove. Da det var midt i Vinteren, fandt man ofte Mennesker ligge ihjelfrosne ved Grøfter, i Moser og Skove, og især under Broer, hvor de havde søgt Ly. Saaledes fandtes en Kone under en Bro, i Nærheden af Gyldensteen, med et Barn ved Brystet. Et Sted i en af de derværende Moser fandt man senere en Mængde Been af næsten hundrede Mennesker, som her havde tilsat Livet i siddende og liggende Stilling.

For at undgaae Svenskernes Efterstræbelser havde en smuk Pige i et Sogn udstoppet sig med en Pukkel og en høi Hofte, lagt Noget under sin ene Fod for at kunne halte, besmudsket sit Ansigt og iført sig pjaltede Klæder, og skjøndt hun idelig opvartede Svenskerne, var der dog ingen, der efterstræbte hende.

Det var naturligt, at Beboerne skjulte deres Levnetsmidler for Svenskerne. Saaledes fandt man endnu i den

nyere Tid ved Ore Skovmølle en nedgravet Kiste, fyldt med Rugmeel, der var aldeles ubeskadiget og derhos sad saa fast, at man maatte bruge en Jernstang for at støde det ud af Kisten; ogsaa fandt man senere flere Kister med Proviant nedgravede, hvis Eiere formodentlig vare dræbte eller medtagne til Krigstjeneste af Svenskerne. Paa Vigerslev Kirkegaard opgravedes der i Begyndelsen af dette Aarhundrede en Potte med Penge, der med Hensyn til Mynternes Ælde maatte antages at være nedgraven i Svenskernes Tid. Paa den sidste Tid, da Svenskerne vare i Fyen, begik de de grueligste Handlinger og skaanede ikke engang de uskyldige Børns Liv. Saaledes var man i Ørbæk ifærd med at kjærne Smør, da Svenskerne strømmede ind i Gaarden. Beboerne flygtede over Hals og Hoved til den nærliggende Skov, men glemte i Forvirringen et lille Barn, der stod i en Gangvogn i Stuen. Da Gjæsterne traadte ind, lo den lille Uskyldige ved Synet af de glindsende Vaaben; men et Umenneske iblandt dem greb Barnet og puttede det paa Hovedet ned i Kjærnen, hvor man siden fandt det qvalt. Et andet Sted tog en Svensker et nyfødt Barn fra en Kone, der laa i Barselseng, stak sin Kaarde igjennem det og holdt det saaledes over en Ild for Moderens Øine. Det Samme skete ogsaa andre Steder med uskyldige Børn, som de stak paa deres Bajonetter og svang dem omkring i Luften.

Men da senere Brandenborgerne og Polakkerne kom som Hjælpetropper til Fyen, huserede de dog endnu værre end Svenskerne. De toge til Takke med hvadsomhelst, der kunde fortæres, lige til Hunde, Katte, Snoge, Frøer og deslige. Især skete der ved deres Ophold i Fyen et stort Nederlag paa de derværende Katte, som siden spordes ved et overhaandtagende Antal af Rotter og Muus.

At Selvtægt fandt Sted fra de Danskes Side, er

naturligt. Saaledes var der i Skousby Sogn en Gaard-mand af ualmindelig Styrke og Mod, og som bar et hjerteligt Nag til de Svenske. Saasnart der derfor kun kom 5 til 6 Svenskere i Tallet til hans Gaard, dræbte han dem strax med sine Tyendes Hjælp; men vare de derimod flere, saa skjulte han sig for dem det bedste han kunde. Og skal endeel af dette Sogn have rottet sig sammen, bevæbnet sig med lange Stænger, hvorpaa deres Leer vare fastgjorte, og saaledes have angrebet og over-mandet et svensk Parti. Dette Sogns Beboere skulle endnu ansee sig for tapprere Folk end de andre Fyen-boere, saa at de endnu kalde sig Vissenbjergrytterne, og de have det Mundheld, naar de tale om en af dem, der har viist et kjækt og raskt Forhold: det er ogsaa en af de Vissenbjergryttere. Svenskerne havde ogsaa i dette Sogn viist sig saa barbariske, at der endnu i 1664 fandtes 15 øde Gaarde og 17 øde Huse. De vare ogsaa ængstelige for dette Sogns Beboere, thi da engang et Regiment svenske Dragoner drog igjennem den for sin farlige Skov bekjendte Vissenbjerg Gyde ad Odense til, blev Obersten i Spidsen for Regimentet ihjelskudt af en i Skoven lurende Bonde; men nogle Dragoner sprang strax af Hestene, puttede Liget i største Hast i en Sæk, kastede denne tværs over Sadlen og joge, som det syntes, ængstelige for, hvad der videre vilde følge, bort med det uden engang at undersøge, hvorfra Skudet kom, eller om der kunde ventes et Overfald. Paa det Sidste vare Svenskerne heller ikke vel tilmode, da de hørte, at Øen var omringet af en hollandsk Flaade, og de skulle have yttret: „Gid vi vare vel ude af denne forbandede Hunde-klemme!" En svensk Officeer, der paa Hjemtouren fra Odense i en maaneklar Nat først længe sad og stirrede paa to Skyer, de eneste, der vare paa Himlen, hvoraf den ene forekom ham mørk og blaalig (som den svenske Uni-

form) og den anden lys og rødlig (som den danske Uniform), sagde, da han saae dem drive mod hinanden og den rødlige i Farten tildække den blaalige: „Gud naade vort arme Folk! vi komme aldrig lykkeligt ud af dette forbandede Land!"

Da de Svenske, som opholdt sig paa Rugaard, hvor de, da Lehnsmanden var flygtet ved deres Ankomst, ret havde opslaaet deres Bopæl og lode Gaarden drive ved danske Folk, de til den Ende havde taget i deres Tjeneste, omsider skulde forlade Gaarden og havde faaet Ordre at rykke op til Nyborgslaget, havde de, som det syntes, ikke mindste Anelse om deres forestaaende Skjæbne. Den svenske General, som laa paa Gaarden, formanede de tilbageblivende Fruentimmer til at holde Tingene i Orden, til han kom tilbage fra Nyborg, og Officererne satte deres Fruer Stevne til at møde sig ved Langeskov, naar de kom tilbage fra Slaget; men Dagen efter erfarede deres Fruer Brandenborgernes og Polakkernes pludselige Ankomst, hvilke fra Middelfart nærmede sig Rugaard, hvorfor de i største Hast flygtede og ved denne Leilighed nedsænkede deres Kostbarheder samt Regimentets Krigskasse i Mølledammen. De ankomne Polakker leirede sig ved deres Ankomst paa en Banke, der kaldes Hestebanken, mellem Rugaard og Ventelykke samt Fuglehave-Marken, hvor de forbleve i tre Dage, og i al denne Tid kom Egnens Beboere til dem med Høns, Ænder, Æg osv., som de betalte med smaa runde og ottekantede Sølvmynter; derpaa brøde de en Morgenstund ved Solens Opgang op fra deres Leir og droge ad Odense og Nyborg, men da de vare komne igjennem Langeskov, kom en Bonde dem imøde og underrettede dem om, at Slaget var begyndt, og at de Danske vege, hvorpaa de skyndte sig saa hurtigt afsted, at de itide kom til Undsætning og bragte Lykken og Seiren med sig.

Kort efter, at Svenskerne havde forladt Fyen, foresaldt der i det til Gaarden hørende Sogn en heelt mærkelig Hexeproces, der som Bidrag til Overtroens Historie i hine Tider vel kan fortjene at anføres.

En Mand ved Navn Lass Bøn Hahn, der gik omkring og betlede, var meget bekjendt som en Troldmand, og man fortalte om ham, at han havde sluttet Forbund med Fanden. Engang kom han og satte sig hos Frands Hat, Oldermand i Veflinge, men da paa samme Tid Bymændene kom til Forsamling, tog Frands ham ved Armen og sagde: „Gaa Du af Veien, din S . . . .! og lad skikkelige Folk faae Plads." Herover blev Lass Bøn Hahn vred: „Den S . . . . skal Du min Sandten selv være," sagde han, og Frands maatte i et halvt Aar gaae med en heftig Diarrhoe. Naar man spurgte ham, hvorfor han gik og tiggede, siden han dog havde Fanden til Patron, saa svarede han i al Oprigtighed: „Ja, seer I vel, Børnlille! det var en Forseelse af mig ved Contracten; dengang tog Fanden mig ved Næsen." Tilsidst førte Sognemændene ham til Odense og anklagede ham for Trolddom. Han blev ofte forhørt, og da han en Dag, fortæller Sagnet, blev ført til Odense for at forhøres, og han underveis saae endeel Plouge staae paa en Hovmark, som Hovkarlene havde fraspændt og forladt for at hvile sig eller at bede med Hestene, sagde han til dem, der ledsagede ham: „Hvad ville I give mig, saa skal jeg faae alle Plougene til at gaae?", og paa hans Befaling begyndte de Allesammen at gaae, en eneste undtagen. Nu spurgte da en af hans Følge ham, hvorfor den ene ikke gik tilligemed alle de andre. „Nei, den lader jeg min Tro! nok staae!" svarede han; „thi den har en Bøm af Rønne." Rønnetræet ansaaes nemlig den Tid for et Middel mod Hexeri. Da han en anden Gang stod i Forhøret i Odense, saae han en sort Kat komme

ind; men det var, vel at mærke, ingen naturlig Kat, men Biſpens Frue, ſom vilde overvære Forhøret, men ikke vilde ſees, og derfor, da hun forſtod ſig paa den ſorte Kunſt, havde paataget ſig Skikkelſe af en Kat. „Aa! gaae lidt til Siden, Børn! mens Biſpinden dreier ſin Svands," ſagde han, og ſom en Følge af disſe Ord ſtod Biſpinden nøgen for den hele Forſamling; thi Laſs's Trolddom var ſtærkere end hendes, og han formaaede at løſe, hvad hun havde bundet. Tilſidſt fik de ham, imod at love ham fuldkommen Frihed, til at udlægge to Koner, ſom vare i Ledtog med ham. Han blev derefter ført for Kongen, ſom netop paa ſamme Tid kom forbi. „Hvor længe har Du tjent den fule Aand?" ſpurgte Kongen. Uden Betænkning ſvarede Laſs: „I 34 Aar!" „Tvi vorde Dig!" ſagde Kongen derpaa, „fort paa Baalet!" og dermed var hans Dom affagt. De Omkringſtaaende ſpurgte ham imidlertid, hvorfor han nu bekjendte det for Kongen, ſom han hidtil aldrig for nogen Anden havde bekjendt. „Ja, ſeer I vel, Børnlille! Det var et ſalvet Hoved, og for ham turde jeg ikke lyve." Nu blev endelig Baalet opreiſt paa Væde Mark, og da den førſte af Konerne i Laſs's Paaſyn allerede brændte derpaa, udbrød han med fræk Latter: „Hun fik min Sandten ſin E . . . varmet!" men ved den andens Henrettelſe ſagde han derimod ganſke alvorligt: „Det er ſaa Gud! dog ingen Børneleg!", og endelig maatte han nu ogſaa ſelv, hvormeget han end beraabte ſig paa, at der var lovet ham Tilgivelſe, naar han frivillig bekjendte, beſtige Baalet og fik ſaaledes en Troldkarls velfortjente Endeligt.

Aar 1665 i Auguſt Maaned kjøbte Grev Vilhelm Frederik Wedel Rugaard af Kongen, og nu blev da Amtet ſkilt fra denne Gaard. Han var gift med Hannibal Seheſteds Datter, altſaa en Datterdatter af Chriſtian

den Fjerde. Aaret efter, at han havde kjøbt Rugaard, arvede han Iversnæs, som han 1672 fik oprettet til et Grevskab under Navn af Wedelsborg. Han var en meget stolt Mand og lod ifølge Sagnet 12 Trompetere blæse til og fra Bords. Da han havde viist en utilbørlig Myndighed med Hensyn til en Degn i Balslev, fik han 1690 et kongeligt Rescript, der lød paa, at Greven herefter ikke skulde have Noget af egen Myndighed at befale eller anordne imod det, som Bispen og Provsten i deres Embede forrette; men 1695 drev han det endnu videre; thi da lod han af sine Tjenere en Gaardsret anordne og fælde Dom over en Mand ved Navn Claus Brandt og hans Hustru Marie Borgen, hvorved de skulde have deres Boeslodder forbrudte og Konen stryges til Kagen, hvilken Dom Greven, trods hendes Hensky delse til sit Værnething og imod hendes begjærte Appellation, ved sin egen Skarpretter paa hende lod exequere. Men det paafølgende Aar erkjendte Kongen denne Dom som udømt, død og magtesløs at være. Sagnet fortæller, at en af Grevens Døttre var løben bort med Informatoren paa Gaarden og flygtede til ovennævnte Marie Borgen, Informatorens Søster, der husede dem en Nat og førte dem derpaa ud af Landet. Det Sande ved dette Sagn er formodentlig, at hun havde hjulpet Grevens ældste, dengang endnu ugifte Søn, Hannibal, med hvem Faderen paa samme Tid var paa en meget spændt Fod, ved et Kjærlighedseventyr. Ifølge den Forurettedes Klage lod Kongen sig Sagens Akter forelæse i sit Geheime-Conseil og vilde have frataget Greven hans Birkejurisdiction, men lod sig formilde ved hans meget formaaende Broder, Feltmarskal Grev Wedel Jarlsbergs Forbøn. Denne paaberaabte sig som en Undskyldning for, at Broderens retfærdige Sorg havde ladet ham overtræde Grændserne for det Tilladelige,

det tunge Hunskors, hvormed Herren havde hjemsøgt ham, saa at altsaa en Familiesorg var med i Spillet. Kongen kasserede nu, som ovenfor er fortalt, den ved Grevens Hof- og Gaardsret imod Konens Hensfydelse til sit Værnething afsagte Dom, saa at den ikke skulde komme de Paagjældende til Penges Udgift, Hinder, Skade eller Nachdeel paa deres ærlige Navn og Rygte i nogen optænkelig Maade osv. Efter Sagnet dømtes Greven til at gjøre et stort Gjæstebud for hele Dens Adel, derhos afhente den kagstrøgne Madam i sin egen Kareth og sætte hende ved Bordet paa sin høire Side over alle Gjæster, samt betale hende en Skadeserstatning af 40,000 Daler og til Kongen en ligesaa stor Sum. Herover skulde Familien være kommen i Gjæld og efter faa Aars Forløb til sammes Afbetaling først 1708 have maattet pantsætte og derpaa 1718 endog maattet sælge Rugaard. Om ogsaa den Historie, Sagnet fortæller, ikke forholder sig ganske saaledes, saa var det dog fuldkomment overeensstemmende med hiin Tids Skik at betale betydelige Mulkter, hvilket vist ogsaa har været Tilfældet her. Men den Irettesættelse, Greven fik, frugtede ikke meget, thi i Aaret 1700 faldt der en Høiesteretsdom, ifølge hvilken de haarde, ubillige og ubeviste Beskyldninger, hvormed Grev Wedel havde bebyrdet sin Slots- og Sognepræst, Hr. Broderus Risbrigh i Husby, kjendtes døde og magtesløse at være og at udslettes af Rettens Protocoller, hvor de fandtes indførte, ligesom Greven tildømtes saavel for denne sin haarde Medfart — Sagnet fortæller, at han havde ved sin Ridefoged ladet Præsten pidske ned af Prædikestolen — samt i Omkostninger og Skadesløsholdelse at betale til Præsten 2000 Rdl., og for sin store Forargelse til vor Frelsers Kirke paa Christianshavn betale 500 Rdl., hvorhos Hr. Broderus Risbrigh skulde nyde den af

Greven ham tilsagte aarlige Løn (10 Kørs Græsning) for at prædike i Capellet paa Wedelsborg.

Denne Dom blev forkyndt Greven 1701, men allerede næste Aar, 1702, faldt der en anden Høiesterets Dom imod ham, ifølge hvilken Hr. Riisbrigh skulde nyde den i Aaret 1660 Præstekaldet tillagte øde Gaards Grund uden Skatter og Afgifter imod at holde Brød og Viin til Huusby Kirke, samt for erlidte Skade, Afgang og Omkostninger af Greven erholde 100 Rdl., ligesom Birkedommeren, R. Larsen, tildømtes for sin ugrundede Dom og lovstridige Vidners Stedelse at bøde 10 Rdl. til vor Frelsers Kirke. Paa Grund af denne hans glubske Adfærd kaldte Almuen Grev Wedel for den gale Wedel. Han gjorde sit Testament 1705 paa Rugaard og døde Aaret efter, medens han paa samme Tid havde fuldført den nuværende Hovedbygning paa Wedelsborg med et meget smukt Kapel.

Nu tiltraadte Grevens Søn, Hannibal Wedel, Rugaard. Han skrev sig Greve til Wedelsborg, Herre til Tybrind, Søndergaarde, Rugaard og Sparretorn, Ridder, Kammerherre og Amtmand over Asfens og Hindsgavls Amter; men allerede to Aar efter, 1708, døde han, og fik da hans Enke, Anne Catharine Banner, en Datter af Christian Banner til Frederiksgave, sig udlagt Rugaard til Enkesæde, hvilket hun 1718 bortbyttede til Kongen, og som ikke senere blev forenet med Grevskabet Wedelsborg.

I 1721 blev Rugaard udlagt til Rytterdistrikt og solgtes paa Auction til daværende Stiftamtmand i Fyen, Geheimeraad Carl Juel til Taasinge, for 61,000 Rdl. Han opbyggede derpaa Gaarden, men blev snart kjed af den og vilde have solgt Bønderne deres Gaarde for det Samme, han havde givet selv, men da de ikke kunde blive enige, solgte han Rugaard med Gaarden og Alt

til Kammerraad Nicolai Duus, som atter to Aar efter solgte den til Jørgen Juel. Men da denne efter et Aars Forløb gjorde Opbud, maatte Duus tage imod den igjen, og nu holdt da den gode Duus, hvad som ogsaa rimer sig paa hans Navn, med Skov og Gods et Pokkers Huus; thi naar Folk kjøbte fire Læs Brænde, saa fik de det femte ovenikjøbet, og naar en Bonde havde viist ham en ringe Villighed, saa tillod han ham at kjøre et Sted ud i Skoven og hente sig et Læs Brænde, hvorved den store, anseelige Rugaards Skov blev forhugget og næsten lagt øde. Kammerraad Duus tvang derefter Bønderne til at rydde Rugaards Mølledam, for derved at gjøre dem kjede af Hoveriet og saaledes bevæge dem til siden at kjøbe sig Eiendom, hvilken Plan ogsaa fuldkomment lykkedes.

Aar 1773 solgte han Gaarden underhaanden til Henning Ulrik Neess i Odense, og denne solgte den atter 1781 til Arvefæster Simon Andersen af Amager og hans Svigerfader Erik Jørgensen af Padesø, men 1784 udløste Førstnævnte sin Svigerfader og blev nu Eneeier af Gaarden. Han nævnes som en driftig Eier, døde 1842, 91 Aar gammel, efterat have eiet Gaarden i 61 Aar, og efterlod den til sin Søn, Bendt Simonsen, der ikke besad den længere end lidt over et Aar, da han døde 1843 i sit 44de Aar. Den er endnu for Tiden i Familiens Besiddelse.

Rygaard.

Christopher Urne.

Denne Hovedgaard ligger ved en lille Indsø i Svendborg Amt, omtrent $^3/_4$ Miil fra Store Belt, og bestaaer af en anseelig grundmuret Borgegaard med fire sammenbyggede Fløie, opført 1593 af Niels Bildt, som

der siges i en Sump paa nedrammede Pæle, og har i sin Tid havt brede Grave med Vindebro, men nu er Graven fyldt paa de tre Sider, og blot den nordre er endnu tilbage. Inde i Gaarden findes to runde Taarne, det ene midt paa den nordre Fløi, det andet i det vestre Hjørne af den søndre Fløi; og haves der fra begge Taarnene en viid Udsigt over Beltet med dets Øer og de talrige forbiseilende Fartøier.

I den nordre Fløi, der er den største og anseeligste, findes der en saakaldet Riddersal, som gaaer igjennem hele Huset og er 33 Alen lang og 12 Alen bred.

Rygaard tilhørte i Midten af det 14de Aarhundrede en Ridder Hauburd, efter hvis Død Fru Margrethe Hauburds Datter i Aaret 1372 fik sig udlagt Rydegordt, en Gaard udi Lango med 9 Bønder. Formodentlig er Gaarden gaaet fra hende til den ældgamle Slægt Serlin, der baade var rig og anseet i Valdemar Atterdags og Dronning Margrethes Tid, men ved den Sidstes kraftige Reformer synes at have lidt stort Tab. En Claus Serlin til Binderup og Vedbygaard, hvis tvende Sønner faldt i Erik af Pommerens blodige Krige med Holstenerne, nævnes som Eier af Rygaard. I det 15de Aarhundrede omtales den rige Familie Skinkel med Søbladet som Eier af Rygaard, hvilket maa antages at være en Forvexling med Hovedgaarden Rugaard, som den besad. Derimod var den rige Jørgen Urne i Christopher af Bayerns og Christian den Førstes Tid i Besiddelse af Rygaard samt tillige af Søbysøgaard, Søbo, Brolykke, Hindemae, Bondemosegaard, Aagaarde og Broholm, alle i Fyen, samt Engestofte paa Lolland. Jørgen Urne døde 1480 og skal have været Fader til 23 Børn, af hvilke Rigsraad og Ridder Johan Urne, Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot under Grevens Feide, Lehnsmand paa Borreby og Rugaard, arvede

Aagaarde og Rygaard efter Faderen og døde i Aaret 1537. Hans Hustru var Anna Rønnov, en Søster til den bekjendte Biskop Joachim Rønnov i Roeskilde, der efter Reformationens Indførelse holdtes i strengt Fængsel paa Gulland, uden at det lykkedes hans Paarørendes, hvoriblandt den svenske Konge Gustav Vasas, indstændige Forbønner at skaffe ham løs mod Kaution, indtil han i Aaret 1544 døde, uden Tvivl netop som han skulde sættes paa fri Fod. Aarsagen til denne ualmindelige Strenghed er aldeles ubekjendt, men som Ophavsmand ansaae man almindeligen Kongens Cantsler, Johan Friis til Hesselager, Borreby og Hagested, og da nu Biskoppen døde, netop som hans Befrielses Time slog, paastod hans Søsterson, Christopher Urne til Rygaard, at Kongen og Cantsleren havde forgivet denne hans Morbroder, hvorfor han truede med, at „Ild og rød Lue skulde gaae over Danmark". Rigtignok nægtede han senere at have brugt saadanne Yttringer, men blev ved trende Vidner overbeviist derom og ved Rigsraadets Dom i Aaret 1549 tilfunden: 1) for Beskyldninger mod Kongen at være „en udrue og æreløs Mand", 2) for Beskyldninger mod Cantsleren at være „en æreløs og lovløs Løgner og ei staae tiltroendes paa nogen ærlig Mand efter denne Dag", og 3) for Trudslen at holdes „udi Hægte og god Forvaring" for ikke at gjøre Kongens Riger og Undersaatter Skade eller Forfang. Ifølge denne Dom sad Christopher Urne fængslet i 13 Aar indtil 1562, da Kongen gav ham fri imod den Forpligtelse, at være ham tro og huld, ikke foretage sig Noget imod Rigsraadet eller Rigets Indbyggere, og, hvis han haver til Nogen at tale, da at forfølge det ved Lands Lov og Ret, samt endelig ikke at anke eller klage paa Nogen for sin Fængsling, for hvilken Forpligtelse endeel Adelsmænd gik i Caution med 10,000 Daler. Desuagtet mødte

Christopher Urne Aaret efter paa Viborg Landsthing og beskyldte en af Landsdommerne, Axel Juul til Villestrup, for at have grebet ham uærligt an, samt udfordrede ham til Duel, da denne forsvarede sig med, at han havde handlet efter Kongens Befaling. For denne Færd, som stred imod den udstedte Forpligtelse, indstævnedes nu Christopher Urnes Forlovere for Rigsraadet — ved hvilken Leilighed hans Frue, Kirstine Lykke, førte hans Sag — og dømtes til at betale de 10,000 Daler. Christopher Urne har formodentlig forladt Landet af Frygt for en ny Fængsling og omtales ikke oftere, hvorimod hans Frue, Kirsten Lykke til Nørlund, — tidligere gift med Ludvig Munk til Palsgaard — nævnes hyppigere som Eier af Rygaard i den lange Aarrække, medens Manden sad i Fængsel eller var i Landflygtighed. Efter hendes Død tiltraadte Børnene, Johan og Margrethe, Rygaard, men maatte 1573 ifølge Herredagsdom udlægge til deres Faders Søster, Jomfru Mette Urne, som siden fik Alexander Durham tilægte, hendes Andeel af Rygaard efter deres Fader. Hendes Andeel er sikkert bleven hende afløst, thi de to Sødskende synes at have eiet Gaarden alene, og da Broderen Johan døde ugift, tilfaldt hele Eiendommen Margrethe Urne og hendes Mand, Niels Bildt til Ravnholdt, Lehnsmand paa Bergenhuus og siden paa Gulland, der i Aaret 1593 opførte den nuværende anseelige Hovedbygning. Han døde 1622, som sidste Mand af sin Slægt, hans Frue 1630, den ældste Datter, Kirsten Bildt, bragte Gaarden til Asmus von Ahlefeld, og deres eneste Datter, Anna von Ahlefeld, til Justitsraad Henrik Lange. Hans Frue døde 1655, hvorefter han ægtede Hyppolite von Hahn og solgte 1667 sine to Gaarde i Fyen, Rygaard og Vormarkgaard, som han havde kjøbt 1664, til Justitsraad Peder Pedersen Lerche, Assessor i Høiesteret, som

1679 lod sig optage i Adelstanden og af Rygaard med underliggende Avlsgaard oprettede et Stamhuus, der ved hans Død i Aaret 1683 tilfaldt hans eneste Søn, daværende Kammerjunker Vincents Lerche, siden Geheimeraad, Overceremonimester, Ridder af Elefanten og Ordenen de l'union parfaite, Stamherre til Lerchenfeld. Han gjorde 1687 Vormarkgaard til en complet Hovedgaard ved at underlægge den Bøndergods og solgte 1694 med kongelig Tilladelse begge Stamhusene, af hvilke Rygaard blev kjøbt af Oberst Hans Frederik Pultz, medens den underliggende Vormarkgaard blev kjøbt af en Forpagter, der adspredte den i 3 Bøndergaarde under Hesselagers Gods, hvortil den havde hørt fra Begyndelsen.

Oberst Pultz døde i Aaret 1714, hvorefter Rygaard tilfaldt hans Søn, Ritmester Peder Pultz, hvis Enke, Baronesse Edel Margrethe von Gyldencrone til Tidselholt, 1762 solgte Rygaard tilligemed Langaa og Oxendrup Kirker samt underliggende Bøndergods til Geheime-Statsminister Grev Adam Gottlob Moltke af Bregentved, der allerede var i Besiddelse af Glorup, og hvis Enkefrue, Sophie Hedevig von Raben, af de tre Godser, som allerede er omtalt under Glorup, oprettede Stamhuset Moltkenborg for sin ældste Søn, senere Geheime-Conferentsraad og Elefantridder Grev Gebhard Moltke, der antog Navnet Moltke Hvitfeldt og døde 1851 paa Glorup. Hans Søn, Stamhusets nuværende Besidder, Geheime-Conferentsraad, Kammerherre A. G. Moltke Hvitfeldt, er omtalt under Glorup, hvortil vi henvise.*)

*) „Danske Herregaarde".

Rødkilde.

Denne Herregaard, der er en af de ældste i Danmark, ligger 2 Mile saavel fra Svendborg som fra Faaborg. Deels i, deels rundt omkring Gaarden findes en Mængde Kildevæld, som alle, paa en enkelt Undtagelse nær, er jernholdige og derfor farve Alt, hvorover deres Vande risle, rødt, saa at Naturen selv har givet Gaarden Navn. Igjennem Vandrender, Vandfald og Enge bringe disse Kilder Frugtbarhed og Velsignelse over det skjønne Sted. Fra Gaarden haves en yndig Udsigt, især mod Syd over Havet, til de fynske Smaaøer.

Gaarden nævnes allerede Rødkilde i Aaret 1314, da den tilhørte „Kammersvend" (Kammerjunker) Tyge Lauridsen Abildgaard, en af de Adelsmænd, som da bleve erklærede fredløse og mistede deres Gods. Den gamle Borggaard har ligget nordvest for den nuværende, 1854 opførte Hovedbygning, og det gamle Voldsted har nu i længere Tid været afbenyttet som Have. Rødkilde tilhørte i lang Tid den gamle danske Æt Hvide, af hvilken den Sidste, Jakob Hvide, død 1562. Derefter havde Rødkilde i en Række af Aar Eiere tilfælles med Rantzausholm, nuværende Brahetrolleborg, nemlig Breide Rantzau, hans Sønner Kai og Frants Rantzau, og Kai Rantzaus Datter, Sophie Rantzau. Gaarden blev derefter arvet af Sidstnævntes Moder, Fru Anne Lykke, efter hende af hendes Broder Frants Lykke og derpaa 1655 af den rige Kai Lykke, hvis Gods 1661 som forbrudt tilfaldt Kongen. Efter at have havt Eiere af forskjellige Familier, deriblandt Johan Lehn til Hvidkilde, blev det af ham 1736 solgt til hans Forvalter, senere Justitsraad Jens Lange, en driftig og dygtig Landmand.

Ved Rødkilde saavelsom ved to andre Godser, Flint-

holm og Løitved, foretog han betydelige Forbedringer; han udskiftede baade Rødkilde og Flintholm Godser saa fuldstændigt som maaskee intet andet Sted, da alle Bøndergaardene bleve udflyttede midt i deres Jord, indrettede en Grynmølle og senere en Stivelse- og Pudderfabrik, til hvis Drift han benyttede de mange Kilder ved Gaarden, og anlagde endog et Skibsværft, hvor han lod bygge flere Skibe, som han stadigt holdt i Fart paa Norge, hvortil han førte Gaardens Produkter og hentede derfra den betydelige Trælast, som han brugte til sine Bygningers Opførelse. Forbedringerne ved Gaard og Gods bleve heldigt fortsatte af hans Søn, Justitsraad Johan Lange, der døde 1829, og senere af hans Sønnesøn, Landmaaler E. H. Lange, der er Gaardens nuværende Besidder.*)

Sandernmgaard.

I Aaret 1583 findes Karen Skovgaard at have overdraget sin Søster, Margrethe Skovgaard, „Sanndenrumgaardth udi Aasum Herred i Davinde Sogn". Paa en Pille i St. Knuds Kirke i Odense finder man Margrethe Skovgaard afbildet i halvophøiet Arbeide og i fuld Legemsstørrelse. Om hende fortælles der i Thieles Folkesagn Følgende: „I St. Knuds Kirke i Odense er der et Gravmæle over en Jomfru Margrethe Skofgaard til Sanderumgaard, som døde Aar 1615. Tilforn var dette Gravmæle forgyldt, men nu er det overstrøget med en sort Farve. Om denne Jomfru fortælles, at hun ved et Gilde dandsede sig ihjel med 12 Riddere. Og efterdi hun engang i Landets Nød havde nægtet Kong Christian den Fjerde at laane ham en Sum Penge, lod han, da

*) Tildeels efter Etatsraad Traps Beskrivelse af Danmark.

han engang kom der i Kirken, Monumentet overstryge." At den første Deel af dette Sagn er ganske ugrundet, maa man med Kantor Mumme, i dennes Beskrivelse af St. Knuds Kirke, vistnok antage; thi ikke at tale om, at dette Sagn om Damer, der have dandset sig ihjel, er temmeligt almindeligt — allerede tidligere fortalt i dette Skrift — og vistnok ofte etableret med Hensyn til den deciderede Smag, som de kirkebesøuende Damer have viist for denne Dødsmaade (en Dame fra den nyere Tid, der skal have dandset sig ihjel, vises nu ogsaa i Sorø Kirke), saa bør det derhos bemærkes, at Jomfru Margrethe Skovgaard maa, efter hendes Faders Dødsaar (1557) og øvrige Omstændigheder at regne, have været henved 70 Aar gammel, da hun døde. I den Alder havde der næppe behøvedes 12 Riddere til at dandse hende ihjel. Hvad den anden Deel af Sagnet angaaer, da er det vist, at Dragten nu er overmalet med sort Farve, og i Aaret 1672 skriver Oligerus Jacobæi i sit Itinerarium, at dette er skeet paa Christian den Fjerdes Befaling. Jomfru Margrethe synes at have været en til Latterlighed forfængelig Person; alene deri kan søges Grunden til, at Kong Christian har ladet hendes forgyldte og bemalede Kjole paa Monumentet overstryge med Sort. Blandt de senere Eiere nævnes Geheimeraad og Ridder Sivard Urne, død 1661, og hans Søn Hans Urne, død 1688, og derpaa den berømte Generallieutenant Hans Løvenhjelm, om hvem vi henvise til Veirupgaard, som han ogsaa eiede tilligemed Selleberg. Blandt de nyere Eiere fortjener især at nævnes Kong Frederik den Sjettes Ungdomsven, Geheimeconferentsraad og Elefantridder Johan v. Bülow, som efter at være udtraadt af Kongens Tjeneste levede i mange Aar paa Sanderumgaard. Denne fortjenstfulde Mand var født i Nyborg den 29de Juli 1751. Skjøndt han bestemte sig for

Krigstjenesten og blev Lieutenant 1766, studerede han desuagtet fra 1768 til 1771 i Sorø, hvor han tog alle de anordnede offentlige Examina. Aar 1773 blev han Kammerjunker hos Kronprindsen, den senere Frederik den Sjette, ved hvis Hof han levede i næsten 20 Aar, fra 1784 som Marskal, og hos hvem han vandt en saadan Indflydelse som næppe nogen af hans følgende Yndlinge, det skulde da være hans Navne, Franz Christopher v. Bülow, Kongens bekjendte Generaladjutant, der overlevede ham. Han blev Kammerherre 1779, hvid Ridder 1784 og Geheimeraad 1790. Men 3 Aar efter, 1793, blev han pludseligt afskediget fra samtlige sine Embeder, trak sig tilbage til sit Gods og levede siden her uden offenlig Ansættelse. At han af en eller anden Grund var falden i Unaade, er indlysende, og har man formeent, at Kongen havde opdaget, at naar Bülow vilde paavirke sin Herre i en eller anden Retning, bevægede han Andre til at tilskrive Prindsen anonyme Opfordringer, og at dette havde Kongens Unaade til Følge. Nogen Tid efter kom han dog atter i Naade, blev Geheimeconferentsraad, Ridder af Elefanten, ja fik endog 1824 Rang med Geheimestatsministre. Men Hoffet havde ikke mere nogen Tillokkelse for ham, han vedblev at leve paa sin Gaard, hvor han døde den 22de Januar 1828. Han deler med Suhm den Hæder at være Videnskabernes gavmilde og rundhaandede Understøtter. For at give vore Læsere et Begreb om denne hans fortjenstfulde Gavmildhed, hvortil Nutiden ingen Lige har, ville vi nævne de vigtigste af de Værker, han deels fremkaldte ved Præmier, deels heelt eller halvt bekostede udgivne, nemlig: Smith „Om Dyrene", Viborg „Systematiske danske Plantenavne," Horneman „Plantelære", Rafn „Danmarks og Holsteens Flora", Molbechs „Ungdomsvandringer", samme Forfatters „Suhms Biografi",

Magnussen „Om Ossian", samme Forfatter „Om Picterne", Werlauff „Om Erik Menveds og Kong Hans's Monumenter", Thorkelin „Bjovulfs Drapa", Grundtvig „Bjovulfs Drapa", Rahbek og Nyerup „Digtekunstens Historie under Frederik den Femte", Saabye „Dagbog i Grønland", Nyerup „Danske Reiseiagttagelser", Magnussen „Eddalæren og dens Oprindelse", Schouw „Plantegeographi", M. Winther „Sanderumgaards Have". Desuden bidrog han betydelige Summer til, at Vahl, Fr. Thaarup, Magnussen, Schousboe, Bredsdorff, Molbech, Rask, Lemming, Schouw, H. N. Clausen o. m. Fl. kunde bereise Fædrelandet og Naborigerne eller gjøre længere lærde Udenlandsreiser. Hertil kom hans Gavebreve til det botaniske Studiums Fremme, til det fyenske literære Selskab, det fyenske patriotiske Selskab, Sorø Akademi, Kjøbenhavns Universitet o. s. v.

Bülow døde 1828 og ligger begraven paa Davinde Kirkegaard. Hans smukke Have omtaler Molbech i sine Ungdomsvandringer saaledes: „Det Charakteristiske ved Sanderumgaards Have er, at et af Naturen yderst ugunstigt Jordsmon, en sid, af en Aa gjennemløben Ellemose, der tilforn om Vinteren stod heelt under Vand, ved Kunst er forvandlet til et vakkert Landskab, hvor man finder en temmelig hastig vexlende Mangfoldighed af smaa Naturscener, hvor Vandet er afledet i Kanaler, det udtørrede Land benyttet til Træplantninger, Mosegrunden forvandlet til Engsletter, Lunde og smaa Kratskove fordeelte imellem disse paa en saadan Maade, at Vandringen igjennem Haven ved Ly og Skygge er behagelig, og ved den raske Omvexling af Udsigter er betagen trættende Eensformighed. Endelig er der sørget for, at forskjellige smaa Bygninger, anlagte paa passende Steder, end mere oplive Udsigterne, sysselsætte Phantasien og under Vandringen bringe os Tanken

paa menneskelig Virksomhed, ved Siden af den frie Natur, nærmere, foruden at de tildeels frembyde behagelige Hvilepunkter til længere eller kortere Benyttelse."

I en af Havens mange Pavilloner, „Taukefuldhytten", var en „Erindrings-Bog" fremlagt, hvilken de fleste af Datidens betydelige Personligheder i Danmark have prydet med Digte og Tankestropher. Digteren Ingemann har deri, med Hensyn til Stedet selv, nedskrevet følgende Linier:

„Skabende huldе Natur! hvor er saa skjøn Du og mægtig,
Som hvor den dannende Kunst rækker Dig broderlig Haand!
See, af den sumpige Dal yndig et Tempe fremspired,
Thi den besjæled en Aand fortrolig med Kunst og Natur."

Efter Molbech fandtes der i hans Tid paa Sanderumgaard en Samling af over 150 Malerier, blandt hvilke en Mængde af berømte fremmede Malere, som Gerhard Douw, F. Nieris, Rembrandt, Ruysdahl, P. Wouwermann, van Dyck, Raph. Mengs, Wuchter, Denner, Teniers, og af danske Kunstnere fire Malerier af Abildgaard, 13 Landskaber af Eckersberg, 11 af Juel, 2 af Gebauer, 3 af Gjelstrup, 3 af Lund, 4 af Mandelberg, m. fl., saa man seer deraf, at han var ogsaa Kunstens Mæcenas.

Sanderumgaards nuværende Eier er Kammerherre, Hofjægermester og Ridder Christian Anders Wind til Bækkeskov, der tillige er decoreret med den franske St. Helene Orden*).

---

*) Efter Traps Beskrivelse af Danmark og flere Skrifter.

Sandholt.

Spøgelset.

Neppe to Mile Nord for Faaborg, i Svendborg Amt, ligger den smukke Herregaard Sandholt ved en lille Indsø imellem to Skove, i en Egn, der udmærker sig ved sine bratte Overgange og paa mange Steder ved sin maleriske Skjønhed. Den høie, nøgne Bankeryg, som man kalder de fyenske Alper, sees fra Gaarden og strækker sig igjennem en stor Deel af Øens sydlige Deel. Den bestaaer næsten aldeles af øde, ufrugtbare Bakker, paa hvilke man kun seer Sand, Gruus og Stene, samt enkelte Sandplanter, og danner herved en skjærende Modsætning til det omgivende frugtbare Land, især mod Syd, der kan regnes blandt Danmarks smukkeste Egne.

Gaarden bestaaer af fire sammenbyggede Fløie, hvoraf de to have tre, de andre to derimod kun to Etager; ved begge de udvendige Hjørner af den høie Hovedfaçade hæve sig to ottekantede Taarne med Kupler af samme Høide som Taget; det Hele omgives af Have og Skov og speiler sig i den klare Indsø, paa hvis anden Side man seer Gaardens Mølle, der drives af den gjennemstrømmende Aa, samt Ladegaarden, der forbindes med Hovedgaarden ved en smuk og anseelig Bro. For omtrent 90 Aar siden har man nedbrudt 3 Taarne samt en Vægtergang med Skydehuller, der løb rundt om alle fire Fløie, deels for derved at erholde mere Plads, deels fordi man dengang som bekjendt aldeles ikke forstod at vurdere det 16de Aarhundredes storartede Bygningsstiil. Af disse Taarne stode de fire hvert i sit Hjørne, medens det femte som Porttaarn laa midt for Hovedfløien, hvor endnu Indkjørselen er; de havde oprindeligen Spiir, tækkede med Kobber, samt 50 forgyldte

Fløie, men denne Herlighed nedbrød allerede den bekjendte Fru Ellen Marsviin, hvilket kom hende dyrt til at staae.

Sandholt omtales første Gang i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, men er formodentlig opført henved 50 Aar tidligere, i Valdemar Atterdags Tid, af en af de holsteenske Adelsmænd, der fik Gods til Pant i Fyen af den holsteenske Grev Geert og hans Sønner i Danmarks vistnok sørgeligste Periode. Det har uden Tvivl været en Krummedige, hvis Sønner Henneke og Timme begge eiede Sandholt 1434 og havde efter deres Fader optaget hans Navn Hvitkop eller Wittekop, hvilket denne Linie af Familien nu vedblev at føre. Derefter eiede Timmes Søn Johan Hvitkop Sandholt, og derefter kom denne Gaard, formodentlig ved Kjøb, til den bekjendte Povl Laxmand, Rigets Raad, Hofmester og Ridder, som skal have eiet fem Herregaarde med dertil hørende 900 Bøndergaarde og 14 Møller, samt 7 Kjøbstadgaarde, foruden Pantegods samt et stort Mersskib og tre mindre Skibe. Han var sin Tids rigeste og mægtigste Adelsmand, levede i Kong Hans's Tid og blev i Aaret 1502 myrdet paa Høibro i Kjøbenhavn af 2 Adelsmænd, Ebbe Strangesen og Bjørn Andersen, og kastet af dem ned i Stranden med de Ord: „Du hedder Laxmand, løb nu i Vandet, som Din Art er!" Drabsmændene bleve ikke forfulgte eller straffede, men derimod anlagde Kongen Sag imod den myrdede Stormand, og Laxmand blev, efter at Sagen var undersøgt af Rigsraadet, kjendt skyldig i forræderisk Forbindelse med de svenske Oprørere og hans store Besiddelser tildømte Kronen. Hans eneste Søn „gick stackallegang", det er: gik og tiggede, og fik tilligemed sin Søster først efter meer end en Snees Aars Forløb Erstatning for sit

Mødrenegods, der dog neppe kunde fratages ham med Rette, da hans Moder var død længe før Faderen.

Kong Hans blev altsaa nu Eier af Sandholt og forærede det til Rigsraad Torben Bille til Søholm, Lehnsmand paa Vordingborg, med hvis Frue han stod i et saare fortroligt Forhold. Herom siger Krønikeskriveren Hvitfeld følgende:

„Midlertid mens Dronning Kirstine nu var i Sverrige anholden, begav sig Kong Hans til allehaande Vellyst, ligesom han ikke havde været gift. Han hørte ilde for nogle Fruer, særdeles for Lehnsmandens Hustru paa Vordingborg.

„Engang kom Bisp Jens Andersen Beldenak til en norsk Herremand, Asmund Qvant, Kongens Kammerjunker, og sagde til ham: „Veedst Du ikke, Asmund, min Herre er vred paa Dig?" —„Nei," svarede han.— „Da raader jeg Dig," sagde Bispen, „Du gjør Din Undskyldning." — „Hvad haver jeg da gjort?" siger han. — Bispen svarede: „Du skal have sagt om Lehnsmandens Frue paa Vordingborg, Kongen torde ikke tænke, han havde hende alene, thi Otto Rud stod der saavel som han; nu udi Aar, da Kongen var paa Jagt udi Vordingborg Lehn, skal Otto have havt saa stor Omgjængelse med hende som Kongen." — Den fattige Norbagge undskylder sig for Kongen for den Snak, og svær sig aldrig at have sagt det. Kongen vil vide hans Sagsmand; han svarer: „Bisp Jens." „Guds Dros," siger Kongen, „Bispen er en Skalk!" Dermed vilde Bispen baade straffe Kongen for hans onde Levnets Skyld og lade ham vide, at han hørte ilde for hans Løsagtighed, saa og at der stode Flere saa vel hos hende end han alene."

Om dette Forhold mellem Kong Hans og Torben

Billes Hustru yttrer den udmærkede Historieskriver Allen sig saaledes*):

„Man kan ikke uden Misbilligelse see det Forhold, Kongen knyttede med „Lehnsmandens Frue paa Vordingborg," som forbittrede den ædle Christine de sidste 12 eller 13 Aar af hendes Samliv med Kongen og kastede en mørk Skygge over hendes Dage. Vel var Sligt ikke noget Ualmindeligt i hiin Tid, ligesaalidt som senere; men Kongen kunde dog ikke anføre til sin Undskyldning Ungdommens Lidenskab; thi han havde dengang været gift nogle og tyve Aar, og havde en voxen Søn og Datter, foruden en mindre Søn, der var født ikke længe før dette Forhold begyndte; dernæst var det en Forbindelse med en gift Kone, en anden Mands Hustru. Det var en af Dronningens egne Hofdamer, der stillede sig imellem hende og hendes Ægtefælle, Edele, en Datter af Mikkel Andersen af den adelige Familie Jernskjæg, Lehnsmand paa en af Bispen af Roeskildes Borge, Ellinge (Løvenborg). Hun var smuk, livlig og munter, derhos klog og snild og skikket til at beherske sine Omgivelser. Snart besnærede hun Kongen aldeles i sine Garn. Hun fulgte med Kongen og Dronningen op til Sverrig paa Vinterreisen i Januar 1501, og Fortroligheden imellem hende og Kongen maa da allerede have været meget stor. De Svenske lagde Mærke til, at Kongen altid var om hende og havde hende med sig i sin Kane, naar han gjorde Udflugter; det varede ikke længe, inden de betegnede hende med meget nærgaaende Udtryk. Den svenske Riimkrønike giver i faa Ord et ret anskueligt Billede af hende, idet den indfører Kongen selv talende saaledes:

---

*) De tre nordiske Rigers Historie, 1ste Bind, Kong Hans, Pag. 221 og 222.

„Min Drotning Christine fulgte og daa,
Jomfru Edele gjorde og saa.
Altid skulde hun age med mig i Slæde,
Det gjorde jeg for Lyst og Glæde.
Hun kunde vel skjæmte med sine Ord,
Og Terning kaste over Tavelbord."

Da Kongen reiste hjem i August 1501, tog han hende med sig, medens han lod Dronningen blive i Stockholm. Snart efter Hjemkomsten blev hun gift med Adelsmanden Torben Bille til Sandholt, Lehnsmand paa Vordingborg, Broder til den i Tidens Historie mere bekjendte Anders Bille til Søholm i Stevns. Forholdet til Kongen, der snart blev Gjenstand for almindelig Omtale, fortsattes i den følgende Tid, som man kan see af dennes jevnlige Ophold hos hende, deels paa Sandholt, deels paa Vordingborg og Abrahamstrup, og synes at have vedvaret lige til hendes Død, der indtraf ikke længe før Kongens. Over sin Mand, der maa have været enten ikke meget nøieregnende eller ikke meget skarpsynet, synes hun at have udøvet ikke liden Magt, siden hun kunde bevæge ham til at sikkre hendes Fremtid ved en Bestemmelse, der gav hende Ret til livsvarig Besiddelse af hans meste Gods, for det Tilfælde at hun overlevede ham, en Omsorg, hvortil hun havde gjort sig meget lidt fortjent af ham. Hos Kongen udvirkede hun Begunstigelser for Slægt og Familie; hendes Mand fik foruden Slot og Lehn ogsaa Kongsgaarden Abrahamstrup med tilhørende Lehn; hendes Broder, Laurids Mikkelsen, der var Geistlig, blev først kongelig Secretair, siden forfremmede Kongen ham til et af de rigeste Prælaturer i Danmark, Domprovstiet i Roeskilde, og søgte ved gjentagne Skrivelser til Paven at erhverve ham Stadfæstelse herpaa. Kongen var saa hildet i hendes Tillokkelsers Net og havde saa ondt ved at løsrive sig fra hende at dette Forhold stundom endog synes at have traadt hæmmende

iveien for Opfyldelsen af vigtige Kongepligter og Varetagelsen af det Offentliges Tarv; Rigets Fjender byggede idetmindste Forhaabninger herpaa. I et Brev, som Tilfældet har bevaret, skriver Befalingsmanden over Troppерne i det vestlige Sverrig, den navnkundige Høvidsmand Aage Hansen, der laa paa Grændsevagt mod Danmark, til Rigsforstanderen Svante Sture (Decbr. 1506), at Rygtet gik, at Kong Hans i Aar agtede sig med sit Rytteri over til Skaane; „men," tilføier Aage Hansen, „jeg haaber, at Fru Edele nok betager ham den Reise." Paa sit Yderste skal hun have angret sin Synd og talt derom til Kongen, som var ilet til hendes Sygeleie. Kongen svarede hende beroligende: „Ædel var Du i Live, saa est Du og i Døden"; et Spørgsmaal, om hun i dette Øieblik følte sig opbygget ved denne galante Trøst. Hun skal være død i Barselseng."

Torben Billes og Fru Edele Jernskjægs eneste Datter, Edele Bille, arvede Sandholt og mere Gods, hvilket hun medbragte sin Mand, Jacob Hardenberg til Hvedholm, Søholm og Arreskov, Rigsraad og Befalingsmand i Odense, bekjendt, som tidligere er omtalt under Svanninge Kirke, fordi han havde betroet Præsten Hans Madsen endeel Penge og Kostbarheder. Jacob Hardenberg døde 1542, hvoreſter hans Enke af andet Ægteskab, den myndige Fru Sophie Pedersdatter Lykke, endnu i mange Aar besad Gaarden og tabte flere Processer paa Herredagen, deels for Undertrykkelse af de Kronbønder, hvormed hun var forlehnet, deels for Overtrædelse af Lovene om Øxenhandelen og deels for flere andre Sager. Efter hendes Død kom Gaarden til hendes ældste Datter, Anna Hardenberg, der var gift med Rigsraaden Erik Rud til Fuglsang og Enggaard, som uden Tvivl opførte den nuværende Hovedbygning paa Sandholt med dens Taarne, kobbertakte Spiir og 50 Fløie; han lod desuden ogsaa Choret i Sandholt-

Lyndelse Kirke opbygge og døde i Aaret 1577. Hans ældste Søn, Knud Rud, arvede Sandholt; han tjente længe til Hove og havde siden St. Hans-Kloster i Odense, eller Odensegaard, til Lehn i 14 Aar. Aar 1606 opbyggede han den nuværende Rudbjerregaard paa Lolland og beherskedes i sine sidste Leveaar saaledes af sin Hustru, den myndige Ellen Marsviin, hvem han havde ægtet i en ældre Alder, at hun ikke engang brød sig om at iagttage de juridiske Former og lade Documenterne læse i Mandens Navn. Knud Rud døde 1611 af Vandsot, efter først at have skjænket Rudbjerregaard med 12 Læster eller 432 Tønder Korn i aarlig Indtægt til sin Steddatter, den bekjendte Kirstine Munk, og alt sit øvrige Gods til sin Enke; men denne maatte efter langvarige Processer afstaae Sandholt med Lyndelse Kirke til sin afdøde Mands Broder, Corfitz Rud, og desuden ifølge Herredagsdom, i Aaret 1623, betale 2000 Rdl., fordi hun havde ladet nedtage Kobberspirene og de 50 Fløie paa Sandholt, hvilket ansaaes for en Fornærmelse mod den afdøde Erik Rud, hvorefter man maa antage, at denne har opført den nuværende Hovedbygning. Corfitz Rud til Fuglsang var i sit 36te Aar den eneste Efterlevende af 5 Brødre, af hvilke de 2 vare blevne dræbte i Duel. Han var Lehnsmand paa Hindsgavl og Mariager-Kloster, og havde 1630 den Sorg at miste sin eneste, 20aarige Søn Otto Rud; 2 Dage efter døde ogsaa Faderen, hvis Endeligt rimeligviis fremskyndedes ved denne sidste store Sorg; hans Frue, Birgitte Rosensparre, bortgav samme Aar 1000 Rdl. til gudeligt Brug og døde 1645.

Af Corfitz Ruds Døttre fik to Andeel i Sandholt, nemlig Elisabeth, der døde 1649 og var gift med Niels Krabbe til Skjellinge, Generallandcommissair i Skaane, Ridder af Elefanten, og Mette, der ægtede Niels Trolle til Braadegaard, nuværende Holsteinborg,

og Gaunø, Rigsraad, Admiral, Statholder i Norge og Ridder af Elefanten, som døde 1667 og er meest bekjendt af sin Proces med Oberst Løvenklou, Generalkrigscommissair i Norge, der gjorde ham yderst nærgaaende Beskyldninger for hans Embedsførelse i Norge under Krigen og rigtignok tabte sin Proces for Høiesteret, men dog uden Tvivl var Aarsag i, at Niels Trolle gik af fra sin høie Post. Af dennes Børn arvede Corfitz Trolle Sandholt; han blev Geheimeraad, Storkors af Dannebrog og Patron for Herlufsholms Skole; men denne berømte Stiftelse, som havde lidt saa meget, forfaldt under hans skjødesløse Bestyrelse mere og mere og bragtes sin Undergang nær, hvorfra kun hans Efterfølgers, den berømte Geheimeraad Marcus Goyes Dueelighed og Nidkjærhed frelste den. Corfitz Trolle døde 1684, og Sandholt blev nu solgt, ved hvilken Leilighed det for første Gang kom i en Borgerligs Eie. Dette var Cancelliraad Hesse, Dr. juris, der bestandig gjorde Reiser til Tydskland, Frankrig, Holland og Italien og kun engang imellem kom hjem for at see sig om; han var meget urolig og trættekjær, saa at Alle frygtede hans Lyst til Processer; først i en meget høi Alder døde han, hvorefter Gaarden kom til Generalmajor Bruin eller Bryen, der opførte Avlsgaarden Sollerupgaard ved den store Arreskovsø, omtrent tre Fjerdingvei fra Sandholt. Han eiede Gaard og Gods indtil 1719, da det blev solgt til den rige Justitsraad, siden Etatsraad, Hans Nobel, Amtmand i Romsdals Amt, som var en udmærket dygtig Embedsmand og tillige vel forstod at mele sin egen Kage. Han eiede allerede 1692 betydeligt Gods i Norge, hvoriblandt Moldegaard i Romsdalen, som han i Almindelighed selv beboede, forstrakte Regjeringen hyppigt med Pengesummer, var fra 1713 til 1718 i Slotsloven i Christiania, kjøbte 1719 Sandholt og senere

Damsbo i Fyen, omtrent paa samme Tid det berømte Reitzerske Bibliothek paa 17,000 Bind, som han 1721 solgte Kongen for 9000 Rdl., blev 1722 Etatsraad, oprettede 1725 af Sandholt og underliggende Gods et Stamhuus og døde, som det synes, 1732. Ham efterfulgte hans Søn, Justitsraad Hans Nobel, som Faderen allerede 1709 eller tidligere havde skaffet Andeel i Tolden i Throndhjem, og som senere blev Amtmand, uden Tvivl ligesom Faderen i Norge; han døde 1752. Hans Søn Hans Nobel døde 1756 ugift, og Stamhuset gik derefter over til dennes Søster, som var gift med Cancelliraad Nørager. Deres to Sønner, Justitsraad Nørager, som nedbrød Skydegangen og de tre Taarne, og Oberstlieutenant Nørager, succederede hinanden, da den Første ingen Børn efterlod sig, og endelig tiltraadte den Sidstes Søn, Hofjægermester Nørager, Stamhuset. Dette er for Tiden endnu i denne Slægts Besiddelse*).

Vi tilføie følgende Sagn om Sandholt efter Rask's Morskabslæsning og Thieles Folkesagn.

Paa Sandholt tjente engang en Pige, som var forlovet med Forrideren, og da han en Aften var sendt i et Ærinde til en nærliggende Herregaard, gik Pigen ud for at møde ham. Men da hun kom paa Broen, mødte hun en Mand i en graa Kappe, og saasom det var mørkt, og hun ikke kunde see grant, spurgte hun: „Er det Dig, Hans Forrider?" Da hun ikke fik Svar, spurgte hun atter uden at faae Svar; men da hun tredie Gang gjorde samme Spørgsmaal, slog Manden sin Kappe tilside, sigende: „Vil Du see, hvem jeg er?" og saae hun da, at han var gloende rød. I sin For-

*) Tildeels af „Danske Herregaarde" og efter Allens „De tre nordiske Rigers Historie", 1ste Deel.

færdelse udbrød hun: „Du er jo en fordømt Aand!“ „Hvorledes kan Du fordømme Nogen?“ svarede Spøgelset, „kan Du vel læse den første Troesartikel for mig?“ „Ja!“ svarede Pigen uforfærdet, „jeg kan læse baade den første, anden og tredie for Dig, saa at det skal suse for Dine Øren!“ Og da hun nu begyndte at læse for ham, holdt han Kappen op for sine Øren, bedende hende at holde op dermed. Men da Pigen havde læst dem alle tilende, gav han hende et Papir, sigende, at om hun vilde love ham, aldrig at lade Nogen see dette og aldrig at aabenbare, at hun havde mødt ham, da skulde hun fare med Fred, hvis ikke, havde han Ret til, efterdi hun havde kaldt ham fordømt, at pine hende hver Nat og at see til, om han kunde faae Bugt med hende, inden hun blev tyve Aar gammel. Da hun herpaa lovede, hvad han forlangte, bød han hende at række sig Haanden til Bekræftelse, hvilket hun dog vægrede sig ved at gjøre, aldenstund han ikke kunde nævne Jesu Navn. Og da han ikke kunde det, rakte hun ham kun Fligen af sit Forklæde, hvilken brændtes af. Efter den Tid taug Pigen med, hvad der var hende vederfaret, og gjemte Papiret. Men en Nat talte hun i Søvne derom, saa at de andre Piger, der havde hørt hende sige, hvor hun havde gjemt det, toge det ud af hendes Kiste. Siden den Tid blev hun piint hver Nat indtil Hanegal i samfulde tre Aar; dog var hun i den Tid saa klog, at hun kunde tale med et Træ, som stod paa Kirkegaarden, og altid vidste hun det forud, naar Nogen skulde døe der i Sognet.

Da engang de aabne Begravelser i Lyndelse Kirke, nærved Gaarden Sandholt, bleve istandsatte, skal en af Haandværksfolkene have benyttet denne Leilighed til at udplyndre Ligene; men han fik sin Straf derfor, thi en Aften, da han var noget drukken, fandt han sin Død i en

Grøft, hvor han knækkede Halsen. Dog var hans Straf ikke dermed til Ende, thi han fandt ikke Ro i sin Grav, men maatte gaae igjen.

Paa Sandholt tildrog det sig engang, at en fornem Frøken lod sig bedaare af Gaardskarlen og blev ved ham med Barn. Da dette blev aabenbaret, dømtes han til Døden og hun til at see paa hans Henrettelse. Men for at hun kunde see ud til Galgebakken, hvor han skulde hænges, blev der fra et af Gaardens Vinduer hugget en Aabning i Skoven, hvor igjennem hun blev tvungen til at see, hvorlunde hendes Elsker blev ophængt. Derefter skulde hun indmures, for sin Livstid indespærres i et Værelse, hvortil Døren blev muret til, saa at der blot blev et Hul tilbage til at række hende de fornødne Levnetsmidler. Den Bakke, hvorpaa Elskeren blev hængt, kaldes endnu i vor Tid: Galgebakken, og Udhugget, som i den senere Tid skal være blevet betydeligt forstørret, da der er blevet lysnet endeel i Skoven, kaldes Jomfruhugget. Saasnart Dommen var fuldbyrdet, tilmuredes Døren, saa at hun aldrig siden forlod sit Værelse; men endnu skal man ofte kunne see hende staae i Vinduet og skue med stirrende Blik hen igjennem Skoven til det Sted, hvor en brændende Kjærlighed fik en saa grusom Straf.

Skovsbo.

Crucifixet.

Denne Herregaard ligger omtrent en Miil fra Kjerteminde, omgiven af Skov, Mark og Enge. Tæt ved Byen Urop paavises det Sted, hvor en langt ældre Bygning end den nuværende har staaet; det kaldes almindelig Borresholm og fremviser Levninger af Volde og Grave. I 1368 nævnes en Niels Thuesen til Skovsbo,

Ridder, og Frue Thale. Derpaa nævnes flere Familier som lodtagne i Gaarden, hvorved dog maaskee Forvexling af en anden Gaard af samme Navn, der nu hører under Hvidkilde, finder Sted. En Ridder Niels Krasse til Skovsbo maa have levet i Dronning Margrethes Tid, thi hans Enke, Fru Tove af Skovsbo, havde i Aaret 1412 en Proces med Ridder Bild om et Gods, der tildømtes Sidstnævnte. Niels Krasses Datter blev gift med Ridder Peder Lykke. Et af deres Børn, Niels Lykke — med Tilnavnet „den Gamle" — der nævnes til Skovsbo, førte en Proces med sin Broder Christopher Lykkes Børn og paa deres Vegne med Erik Timmesen Rosenkrands til Engelsholm som Børnenes Stedfader om Langskov, ved hvilken Leilighed Værgemaalet fratoges ham ifølge den almindelige gamle Regel: „Hvo der vil hærge, kan ikke være Værge."

Hans Søn, Jacob Lykke til Skovsbo og Buderupholm, er bekjendt for sin Karrighed og stridige Charakteer; han giftede sig 1537 eller 1538 i den høie Alder af henved halvfemsindstyve Aar anden Gang med en Dame, paa hvem der hvilede en Plet, skjøndt ikke fra Moralitetens Side. Hun var maaskee en Datter af den som Landsforræder 1535 henrettede Landsdommer Jens Hvas til Kaas, og derfor kunde hendes Datter efter hende have arvet Hvassernes Eiendomme Kaas og Søstrup, som de havde i Værge, men maatte afstaae 1571 som Kronen tilhørende Gods, hjemfaldet fordi Jens Hvas blev dømt, som før er sagt, for Landsforræderi. Blandt hans Børn arvede Sønnen Peder Lykke Skovsbo, som dog ingen af hans Børn vides at have eiet, saa Gaarden rimeligviis ved hans Død er bleven solgt til den rige Erik Eilersen Hardenberg til Mattrup. Med Familien Lykke ender det ældste Skovsboes Historie, thi den nye Eier nedrev og flyttede Bygningen til dens

nuværende Plads, hvor han i Aaret 1572 begyndte og — som Indskriften paa et Muuranker udviser — 1579 fuldførte den nuværende Hovedbygning.

Erik Hardenberg til Mattrup i Jylland, Vedtofte — nu Brahesholm — og Brolykke i Fyen, samt Faareveile paa Langeland, Lehnsmand paa Hagenskov — nu Frederiksgave — og Eskebjerg — nu Schelenborg, — Rigsraad, er rimeligviis den, som kjøbte Skovsbo af Familien Lykke, skjøndt paa nogle Steder hans Fader, den berømte Rigshofmester Eiler Hardenberg, benævnes til Skovsbo, hvilket formodentlig er Herregaarden af samme Navn i Egense Sogn i Sunds Herred. Erik Hardenberg er bekjendt for sin Rigdom og Dueligheb som Bestyrer af sine private Godser, hvilke han forsynede med smukke og anseelige Bygninger. Saaledes opførte han Skovsbo 1572 til 1579, Mattrup 1577, Faareveile 1583, et Kapel ved Kloborg Kirke under Mattrup 1577, et Kirketaarn ved Stubbendrup Kirke under Eskebjerg 1600, — hvis berømte Altertavle, der tilskrives Marsk Stig, hans Frue lod forgylde, — skjænkede en Altertavle til St. Jørgens Kirke ved Svendborg og viste sig overhovedet efter sin Tids Skik meget gavmild mod Kirkerne; 1588 kjøbte han — eller egentlig hans Frue — af Kongen al Kronens Ret i Flødstrup Sø; 1592 gjorde han paa Skovsbo to unge Adelsmænd værgagtige, hvilken gamle Skik altsaa endnu existerede for 250 Aar siden. Erik Hardenberg døde paa Skovsbo 1604 som sidste Mand af sin Slægt her i Danmark, med hvem Vaabenet blev lagt i Graven; han blev begraven i ovennævnte, af ham selv opførte Gravkapel i Kloborg Kirke ved Matterup, hvor et smukt Monument af graat Marmor i Kirkens Chor minder om de sidste Mænd af denne berømte Slægt, hvilke her have fundet Hvile; 70 Aar efter kom der fra Tydskland en ny

Green af Familien Hardenberg herind i Landet, og ved Giftermaal kom den i Besiddelse af et af Landets prægtigste Herresæder, der bærer Besidderens Navn.

Erik Hardenbergs Frue, Anna Rønnov, tilbragte sin Enkestand paa Skovsbo, hvor hun døde 1609. Hun skal have været af et mørkt og melankolsk Temperament, hvilket gik i Arv til hendes Døttre. Oprettelsen af det Crucifix, man endnu (1847) seer ved Veien tæt udenfor Gaarden, tillægges hende, efter Andre dog en Frøken, enten hendes Søster eller Datter.

Om dette Kors har Thiele i sine Folkesagn flere Sagn, som vi her skulle anføre:

Paa Herregaarden Skovsbo i Fyen boede engang en Frue, som mistede Forstandens Brug og blev til en Ynk og Gru for Alle. Men som hun en Dag gik omkring i Marken, var det pludseligt for hende, som om Himlen aabnedes, og Guds Engle stege ned til hende. Fra samme Stund af var hun igjen ved Sands og Samling, hvorfor hun taknemligen lod reise et Kors paa det Sted, hvor hun havde havt denne Aabenbarelse. Dette Kors, som endnu vedligeholdes af Gaardens Eiere, kaldes Fruens Kors.

Paa Herregaarden Skovsbo, siger et andet Sagn, boede engang fire adelige Frøkner, af hvilke den ene var værkbruden, og da det Onde dagligt tiltog, blev hun derover meget sorrigfuld. Men en Dag, da hun gik i Marken, forrettede hun en andægtig Bøn, og strax mærkede hun stor Lindring og var inden en kort Tid ligesaa karsk og sund som hendes Søstre. Da lod hun taknemmelig reise et Kors paa det Sted, hvor Gud havde hørt hendes Bøn, og før sin Død bestemte hun en Sum Penge til Vedligeholdelsen deraf af Gaardens fremtidige Eiere. I lang Tid efterkom disse hendes Ønske, men omsider kom Gaarden til at tilhøre en Mand, som ringe-

agtede det gamle Trækors og lod det henslænge til Brændsel. Da kom der stor Ufred over alt Folket der paa Gaarden, saa at Herremanden maatte lade opreise et nyt Kors, og da blev det atter roligt.

Om samme Kors gaaer det Ord, at den, som første Gang kommer der forbi, skal friste et lidet Uheld. Saaledes skete det, da Spanierne vare i Fyen, at en Officeer kom ridende der forbi med en af sine Kammerater. Da Officeren saae dette Kors, spurgte han, hvad det havde at betyde, hvoraf den Anden mærkede, at han ikke tilforn var kommen der forbi, og forudsagde ham derfor et lidet Uheld. Og det skete ogsaa; thi medens de endnu talede derom, red Officeren for nær et Træ og stødte derved Huen af Hovedet. Og da han derefter steg af Hesten for at tage sin Hue op, og atter vilde stige tilhest, sprang hans venstre Stigbøile.

Hvad et af de ovenstaaende Sagn angaaer, da forholder det sig dermed saaledes, at Crucifixets Fodstykke var raadnet bort, hvorfor det blev lagt op paa Loftet, hvor det laae i mange Aar, men da de Spanske vare her i Landet, forargede dette dem, hvorfor den daværende Eier af Gaarden, Justitsraad Berg, blev bragt paa den Tanke, igjen at lade det smukke Crucifix gjøre istand og sætte op ved Veien, omgivet af et Gitter. Det er meget godt udskaaret af Træ, forestiller Frelserens Person i naturlig Størrelse og seer ganske ud som de i de katholske Lande saa hyppige Crucifixer ved Veiene, hvorfor Spanierne aldrig forsømte at forrette deres Andagt for det, naar de kom forbi, „og det gjør," siger Becher i sine Herregaardes Beskrivelse, „et ganske eiendommeligt Indtryk her i det prosaiske Nord, hvor man er saa uvant til Sydens Poesi, som saa godt forstaaer at forskjønne Landskabet med mangfoldige Prydelser, der tiltale saavel Øiet som Følelsen".

Af Fru Anna Rønnovs Døttre vare de to meget lidende og tilskreve det ligefrem Djævelen og hans Medhjælpere, Hexene, som havde forgjort dem. Den ene især, Fru Mette Hardenberg, som var gift med Rigsraad Preben Gyldenstjerne til Vosborg og efter Forældrenes Død arvede Skovsbo, led i Aaret 1597 haarde Anfægtelser af Djævelen, som forfulgte hende i mere end 6 Uger, saa hun tydeligt saae ham for sig, talte med ham og foreholdt ham Bibelsprog og Skriftens Ord for at fordrive ham, men han piinte hende saaledes, at hendes Krop sad i blodigt Kjød, at hendes Skinnebeen sad i Ribber og Saar, og hendes Ærmer løb fulde af Blod. Hun havde da den Aabenbaring, at hun skulde gaae til Taarnkammeret i Vallø, hvor hun vilde blive befriet, hvilket hun ogsaa udførte, uagtet Vallø laa tre Mile fra hendes Gaard, paa hvilken Vandring hun stedse saae Djævlen løbe ved Siden af Veien over Gjerder og Bække, men paa hendes anden Side gik en Engel, og i Taarnkammeret paa Vallø fik hun Ro efter en lang og høirøstet Strid med Djævlen, hvilken mange Folk hørte. Den hele Beretning lod hendes Husbond udgaae paa Tryk, og man kunde vistnok tænke sig, at den stod i Forbindelse med Crucifixet, dersom der ikke udtrykkeligen berettedes, at det var paa Vallø, hun fandt Ro. Men et mærkværdigt Minde om hine Tiders Sæder og Overtro bliver den under alle Omstændigheder.

Preben Gyldenstjerne til Vosborg og Skovsbo, Danmarks Riges Raad og Befalingsmand paa Bøvling, døde 1616, og hans Enke, Fru Mette Hardenberg, havde i Aaret 1620 heftige Stridigheder med Rørbeks Eier, Gregers Høg, om Rettigheden til en Mose ved Navn Kjedelmosen. Efter hende, der døde 1629, arvede hendes Søn, Knud Gyldenstjerne, Vosborg og Skovsbo, som derpaa efter hans Død tilfaldt hans Børn, der havde

hans yngste Broder, Henrik Gyldenstjerne, til Værge. Da Skovsbo skulde sælges for Gjæld, fik Sidstnævnte — skjøndt han var Værge — 1638 kongelig Tilladelse til at kjøbe den, eftersom ingen Anden af Slægten dertil var villig, og fik endelig Skjøde paa Gaarden 1641. Denne Henrik Gyldenstjerne var en rig Mand, som foruden Skovsbo ogsaa kjøbte Elvedgaard — hvor han for en Deel er omtalt — var først Landsdommer i Skaane, senere Befalingsmand over Varbjerg og tilsidst Landcommissarius over Fyen, formodentlig ogsaa over Langeland, Lolland og Falster; han forøgede sine nyserhvervede Eiendomme i Fyen betydeligt ved Kjøb og Mageskifte. Aar 1655 fik han Tilladelse til at indrette sig et Begravelsessted i den Kongen tilhørende Nynkeby Kirke — hvor han 1656 opførte det derværende Kapel — og blev rimeligviis paa samme Tid Rigsraad; Aar 1669 døde han paa Skovsbo. Hans Enke, Fru Elisabeth Podebusk, overlevede ham indtil 1680 og besad Skovsbo til sin Død. Hun maa have kjøbt Nynkeby Kirke af Kongen. Gaarden gik nu i Arv til hendes tre Dattersønner, Erik Lykke og Eiler og Claus Brockenhuus. Ved de for Godseiere ulykkelige Tidsomstændigheder var Slægten sunken i Anseelse, men Erik Lykke, der var Ritmester, hævede den igjen ved et rigt Giftermaal med Ollegaard Sehested, Datter af Niels Sehested til Mullerup. Han kjøbte nogle Andele af sine ovennævnte Fættere, Eiler og Claus Brockenhuus, to Trediedele af Nynkeby Kirke, 22 à 23 Bøndergaarde m. m. At dette ikke kunde gaae saa rigtigt til, da han havde begyndt med saare Lidt, troede man dengang almindeligt. Man paastod derfor, at Ritmesteren havde indgaaet en Pagt med Djævlen, som understøttede ham ærligt, saalænge Kontrakten lød, men heller ikke undlod at hente ham, da Tiden var omme. Denne Begivenhed udsmykkes nu med alle Phantasiens

Farver, og det er slet ikke tvivlsomt, at Ritmester Erik Lykke jo endnu hver Midnat færdes paa Gange og Trapper, men en Sceptiker kunde dog maaskee finde Grund til at betvivle Sagnets Paalidelighed ved at læse hans Gravskrift i Nynkeby Kirkes Gravkapel, thi der staaer tydeligt, at han døde den 6te Mai 1701 salig i Herren. Han skal have været den Sidste af sin Slægt; det vilde derfor være dobbelt sørgeligt, om Fanden skulde have taget ham, den Sidste af Slægten.

Erik Lykkes efterladte Enke, Fru Ollegaard Seheſted, ægtede siden Geheimeraad Christian Rosenkrands, Amtmand over Nyborg Amt, og medbragte ham Skovsbo, som han betydeligt forøgede. Aar 1736 afgik han ved Døden, og nu tilfaldt Skovsbo hans anden Frue, Frederikke Louise Kragh; den første døde 1717. Hun lod 1752 foretage en Hovedreparation paa Skovsbo, ved hvilken Leilighed der blev fundet en Figur til Hest, som man antog var af Guld, samt et Stykke beskrevet Pergament. Arbeiderne beholdt Fundet og solgte det i Odense, hvor Kjøberen brændte Pergamentet af Frygt for, at det skulde lede til Oplysninger, men Figuren, der kun var af Kobber, var endnu til for 20 Aar siden. Man har skrevet meget om, at den skulde forestille Frederik den Anden og rimeligviis har været en Foræring fra Kongen til Eiler Hardenbergs Datter Kirstine, som han i mange Aar nærede Kjærlighed til, og som man meente havde boet paa Skovsbo, der antoges at have tilhørt hendes Fader. Dette Sidste er imidlertid høist usandsynligt, som det Foregaaende viser, og de andre Hypotheser falde vel egentlig derved saa temmeligt bort af sig selv, thi da Kirstine Hardenberg vistnok aldrig har boet paa Skovsbo, og Ingen har læst Pergamentet, synes der ikke at være nogen Forbindelse mellem hende og Rytterfiguren, hvad enten den har forestillet Kongen eller ikke.

Geheimeraadinde Rosenkrands døde 1766, og hendes tre Døttre solgte Gaard og Gods for 70,000 Rdl. til Justitsraad Hans Berg, en dygtig Landmand, der af al Flid sørgede for at ophjælpe sine Bønder, ligesaavel som at forbedre sine egne Jorder. Han forøgede Godset, døde 1796 og efterlod Gaard og Gods til sin Enke, Olave Maria Lange, der solgte det til sine Børn for 220,000 Rdl. Kjøberne overdrog 1804 Gaard og Gods til deres Medarving, den senere Justitsraad Jens Magnus Berg til Sellebjerg, for 203,000 Rdl., og Bøndergodset udgjorde da 216 Tdr. Hartkorn. Han opførte 1807 en Gaard, som fik Navnet Hannesborg, og døde 1824 under de sørgeligste Conjunkturer for Landmændene, saa at hans efterladte Enke, Johanne Francisca von Westen, for at frelse Hovedgaarden maatte sælge alt Bøndergodset samt Hannesborg. Siden solgte hun Gaarden til sin Søn, Christian von Westen Berg. Gaarden tilhører nu Kammerherre, Grev Ahlefeldt Laurwigen til Langeland.*)

Søbo.

Lindormen.

Denne Hovedgaard har en smuk Beliggenhed ved Søbo-Sø. I den sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede tilhørte den den rige Jørgen Urne, som eiede 9 Herregaarde, og efter hans Død, 1480, bragte hans Datter, Margrethe Urne, ved Giftermaal Gaarden til Knud Reventlow, som menes at være den Første af denne Slægt i Danmark. Gaarden gik nu i Arv til Sønnen, Jacob Reventlow, gift med Anne Flemming, og fra dem til deres Søn Anders Reventlow, der faldt ved Asfens i

*) Størstedelen efter Beckers danske Herregaarde.

Grevefeiden 1535. Ved et Giftermaal med Sidstnævntes Datter, Margrethe, kom Gaarden i Rigsraad Erik Krabbes Besiddelse. Han var meget lærd og døde 1564. Hans Hustru overlevede ham i mere end 40 Aar og døde 1606. Efter hende kom hendes Datter, Karine Krabbe, til at eie Søbo. Hun døde 1613. En af de paafølgende Eiere af Gaarden var Rigsmarsk Anders Bilde, som faldt ved Fredericia 1657. Hans Datter, Karen Bilde bragte ved sit Giftermaal Søbo til Steen Bilde til Tirsbæk ved Veile. Hovedgaardens næste Eier var af Familien Rosenkrands, som eiede den i nogen Tid; derpaa kom den i sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede til Etatsraad og Landsdommer Carl Leopold, der indførte betydelige Forbedringer paa Godset, ligesom han ogsaa gjorde sig bekjendt ved sin videnskabelige Sands og det anseelige Bibliothek, tildeels af literære Sjeldenheder, han samlede paa Gaarden. Efterat Bøndergodset tildeels tidligere var bortsolgt, afhændedes Hovedgaarden med nogle faa Huse 1854 for 105,000 Rdl. Flere Parceller bleve derefter fraskilte, og Gaarden solgtes atter i 1855 for omtrent 80,000 Rdl.

Om Søbo fortælles følgende Sagn:

Under Gaarden Søbo ligger en Lindorm, og dens Udgang er under et stort Træ i den nærliggende Skov. Dersom man fælder dette Træ, vil Gaarden synke. I Indsøen nærved Gaarden vadsker samme Lindorm sig een Gang om Aaret, og efter den Tid sees Søen at være overtrukken ligesom med en grøn Hinde*).

---

*) Efter dansk Atlas, Traps Beskrivelse af Danmark og Rask's Norskabslæsning.

Søbysøgaard.

Denne Gaard ligger i Odense Amt, er meget gammel og har i en Række af Aar tilhørt Familien Urne. Den Mærkeligste af denne Familie er Rigscantsleren Axel Urne. Hans Søn, Erik Urne, der arvede Søgaard efter ham, solgte den 1616 til Breide Rantzau til Rantzausholm. Ved et senere Giftermaal kom Søbysøgaard igjen i Familien Urnes Hænder. I Aaret 1703 solgtes Gaarden til Capitain Iver Krabbe, hvis Hustru var Fru Anne Christense Rosenkrands. Imedens hun var Enke, gjordes der ifølge Høiesterets Dom af 1720 Indførsel i Gaarden, som derpaa 1723 udlagdes til Capitain Paul Otto von Gamb fra Meklenborg. Af ham kjøbte Frederik von Holsten, fyrstelig eutinsk Hofmarskal, i Aaret 1745 Søbysøgaard; naar Gjælden paa samme var afbetalt, skulde den ophøies til et Stamhuus, som skulde bære Navn af Holstensgaard, og som skulde tilhøre hans Broderdatters ældste Søn af hendes Ægteskab med Geheimeraad Mogens Rosenkrands til Spøttrup. Holsten døde 1752, og derefter var Gaarden indtil 1802 som Stamhuus i Familien Rosenkrands's Besiddelse. I det sidstnævnte Aar solgtes Stamhuset og substitueredes med en Fideicommiscapital. Den som Forfatter til Lystspillet „Dragedukken" bekjendte Enevold de Falsens Søn, Søofficeer Jørgen Conrad de Falsen eiede senere Gaarden. Han var en af de kjække Søhaner fra Aarene 1807 til 1814 og tumlede sig lystigt med Englænderne. I Aaret 1810 viste han saaledes ved flere Leiligheder baade Mod og Dygtighed som Sømand, især ved at tage den engelske Kutter „Alban" paa 12 Kanoner; han havde da 2 Kanonchalupper under sin Befaling. I 1811 paalagdes det ham som høistcommanderende

Søofficeer at lede Angrebet paa Øen Anholt, som Englænderne havde taget. Han fraraadede først dette Foretagende som unyttigt; men da det alligevel skulde sættes i Værk, virkede han, hvad han kunde, for et heldigt Udfald, og da Toget mislykkedes, og han havde faaet saa mange Tropper ombord igjen som muligt, naaede han heldigt Kjøbenhavn med sin Chaluppe. Samme Aar den 4de og 5te Juli 1811 angreb han med 4 Kanonchalupper, 3 Kanonbaade og 10 med Brandsager forsynede Fartøier i stille Veir en engelsk Convoi, der laae til Ankers imellem Hjelmen og Seierø. I Begyndelsen gik det heldigt, og man havde grundet Haab om at kunne tage eller ødelægge en Deel af de engelske Handelsskibe; men en brat opstaaet Vind tvang vore Kanonbaade til at gaae tilbage for ei at blive tagne af Convoiens store Krigsskibe; det lykkedes heller ikke at undgaae Fjenden, og Falsen tilligemed to af hans Underbefalingsmænd maatte efter en dygtig Modstand overgive sig. Han var imidlertid kun en kort Tid i Fangenskab, og i August 1812 hævnede han sig ved at tage den engelske Orlogsbrig „Attack", der efter et kjækt Forsvar var meget ilde tilredt. Senere fandt han ikke Leilighed til at udmærke sig ved Krigerdaad. I 1838 udtraadte han paa Grund af mindre god Helbred af Tjenesten med Contreadmirals Characteer. Han døde 1849. Gaarden gik derpaa i Arv til Kammerjunker, Capitain E. de Falsen. Efter hans Død ægtede hans Datter Premierlieutenant, Baron Zytphen-Adeler, som forenede Navnet de Falsen med sit eget, og som nu er Eier af Gaarden.

Hovedbygningen er, efter en Indskrift paa en Steen i Muren, opført 1641, er senere i Midten af det forrige Aarhundrede moderniseret, men blev af Kammerjunker de Falsen ført tilbage til sin oprindelige Stiil

med takkede Gavle, hvorhos der er tilbygget et Taarn med Spiir. Den har en smuk Have, som gaaer ned til Søby-Sø *).

Wedellsborg.

Paa en Halvø, der strækker sig ud i Lille Belt lige-overfor Brandsø, ligger Wedellsborg, Hovedsædet for Grevskabet af samme Navn, omgivet af smukke Skove, kornbedækkede Marker og græsrige Enge, med en deilig Udsigt til Beltets Vand og talrige Øer samt de smukke Kyster paa begge Sider.

Denne Herregaard er saare gammel. Aar 1295 omtales en Niels Hamundsen Litle som Eier af en Gaard, der kaldtes Huusby, hvilket er Navnet paa det Sogn, hvor Wedellsborg ligger. Derefter nævnes Anders Stygge, Nicolaus Krummedige, Jens Stigsøn og Bernike Skinkel som Eiere af Iversnæs. Den sidst-nævnte Skinkel var en af de mange slesvigske Adels-mænd af holsteensk Herkomst, som Erik af Pommern saa stærkt begunstigede. Han fik af Kongen 4000 Mark i Foræring, for hvilke Hindsgavl blev ham pantsat, blev Ridder 1396 og var Rigsraad, havde Rugaard med Mere i Pant for 2000 Mark, eiede Hovedgaardene Ivers-næs, Langesø og Frøbjerg, og er allerede tidligere om-talt under de fyenske Herregaarde som en af Landets mægtigste, meest ansete og rigeste Mænd; han døde 1418 og hans Frue Karen Sture 1418 eller 1419. Deres ældste Søn, Otto Skinkel arvede Iversnæs og Panteforlehningen Rugaard. Han laa 1419 i en Strid med Kong Erik af Pommern om Føns, 1442 med Lehnsmanden paa Hindsgavl om en Jordlod, stif-tede 1446 en Sjælemesse for sig selv, sin Fru Cæcilie,

*) Tildeels efter „Danske Herregaarde".

sine Forældre, sin Datter, Jomfru Hilleborg Skinkel, og hendes Fæstemand, Knud Hendriksen Gyldenstjerne. Begge disse Personer ere tidligere udførligt omtalte under Herregaarden Gyldensteen. Gyldenstjerne døde 1467, hans Enke 1494. Af deres Børn arvede Henrik Knudsen Iversnæs og Restrup samt en Pantelehning i Bygholm. Han var 1488 Ridder og Rigsraad, og blev 1492 i Forening med sin Moder og Søskende af Rigets Raad fradømt de 4000 Mark, for hvilke Bernike Skinkel havde havt Hindsgavl i Pant, da de ikke kunde bevise, at han virkelig havde betalt disse Penge, hvorfor man antog det for en Gave af Kongen, som man nu ansaae sig for berettiget til at tilbagekalde; de 2000 Mark, for hvilke Rugaard stod i Pant, bleve derimod tilkjendte dem, men Gaarden blev strax efter indløst, hvorimod Henrik Knudsen fik Tørning til Lehn. Han gjorde en Reise til det hellige Land og pantsatte i den Anledning fire Bøndergaarde. Han var gift med Karen Bille og døde 1517; de skulle have havt 22 Børn, hvoraf dog kun 10 bleve voxne. Under Grevens Feide tillod Grev Christopher af Oldenborg i Aaret 1534 den ene af Sønnerne, Hr. Mogens Gyldenstjerne, sin troe Mand og Raad, at beholde Iversnæs og alt det øvrige Gods, hans Moder og Søskende eiede i Fyen, saalænge disse gik ham — Greven — til Haande paa egne og Kong Christians Vegne. Efter Moderens Død i Aaret 1540 udløste Mogens Gyldenstjerne efterhaanden sine Søskende af Hovedgaarden, som han selv beboede, men Bøndergodset blev for det Meste adsplittet; 1545 fik han for sig og Arvinger af Kronen Jus patronatus til Ørslev Kirke, og fik ogsaa samme Ret til Føns Kirke.

Mogens Gyldenstjerne døde paa Iversnæs 1562; hans Frue, Anna Parsberg, 1587; hun og hendes

Børn modsatte sig længe Biskop Jacob Madsens Forsøg paa at borttage Helgenbillederne af deres Kirker. Gaarden forblev nu i denne Families Besiddelse, indtil den blev solgt til den rige Hans Lindenov. Han blev født 1573 paa Fobislet i Nordslesvig, som tilhørte hans Fader. Aar 1601 ægtede han Rigsraad Jacob Seefelds Datter, Lisbeth Sophie, og havde med hende 12 Børn. Han blev den 1ste Mai 1609 efter Arrild Hvitfeld forlehnet med Dragsholm, 1610 med Bornholm, 1621 med Tranekjær, blev 1622 Rigsraad, 1624 forlehnet med Kallundborg og 1625 Overkrigscommissair i Krigen mod Keiseren; 1634 blev han slaaet til Ridder i Anledning af Prinds Christians Bilager, 1639 forlehnet med Hindsgavl og døde paa Iversnæs 1642. Han var sin Tids rigeste Mand og eiede ialt 9 Herregaarde, nemlig Iversnæs, Søndergaard, Søbysøgaard, Sanderumgaard, Juulskov og Hindemae samt Adelsgaardene Nislevgaard i Fyen, Ørsløvkloster, Hundslundkloster og Vraa i Jylland, og Gaunø i Sjælland. Efter hans Død skiftede Enken med sine Børn, og Iversnæs tilfaldt Hans Lindenov, som blev Rigsraad, Ridder, Lehnsmand paa St. Knudskloster i Odense og gift med Christian den Fjerdes Datter med Kirstine Munk, Frøken Elisabeth Augusta. Deres Datter var den berygtede Sophie Amalia Lindenov, Friherreinde til Lindenborg, under hvilken Gaard hun vil blive omtalt. Deres Søn Christian Lindenov gjorde saa stor Gjæld i Holland, fortælles der, at Moderen maatte sælge Iversnæs. Hans Legeme, heelt støbt i Bly, ligger i Huusby Kirke og skal saaledes være sendt fra Holland, hvor han døde. Iøvrigt træffer samme Bebreidelse Forældrene som Sønnen, thi ingen af dem kunde holde paa Penge, og navnlig var Moderen forfalden til Spil, hvorved hun satte Meget overstyr. Aar

1653 solgte Hans Lindenov Tybring Gaard til sin Svigermoder, Fru Kirstine Munk, og meget mere Gods gik tabt. Paa samme Tid drog den svenske Armee under Carl Gustav d. 30. Februar 1658 over Isen ved Brandsø til Fønsskov og Tybring, hvor den danske Styrke under Oberst Jens Hadersleb eller Løvenklau efter en uheldig Kamp strakte Gevær ved Flækken paa Tybring Mark. En saadan Erobring maatte have stor Brand og Plyndring til Følge, saa at Gaard og Gods maae være blevne meget ødelagte. Hans Lindenov døde 1659 i Kjøbenhavn under Beleiringen og efterlod en stor Gjæld, saa at Sønnens Udskeielser i Holland ikke behøve at have kostet saa farligt meget for at tvinge Moderen til at sælge Gaard og Gods til Christian Urne til Søbysøgaard. Andre Creditorer toge Resten, og Fruen levede siden endnu i mange Aar af en lille Pension, som Kongen havde bevilget hende.

Den bekjendte Hannibal Sehested til Tybring og Veilegaard tilbyttede sig derefter 1664 fra Christian Urne Iversnæs for Lundegaard og afkjøbte 1665 de Creditorer, som havde gjort Indførsel i Godset, største Delen af dette, saa at han kom i Besiddelse af Iversnæs, Tybring, Sparretorn med det øvrige Tilliggende. Han var Geheimeraad, Storskatmester, Præsident i Rentekammeret, Assessor i Statscollegiet og Høieste Ret, fransk Greve og dansk Gesandt i Paris, hvor han døde 1666, efterladende een Datter, Christiane Sophie Sehested, som blev gift med Baron Vilhelm Frederik Wedel til Rätz og Nørnberg, der kom her ind i Landet med sin yngre Broder, som var General for de mynsterske Hjælpetropper i Christian den Femtes Tid. Familien var fra Pommern og Meklenborg og havde allerede været her i Danmark i Valdemar Atterdags Tid. Baron Wedel kom ved sit Giftermaal i Besiddelse af de

store Eiendomme, som havde tilhørt Hannibal Sehested, og den 11te December 1672 bleve de oprettede til et Grevskab for ham og mandlige Efterkommere under Navn af Wedelsborg.

Grev Vilhelm Frederik Wedel, allerede omtalt under Herregaarden Rugaard, var et af disse excentriske Mennesker, som man i daglig Tale ofte kalder „gale", hvorfor Almuen i Fyen endnu i vor Tid har omtalt ham som „den gale Grev Wedel"; hans Excentricitet gik saa vidt, at man virkelig undertiden var i Tvivl om, hvorvidt han var ved sin Forstands fulde Brug, skjøndt han vistnok var en usædvanlig duelig Mand, hvor Spørgsmaalet var om practiske Interesser, hvilket hans alt omtalte Sammendyngen af Jordegods allerede har viist. Hans Forestillinger om den Høihed og Anseelse, Greveværdigheden medfødte, bragte ham til at udlægge den i Grevernes Previlegier omtalte Gaardret paa en Maade, som skaffede ham store Ubehageligheder. Under Rugaard have vi allerede omtalt hans Misbrug af Gaardretten og af sin Myndighed, samt den Strid, han laa i med sin Søn, Grev Hannibal Wedel. Han døde paa Rugaard samme Aar, 1706, som han havde fuldført den nuværende Hovedbygning paa Wedelsborg med et meget smukt Capel. Hans ovenomtalte ældste Søn skrev sig Greve til Wedelsborg, Herre til Tybring, Søndergaard, Rugaard og Sparretorn, var Kammerherre, Amtmand over Asfens og Hindsgavls Amter samt hvid Ridder, men døde allerede 1708, ved hvilken Leilighed hans Enke, Anna Cathrine Banner, fik sig udlagt Rugaard til Enkesæde, hvilket hun 1718 bortbyttede til Kongen, og som ikke senere blev forenet med Grevskabet Wedelsborg.

Da hans ældste Søn, Grev Christian Ludvig Wedel, kun var 8 Aar gammel, da Faderen døde, bestyrede hans Moder uden Tvivl Grevskabet og forøgede dets Hartkorn,

men da Sønnen, da han tiltraadte Grevskabet, var uordentlig og ødsel, tog Grevskabets tilliggende Jordegods imidlertid snart igjen af. I Aaret 1750 solgte Greven Søndergaard og havde tidligere afhændet en stor Deel Jordegods.

Han var Geheimeraad, Kammerherre, Amtmand og hvid Ridder og døde 1759. Hans Søn, Grev Hannibal var ligesom Faderen Geheimeraad, Kammerherre, Amtmand og hvid Ridder samt Overhofmester hos Prindsesse Sophie Magdalene; han skjød sig 1766 paa Christiansborg Slot. Hans Søn, Grev Frederik Ludvig, Kammerherre, Stiftamtmand og hvid Ridder, supplerede det af hans Bedstefader forringede Gods med en Gjæld af 50,000 Rdl.; han fik derfor 1812, da Pengene vare saa yderst slette, Tilladelse til at sælge 80 Tdr. Hartkorn Bøndergods, for dermed at afbetale denne Gjæld, dog kun mod nogle Forpligtelser. Han døde 1817, hvorefter Grevskabet tilfaldt hans Søn, Grev Hannibal Wedel, Kammerherre og Major, der afgik ved Døden 1828, hvorved det kom til den nuværende Besidder, Grev Carl Vilhelm Adam Sigismund Wedell, Kammerherre, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmand, samt Ridder af Nordstjerneordenen. Det var, da han overtog det, i den Grad behæftet med Appanager og Afdrag paa Gjæld, at det aarlige Overskud var saare ringe. Men ved hans udmærkede Bestyrelse samt ved heldige Tidsomstændigheder ere Grevskabets aarlige Indtægter nu meget betydelige, ligesom dets tilliggende Jordegods ved Kjøb er blevet forøget med Hovedgaarden Orelund. Grevskabets Kirke og Hovedgaardsbygninger vare i en meget maadelig Forfatning, da Greven tiltraadte Lehnet, men ere allerede forlænge siden satte i complet Stand, og navnlig er Huusby Kirke bleven meget smuk. En Skovstrækning paa 111 Tønder Land er mod Erstatning indtagen fra

Bønderne og forvandlet til Fredskov; en stor Strækning af de saakaldte fyenske Alper har Greven ladet beplante og i den Anledning truffet Overeenskomst med Bønderne. Ved forskjellige Leiligheder har Greven viist sig som en af de meest patriotiske Godseiere. Saaledes gav han under Krigen 1848—50 en Sum af 10,000 Rdl. til Krigsførelse, og ligeledes ydede han en Gave af flere tusinde Rigsdaler til Frederiksborg Slots Opførelse efter Branden.*)

Veirupgaard.

Hovedgaarden Veirup har i Aaret 1533 tilhørt Hans Stiesen, Stigsen eller Stygsen, af Slægten Ulfeld, hvilket sees af Marslev Kirkedør, hvor hans Navn og det nævnte Aarstal findes anbragte med Jernbogstaver. I Aaret 1580 var Hans Christoffersen Oldelund Eier af Gaarden og havde tilligemed en Søn af Christoffer Ulfeld til Jershave paadraget sig en Retssag, der kunde have havt meget haarde Følger for dem. De vare indstævnede af Korfits Viffert til Næs, Lehnsmand paa Odensegaard, som paa Kronens Vegne paatalte Sagen og mødte for et af 8 Rigsraader bestaaende Raad. De beskyldtes for at have paa Thinge overfaldet Herredsfoged Knud Mule i Særlinge, idet Hans Oldelund havde „bandet Knud om tusinde Pokker", spændt Hanen paa sin Bøsse og skudt den af imod ham; dog havde Nogen stødt den tilside, saa at den gik af iveiret. Hans Medskyldige havde tillige draget Herredsfogeden i Skjægget og kastet ham omkuld paa Thingstokken. Til deres Forsvar fremlagde de et andet Thingsvidne af samme Herreds Thing, udstedt af nogle Mænd, der havde været paa Jershave hos dem Begge. Heri paastodes

*) Uddraget for Størstedelen af „Danske Herregaarde".

det, at de ikke havde draget til Thinge „med vred Hu eller værgende Haand", men for at svare til de Sager, hvorfor de vare hidkaldte; de havde aldeles ikke villet fornærme Dommeren eller nogen Anden. De vare indstevnede for en Sag, der var optagen over en Vei, liggende paa Veirups Enemærker, og da Hans Oldelund var kommen inden Thinge og vilde svare til Sagen, havde Dommeren allerede opmeldt dette Syn og vilde ikke bie saa længe, til han kunde komme til Orde. Hans Oldelund lod da Ord falde om, at Knud Mule skulde fenge Skam i det gamle Hoved, hvilket Dommeren havde forvendt saaledes, som om han havde kaldet denne en gammel Hund. I sin „ubesindige Hastmodighed" havde han da draget Hanen paa Bøssen, der imod hans Villie var gaaet af. Nu stod Dommeren op fra sit Sæde og vilde hæve Retten; men Hans Oldelunds Medskyldige gik hen til ham, lagde „med Lemfældighed" sin Haand paa Dommerens Bryst og bad ham sidde rolig og ikke bryde sig om Sligt, eftersom man vel før havde hørt en Bøsse gaae af. Dommen, der blev fældet, lød saaledes: at efterdi det var godtgjort ved Thingsvidne, at de to Adelsmænd havde paa Thinge overfaldet en Dommer, der havde siddet i Kongens Sted for at hjælpe hver Mand efter Lov og Ret, og de Intet havde fremført, hvormed de kunde afvise eller undskylde denne Gjerning, og de saalunde havde forgrebet sig paa Kongens Høihed, da burde dem desaarsag at være i Kongens Naade og Unaade, det vil sige: deres Liv og Gods være Kongen hjemfaldne, med mindre Kongen vilde være naadig imod dem. — De mistede ikke Livet; men de have vistnok maattet bøde alvorligt paa anden Maade for deres voldsomme og usømmelige Fremfærd. Hans Oldelund opnaaede en høi Alder og døde ugift.

Om Gaardens Eiere vides nu Intet før anden

Halvdeel af det 17de Aarhundrede, da den tilhørte Bjørn Kaas. I en af Jens Bircherods Dagbøger kaldes han: „en ret vel studeret, men i økonomiske Sager meget vanvittig Mand". — Bjørn Kaas døde 1671 i Odense, men ikke som Eier af Veirup; thi allerede 1667 havde han solgt Gaarden til en Mand, hvis Efterkommere endnu eie den. Manden hed Hans Schrøder og var Søn af en Sognefoged i Angel. Han var født den 28de Juni 1627. I sit 20de Aar gik han til Tydskland, hvor han tjente sig op fra menig Soldat til Ritmester. Da Svensken gjæstede Danmark i Aaret 1657, gik han strax til Kjøbenhavn, hvor han under dens Beleiring fik et Compagni. Paa Grund af sit udviste Mod fik han om Vaaren 1659 det Hverv at være Commandant paa Møen. Han værgede godt for Den, men kunde dog ikke afholde Svenskerne fra at sætte sig fast der. I 1662 udnævntes Hans Schrøder til Oberstlieutenant og Aaret efter til Commandant paa Bornholm. Den 22de August 1669 adledes han under Navnet v. Løwenhjelm, udnævntes senere til Oberst og 1674 til Generalmajor. Under Christian den Femte erhvervede han sig sit berømmelige Eftermæle ved sin Deeltagelse i Slaget ved Uddevalla den 28de August 1677. Af Overgeneralen Ulrik Frederik Gyldenløve var han med 3000 Ryttere sendt fra Hovedhæren i Bohus Lehn til denne Stad og stødte da under en tæt Taage paa en mere end tre Gange stærkere svensk Hærafdeling under Grev Magnus Gabriel de la Gardie. Han angreb med Sablen i Haanden og vandt en glimrende Seir; 1000 Svenske dræbtes eller toges til Fange, og 14 Kanoner samt hele Bagagen faldt i hans Hænder. Aar 1678 var han Commandant paa Den Rygen, som Niels Juul havde besat. I 1679 var han med en Hærafdeling paa Flaaden. I 1686 udnævntes han til Gene-

rallieutenant, flyttede Aaret efter til Veirup, hvor han døde som hvid Ridder den 2den Marts 1699, og fik sit Hvilested i Marslev Kirke. Ligeledes var han Eier af Sellebjerg og Sanderumgaard. Han havde ingen Sønner og valgte derfor Hans Gjedde, en Søn af hans yngre Datter, Fru Sophie Anneke, gift med Frederik Eiler Gjedde til Nordskov og Hindemae, til sin Hovedarving, imod at Arvingen antog Navnet Løwenhjelm; men denne Dattersøn døde i en Alder af neppe 10 Aar 1697. Som Følge heraf arvedes Gaarden ved Generalens Hedengang af den ældste Datter, Fru Catharine Hedevig og hendes Mand, Generalmajor og Oberst for det oplandske Regiment, Casper Brockenhuus. Ved hans Død tilfaldt Gaarden Sønnen, Hans Brockenhuus-Løwenhjelm, hvilket sidste Navn han havde optaget efter Bedstefaderens Villie. Han opnaaede en Generalmajors Rang og eiede de fyenske Herregaarde Sellebjerg, Hindemae, Nordskov, Lammehave og Sanderumgaard, hvilken sidste han bortforpagtede mod en aarlig Afgift af 100 Rdl., som Forpagteren dog skal have sluppet for at udrede imod at tjene Generalen som Barbeer. Han var gift med Ide Gersdorf, en Datter af Generallieutenant Frederik Gersdorf til Braugstrup og Fru Edel Krag. Han døde 1734, og nu arvedes Gaarden af hans anden Søn, Major Erik Brockenhuus-Løwenhjelm, der var gift med Edel Dyre. Han døde 1672, og Gaarden kom nu til hans Søn, Hans Brockenhuus-Løwenhjelm. Han giftede sig med sit Sødskendebarn, Ide Sophie v. Bülow, og døde i sit 38te Aar 1781, hvorefter Gaarden tilfaldt hans anden Søn, da den ældste var død før Faderen; Arvingen var dengang kun 10 Aar gammel. Han naaede en Oberstlieutenants Rang og skal have været meget flot ved Anvendelsen af Penge. Hans Bedstemoder, hed det, havde bragt 2

Kister fulde af Guld og Sølv til Veirup. Der fortælles, at den unge, ødsle Mand lod lægge Sølvsko under sin Ridehests Hove, og disse sadde saa løse, at de maatte falde af, naar Hesten kom i Løb, til stor Glæde for Marslev Sognebeboere, der, hver Gang han red ud, strømmede til for at opsamle Sølvskoene og de Sølvpenge, som Rytteren i Haandfulde kastede ud til Høire og Venstre. Han døde som Kammerherre. Hans Hustru var Cathrine v. Bülow. Efter hans Død overtoges Eiendommen af en af Sønnerne, Ritmester og senere Hofjægermester Johan Bülow Brockenhuus-Løwenhjelm, der med Hæder havde tjent Fædrelandet som Lieutenant i Krigen 1848 til 1850. I de sidste 13 Aar forbedrede han meget denne Hovedgaard og havde netop fuldført sin Plan i den Henseende, da han i Vinteren 1868 bortkaldtes fra denne Verden. Gaarden tilhører nu hans Enke, Fru Julie Brockenhuus-Løwenhjelm, født Hansen*).

Kongeborgen Orkil.

I Tved Sogn, som støder op til Svendborg Kjøbstads Mark, ligger Øst for Byen en høi Banke, paa hvilken en af de i Middelalderen berømte Kongeborge, Orkil, har ligget. Oprindelsen til denne Borg, der beherskede Svendborg Sund og den hele Omegn, er ligesaa uvis som til flere andre i Fyen (Næsbyhoved ved Odense, Hindsgavl, Gamborg, Hagenskov) og ligeledes Oprindelsen til og Betydningen af Borgens Navn. Den menes at være bygget af Kong Valdemar Seir. Den forekommer første Gang 1264, da Biskop Reiner af Odense derfra udstedte et Gavebrev. I den første Halvdeel af det paafølgende Aarhundrede var den tillige-

*) For Størstedelen uddraget af „Danske Herregaarde".

med hele Fyen i de holsteenske Grevers Hænder, og efter at være kommen igjen tilbage under Kronen findes den til forskjellige Tider at have været i de fyenske Biskoppers Besiddelse, som ofte residerede der og udstedte Breve derfra i det 15de og 16de Aarhundrede, altsaa selv efter at de havde faaet en fast Residents i Odense. At Orkil tilhørte den katholske Bispestol, var derfor vistnok ogsaa Grunden til, at det var det første fyenske Slot, der i Grevens Feide blev ødelagt, idet Borgerne i Svendborg i Forening med Lybekkerne i Juli 1534 stormede det og afbrændte det til Grunden, hvorved ogsaa Stiftets Arkiv gik op i Luer. Ved samme Leilighed fandt ogsaa Orkil By, som tidligt havde dannet sig ved Borgen, og hvis Beboeres Skibsfart og Handel længe havde været Svendborgerne en Torn i Øiet, sin Undergang; kun 2 Vandmøller have bevaret Navnet til vore Dage.

Følgende Sagn knytte sig til Orkil Slot:

1.

Da Orkil Slot i Grevens Feide blev ødelagt ved Ild af den oprørske Almue, reddede Biskop Knud Gyldenstjerne sig med sine Folk over en Kobberbro ud af Slottet, hvoraf nu kun Navnet er tilbage. Dog blev en af Folkene, nemlig Dørvogteren, indebrændt; thi da han, som den Sidste, vilde forlade Borgen, var Kobberbroen trukken op, og han maatte derfor omkomme. Hans Gjenfærd viser sig nu stundom paa Ruinerne. I de lange Vinternætter, især ved Fuldmaane, sees han i fuld Rustning at ride paa en hvid Hest over Kobberbroen, hvilken da ogsaa bliver synlig. Paa de omliggende Marker søger han en Tid efter sine Vaabenbrødre, men rider derefter stille og langsomt tilbage til Slottets Ruin, og i næste Øieblik ere baade Kobberbroen og Gjenfærdet forsvundne.

2.

I Orkil Slotsbanke ved Svendborg er der nedgravet en stor Skat. Engang forsøgte man at tage den op og grov derfor i Jorden, indtil man tilsidst traf en stor Kobberport. Men da det allerede var langt ude paa Aftenen, blev Arbeidet opsat til næste Dag. Og da nu Arbeidet igjen skulde begynde, var Alt forsvundet. Paa samme Sted ligger ogsaa en stor Kobberbro nedsjunken (formodentlig den ovenfor omtalte). Til anden Tid er det skeet, at nogle Karle, som arbeidede der i Nærheden, saae Høien aabne sig, og en stor Mand til Hest med blanke Knapper i sin Kjortel ride ud af Høiens Port.

I Vedel Simonsens Borgruiner tilføies om denne Banke: „Endnu staaer til Minde om denne Begivenhed i hiin Fordybning en lille Ask, som nu er det eneste Træ paa Banken."

3.

I samme Banke, fortæller et andet Sagn, boer der en Mængde Bjergpuslinger; de gjemme der store Rigdomme. Engang, da en Herremand lod grave paa Stedet, stødte Arbeiderne paa en stor Kobberport; men da Natten kom, skjulte Bjergpuslingerne Stedet, og saa ofte man siden efter søgte, besnærede Troldepakket altid Arbeiderne ved at omskabe sig til Harer, hvilke Folkene da ikke kunde undlade at forfølge. Engang aabnedes Kobberporten ved Nattetid, og to Mænd saae da en Mand med hvide Knapper i Kjortelen træde ud deraf. Da døde den Ene af de To nogle Dage efter, og derfor vover Ingen oftere at komme der paa den Tid.*)

---

*) Tildeels efter Thieles Folkesagn.

Mindeværdige Steder.

Palnatokes Høi.

I Nærheden af Odense paa høire Side af den almindelige Landevei imellem Odense og Aasum, omtrent midt imellem begge Byer, ligger en i Henseende til Størrelse ubetydelig, men i Henseende til hvad den gjemmer, høist mindeværdig Høi, da den, efter den lærde Vedel Simonsens Udsagn *), gjemmer Helten Palnatokes Aske. Th. Br. Bircherod siger udtrykkelig i sin Knud den Helliges Historie, at Palnatoke blev begraven strax udenfor Odense i en mægtig Høi, som endnu til hans Tid, i Slutningen af det 17de Aarhundrede, kaldtes Palneshøi, og Bircherod omtaler denne Høi et andet Sted som den største og betydeligste Gravhøi i Fyen. Som en lærd Mand maa Bircherod have fundet Hjemmel for denne sin Beretning, især da han taler derom som en aldeles vis og afgjort Sag. Efter hans Tid har Høien forandret sig meget; vel ikke ved Omgravning, men da den meget ofte er overpløiet, er den ogsaa Aar for Aar bleven jevnere og jevnere og hørte allerede i 1815 til en af de ubetydeligste Høie i hele Fyen. Den benævnes Palnes Høi, hele den udstrakte Mark indtil Aasumby kaldtes endnu dengang Palnes eller Palles Mark, ligesom det Huus, der var bygget tæt op til Høien, ogsaa efter ham bærer Navn af Palleshuus, og Beboeren i det, han hedde hvad han vil, give Bønderne Tilnavnet Palle.

Sagnet fortæller, at en Nat, da en Bonde i Nærheden af Odense bandt Byg, kom et høit, ansseligt Fruentimmer og spurgte: „Har I seet noget til Palle-

*) Antiqvariske Annaler 2det Bind Pag. 200.

Jæger?" men gik, da de benægtede det, op mod de smaa Lunde i Nærheden og forsvandt i samme; kort efter kom en Mand med Hjelm paa Hovedet, høie flagrende Fjer paa samme, en Bue paa den venstre og et Pilekogger paa den høire Skulder, samt Sandaler under Fødderne og spurgte med en huul, kraftig Stemme: „Har I seet noget til Langpatte?" *) hvorpaa han forsvandt ad samme Vei som hun, da de forfærdede Bønder havde svaret, og da det skete ligesaa næste Nat, vovede de aldrig siden ved Nattetid at betræde disse Steder.

Hvor mægtig og anseet Palnetoke maa have været, skjønnes bedst af de mangfoldige Steder, der foruden nys omtalte Palnes Høi ved Odense efter saa mange Aarhundreders Forløb bære Navn efter ham og hans Familie. Navnet Tokke synes at have været eiendommeligt for denne Slægt, saa at næsten ethvert Herred i Fyen endnu i dette Aarhundrede havde sine Tokkehaver og Tokkelunde.

Naar en Art Vildænder om Efteraaret i deres Flugt give en Lyd fra sig, der i Begyndelsen lyder som en huul Susen, men senere har Lighed med Støverhundenes Bjæffen, saa kaldes det almindeligt Palles Hunde og Palles Jagt.**)

Da Palnetoke hører blandt de mindeværdige Mænd, som det turde være paa sin Plads at omtale i dette Skrift, skulle vi meddele en kort Skildring af denne berømte Viking fra Hedenold.

Palnetoke var en Søn af Palne og Otto Jarls Datter, Ingeborg. Han opvoxede hos sine Forældre og drog, saasnart han følte sig stærk nok dertil, paa Hær-

---

*) I det fyenske Almuesprog: den Storbarmede, Fuldbrystede.

**) Efter Vedel Simonsens Afhandling i ovennævnte Antiqvariske Annaler.

tog. Han gik saaledes engang med tolv Skibe til Bretland, hvor han agtede at hærge Wales; men der fattede han Kjærlighed til Jarl Stefners Datter Olof sammesteds, og ved at ægte hende fik han her det halve Jarledømme i Medgift samt Jarlenavn. I Danmark regjerede dengang Kong Harald Blaatand, som havde dræbt Palnetokes Farbroder, Aage, og til ham bar naturligviis Palnetoke Had. Det hændte sig, at denne og Kongen vare samlede ved et godt Lag. Palnetoke roste sig af, at han kunde skyde en Piil i et Æble, om det ogsaa laae paa en Pog, dengang et Ord, der betød baade Kjæp og Dreng. Kongen optog Ordet i den sidste Mening og bød ham, hvis han ikke vilde ansees for en Pralhals, at skyde et Æble af sin egen Søns Hoved. Palnetoke havde ikke meent Saadant med sin Yttring, men var for stolt til at udlægge den anderledes. Han tog derfor tre Pile af Koggeret, lagde en af dem paa Buen og bortskjød Æblet uden at saare Sønnen. Efter dette Mesterskud spurgte Kongen ham, hvortil han vilde have brugt de to andre Pile. „Havde jeg saaret min Søn med Pileskuddet," sagde Palnetoke, „saa skulde den anden eller tredie desto sikkrere have ramt Dig." Kongen sagde Intet ved denne djærve Yttring, men Palnetoke kaldtes fra den Dag Toke Trylle (ɔ: Skytten).

Flere Aar efter traf Kongen og Toke atter sammen ved et Gilde. Kongen meente over Bordet, at Ingen kunde maale sig med ham i at løbe paa Skier, men Toke paastod, at han turde det. „Løb da ned ad Kullen," sagde Kongen til ham. Det var et Vovestykke, som Kongen vist ikke vilde have indladt sig paa, men Toke spændte ganske roligt de glatte Skier under sine Fødder og foer afsted som et Lyn med en lille Stok i Haanden. Mod en Klippepynt brast Skierne, hvorved han blev frelst, thi ellers vilde han være styrtet hovedkulds i Havet, men

han lod sig nu glide langsomt ned igjennem Klipperiften. Nedenfor ventede et Skib paa ham, med det naaede han Fyen, men i Sjælland troede man, han var omkommen i Bølgerne.

Kong Haralds Søn, Svend var opfostret af Palnetoke, og han laa i Strid med sin Fader, der havde ladet sig døbe og begunstigede Christendommens Indførelse i Danmark, medens Sønnen afskyede den. Under en Kamp ved Bornholm mellem Fader og Søn var Kong Harald gaaet i Land og stod og varmede sig ved en antændt Ild. Palnetoke nærmede sig tilfældigviis dette Sted; da han saae Kongen bøie sig hen over Ilden for at varmes, kunde han ikke modstaae sin Hævngjerrighed, ligesom han troede at gjøre sine Afguder til Velbehag ved at fælde Harald, og affkjød en Piil, der traf den svage og affældige Olding bag fra og kom frem i hans Mund, saa han faldt død om paa Stedet. Pilen blev derefter erkjendt at være Palnetokes.

Svend blev nu Konge i Danmark, og Palnetoke indfandt sig, efter at være trende Gange indbudt, i Leire, hvor Gildet var begyndt og en Hædersplads stod aaben for Kæmpen. Da man havde drukket en Stund, fremkom Pilen, som var uddragen af Harald Blaatands Liig, og den gik Bordet rundt, for om Nogen maatte vedkjende sig den. Da den kom til Toke, sagde han ganske rolig: „Det er min egen Piil, den hører mig til!“ — „Hvor skiltes Du sidst fra den?“ spurgte Svend. — „Jeg skiltes ved den paa Buestrengen, da den gav Din Fader Banesaar!“ — „Staaer op, alle Mand, og griber ham,“ raabte Svend, „thi nu er det ude med vort Venskab.“ Men Toke drog sit Sværd og banede sig, idet han nedhug en Mand, der traadte ham iveien, med sit Vaaben Vei igjennem Kongens Krigsmænd uden at miste mere end en Mand, thi der var kun Faa, der

vovede at løfte Sværd imod ham. Snart var han igjen i Bretland.

Da Palnetokes Hustru Olof døde Sommeren efter, overlod han sit Jarledømme til en af sine Venner og drog til Venden, hvor han i Jomsborg anlagde en stor og stærk Søborg, der skulde være en Planteskole for nordiske Helte, som kunde standse den fra Sønden indtrængende christne Lære. I en Havn kunde der ligge 300 Skibe indelukkede inden Borgens stærke Mure, som kun Jernporte aabnede Adgangen til. Da Borgen var færdig, holdt Palnetoke Raad med sine klogeste Mænd, og nu blev der givet det nye Samfund Love (omtrent 988); det var Love, der passede sig for en Helteæt, hvem Kamp var Alt, og som ikke kjendte til huuslig Fred, da ingen Qvinde maatte findes i Borgen. Hver Sommer droge de i Leding, hærgede fjernt og nær og holdtes allevegne for de ypperste Vikinger, med hvem Ingen kunde lignes. Toke var deres Sjæl og deres Høvding, indtil han tre eller fire Aar efter (omtrent 992) blev syg og døde i Troen paa Fædrenes Guder.*)

Visjenbjerg.

Røverbakken.

„I ældre Tider," skriver Trap i sin Beskrivelse af Danmark, „var Visjenbjergs Sogn berygtet for sine Røverbander; Skoven, hvor igjennem Landeveien fører, kaldes derfor endnu Røverskoven, ligesom en høi Bakke kaldes Røverbakken." — Egnen er ogsaa efter samme Skrift saare egnet til Smuthul for Røvere, da her findes flere høie Bakker, der have ved Siden af sig en Mængde Fordybninger og smaa Dale, som i

*) Tildeels efter Frederik Barfod.

Sognets sydlige Deel gaae over til en jevn Eng og Mose.

I en af disse Fordybninger fandtes der i ældre Tider en stor Røverkule, og i Omegnen fortælles der trindtom, at Røverne havde dybe Gange under Landeveien, og at der i Lofterne hang Klokker, som ringede, naar Nogen kjørte derover.

Engang paa en Søndag hændte det sig, at et Herskab, som kom den Vei, blev anfaldet af Røverne og ynkeligen myrdet undtagen et lille Barn, der havde et saa uskyldigt og deiligt Udseende, at de ei vovede at tilføie det nogen Fortræd. Iblandt Røverne var der En, som hed Jørgen, og som, da han saae Kammeraterne saaledes ynkes over Barnet, harmedes derover og sagde: „Lad mig faae Negl i det!", og med det Samme greb han et Stykke Brænde og slog Barnet dermed i Hovedet, saa at Hjernen sprøitede omkring i Hulen. Siden den Tid kaldte de andre Røvere ham altid Jørgen Negl.

I Nærheden af denne forfærdelige Røverbande boede der en riig Mand, som havde en eneste Datter. Hende havde en ung og fremmed Herre faaet kjær, saa at han begjærede hende hos Faderen. Da hændte det sig, just som deres Bryllup var forhaanden, at Jomfruen var gaaet ud i Skoven og var, uden at vide det, kommen hen til Hulen, hvor Røverne havde Tilhold. Efterdi hun Intet formodede om Sligt, gik hun freidig derind og undrede sig meget, thi hun saae der for sine Øine en stor Stue med Borde og Stole og alskens Huusgeraad. Derfra gik hun dybere ind i Hulen, kom ind i en anden Stue og saae der Guld og Sølv og mange Kostbarheder. Da kiggede hun ind i det tredie Kammer, men blev forfærdet over al Maade; thi rundt omkring paa Gulvet laae afhuggede Arme og Been, og mærkede hun da strax, i hvilken Fare hun var stedet. Derfor tænkte

hun kun paa, som snarligst at forlade denne frygtelige Hule, men pludseligt hørte hun Larm og Menneskers Stemmer fra Indgangen. Nu havde hun da intet andet Valg, end at skynde sig med at skjule sig i det inderste Kammer under en Seng. Kort efter kom en Røver derind, dragende ved Haanden en ung Jomfru, som han paa en ynkelig Maade myrdede med en Kniv. Da blev Pigen, som laae under Sengen, til sin største Forfærdelse vaer, at Røveren ingen Anden var end hendes Fæstemand. Hun saae ham just, som han var ifærd med at tage en Ring af den dræbte Jomfrues Finger, men da han ikke kunde gjøre det hurtigt nok, greb han en Øxe og hug Fingeren af med et saadant Slag, at den foer ind under Sengen. Pigen tog den til sig og forvarede den vel. Da hun nu i stor Angst havde ligget under Sengen indtil den mørke Aften, gik alle Røverne ud paa Rov, og nu lykkedes det hende at slippe ud af Røverkulen, hvorfra hun skyndte sig hjem til sin Fader, men fortalte dog Intet af hvad der havde tildraget sig. Hendes Bryllupsdag kom, Brudgommen indfandt sig, pynteligt klædt, og Naboerne vare alle indbudne. Og som Alle vare forsamlede, og Glæden var størst, fremtog Jomfruen den afhuggede Finger med Ringen paa, gav den til Brudgommen og spurgte tillige, om han kjendte den. Men da han saae den, blegnede han og tilstod, at han var Anføreren for Røverne, hvorpaa han flux blev greben af Gjæsterne og derefter tilligemed de af Banden, som man fik fat paa, henrettet. Den gamle Fader døde kort Tid derefter af Forfærdelse og inderlig Bedrøvelse, men Jomfruen gik i Kloster og tilbragte der sine øvrige Dage.

Endnu vises, omtrent nogle hundrede Skridt Norden for Kirken, i den saakaldte Visenbjerg-Gyde, et stort Uføre, i hvilket der for kort Tid siden er fundet

mange sønderbrudte Vaaben og alskens Myrderedskaber, og siges samme Usøre at have været deres Hule.

Til Vissenbjerg Sogn knytter sig endnu følgende Sagn, der ligesom ovenstaaende meddeles efter Thieles Folkesagn:

I Sognet var der en Kone, som var født paa en Søndag og havde, ligesom andre Søndagsbørn, Evne til at see Meget, som var skjult for Andres Øine. Men da hun af denne Grund aldrig ved Nattetid kunde gaae om forbi Kirken, uden enten at see en Liigvogn eller en Gjenganger, saa var denne Gave hende høiligt til Byrde. Engang spurgte hun derfor en Mand tilraads, som var forfaren i alt Sligt, og fik af ham den Besked, at, naarsomhelst hun mødte en Gjenganger, da skulde hun blot sige: „Far til Himlen!", men naar hun mødte en Liigvogn, skulde hun sige: „Hæng paa!" Nu skete det nogen Tid efter, at hun mødte en Liigvogn og huskede da ei rettere, end at hun skulde sige: „Far til Himlen!" og skete det da strax, som hun havde sagt, at Vognen foer op i Luften og forsvandt for hendes Øine. Men da hun siden mødte en Gjenganger og sagde til denne: „Hæng paa!", klyngede Gjenfærdet sig om hendes Hals, hang sig paa hendes Ryg og drev hende saalunde ned i Jorden foran sig. I tre Dage efter hørte man endnu hendes Skrig, inden Gjenfærdet mægtede at gjøre Ende paa hendes elendige Liv.

I Sognet var der ligeledes engang en Kone, som almindeligen blev anseet for en Hex. Da hun omsider skulde til at døe, kunde hun ikke faae Livet af sig. Men der var just en anden klog Kone tilstede, og hun gav det Raad, at man blot skulde lægge Halm under den Stol, paa hvilken den Døende sad, thi var hun en Hex, saa maatte hun døe deraf, eftersom dette Middel aldrig slog

feil. Da man havde fulgt dette Raad, døde Konen i samme Stund.

Oxnebjerget.

I Søby Sogn imellem Byerne Kirkesøby og Søsøby, een Miil Øst for Asens, ligger den under Navnet Oxnebjerget bekjendte Bakke. Her forefaldt i Grevens Feide et vigtigt Slag den 11te Juni 1535. Underrettet af Præsten Hans Madsen om Fjendens Anslag, lod Feltherren Johan Rantzau kun et Jagttagelsescorps paa hundrede Ryttere blive tilbage ved Asens, som han beleirede, og afbrændte sin Leir for at skuffe begge sine Fjender, hvorpaa han med hele sin øvrige Styrke drog imod den forventede Fjende. Denne, der ikke havde formodet et saadant Angreb, havde forskandset sig i en Vognborg paa Oxnebjerg og ventede paa næste Dags Frembrud for at angribe Rantzau. Denne tog sin Vei igjennem Dalen ved Bjergets Fod, og Fjenden, der antog hans Tropper for en sprængt Afdeling af Hæren, som flygtede, styrtede sig strax ind paa dem for at knuse dem ved sin Mængde. Hidsigheden, hvormed de Grevelige styrtede sig ned ad den steile Bakkeskrænt, bragte Uorden i Skarerne, og Fodfolket var saa hidsigt, at det brændte løs, inden Skuddene kunde naae. Rantzau var derimod sindig; først da de Grevelige vare komne hans Artilleri paa et Steenkast nær, blottede han det, og dets sikkre Ild nedkastede hele Rækker. De Grevelige holdt sig desuagtet tappert, efter at Forvirringen var forbi, og nu blev Kampen haardnakket og blodig. Men efter halvanden Times Blodbad toge de Grevelige Flugten i den vildeste Uorden, forfulgte indtil Nattens Frembrud. Greven af Hoja blev, uagtet han overgav sig, snigmorderisk dræbt af en holsteensk Adelsmand. Den bekjendte Erkebiskop Trolle fik her sit Banesaar, og en Mængde af de greve-

lige Høvidsmænd vare enten faldne eller fangne. Hele det grevelige Artilleri, Skyts og Krigsforraad blev erobret tilligemed en stor Mængde Rust- og Trosvogne; ogsaa deres Hovedfaner bleve tagne, over femtenhundrede Landsknægte, deriblandt over hundrede Adelsmænd, og næsten et Par hundrede Ryttere, hvoriblandt over fyretyve Adelsmænd, gave sig fangne. Rantzau havde kun mistet et ringe Antal imod de Grevelige.

Lyø.

Omtrent i en Miils Afstand fra Faaborg ligger en lille Ø, der kaldes Lyø. Her havde Danmarks gjæve Konge Valdemar Seir hele Dagen den 6te Mai 1223 moret sig med Jagt. Foruden sin Søn havde han kun et lidet Følge med sig, men i dette fandtes der en Forræder, Grev Henrik af Schwerin. Han havde længe baaret Nag til Kongen, fordi han meente sig forurettet af ham, thi medens han var borte paa en Pilegrimstour til det hellige Land, havde Valdemar skjænket Halvparten af hans Lande til en af sine uægte Sønnesønner, der dog tillige var en Dattersøn af Grev Henriks afdøde Broder. I sit Hjerte svor Greven, at han vilde hævne sig, naar Leilighed gaves, medens hans Ansigt efter hans Hjemkomst var saa mildt som muligt, og han endog forærede Kongen nogle hjembragte Helgenlevninger og fulgte ham, naar han gik paa Jagt.

Den Dag, da hans Hævn skulde fuldbyrdes, havde han under et Paaskud vidst at unddrage sig fra at jage med, men havde derimod hemmeligt gjort sit eget Skib seilklart, givet sine Svende den fornødne Besked og endog listet sig til at bore Huller i Kongens Skibe. Da Kongen vendte hjem fra Jagten, gik han ham med en Judasmine venlig imøde, og da man, efter de Tiders Sædvane, drak tæt, fik Kongen og hans Mænd sig en dyg-

tig Ruus, medens Greven kun nippede til Vinen og derfor var ædru. Da Kongen og hans Mænd havde lagt sig til Hvile for at sove Rusen ud, sendte Greven i al Stilhed Bud til sine Svende, der nu brød ind i Kongens Telt, hvor denne laa i en dyb Søvn med sin ældste Søn, Valdemar, Dagmars Søn, greb dem i Struben, satte en Knevl i deres Mund, bandt Hænder og Fødder paa dem, skjøndt Kongen havde kæmpet for sin Frihed, saa han blev saaret, plyndrede Teltet for hvad der fandtes af Sølv og Guld, Klenodier og Brevskaber, og bragte nu deres Rov og deres Fanger skyndsomst ned til Skibet. Kongens Mænd mærkede Intet til denne Bortførelse, og da man, dengang det blev Dag, opdagede Kongens Fraværelse, og man vilde sætte efter Røverne, formaaede man det ikke, førend de kongelige Skibe vare istandsatte, og da var det for silde til at kunne naae dem.

Greven førte imidlertid Kongen og hans Søn til sit befæstede Slot i Schwerin, hvor han i næsten tre Aar holdt Kongen fængslet og lo af Pavens truende Breve og Keiserens Befalinger, især da de sidste kun vare forstilte. Efter næsten tre Aars Forløb undertegnede Kong Valdemar Seir den 17de November 1225 endelig et Forlig med Greven, hvorved han gav Afkald paa alle sine tydske og slaviske Lande undtagen Rygen, ja selve Rendsborg skulde han overgive til Grev Adolph af Holsteen. Men dermed slap han ikke. I Løsepenge skulde han give 25,000 Mark Sølv, alle den afdøde Dronning Beengerds Klenodier, tusind Alen flandersk Skarlagen samt halvtrediehundrede Timmer Graaværk til nye Dragter for hundrede Riddere, halvtredsindstyve Stridsheste til ti Mark Stykket og halvtredsindstyve Travere til fem Mark.

Saa blev han da løsladt, dog maatte han forinden

stille to af sine Sønner og fyrretyve Herremænd som Gidsler for sig. Paa Guds værdige Legeme maatte han sværge, aldrig at ville hævne sig paa Greven, og hans Sønner tilligemed ham, samt Rigets Biskopper og Høvdinger maatte besværge Forliget. Han fik sin Frihed paa St. Thomæ Dag, og Juleaften 1225 stod han paany i sit Rige. Der blev Glæde i Danmark, som Visen fortæller:

„Saa glade vare alle danske Mænd,
Deres Konge var løst af Møde,
Som Englene vare den Paaskedag,
Vor Herre stod op fra de Døde."

Nu skulde da Løsepengene udredes, og det hedder i Visen, at da Stevne og Thing blev sat, da gave Dannemænd sextusinde Mark Sølv til deres Herres Udfrielse, samt „hundrede Heste beladte"; men de danske Fruer og Jomfruer bare sig ad ligesom Qvinderne i Svend Tveskjægs Tid, de betalte Kongens Løsepenge med deres Smykker og Klenodier.

Følgende Sagn henhører til Lyø:

Den skal have faaet sit Navn deraf, at den tilforn var aldeles bevoxet med Skov, saa den kunde give Ly mod Vinden. Men ved en Skippers Uforsigtighed blev Skoven ødelagt. Skipperen havde nemlig, da han drog hjemmefra, af sin Moder faaet et Baand med tre Knuder paa, for at han, ved at løse dem, kunde skaffe sig god Vind. Den ene Knude løste han, da han gik hjemme fra, under Land og fik god Vind; den anden Knude løste han i rum Sø og fik drivende Bør; men den tredie løste han ved Svendborg, og da kom der en saadan Storm, at al Skoven paa Lyø blev ødelagt og han selv kulseilede.*)

*) Efter Suhms Samlinger.

Langeland.

Rudkjøbing.

Langelands eneste Kjøbstad, Rudkjøbing, ligger umiddelbart ved Store Belt. Byens Kirke har et Taarn med et Spiir paa 52 Alens Høide. Hovedgangen er en meget gammel Bygning, som det synes oprindelig bygget i Rundbuestil; den har tykke Mure, der forneden indtil en Høide af 3 til 4 Alen bestaae af Kampesteen. Sidegangen og Taarnet formodes at være opførte i Aaret 1621, hvilket Aarstal staaer paa Taarnets venstre Side. I 1835 blev Kirken underkastet en Hovedreparation. Altertavlen har et Maleri af Eddelien, skjænket 1837 af Fyens Stifts forrige Gouverneur, Prinds Christian, senere Kong Christian VIII.

Den berømte Fysiker Hans Christian Ørsted og hans Broder, den udmærkede Lovkyndige Anders Sandø Ørsted ere fødte, den Første den 14de August 1777, den Anden den 21de December 1778, i denne By, hvor deres Fader var Apotheker.

Rudkjøbings Oprindelse, siger Trap i sin Beskrivelse af Danmark, gaaer langt tilbage i Tiden. Sagnet henfører dens første Anlæggelse til Kæmpen Rut eller Ruske, om hvem det hedder:

„Paa Langeland, ved Vester-Strand,
Der ligger Kæmpen Ruske, den stærke Mand."

En af Byens Marker hedder endnu Rue-Marken; mere naturligt synes Navnet at kunne forklares som „Byen paa den ryddede Skovstrækning". Forlader man Sagnet, finder man den først nævnt i Historien i det 13de Aarhundrede. Kirkens ældre Deel menes dog at høre til en meget tidligere Tid. Byens ældste Privilegier ere efter dansk Atlas udstedte af Hertug Valdemar af

Sønderjylland paa Tranekjær Slot 1287, medens han var Rigsforstander i Danmark, og af hans Broder, Erik Langbeen, Hertug af Langeland, 1296. Pontoppidan er af den Mening, at Svenskerne have i Aaret 1659 befæstet Byen, men allerede Aar 1645 findes i Byens Retsprotokoller Volde og Grave omtalte. Da Svenskerne i Marts 1659 indtoge Langeland, maatte de, ifølge Sagnet, to Gange løbe Storm, inden de kunde indtage Byen. Da Voldene for omtrent 100 Aar siden bleve sløifede, fandtes der en Mængde Jernkugler i samme.

Tranekjær Slot.

Dette Slot har en herlig Beliggenhed paa en høi Bakke ved en Indsø, med de skjønneste Udsigter til Beltet paa begge Sider. Ved Foden af Bakken ligger Byen Tranekjær, der menes at have sit Navn af et Kjær, som i fordums Tider har været her, og hvor Tranerne sædvanligt opholdt sig.

Slottet nævnes første Gang i Slutningen af det 13de Aarhundrede, da Hertug Erik Langbeen af Langeland, Broder til Hertug Valdemar af Sønderjylland, lod det befæste 1295. I Aaret 1315 skal Erik Menved have aflagt et Besøg her hos Enken efter Hertugen. Ved hendes Død kom Langeland til Hertug Erik af Sønderjylland, hvis Søn, Hertug Valdemar, laa i Feide med den snilde Valdemar Atterdag, der i Aaret 1355 to Gange forgjæves beleirede Tranekjær, fordi saavel Herremænd som Bønder kun trevne bragte ham de nødvendige Beleiringsmaskiner, som Blider og andet Skyts. Men faa Aar efter, 1358, indtog Kongen dog Tranekjær Slot efter et Par Ugers Beleiring. Hertugen fik det vel igjen tilbage, men 1367 nødsagedes han til at pantsætte det til Kongen, som nu beholdt det.

Under Christian den Første pantsattes Tranekjær og Langeland til Philip Axelsøn Thott. Efter hans Død afsagde Rigets Raad en Dom, hvorefter de Lehn, som havde staaet ude saalænge, at mere end den oprindelige Pantesum var oppebaaren, uden Godtgjørelse skulde hjemfalde til Kronen, for at „Panthavernes Sjæle ikke skulde lide Nød, nemlig i Skjærsilden". Men i de Tider kæmpede Herremanden med sin Konge om sin Ret, og efter en langvarig Feide lykkedes det ikke Kongen at beseire Bent Bille, der havde ægtet Enken, og som derfor blev i rolig Besiddelse af Lehnet.

Hertug Hans, Christian den Førstes Søn, indløste Slottet 1488, og dette tilligemed Lehnet blev senere Enkedronning Christines Livgeding.

I Grevens Feide havde den berømte Otto Krumpen Tranekjær i Pant. Da Grev Christophers Krigsmagt 1534 gjorde Anstalter til at beleire Slottet, skjøndt den havde intet Skyts, lod den ellers saa kjække Krigsmand sig skræmme og overgav Tranekjær uden Sværdslag. Fjenden har formodentlig forstaaet at narre ham. Slottet blev imidlertid Aaret efter taget tilbage af den navnkundige Admiral Peder Skram, „Danmarks Vovehals", uden nogen egentlig Beleiring.

I Midten af det syttende Aarhundrede blev Lehnet igjen pantsat for et Laan, som efterhaanden med Renter og Rentes Rente næsten udgjorde Pantets Værdi. Christian den Femte besluttede derfor i Aaret 1672 at overdrage Tranekjær Slot til den daværende Panthaver, Storkantsleren Grev Frederik Ahlefeldt, samt at oprette det, tilligemed flere Gaarde, til et Lehnsgrevskab for ham og hans Slægt paa Sværdsiden.

Denne Slægt, der endnu i vore Dage er i Besiddelse af Tranekjær, har mange tappre og kjække Mænd at fremvise. Saaledes den gjæve Hans Ahlefeldt, der i Aaret

1500 i Ditmarskerkrigen bar den gamle, himmelfaldne Dannebroge og kæmpede hæderligt for den, saa man først, da han var falden for en Mængde Spydstik, formaaede at vriste dette Danmarks dyrebare Klenodie ud af hans Haand. Ligeledes Frederik og Hans Ahlefeldt i den svenske Krig under Kjøbenhavns Beleiring. De udmærkede sig begge ved de hyppige Udfald fra Byen. Ved et Hovedudfald med hele Rytteriet og syvhundrede Studenter, Haandværkere, Matroser og Soldater kæmpede Frederik Ahlefeldt saaledes, at han, efter at Svenskerne havde lidt et stort Nederlag, blev, bedækket med en Mængde Saar, baaren af sine Folk tilbage til Byen, hvor han dog igjen helbrededes. Hans Ahlefeldt viste sig tapper ved Udfaldet paa Amager, hvor den svenske Konge nær var bleven tagen til Fange ved Hollænderbyen. Under Stormen paa Kjøbenhavn var han med at kaste Svenskerne tilbage ved deres Angreb imellem Citadellet og Østerport. I Slaget ved Nyborg, den 24de November 1659, stod han i Spidsen for attenhundrede danske Ryttere. Det var en blodig Kamp, thi de Danske kæmpede her med den svenske Konges Veteraner, men Seiren blev dog endelig de Danskes, hvilke tvang den ellers saa seirrige Gustav Steenbock til at overgive sig. Han og en anden General vare de Eneste, der reddede sig i en Baad over til Korsøer, hvor Carl Gustav modtog dem med de bekjendte Ord: „Tog Fanden Faarene, kunde han gjerne have taget Bukkene med.“

Den nuværende Besidder af Grevskabet er Kammerherre, Hofjægermester F. L. W. Greve Ahlefeldt-Laurwigen, Ridder af Dannebrog og St. Olafs Ordenen.

Tranekjær Slot skal i ældre Tider have havt høie Taarne, af hvilke et endog kunde sees fra Meklenborg. Slottet har vistnok bestaaet af fire i en Firkant sammenbyggede Fløie, af hvilke den søndre og østre i Ti-

dens Løb, maaskee under Beleiringerne, ere nedrevne. I 1862 stode kun de to Fløie, men ved en paa den Tid foretagen Hovedombygning skete endeel Udhugninger, hvorved enkelte gamle Former paa flere Steder atter kom tilsyne. Ved den Leilighed opførtes der et stort Taarn, omtrent midt paa Slottet, samt alle dets nuværende Gavle. I Stueetagen er der Vinduesfordybninger af saadant Omfang, at de kunne ansees for ret nette Smaaværelser.

Som en stor Deel af de Herregaarde, vi alt have omtalt, knytter der sig til dette Slot ogsaa forskjellige Sagn om underjordiske Gange, indmurede Jomfruer osv. Saaledes skal der paa Slottet findes et Værelse, fra hvis Loft et Die stirrer ned; dette Værelse tør Grevinden ikke betræde, thi seer Diet hende, da hænder der Familien en Ulykke. Ingen veed imidlertid, hvor dette Værelse findes.

Steensgaard.

Denne Herregaard ligger paa Nordenden af Langeland paa en Bakke, med en herlig Udsigt over Vandet til begge Sider.

Den kaldtes tidligere Kroagergaard og var i det femtende Aarhundrede i Familien Dyrs Besiddelse tilligemed Egelykke, men synes snart efter at have tilhørt Kronen, og som dennes Lehnsmænd nævnes saaledes 1526 Anders Røllike og 1541 Henrik Glub, indtil 1577, da den kom til Familien Steensen. Kong Frederik den Anden, der lod sig det være meget magtpaaliggende, at samle det over hele Riget spredte Krongods i enkelte store Masser, indgik nemlig et Mageskifte med Knud Steensen, som for den af ham oprettede Hovedgaard Lundbygaard i Vordingborg Lehn og hans øvrige Gods

i Sjælland skulde have Kroagergaard med mere af Kronens Gods paa Langeland til Bytte, hvilket efter denne Adelsmands Død kom til Udførelse ved hans Enke Anna Lunge 1577. Efter at hun saaledes var kommen i Besiddelse af det langelandske Gods, afbrød hun 1578 den gamle Kroagergaard, som stod paa et andet Sted paa Marken, og opførte fra sidstnævnte Aar til 1585 en ny Bygning, forsynet med Grave, men forresten af Bindingsværk. Efter hende fulgte hendes eneste Søn, der kaldtes Hans Steensen til Steensgaard. Ved hans Død 1594 beholdt hans Enke, Margrethe Basse Gaarden, hvis Gods hun forøgede ved tilkjøbte Bøndergaarde. Da hun afgik ved Døden 1611, arvede af hendes mange Børn Vincents Steensen Steensgaard. Han reiste meget udenlands, fra Aarene 1607 til 1616, blev sidstnævnte Aar ansat i Kancelliet, derefter Kammerjunker hos Prindsen i 6 Aar, giftede sig 1623 med den smukke Anna Holk, Datter af Ditlev Holk til Eskildstrup, blev 1627 Krigscommissair paa Langeland, 1643, ved de Svenskes Indfald, atter Krigscommissair sammesteds, fik 1645 et Præbende i Opslo Domkirke og blev 1647 forlehnet med Tønsberg Præsti. Ved de Svenskes Marsch over Langeland i Februar 1658 blev Steensgaard plyndret, men senere, da Krigen begyndte igjen, havde han Befaling over Soldaterne og Landfolket paa Langeland. Den 6te Februar 1659 reiste Vincents Steensen fra Steensgaard til Tranekjær, befalede Capitain Jens Jensen imidlertid at holde sit Compagni vel i Beredskab, blev paa Slottet om Natten og drog næste Dag til Rudkjøbing, hvor Oberstlieutenant Bernbach kom til ham og meldte, at de Svenske vare komne til Nordostsiden af Landet ved Audemose — tæt ved Steensgaard — med en heel Hob Skibe, Skuder og Pramme, hvorefter Vincents Steensen ilede hjem til Steensgaard,

strax steg til Hest, uden at give sig Tid til at gaae ud, tog i Gaarden Afsked med sin Frue, hvem han trøstede med et Gjensyn i den anden Verden, om de ikke mere mødtes i denne, og ilede til Stranden, hvor endeel Fjender alt vare komne iland. Han førte nu tilligemed Bernbach Folket strax imod dem og slog dem tilbage, hvilket var tredie Gang, at de kjække Langelændere afsloge Landgangen; men i det heftige Angreb, hvor Landsdommeren selv var i Spidsen for Angriberne, kjendelig nok paa sin Hest og Klædedragt, blev han truffen af nogle og tyve Kugler, saa han segnede om i sin Sidemands, Trompeterens, Arme og raabte til Bernbach, der ogsaa var saaret: „Ak Broder, jeg er dødelig saaret, gjør nu Dit Bedste og hold Folkene sammen, at de ikke vige fra hinanden, men ærligt forsvare deres Fædreland!" Bernbach lod ham lægge paa en nærstaaende Vogn og føre til Steensgaard. Da Steensen var kommen her, blev han sat i en Stol, hvor hans Frue, som i Hast havde hentet nogle Medicamenter, lod hans Klæder opløse, men blev saa betagen ved Synet af hans forfærdelige Saar og det udstrømmende Blod, at hun udstødte høie Klageskrig og maatte bringes ud, men i det Samme slog han Øinene op og saae efter hende. Huuslæreren, som holdt ham i sine Arme, sendte strax Bud efter Præsten, men da denne kom, var Vincents alt død, efterat have besvaret Huuslærerens Opfordring til at befale Gud sin Sjæl ved at trykke hans Arm mod sin venstre uskadte Arm. Han var 9 Maaneder over 66 Aar gammel, da han fandt denne skjønne Død, efter at have til det Yderste med Held forsvaret sit Fædreland imod Fjenders Overfald.

Efter Landsdommerens Død manglede den ledende Aand, som skulde vaage over Landet, og det lykkedes derfor de Svenske, som i Slaget ved Andemose efter deres

egne Beretninger havde mistet 36 Døde, 110 Saarede og henved 50 Fanger, ved i Mørket at seile Syd paa at lande paa to forskjellige Steder, 3 Mile borte, forskandse sig tilstrækkeligt til at tilbagedrive de Danskes Angreb og derefter at erobre Øen. Maaskee var Bernbachs Saar Aarsag i, at han ikke mere kunde være virksom. Hele den Styrke, hvormed de Svenske angrebe Øen, udgjorde 600 Mand til Fods og 3 Regimenter Ryttere; Øen forsvaredes af 300 Soldater og 1000 Bønder, hvilke Sidste derpaalagdes Pengebøder for det tappre Forsvar af deres Fødeland, og tillige blev Landet forfærdeligt ødelagt af de hævngjerrige Fjender.

At de Svenske efter Øens Indtagelse vilde huserе slemt, var efter hiin Tids barbariske Krigsførelse; især gik det ud over Vincents Steensens Gods, saa at over Halvdelen af hans Bøndergaarde blev ødelagt; endnu 1670 laae af Godsets 30 Gaarde og Bol ikke mindre end 17 øde. Om Svenskernes Færd paa selve Steensgaard fortælle Bønderne endnu en Mængde Træk, der dog øiensynligt ere overdrevne; saaledes at Fru Anna Holk med en Jernlænke om Livet blev fæstet til Hundehuset, men fik Leilighed til at give en Pige et Vink, hvorefter denne lokkede Svenskerne ned i den velfyldte Kjælder og der, medens de drak sig fulde, stængede dem inde. Fru Anna, som nu blev løst, samlede da sine Folk og Bønder, der skjød dem alle; een af dem tiggede om sit Liv, beraabte sig paa sin Ungdom og paa, at han aldrig havde taget Deel i de Andres Voldsomheder, men den ubøielige Frue skaanede ham ikke: hans Blod, hedder det, er endnu at see paa Hvælvingens Mure og kan aldrig aftvættes. Om et saadant Blodbad virkelig har fundet Sted, maae vi lade uafgjort, i saa Fald maa det være skeet, dengang Øen blev befriet fra de Svenske, da man ellers maatte vide noget

om den Hævn, de Overlevende nødvendigviis maatte have taget; men den hele Beretning lyder meget for mistænkelig, til at man kan fæste Lid til den.

Fru Anna Holk overlevede sin Huusbond kun i lidt over et Aar, hvorefter Steensgaard, hvoraf en stor Deel var udlagt til Landsdommerens Creditorer for hans efterladte Gjæld, deeltes imellem deres mange Børn, af hvilke dog Hans Ditlev Steensen udløste sine fleste Søsskende af Hovedgaarden og tildeels af Bøndergodset. Han blev i Aaret 1659 udnævnt til Generaladjutant, blev 1670 Oberstlieutenant og 1676 Oberst. Han ordnede samme Aar Forsvaret paa Grændsen af Gjønge og Villands Herreder, havde Befalingen i Helsingborg under den slagne danske Armees Overskibning til Sjælland, overtog 1677 Befalingen over det i Fæstningen Christiansstad liggende Cavalleri og derværende Dragoner, blev i Juli s. A. udnævnt til Commandant i Christiansstad indtil videre, men overgav allerede 11 Dage efter Overbefalingen til Generalmajor von Osten og blev den 16de September 1677 truffen af en Kanonkugle, da han sad og skrev paa et Brev til sin Forlovede; han døde strax og blev begraven i Snøde Kirke hos sine Forældre.

Efter Oberstens Død kom Steensgaard til hans Broder Henrik Steensen, der efterhaanden udløste sine Søsskende. I 14 Aar var han Page ved Hoffet, i 3 Aar Officeer, tog derpaa sin Afsked og begav sig til Steensgaard, hvor han giftede sig med sin Sognepræsts Datter, Mette Gotfrieds Datter, og forøgede sine Eiendomme med Egelykke Hovedgaard og Gods foruden Mere.

Henrik Steensen døde 1709, hans Frue 1710, hvorefter Steensgaard af Rettens Midler udlagdes til deres ældste Søn, Capitain Hans Gotfried Steensen, imod hvilket hans ene Søsters Mand og hans øvrige

Sødskende protesterede, saa det kom til en Proces, hvis Udfald ikke vides. Han blev siden Oberstlieutenant, kom ogsaa i Besiddelse af Egelykke og Heignet og døde 1749. Med sin Hustru Anna Sophie Kaas havde han en Søn, Carl Frederik Steensen, der ligeledes var Oberstlieutenant og eiede baade Steensgaard og Egelykke. I hans og hans Faders Tid var der en heftig Stridighed mellem Grev Ahlefeld, som gjorde Fordring paa al Overjagten, Raavildt derunder indbefattet, og Dens øvrige Godseiere, hvilken ikke blot førtes for Høiesteret, hvor Godseierne tilsidst vandt, men ogsaa mellem Skytterne med deres Rifler, saa at engang Jægerne fra Steensgaard og Nedergaard forfulgte de grevelige Jægere lige ind til Tranekjær Slot, hvor deres Kugler endnu længe efter vare at see i Slotsporten, som de vigende Grevelige lukkede efter sig. Denne Strid var forresten neppe Andet end en enkelt Yttring af det heftige Had, som baade før og senere herskede imellem den gamle danske — til sine Herregaarde tilbagetrængte — og den nye, for største Delen tydske Adel; dette Had kom ideligt til Udbrud, saavel her paa Øen som andetsteds, og kan spores langt over hundrede Aar efter Souverainetetens Indførelse, ja var vel ikke uden Indflydelse paa Frederik den Sjette og hans Tid.

Carl Frederik Steensen var gift med Hilleborg Sophie Kaas, som beholdt begge Gaardene efter hans Død. De efterlode blot to Døttre, af hvilke den ældste, Hilleborg Steensen, 1774 blev gift med Kammerherre og Oberstlieutenant Leth, den yngste, Mette Steensen, fik Egelykke, som, da hun aldrig var gift, efter hendes Død tilfaldt Søsteren. Kammerherreinde Leth efterlod blot een Søn, Major Carl Frederik Steensen Leth, som saaledes arvede begge Gaarde; han døde 1826, hans Frue, Constantse Henriette Fabritius de Teng-

nagel, 1827, hvorefter den ældste Søn, Kammerjunker Carl Frederik Steensen Leth, valgte Egelykke, medens den yngre, Kammerjunker — nu Hofjægermester — Vincents Steensen Leth, fik Steensgaard, som han tiltraadte 1836, da han blev myndig, og strax begyndte Ombygningen af den gamle, aldeles forfaldne Gaard, der er bleven erstattet ved den elegante og smagfulde Bygning, som man nu skuer*).

Nedergaard.

Denne Hovedgaard ligger i Bødstrup Sogn og havde allerede i det 15de Aarhundrede Eiere af Familien Dyre (med Vesselhornene). Efter Dansk Atlas angives først en Bertel Kaas som Eier af Gaarden, dernæst Floris Rønnov, der menes at have været en Slegfredsøn af den sidste katholske Biisp i Roeskilde, Joachim Rønnov. Han skal have været gift med Kirsten Hvass. Derefter kom formodentlig deres Datter Anna Rønnov, gift med Hans Pors, kaldet Skadeland. Erik Pors, formodentlig deres Søn, eiede den derpaa og døde 1645. Han var gift med Anne Skade, som siden ægtede Folmer Rosenkrands. Wolf von Buchvald var Eier af den 1670. I Slutningen af det syttende Aarhundrede kom Gaarden til Familien Kaas (efter Vaabenet kaldet Sparre-Kaas), der har eiet flere Gaarde paa Langeland, som Holmegaard, Lykkesholm, Skovgaard, og som siden den Tid stedse har eiet Nedergaard. Kaas er en gammel dansk adelig Familie, som vil blive omtalt under Herregaarden Kaas i Jylland, hvorfra den stammer. Generalmajor Otto Ditlev Kaas oprettede 1775 Ne-

*) Efter „Danske Herregaarde" og Traps Beskrivelse af Danmark.

dergaard (efter en Bestemmelse af den forrige Eier, hans Stedfader, Generalmajor Christian Banner-Kaas til Hjortholm) til et Stamhuus. Efter ham kom Nedergaard til Viceadmiral Frederik Kaas, der afgik ved Døden 1804, og som var gift med hans Datter Edel Sophie, og fra dem nedstammer den nuværende Eier, Hofjægermester Gebhard Valentin Kaas.*)

Taasinge eller Thorseng.

Sønden for Fyen, adskilt fra den ved Svendborg-Sund, ligger den for sin Naturskjønhed og sin Frugtbarhed bekjendte Ø Taasinge. Den omtales i Knytlinga-Saga under Navnet „Thorslund"; i Kong Valdemar II's Jordebog 1231 kaldes den „Thoslund", hvilken Benævnelse ogsaa forekommer i Documenter fra Middelalderen, medens dog Navnet Taasinge bruges i flere ældre Skrifter. Man har villet udlede Navnet af Thor, ligesom ogsaa Naboøen Turøs Navn, hvilken Forklaring faaer at staae ved sit Værd. I den ulykkelige Periode af vort Fædrelands Historie, som optager den første Halvdeel af det 14de Aarhundrede, var Taasinge tillige med Fyen i de holsteenske Grevers Hænder. Dronning Margrethe overlod Øen 1395 til Fyens Bispestol, som den derpaa tilhørte lige til Reformationen, altsaa i 141 Aar. I den nærmeste Tid efter Reformationens Indførelse eiede Kong Christian den Tredie selv Taasinge, indtil den 1573 ved et Mageskifte kom til Rigsraad Erik Rosenkrands, Statholder i Norge. Denne Slægt havde dog ikke længe Øen i Besiddelse; i Begyndelsen af det næste Aarhundrede tilhørte Størstedelen af Taasinge Christian den Fjerdes Svigermoder Ellen Marsviin, derefter hendes Datter Kirstine Munk, dennes og Chri-

*) Efter Dansk Atlas og Traps Beskrivelse af Danmark.

stian den Fjerdes Søn, Grev Valdemar Christian, hans Søster, Frøken Hedvig, Ebbe Ulfelds Frue, og derpaa Svogeren Corfits Ulfeld, efter hvis Flugt hans Part af Taasinge blev confiskeret og kort efter at være hjemfalden til Kronen udlagt til Rytterdistrikt, medens den øvrige Deel af Øen var i forskjellige Privates Eie. Kong Christian den Femte afhændede sin Deel af Taasinge for en Priis af 40 Rdl. pr. Td. Htk. til den store Søhelt Generaladmirallieutenant Niels Juel for de ham tilkommende Priispenge for de erobrede svenske Orlogsskibe; altsaa blev ikke, hvad man i Almindelighed har troet, hele Øen skjænket ham som en Gave. Saavel Niels Juel som hans Søn og Arving, Etatsraad Knud Juel, hvem Kongen skjænkede Skattefrihed ligesom Faderen, lod det være sig magtpaaliggende at tilkjøbe sig saa meget som muligt af det øvrige paa Øen beliggende Strøgods, i den Hensigt at faae oprettet af det Hele et Stamhuus for den juelske Familie, hvilket ogsaa opnaaedes kort efter Sidstnævntes Død ved Fundats af 1ste Mai 1711 (nyt Stamhusbrev af 18de Februar 1767). En senere Besidder af Stamhuset, Carl Juel ægtede i Aaret 1811 Besidderinden af Baroniet Schelenborg i Fyen og blev 1812 ophøiet til Friherre af Juel-Brockdorff. Denns Søn, Kammerherre Frederik Carl Vilhelm Niels Adolph Krabbe, Baron Juel-Brockdorff er nu ifølge en Høiesteretsdom af 14de April 1862, efter en Proces med sin Broder, Stamhusets og Øens Besidder.*)

Valdemars Slot.

Det deiligste Sted i Danmark er Nordenden af Øen Taasinge, især Udsigten fra Bregninge Kirke,

*) Efter Traps Beskrivelse af Danmark.

hvorfra man seer Korsør, Nakskov, de holsteenske og slesvigske Kyster med alt mellemliggende Land, Langeland, Ærø, Als, en utallig Mængde Smaaøer, som Forgrund det frugtbare Taasinge og endelig mod Nord det fyenske Høiland, der fra Svendborg Sund af hæver sig amphitheatralsk med alle sine Skove, Landsbyer, eenlige Steder, Møller og Kirketaarne. Svendborg med sine tvende Kirkespiir og talrige Skibe ligger til Venstre og det venlige Bjørnemose til Høire. Denne Udsigt finder ikke sin Lige i Danmark og søger den i Europa.

Valdemars Slot er næst Bregninge Kirke et af de yndigste Steder paa Taasinge. Slottet er ikke saare gammelt; det blev først anlagt af Christian den Fjerde paa en Landtunge og var hiin Tid omgivet paa de tre Sider af Vand.

En Fjerdingvei sydvest for Slottet laa tidligere det gamle Kjærstrup, hvis Voldsted med sine Grave endnu tydeligt sees. Denne gamle Bygning blev afbrudt 1629, og Materialierne anvendtes til det nye Slot.

Kjærstrup forekommer først i Midten af det 14de Aarhundrede og var da privat Mands Eiendom. I 1332 havde Junker Albert, Hertug af Sachsen-Lauenborg, Taasinge i Pant, og 1337 hørte denne Ø til Grev Geerts Pant i Fyen og Jylland. I 1362 tilhørte den Ridder Hartvig Krummedige, efter hvem Kjærstrup synes at være kommet ved Arv til den rige og ansete Benedict von Ahlefeldt, Lehnsmand paa Hindsgavl, som med stor Iver deeltog i Opstanden 1368—1373 imod Kong Valdemar, men var mægtig nok til at beholde sine fleste Eiendomme i Fyen og paa Lolland. Kjærstrup blev imidlertid inddraget af Kongen, thi 1387 var Kronens Lehnsmand paa Kjærstrup og Taasinge Henning Berg med at hylde Dronning Margrethe. Men samme Aar afkjøbte Dronningen al den

Ret, ovennævnte Ahlefeld og hans Søn havde til Kjærstrup, og skjænkede dette til Biskopperne, formodentlig af Statsklogskab, fordi Geistligheden saa villigt kom hende til Hjælp med anseelige Pengesummer i Anledning af Erhvervelsen af Slesvig, hvorhos i dette Aar Hansestæderne overtoge Stockholm paa tre Aar, imod at Kong Albrecht da skulde betale 60,000 lødige Mark eller atter gaae i Fængsel, eller og Byen overleveres Dronningen, ved hvilket snilde Paafund Dronning Margrethe maatte komme i Besiddelse af Stockholm, da hun indsaae, at Kong Albrecht hverken kunde skaffe Pengene eller vilde gaae i Fængsel; men det kostede mange Penge, som i det Hele Erobringen af Sverrig. Da senere Gulland skulde indløses fra de tydske Riddere, var Geistligheden atter rede med Penge, hvorfor Dronningen 1408 pantsatte al Kronens Gods og Rettighed paa Taasinge til Biskop Jens i Odense for 9,000 Mark lybsk, hvoraf de 3,000 Mark anvendtes til at indløse det Gods paa Øen, som Dronningen havde pantsat i Odense Domkapitel for denne Sum, hvilken hun skjænkede til Domkirkens Bygning samt til Stiftelse af et Alter for Kong Knud. Lignende Gaver fik Landets øvrige Biskopper; Margrethe vidste imidlertid, hvad hun gjorde, thi disse Penge gave senere gode Renter.

Kjærstrup med Tilliggende nødsagedes senere Odense Biskop til at pantsætte til Biskop Ulrich i Aarhuus, som, da han døde 1449, efterfulgtes af sin Frænde Jens Iversøn, der indsatte sin Brodersøn Holger Munk til Lehnsmand paa Kjærstrup. I 1475 indløste formodentlig Odense Biskop igjen Kjærstrup, da Claus Rønnov af en rig og mægtig Slægt var kommen paa Bispestolen. Den i Danmarks Historie saa bekjendte, man kan næsten sige berygtede Biskop Jens Andersen Beldenak, som 1501 havde efterfulgt Carl Rønnov, op-

holdt sig meget paa Kjærstrup, forsaavidt hans mangfoldige Forretninger tillod det. Formedelst Egenraadighed, Trædskhed, Stivhed og Tyranni mod sine Undergivne laa han uafladeligt i Strid og skaffede sig mangfoldige Ulykker paa Halsen, hvoraf han maatte tilskrive sig selv de fleste. I Aaret 1521 forlangte saaledes Christian den Anden, at Biskoppen skulde bevise sin Adkomst til Taasinge, hvorpaa denne svarede: „Den ligger nu til Bispestolen og har ligget dertil i Mands Minde; vil Kongen opfriske alle Kronens gamle Fordringer, da have ogsaa England og Skotland engang ligget under den; dem skulde han først see at vinde." Christian den Anden var imidlertid ikke den Mand, der lod sig Sligt byde eller taalte Trods. Biskoppen havde tidligere været fængslet i længere Tid, nu blev han atter fængslet og sat paa Hammershuus paa Bornholm, hvor han dog slap ud igjen i August 1522, da Hansestæderne indtoge Slottet med stormende Haand.

Da Kongen Aaret efter nødsagedes til at forlade Landet og gaae i Landflygtighed, kom Jens Andersen igjen til sin gamle Magt og Værdighed. Men nu forfulgtes han i flere Aar af de mægtige Rønnover paa Hvidkilde med et dødeligt Had. Han var tidligere, som vi have omtalt under sidstnævnte Herregaard, engang sluppen godt fra dem ved at give sig til at læse i en Bog midt paa Landeveien, saa de troede, han besvor onde Aander; men nu var Marqvard Rønnovs ene Søn 1526 kommen hjem fra sin Udenlandsreise og havde studeret saa vel, at han var Biskoppen voxen, ligesom han ogsaa kort efter selv blev Biskop i Roeskilde. Han begyndte Proces og fik Jens Andersen i Aaret 1528 idømt alvorlige Bøder for hans gamle Synder „og ret uskjellig Band" imod Marqvard Rønnov. Opbragt herover forsaae Biskoppen sig i saa høi Grad mod Kon-

gen, Dommeren og sin Modpart, at han ved en Injurieproces 1530 paa Herredagen blev dømt paa sine tre Mark og til at være Mindremand.

Siden, i Aaret 1533, led han Overlast af en holsteensk Adelsmand Christopher Rantzau til Qvarnbeck, uden Tvivl af simpel Rovbegjærlighed. Denne overfaldt ham paa Kjærsgaard, lod den gamle Mand binde og slæbe ombord i sit Skib og seilede hjem med ham. Af Frygt for Opdagelse førte han i fem Maaneder sin Fange omkring med sig i Heder og Skove, og mishandlede ham paa samme Tid, for at afpresse ham Penge, paa den meest barbariske Maade. Han slog ham, trak hans Tænder ud, underkastede det ene af hans Lemmer efter det andet Tortur, ja klædte ham endog flere Gange nøgen af og strøg ham over med Honning, hvorefter han satte ham bunden hen i Solen til Føde for Hvepser og Fluer. Endelig fik hans Søsterdatters Mand, en Borger i Lybek, hans Opholdssted at vide og kjøbte ham løs af Røverens Hænder for 20 Pund Guld, hvilket skal have været ligt med 5,760 Lod Sølv eller 17,280 Tdr. Byg. Hos denne Slægtning opholdt Jens Andersen sig derefter til sin Død i Aaret 1537 og nød nu i Ro sin Pension efter et sjeldent stormbevæget Liv.

Efter Reformationen kom Kjærstrup med alt andet geistligt Gods til Kronen og blev forlehnet bort paa samme Vilkaar som i Biskoppernes Tid. Kjærstrup var senere blevet bevilget Christian den Tredies Dronning til Livgeding, men i 1548 ombyttede hun det med Koldinghuus og mere Gods i Jylland. Blandt de følgende Lehnsmænd var den berømte General Frands Brockenhuus.

Aar 1573 solgte Frederik den Anden alt Krongods paa Taasinge til Rigsraad Erik Rosenkrands mod Valsø

i Sjælland, formodentlig for Jagtens Skyld, og for en betydelig Sum Penge, 30,000 Rdl. og 100 Portugaleser.

Fra Erik Rosenkrands kom Kjærstrup til hans Enke, Fru Helvig Hardenberg, derpaa til deres Søn Jacob Rosenkrands. Efter hans og hans Frues Død adsplittedes Taasinge imellem en Mængde Arvinger; dog skal Fru Ellen Marsviin allerede have kjøbt Kjærstrup af Jacob Rosenkrands, overladt Gaarden til sin Datter Kirstine Munk og denne igjen til sin Søn Valdemar Christian, til hvem Kongen fra 1627 kjøbte største Delen af Øen og fra 1629 begyndte at opbygge Valdemars Slot istedetfor det gamle Kjærstrup, der, som vi allerede have fortalt, blev nedrevet. Grev Valdemar Christian kom imidlertid aldrig til at boe paa Øen, men gik efter sin Hjemkomst fra sin ulykkelige russiske Reise i svensk Tjeneste og døde i Polen 1656. Fru Kirstine Munk arvede nu Valdemars Slot, der efter hendes Død 1658 tilfaldt Datteren Hedevig, der var gift med Generalmajor Ebbe Ulfeld og boede der. Hun bortspillede sin hele Formue og solgte eller pantsatte Slot og Gods, endog til sine Tjenestefolk for deres Løn; da nu Creditorerne gjorde Indførsel, pantsatte hun pro forma Resten til sin Svoger Corfitz Ulfeld, hvorefter dette med hans øvrige Gods blev inddraget under Kronen efter hans Flugt fra Danmark. Kongen forlehnede en kort Tid denne Deel til Hertug Ernst Günther af Holsteen Sønderborg og udlagte det kort efter til Ryttergods; det Øvrige adsplittedes af Creditorerne.

I 1678 afhændede Kongen, som omtalt i det Foranførte, sin Andeel af Øen til den berømte Niels Juel. Han kjøbte endnu samme Aar Slotsbygningen af en Borger Holst i Kjøbenhavn. Den var imidlertid meget forfalden, og især havde de Svenske 1658 handlet ilde med

den, saa at dens Istandsættelse kostede betydelige Summer. I Slottets østlige Fløi blev der indrettet et Capel, der indviedes 1687. Niels Juel opholdt sig meget paa Taasinge indtil 1689, da han atter blev udcommanderet til Søes, og siden boede han i Kjøbenhavn til sin Død 1697. Hans Frue Margrethe Ulfeld overlevede ham i 5 Aar og lagde før sin Død Grunden til Roeskilde Jomfrukloster.

Angaaende de efterfølgende Besiddere saavel af Taasinge som Valdemars Slot henvise vi til den foregaaende Skildring af Øen, hvor man vil finde Oplysning derom.*)

Samsø.

Denne lille Ø ligger i den sydlige Deel af Kattegattet, $4^1/_4$ Miil fra Kallundborg og $3^3/_4$ Miil fra Aarhuus.

Den hører til Dannmarks Høiegne, og ere Annabjerg 178 Fod, Koldby Kaas og Kors Bjerg, hver 100 Fod, de høieste Punkter paa denne.

„Samsøes tidligste Historie," siger Trap i sin Beskrivelse af Dannmark, „er meget ufuldstændigt bekjendt, da den kun som i Forbigaaende nævnes i historiske Documenter fra Middelalderen."

Paa Samsø blev Valdemar den Andens Søn, Valdemar, paa en Herredag 1225 kaaret til Faderens Efterfølger. Den har i ældre Tider meget ofte skiftet Herrer. Saaledes var den i Midten af det 13de Aarhundrede pantsat til Hertug Albert af Brunsvig. Hertug Knud, Valdemar den Andens Søn, har havt Sønder-Halland (eller Blekingen) og Samsø under eet Grevskab, og efter ham hans Søn Erik, der døde 1304. Erik Menveds

*) Uddraget af „Danske Herregaarde".

Broder Christopher blev 1307 formelig forlehnet med Sønder-Halland og Samsø. Da Christopher senere blev Konge, ophøiede han den hallandske Herremand Knud Porse til Hertug af Sønder-Halland, Samsø og Holbæk. Under Valdemar Atterdag inddroges Samsø atter umiddelbart under Kronen. Det hørte til Kong Christian den Førstes Gemalindes, Dronning Dorotheas, Livgeding. Siden blev Kong Christian den Anden, efterat hans Fangenskab paa Sønderborg var ophørt og der var givet ham Bolig paa Kallundborg Slot, forlehnet med Samsø. Efter Souverainetetens Indførelse fik Rigsdrost Jokum Gersdorf af Kongen Skjøde paa Øen, hvorimod han overdrog sine Hovedgaarde i Skaane til Sverrig som Fyldest for Bornholm. Fra hans Slægt kom den 1674 til Grev Griffenfeld, efter hvis Fald den 1676 inddroges under Kronen. Kong Christian den Femte skjænkede Samsø til Sophie Amalie Grevinde Moth, samt oprettede den 31te December 1677 Øen til et Grevskab, der nu besiddes af Familien Danneskjold-Samsø. Dette omfatter nu hele Øen med Undtagelse af 15 Gaarde og nogle Huse, der ere Selveiendom. Saavel Gaard- som Huusfæsterne paa Grevskabet eie selv deres Gaarde med Bygninger, Haveplads og særliggende Vænge samt Besætning (saakaldede Superficiær-Fæstere).

Sprogø,

en lille Ø midt i Store-Belt, er mærkværdig derved, at Kong Valdemar Seier opbyggede her et fast Taarn af Muursteen, formodentlig imod Sørøverne, ligesom af, at tre danske Konger have for Isgangens Skyld maattet overnatte paa denne Ø, nemlig Frederik den Anden paa en Reise til Kolding, Christian den Fjerde paa en Reise fra Skanderborg den 19de og 20de Januar 1620 og

Frederik den Sjette paa Hjemreisen fra Fyen til Kjøbenhavn efter Kielerfreden 1814.

Da det vistnok har været et ubehageligt Opholdssted i en streng Vinter, der gjorde det ofte umuligt at komme enten over til Sjælland eller til Fyen, har det givet Anledning til det bekjendte Udtryk, naar man ønskede en Person Pokker i Vold: „Gid han sad paa Sprogø".

Indhold

af andet Bind.

Anden Afdeling.

Møen, Lolland, Falster og Bornholm.

Møen.

	Pag.
Stege	5.
Liselund	14.
Marienborg	16.
Jættestuerne	18.
Rødding Høi	23.
Rullestene, Svanteje Stenen	24.
Klinten	25.
Folkesagn fra Møen	36.

Lolland.

Nakskov	43.
Maribo	59.
Maribo Kloster	59.
Saxkjøbing	66.
Aalholm	68.
Berritsgaard, Arrild Hvitfelt	77.
Christiansfæde	81.
Engestofte	89.
Fredsholm	91.
Hardenberg	95.
Juellinge	99.
Knuthenborg	105.
Lungholm	106.
Ourebygaard	108.
Rudbjerggaard	111.
Sagn om Lolland	115.

Falster.

Pag.
Nykjøbing Slot . . . . . 117.
Corselitze . . . . . 122.
Ourupgaard . . . . . 124.
Skjørringe. Henrik Gøye . . . . . 125.

Mindeværdige Steder.

Kippinge Kilde . . . . . 129.
Borrehuset . . . . . 130.
Sølv-Fundet ved Vaalseby . . . . . 130.
Sagn om Falster . . . . . 132.

Bornholm.

Kjøbstæderne . . . . . 140.
Mindeværdige Steder . . . . . 142.
Christianssø . . . . . 151.
Bornholmernes Opstand mod de Svenske 1658 . . . . . 154.
Sagn om Bornholm . . . . . 161.

Tredie Afdeling.

Fyen, Langeland, Taasinge og Samsø.

Odense . . . . . 169.
Sankt Knuds Kirke . . . . . 174.
Sagn om St. Knuds Kirke . . . . . 183.
Sagn om Knud den Hellige . . . . . 185.
Vor Frue Kirke . . . . . 186.
Sankt Hans Kirke . . . . . 187.
Graabrødre Hospital . . . . . 188.
Sagn om Odense By . . . . . 189.
Nyborg . . . . . 192.
Svendborg . . . . . 199.
Sagn vedrørende Svendborg . . . . . 202.
Faaborg . . . . . 204.
Sagn om Faaborg . . . . . 204.
Assens . . . . . 206.
Sagn henhørende til Assens . . . . . 207.
Bogense . . . . . 210.
Sagn henhørende til Bogense . . . . . 212.
Kjerteminde . . . . . 213.
Sagn henhørende til Kjerteminde . . . . . 214.
Birkindeby . . . . . 215.
Brændekilde . . . . . 220.

Pag.
Dalumkloster . . . . . 228.
Holmekloster . . . . . 230.
Horne Kirke . . . . . 231.
Kongeborgen Gamborg . . . . . 232.
Kongsgaarden Næsbyhoved . . . . . 232.
Svanninge Kirke . . . . . 233.

Borge og Herregaarde.

Arreskov . . . . . 236.
Boltingsgaard . . . . . 240.
Brahesborg . . . . . 241.
Brahetrolleborg, Anna Lykke . . . . . 245.
Bramstrup, Frands Brockenhuus . . . . . 253.
Brobygaard . . . . . 256.
Sagn om Brobygaard . . . . . 257.
Brolykke . . . . . 258.
Egeskov . . . . . 259.
Sagn om Egeskov . . . . . 264.
Elvedgaard . . . . . 265.
Einsidelsborg . . . . . 272.
Sagn om Einsidelsborg . . . . . 274.
Fraugdegaard . . . . . 274.
Frederiksgave . . . . . 277.
Sagn om Frederiksgave . . . . . 280.
Glorup . . . . . 280.
Broholm . . . . . 283.
Gyldensteen, Bortførelsen . . . . . 289.
Hindsgavl . . . . . 301.
Harritslevgaard . . . . . 304.
Holckenhavn . . . . . 309.
Sagn om Holckenhavn . . . . . 312.
Holsteenhuus . . . . . 312.
Hvedholm . . . . . 315.
Hverringe, Fru Ane . . . . . 319.
Hvidkilde, Bispen og Herremanden . . . . . 326.
Kjorup, Claus Podebusk og Fanden . . . . . 328.
Kjærsgaard, Trolle og hendes Hund . . . . . 331.
Langesø . . . . . 336.
Lykkesholm, Hans Frost og Metteliile . . . . . 339.
Nakkebølle, Fruen med de 15 Børn . . . . . 343.
Nislevgaard, Gjengangeren . . . . . 345.
Ravnholt, Henrik Holck . . . . . 346.
Rugaard . . . . . 350.
Rygaard, Christopher Urne . . . . . 370.
Rødkilde . . . . . 375.
Sanderumgaard . . . . . 376.
Sandholt, Spøgelset . . . . . 381.

Pag.
Skovsbo, Crucifixet . . . . . 391.
Søbo, Lindormen . . . . . 399.
Søbysøgaard . . . . . 401.
Wedellsborg 403
Veirupgaard . . . . . 409.
Kongeborgen Ørkil . . . . . 413.

Mindeværdige Steder.

Palnatokes Høi . . . . . 416.
Vissenbjerg, Røverbakken . . . . . 420.
Dynebjerget . . . . . 424.
Lyø . . . . . 425.

Langeland.

Rudkjøbing . . . . . 428.
Tranekjær Slot . . . . . 429.
Steensgaard . . . . . 432.
Nedergaard . . . . . 438.

Taasinge eller Thorseng 439
Valdemars Slot . . . . . 440.

Samsø . . . . . 446.

Sprogø . . . . . 447.